

กองทัพสมัยใหม่ของไทย: การประดิษฐ์พิถีพิถันด้วยศาสตร์ปัญญาชนทางทหาร

นายจรรยา จำปาทอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการปกครอง ภาควิชาการปกครอง

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2551

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

MODERN THAI ARMIES: THE INVENTION OF TAKING THE OATH OF ALLEGIANCE
CEREMONIES

Mr.Jaroon Jampathong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Government
Department of Government
Faculty of Political Science
Chulalongkorn University
Academic Year 2008
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

กองทัพสมัยใหม่ของไทย: การประดิษฐ์พีธีถวายสัตย์

ปฏิญาณตนทางทหาร

โดย

นายจตุฎ จำปาทอง

สาขาวิชา

การปกครอง

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รศ.ดร.ไชยันต์ ไชยพร

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.จรัส สุวรรณมาลา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ ไชยพร)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภมิตร ปิติพัฒน์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.นครินทร์ เมฆไตรรัตน์)

จรรยา จำปาทอง : กองทัพสมัยใหม่ของไทย: การประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหาร. (MODERN THAI ARMIES: THE INVENTION OF TAKING THE OATH OF ALLEGIANCE CEREMONIES) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ. ดร.ไชยันต์ ไชยพร, 190 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่ากองทัพสมัยใหม่ของไทยที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ตราบจนถึงปัจจุบัน ยังคงอยู่ในกระบวนการพัฒนาไปสู่ความเป็นองค์กรทหารสมัยใหม่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการสมัยใหม่ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของการสร้างความจงรักภักดีให้กับองค์กรทหารสมัยใหม่ ตลอดเวลาที่ผ่านมามีชนชั้นนำสยามได้ประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารขึ้นเพื่อสร้างอุดมการณ์ต่างๆ ให้กับทหาร ซึ่งพิธีการถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นนั้นมีพัฒนาการที่เชื่อมโยงสืบมาจนปัจจุบัน

เนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการวิเคราะห์ถึงการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์และพิธีที่เกี่ยวข้องขึ้นเพื่อสร้างอุดมการณ์ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญและเป็นประมุขของรัฐให้แก่สถาบันทหาร พิธีดังกล่าวถูกประดิษฐ์ขึ้นจนเป็นประเพณีทางทหารในช่วงรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ต้องการทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์กลับมาเป็นศูนย์กลางอันโดดเด่นอีกครั้งหนึ่ง และผลจากพิธีดังกล่าวมีส่วนสถาปนาอุดมการณ์หลักของกองทัพและทำให้ทหารใช้เป็นข้ออ้างในการเข้ามามีบทบาทในทางการเมืองนับแต่เหตุการณ์ 6 ตุลา เป็นต้นมา ในขณะที่เดียวกันก็มีส่วนในการส่งเสริมให้บทบาทหน้าที่ขององค์ประมุขในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญและเป็นประมุขของรัฐให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น แต่ในทางกลับกันผลจากการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารในช่วงสฤษดิ์ดังกล่าว ก็ยังคงมิได้ทำให้กองทัพของไทยถูกพัฒนาไปสู่องค์กรราชการทหารตามระบบราชการสมัยใหม่ได้อย่างแท้จริง

ภาควิชา.....การปกครอง..... ลายมือชื่อนิติ.....
 สาขาวิชา.....การปกครอง..... ลายมือชื่ออ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
 ปีการศึกษา...2551.

4981108424 : MAJOR GOVERNMENT

KEYWORDS : MODERN THAI ARMY / INVENTION / TAKING THE OATH CEREMONY

JAROON JAMPATHONG: MODERN THAI ARMIES: THE INVENTION OF
TAKING THE OATH OF ALLEGIANCE CEREMONIES. ADVISOR: ASSOC.
PROF.CHAIYAN CHAIYAPORN, Ph.D., 190 pp.

This study proposes that modern Thai armies which have been established since the Reign of King Chulalongkorn and developed until present are still in the development process of modern military bureaucracy that is part of modern state bureaucracy. To instill organization loyalty, Siamese elites have invented the oath taking ceremonies which help to implant their selected ideologies to modern Thai armies and the ceremonies are still relevant in nowadays.

The content of this study covers the invention of tradition, proposes and result of the annual solemn oath talking ceremony of the royal guards and related ceremonies which were invented to instill loyalty and allegiance ideology in Thai military towards the Thai democratic constitutional monarchy. The beginning of the invention was in a period of Prime minister Field Marshal Sarit Thanarat who intended to recover and enhance the centrality of Thai monarch in Thai politics. His endeavor contributed to the main ideology formation of Thai military which finally became the justification for military interference in Thai politics since 6 October 1976 onwards. Meanwhile, the annual solemn oath talking ceremony of the royal guards and related ceremonies have promoted more concrete role of Thai monarchy as a democratic constitutional king and a head of state .However, the result of such invention as mentioned does not prove that modern Thai armies are developed to military bureaucracy in the meaning of modern bureaucracy.

Department :Government..... Student's Signature

Field of Study : ... Government..... Advisor's Signature

Academic Year : ,2008.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้อุทิศให้กับนายอำนาจและนางบุญรวย จำปาทอง บิดามารดาของผู้เขียน ผู้ซึ่งเสียสละแรงกายเพื่อส่งเสริมให้การศึกษาอย่างดีที่สุดแก่ลูกๆ ขอขอบคุณนางสาวสุธิดา จำปาทอง พี่สาวผู้ให้ความช่วยเหลือสมทบค่าเล่าเรียนในเวลาที่คุณเขียนข้อสอบ ขอขอบคุณพระคุณอาจารย์ไชยันต์ ไชยพร ที่ให้ความเมตตารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและให้คำชี้แนะช่วยเหลือตลอดการทำวิทยานิพนธ์ และกล่าวได้ว่าเป็นผู้จุดประกายความสงสัยต่อปัญหาการเมืองไทยต่อผู้เขียน ซึ่งเกิดขึ้นขณะเรียนวิชาสัมมนาปัญหาการเมืองไทยในระดับปริญญาตรี จนนำมาสู่การทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอขอบคุณคุณอาจารย์ศุภมิตร ปิติพัฒน์ ที่กรุณารับฟังข้อปรึกษาและให้คำชี้แนะจนผู้เขียนสามารถเริ่มต้นและเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้เสร็จสมบูรณ์ลงได้ ขอขอบคุณวิชาประวัติศาสตร์การเมืองไทยของอาจารย์พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ ที่ได้ประสาทความรู้ให้ผู้เขียนสามารถใช้เป็นพื้นฐานในการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอขอบคุณเพื่อนปริญญาโททุกคนที่ได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขฟันฝ่าอุปสรรคในการเรียนมาด้วยกัน ขอขอบคุณพระคุณอาจารย์เฝ้า สุวรรณศักดิ์ศรี อนุสาสทหอพักนิสิตชายจุฬาฯ ที่ได้ให้ความเมตตาช่วยผู้เขียนเป็นนิสิตปริญญาโทช่วยงานหอพัก ให้ผู้เขียนพำนักในหอพักอันเป็นสถานที่ที่เอื้ออำนวยให้ผู้เขียนสามารถทำวิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงลงด้วยดี ขอขอบคุณพี่ศักดิ์ ศิริภูมิเป็นอย่างมากที่ได้ให้ความช่วยเหลือสำเนาวิทยานิพนธ์ทุกครั้ง ขอขอบคุณเพื่อนๆ ซีมะโด่งทุกคนที่แวะเวียนมาเยี่ยมเยียนให้ความอบอุ่นตลอดสามปีที่ผ่านมา และขอขอบคุณน้องๆ ซีมะโด่งทุกคนที่ให้ความช่วยเหลือในการยืมหนังสือ หนังสืออื่นใดขอขอบคุณตัวเองที่ได้ฟันฝ่าอุปสรรค ความยากลำบากในการเรียนและได้ทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงภายในหนึ่งปีตามที่ตั้งใจไว้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 ขอบเขตในการศึกษา.....	5
1.3 วิธีการวิจัย.....	6
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
บทที่ 2 กรอบแนวคิดในการศึกษา.....	12
2.1 กรอบแนวคิดระบบราชการสมัยใหม่.....	12
2.2 กรอบแนวคิดประเพณีประติษฐ์.....	16
บทที่ 3 การสถาปนากองทัพสมัยใหม่และการประติษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทาง- ทหารช่วงแรก.....	21
3.1 จุดเริ่มต้นของการสร้างรัฐสมัยใหม่.....	21
3.2 กระบวนการสร้างกองทัพสมัยใหม่.....	24
3.3 การประติษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารในช่วงแรก.....	44
- พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของทหาร.....	45
- การประติษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารแบบใหม่.....	53
3.4 ความเสื่อมคลายของอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบัน- พระมหากษัตริย์.....	62
3.5 สรุป.....	74

บทที่	หน้า
บทที่ 4 กองทัพสมัยใหม่ของไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการประดิษฐ์พิธี- ถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารช่วงที่สอง.....	77
4.1 กองทัพสมัยใหม่ของไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475.....	77
4.2 การฟื้นคืนของกษัตริย์นิยมในช่วงทศวรรษ 2490.....	87
4.3 จุดเปลี่ยนของกองทัพต่อสถาบันกษัตริย์ในยุคระบอบสฤษดิ์ ธนะรัชต์.....	92
4.4 การประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ - สารที่เกี่ยวข้องในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหาร รักษาพระองค์.....	105 132
- การนำสื่อมวลชนสมัยใหม่มาใช้ในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวน สนามของทหารรักษาพระองค์.....	144
4.5 สรุป.....	149
บทที่ 5 สรุปและเสนอแนะ.....	154
รายการอ้างอิง.....	173
ภาคผนวก.....	181
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	190

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ในกระบวนการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ (Modern states) ที่เริ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น การปฏิรูปการทหารถือเป็นนโยบายที่สำคัญมากอย่างหนึ่งที่ได้ทำให้เป้าหมายดังกล่าวสำเร็จลงได้ ทั้งนี้เพราะการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต้องอาศัยกองทหารในการบังคับให้นโยบายต่างๆของรัฐดำเนินไปได้ด้วยดี อีกทั้งกองทหารยังมีหน้าที่พิทักษ์รักษาความมั่นคงปลอดภัยให้แก่องค์อธิปัตย์และระบอบรัฐธรรมนูญนั้นไว้ ซึ่งประการหลังนี้เป็นจุดมุ่งหมายเบื้องต้นของการสร้างกองทหารสมัยใหม่อย่างตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5¹

แนวคิดในการจัดตั้งกองทัพสมัยใหม่เกิดขึ้นจากความจำเป็นในการตั้งกองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเกณฑ์พระอนุชาและพระบรมวงศานุวงศ์ใกล้ชิดที่ยังทรงพระเยาว์มาฝึกอย่างทหารตะวันตกเพื่อทำหน้าที่ถวายความปลอดภัยแก่พระองค์ ต่อมาเมื่อกิจการทหารมหาดเล็กขยายตัวและประสบความสำเร็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงตั้งพระทัยที่จะปรับปรุงกิจการทหารหน้าให้เป็นกองทหารที่ทันสมัยอย่างประเทศตะวันตกบ้างเพื่อสร้างความมั่นคงภายในและป้องกันการคุกคามจากต่างชาติซึ่งความพยายามดังกล่าวสำเร็จลุล่วงลงในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว²

ในการสร้างนายทหารสมัยใหม่นอกจากจะมีการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนและการฝึกอบรมอันเป็นทักษะความรู้ที่แบ่งแยกระหว่าง “ทหารหน้าแบบเก่า” และ “ทหารสมัยใหม่” แล้วชนชั้นปกครองสยามก็ยังคงพยายามปลูกฝังอุดมการณ์ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เกิดขึ้นแก่ทหารใหม่เหล่านั้นจนเฉกเช่นเดียวกับข้าราชการอื่นๆของรัฐโดยผ่านพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ซึ่งสันนิษฐานว่าพิธีนี้ถูกประดิษฐ์ขึ้นในสมัย

¹ ภารดี มหาขันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 105-107.

² อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 148.

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ³ ซึ่งกำหนดให้สถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ มีพระราชสถานะเป็นองค์ประมุขของรัฐ และถูกกำหนดให้อยู่เหนือการเมือง ผู้นำทหารที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรโดยเฉพาะในสมัยที่ พล.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้พยายามปลูกฝังอุดมการณ์ใหม่ให้กับทหารกองทัพโดยยังคงยึดวิธีการเดิมในระบอบเก่าคือ กระทำผ่านพิธีถวายเป็นปฏิญาณตนต่อ

³ ภารดี มหาขันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 142-144.

⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: ผ่านฟ้าวิทยา, 2431), หน้า 247-248.

⁵ นายวรการบัญชา, ตำนานทหารมหาดเล็ก (กรุงเทพฯ: กรีนแมคพาย, 2547), หน้า 123-124.

⁶ คณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์, พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวม 100 ครั้ง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชวนพิมพ์, 2529), หน้า 86, 46.

⁷ ม.ล.ปีย์ มาลากุล, พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พุทธศักราช 2512 (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2512)

การปลูกฝังอุดมการณ์ดังกล่าวมิได้ทำให้ทหารในกองทัพรู้สึกถึงความหมายตามที่ตั้งใจไว้
 อย่างเดียว หากแต่เป็นการชักจูงให้ทหารเข้ามาสู่เวทีการเมืองท่ามกลางความขัดแย้งทางความคิด
 ที่ยังคงกรุ่นอยู่ในขณะนั้น ผลที่ตามมาคือทหารในกองทัพไม่มีความเป็นเอกภาพ แต่เป็นฝักฝ่าย
 และก่อให้เกิดความวุ่นวายทางการเมืองตลอดมาและยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นหลังสิ้นสุดยุค
 คณะราษฎรจากการรัฐประหาร 2490 เป็นต้นมา⁸

ธรรมเนียมการถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล เพื่อปลูกฝังอุดมการณ์ให้กับ
 กองทัพนั้นยังคงมีอยู่เรื่อยมา จนกระทั่งถึงยุคที่สฤษดิ์ ธนะรัชต์ขึ้นมามีอำนาจในปี พ.ศ.2502 ด้วย
 แนวคิดอนุรักษนิยมและแอบอิงความชอบธรรมจากสถาบันพระมหากษัตริย์ สฤษดิ์มิได้เพียงสืบ
 สถานและเน้นย้ำถึงความสำคัญของพิธีดังกล่าวเท่านั้น หากแต่เขายังได้ประดิษฐ์ “พิธีถวายสัตย์
 ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์” ขึ้นในปี พ.ศ.2504 จัดขึ้นเนื่องในวันเฉลิม
 พระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน เพื่อย้ายจุดรวมศูนย์การแสดงความ
 จงรักภักดีของทหารในกองทัพมาจากรัฐธรรมนูญอันเป็นนามธรรมที่เลื่อนลอยมาอยู่ภายใต้
 สถาบันพระมหากษัตริย์โดยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นศูนย์กลางที่จับต้องได้จริง พิธี
 ดังกล่าวนี้ได้รับการปฏิบัติเรื่อยมาจนเป็นประเพณีทางทหารสืบมาจนถึงปัจจุบัน ได้ส่งผลต่อ
 การปลูกฝังอุดมการณ์ของกองทัพหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 อย่างสำคัญ ตลอด
 ระยะเวลาที่ผ่านมาความสำเร็จของพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษา
 พระองค์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2504 เป็นต้นมาก็ได้สร้างผลสะท้อนแก่สังคมการเมืองไทยอย่างมี
 นัยสำคัญเช่นกัน

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงมุ่งอธิบายกระบวนการปลูกสร้างอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดี
 ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ให้แก่กองทัพสมัยใหม่ของไทยผ่านการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณ
 ตนทางทหาร ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเกิดขึ้นของกองทัพสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 วิธีการและ

⁸ กรมสารบรรณทหารบก, สุจริตพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ เนื่องในพระราชพิธีเฉลิม
 พระชนมพรรษา ประจำปี 2539 (กรุงเทพฯ: อุดมการพิมพ์, 2539), หน้า 780-784.

⁹ สุราษฎร์ ยิ้มประเสริฐ, 60 ปี ประชาธิปไตยไทย (กรุงเทพฯ: ศรีเอทีพี พับลิชชิ่ง, 2536)

ปัญหาการวิจัย

1. รัฐไทยปลูกฝังอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีให้แก่กองทัพสมัยใหม่โดยผ่านวิธีใดมีส่วนเกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยงกับการปลูกฝังอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีให้กับทหารในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ในปัจจุบันหรือไม่ หากเป็นจริงกระบวนการดังกล่าวคลี่คลายมาอย่างไร

2. พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ในปัจจุบันรวมทั้งพิธีที่เกี่ยวข้อง มีส่วนปลูกฝังอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีและบทบาทหน้าที่กองทัพปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ให้กับทหารในกองทัพไทยได้อย่างไร อุดมการณ์ดังกล่าวมีผลต่อสังคมการเมืองไทยหรือไม่ อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อชี้ให้เห็นว่าพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์และพิธีเกี่ยวข้องที่เห็นอยู่ในปัจจุบันถูกประดิษฐ์ขึ้นจากแนวคิดในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา อันเป็นพิธีกรรมของราชสำนักในอดีต

2. เพื่อชี้ให้เห็นว่าพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์และพิธีเกี่ยวข้องถูกประดิษฐ์ขึ้นเพื่อทำหน้าที่ปลูกฝังอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ให้กับทหารในกองทัพไทย และอุดมการณ์ดังกล่าวมีผลกระทบต่อสังคมการเมืองไทย

สมมติฐานการวิจัย

1. พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์และพิธีเกี่ยวข้อง ถูกดัดแปลง สร้างสรรค์มาจากพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในอดีต
2. พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์และพิธีเกี่ยวข้องที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นเพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่และปลูกฝังอุดมการณ์ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ให้แก่กองทัพ และผลของอุดมการณ์ดังกล่าวได้นำไปสู่การกำหนดบทบาทหน้าที่ของกองทัพต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเป็นทางการ ซึ่งก่อให้เกิดผลบางประการต่อสังคมการเมืองไทยนับแต่นั้นมา

ขอบเขตในการศึกษา

การศึกษาการการปลูกฝังอุดมการณ์ให้กับกองทัพสมัยใหม่ของไทยผ่านทาง การประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารมุ่งไปที่การอธิบายการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ ซึ่งมีผลต่อการเข้าใจสังคมการเมืองไทยในปัจจุบันเป็นสำคัญ และเพื่อให้เห็นถึงการเชื่อมโยงกับพัฒนาการการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารเพื่อสร้างอุดมการณ์ครอบกองทัพสมัยใหม่ในยุคเริ่มต้น ขอบเขตการศึกษาจึงเริ่มที่การให้ภาพคร่าวๆ ถึงการเกิดขึ้นกองทัพสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการสถาปนารัฐสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา จนถึงยุคที่มีการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จนถึงปัจจุบัน สำหรับตัวพระราชพิธีและพิธีที่จะทำการศึกษาได้แก่

พระราชพิธี

1. พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา
2. พระราชพิธีตรึงหมุดธงชัยเฉลิมพล

พิธี

1. พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์
2. พิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพล
3. พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล(พิธีสาบานธง)

วิธีการวิจัย

1. ใช้วิธีวิจัยเอกสาร(documentary research)โดยเก็บรวบรวมข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องจากแหล่งปฐมภูมิ และทุติยภูมิ
2. ใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ(experts interview)และผู้เกี่ยวข้องกับการจัดพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาและพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์
3. ใช้การวิเคราะห์ในเชิงตีความ(interpretation)โดยให้ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาและพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์รวมทั้งปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้องต่อพระราชพิธีและพิธีเป็นตัวบท(text)ของการตีความ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงความเชื่อมโยงระหว่างพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยากับพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ที่ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน
2. ทราบถึงความสำคัญ และบทบาทหน้าที่ของพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นในสมัยสุโขทัย รัตนโกสินทร์ และสืบมาจนปัจจุบัน รวมทั้งผลกระทบต่อสังคมการเมืองไทยที่เกิดจากอุดมการณ์ดังกล่าว

ผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องกองทัพสมัยใหม่ของไทยกับการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหาร ซึ่งพูดถึงกระบวนการสร้างกองทัพสมัยใหม่ของไทยตามระบอบราชการสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อสร้างอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดี (loyalty) และบทบาทกองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์ให้กับองค์กษัตริย์ผ่านการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหาร และกระบวนการดังกล่าวยังคงไม่เสร็จสิ้นลง สำหรับการอธิบายถึงพัฒนาการของกำเนิดกองทัพสมัยใหม่ การจัดองค์กร การบริหารองค์กร ผลที่เกิดขึ้น รวมทั้งการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกิจการกองทัพสมัยใหม่นั้น ผู้เขียนอาศัยงานเขียนของภารตี มหาพันธ์¹⁰ เรื่อง “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ในงานเล่มนี้ ภารตีคลี่คลายให้เห็นถึงพัฒนาการการสถาปนากองทัพสมัยใหม่ของไทยที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีความแตกต่างจากการทหารในยุคก่อนหน้านี้อย่าง

¹⁰ ภารตี มหาพันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาลบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518)

งานเขียนเกี่ยวกับการสถาปนากองทัพสมัยใหม่ในช่วงรัชกาลที่ 5 อีกเล่มที่เป็นมุมมอง การศึกษาจากตะวันตกคืองานเขียนเรื่อง “The Military, Government and Society in Siam, 1868-1910: Politics and Military Reform during the Reign of King Chulalongkorn” ของ Noel Affred Battye¹¹ ซึ่งเน้นศึกษาถึงการปฏิรูปการทหารในสมัยรัชกาลที่ 5 การปฏิรูปการ ปกครอง การปรับปรุงกฎหมายและระบบภาษีอากรเป็นเงื่อนไขหลักที่เอื้อให้การปฏิรูปการทหาร ดำเนินไปได้ ความสำเร็จในการสร้างกองทัพสมัยใหม่เป็นผลจากพระปรีชาสามารถของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชโอรส และขุนนางชั้นนำที่มีส่วนในการจัดการ กองทัพ การจัดสรรตัวบุคคลเพื่อดำรงตำแหน่งสำคัญในกองทัพแสดงให้เห็นถึงระบบการบริหาร กองทัพในยุคนั้นว่ามีพื้นฐานอยู่บนโครงสร้างสายสัมพันธ์ในครอบครัวแบบพอลูก (patrimonial) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอาศัยพระราชโอรสและพระบรมวงศานุวงศ์เป็น กลไกสำคัญในการบริหารกองทัพ

งานเขียนเกี่ยวกับทหารหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผู้เขียนเขียนเรื่อง “2475 และ 1 ปี หลังการปฏิวัติ”¹² ของธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์ เป็นส่วนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงการ เปลี่ยนแปลงภายในกองทัพที่เกิดขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งในแง่ของการปรับปรุง โครงสร้างองค์กร การเปลี่ยนแปลงบุคคลากรในกองทัพ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการสร้างระบอบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ในส่วนของบทบาทของกองทัพในช่วง ยุคปัจจุบันงานเขียนเรื่อง “ข้อมูลด้านการเมืองการปกครองของไทยเรื่องทหารกับการเมือง” โดยสถาบันพระปกเกล้าก็ได้ให้ภาพที่ชัดเจนถึงการเข้ามามีบทบาททางการเมืองของทหารและ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับการเมืองไทยจากการรวบรวมข้อมูลการศึกษาด้านทหารกับการเมืองจาก นักวิชาการหลายๆ ท่าน

ในเรื่องของความคิดและอุดมการณ์ของทหารต่อการเมืองไทยซึ่งเป็นประเด็นหลักที่ เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดและอุดมการณ์ของทหารที่เกิดขึ้นในช่วง

¹¹ Noel Affred Battye, “The Military, Government and Society in Siam, 1868-1910: Politics and Military Reform during the Reign of King Chulalongkorn,” (Thesis (Ph.D), Faculty of the Graduate School, Cornell University, 1974)

¹² ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543)

สำหรับการศึกษาถึงพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารในทางวิชาการ ทั้งในแง่ของความคิด/อุดมการณ์ หรือธรรมเนียมประเพณีนั้นยังไม่ปรากฏขึ้นมาก่อน การศึกษาครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ต้องการศึกษาในทางวิชาการถึงความเชื่อมโยงระหว่างพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารและการเมืองการปกครองของไทย ผู้เขียนจึงอาศัยงานเขียนจากต่างประเทศเป็นหลัก ในการอธิบายถึงการเกิดขึ้นของพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารใช้งานเขียนเรื่อง **“ประเพณีประดิษฐ์”** (The Invention of Tradition) ของ Eric Hobsbawm เป็นกรอบแนวคิดหลักดังจะพูดถึงในบทต่อไป

ในส่วนของการพิจารณาถึงเนื้อหาสาระของพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลและพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ ซึ่งมีการแสดงออกทางภาษาอย่างชัดเจน ผู้เขียนอาศัยมุมมองในการศึกษาประเด็นนี้จากงานเขียนภาษาไทยเรื่อง **“ภาษากับการเมือง”** ของชัยอนันต์ สมุทวณิช และ กนก วงษ์ตระหง่าน ซึ่งได้มีการนำแนวคิดเรื่องภาษากับการเมืองมาจากหนังสือเรื่อง *The symbolic use of politics*¹⁶ ของ Murray Edelman มาศึกษาการใช้ภาษาในการเมืองไทย เอเดลแมนเป็นนักวิชาการที่ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาทางการเมืองมีมากกว่าเรื่องโครงสร้างทางการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ โครงสร้างทางการเมืองได้สร้างกิจกรรมทางการเมืองหลายอย่างขึ้นมาเพื่อรองรับการทำหน้าที่ของสัญลักษณ์เพื่อความมั่นคงเพื่อชู้บังคับ และเพื่อความหวังสำหรับผู้คนหรือกลุ่มที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ในหนังสือเล่มนี้เราจึง

¹³ เอลิมเกียรติ ผิวนวล, *ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535* (กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์, 2535)

¹⁴ สุรชาติ บำรุงสุข, *ทหารกับประชาธิปไตยไทยจาก 14 ตุลา สู่อุบัติการณ์และอนาคต* (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2541)

¹⁵ สุรชาติ บำรุงสุข, *ไตรศรณคมน์ทหาร รัฐประหาร และการเมืองไทย* ใน ปาฐกถาปริทัศน์ พนมยงค์ ประจำปี พ.ศ.2551 24 มิถุนายน 2551 (กรุงเทพฯ: สถาบันปริทัศน์ พนมยงค์, 2551)

¹⁶ Murray Edelman, *The symbolic use of politics* (Urbana: University of Illinois Press, 1977)

ชัยอนันต์ กล่าวถึงภาษากับการเมืองจากแนวคิดของเอเดลแมนว่าการใช้ภาษากับระบอบการเมืองการปกครองแต่ละรูปแบบนั้นเป็นสิ่งที่ดำเนินสอดคล้องกัน โดยทั่วไปแล้วการใช้สัญลักษณ์และภาษา อาจใช้เพื่อแสดงถึงบางสิ่งบางอย่าง หรือเพื่อการเรียกร้องให้มีการกระทำบางอย่างก็ได้ โดยเฉพาะท่วงทำนอง (Style) ในการใช้ภาษาจะแสดงถึงจุดประสงค์ทางการเมืองของผู้พูดที่ต่างกัน กล่าวคือ ภาษาทางการเมืองของประเทศที่เป็นประชาธิปไตยและประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์จะมีท่วงทำนองที่ต่างกัน ในระบอบคอมมิวนิสต์นั้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองมีลักษณะการใช้อำนาจเด็ดขาด เพื่อสั่งการหรือเพื่อเรียกร้องให้มีการสนับสนุนนโยบายของรัฐ ดังนั้นทำนองในภาษาจึงเป็นการครอบงำมิใช่เพื่อขอความเห็นหรือความร่วมมือ ในระบอบประชาธิปไตยผู้นำมักใช้ภาษาที่เรียบง่าย มีลักษณะเป็นการพูดคุยปรึกษาเพื่อขอความเห็นจากประชาชน

เอเดลแมน แบ่งท่วงทำนองของภาษาทางการเมืองออกเป็น 4 ประเภทด้วยกัน คือ 1) ภาษาที่ใช้เพื่อการชักชวน (Hortatory Language) 2) ภาษาทางกฎหมาย (Legal Language) 3) ภาษาทางการบริหาร (Administrative Language) 4) ภาษาในการต่อรอง (Bargaining Language)

ภาษาที่ชักชวนมีลักษณะเป็นการเรียกร้องให้กลุ่มบุคคลที่เป็นกลุ่มเป้าหมายได้สนับสนุนนโยบาย ซึ่งจุดมุ่งหมายสำคัญของผู้พูดได้แก่การชักจูงให้ผู้ฟังยอมรับว่านโยบายที่ตนเสนอควรได้รับการยอมรับและสนับสนุน ลักษณะของภาษาที่ใช้ประกอบด้วยความคิดพื้นฐาน (premises) การอ้างถึงสิ่งที่เกี่ยวข้อง (inferences) และข้อสรุป (conclusions) ในบางกรณีคำพูดที่ใช้ อาจมีลักษณะของการชี้แนะอย่างชัดเจน หรือไม่ก็มีความหมายเป็นนัยก็ได้ ข้อสรุปอาจเป็นการให้คำแนะนำ หรือการขู่ก็เป็นได้ การใช้ภาษาในลักษณะนี้เป็นการใช้ภาษาต่อบุคคลจำนวนมาก ดังนั้นจึงเป็นการยอมรับในการมีส่วนร่วม และการใช้เหตุผลของผู้ฟังที่จะคล้อยตาม และให้ความสนับสนุนต่อข้อเสนอแนะและข้อสรุปต่างๆของผู้พูด ในการใช้ภาษาผู้พูดมักจะซ่อนเร้นการปลุกเร้าอารมณ์ผู้ฟังไว้ด้วย¹⁷

จากมุมมองเรื่องภาษาของเอเดลแมน ผู้เขียนนำไปเชื่อมโยงกับการพิจารณาถึงภาษาที่อยู่ในพิธีถวายเป็นสัตย์ปฏิญาณตนที่ถูกประดิษฐ์ขึ้น ซึ่งได้แก่คำถวายเป็นสัตย์ปฏิญาณตนของทหารต่อธงชัยเฉลิมพล คำถวายเป็นสัตย์ปฏิญาณตนของทหารในพิธีถวายเป็นสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหาร

¹⁷ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ กนก วงษ์ตระหง่าน, ภาษากับการเมือง (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาฯ, 2526), หน้า 5-9.

ในส่วนของการพิจารณาถึงการประดิษฐ์พิธีที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์อันส่งผลต่อสังคมการเมืองผู้เขียนอาศัยมุมมองจากงานเขียนเรื่อง “The Monarchy and the Constitution” ผลงานของ Vernon Bogdanor¹⁸ ในหนังสือเล่มนี้ Bogdanor กล่าวถึงวิวัฒนาการของสถาบันกษัตริย์อังกฤษที่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ในช่วงศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่สถาบันมีชื่อเสียงเพิ่มพูนขึ้น ซึ่งเกิดขึ้นผ่านการเปลี่ยนผ่านการใช้อำนาจจากที่เคยใช้อย่างเกินพอดีมาสู่การมีอิทธิพลจนแทบจะมองไม่เห็นถึงการใช้อำนาจของสถาบันในช่วงควีนวิกตอเรีย ทั้งที่อำนาจของสถาบันมีอยู่ตามพระราชบัญญัติและอำนาจพิเศษในการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีและยุบสภาผู้แทนราษฎร

ผลงานชิ้นนี้ของ Bogdanor ได้มีการพูดถึงเรื่องพิธีกรรมหรือพระราชพิธีของสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะในรัฐที่สถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ และเป็นประมุขของรัฐชาติ โดยเฉพาะประเทศที่มีสถาบันกษัตริย์เป็นสัญลักษณ์ของชาติ รัฐธรรมนูญได้กำหนดให้ประมุขของชาติและประมุขของฝ่ายบริหารแยกออกจากกัน ประมุขแห่งรัฐชาติมีหน้าที่สำคัญ 3 ประการ คือ หนึ่งบทบาทหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญ สองบทบาทในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในรัฐและหน้าที่ในการปฏิบัติพิธี และสามบทบาทในการเป็นสัญลักษณ์และการเป็นตัวแทนของรัฐชาติ¹⁹ นอกจากนี้ประเทศที่มีสถาบันกษัตริย์เป็นประมุขซึ่งเป็นตัวบุคคล (person) และเป็นทั้งสัญลักษณ์ของรัฐชาติด้วยในเวลาเดียวกัน จะมีข้อดีกว่าแบบอื่นตรงที่เป้าหมายของการแสดงออกซึ่งความซื่อสัตย์จงรักภักดี เพราะการมีตัวบุคคลจะถ่ายทอดความเข้าใจและง่ายต่อการแสดงออกซึ่งความซื่อสัตย์จงรักภักดีของประชาชนพลเมืองมากกว่าที่เกิดจากแนวคิดที่เป็นนามธรรม

การบรรลุมอบหมายทั้ง 3 ข้อของประมุขที่มาจากสถาบันพระมหากษัตริย์ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดนั้น ประมุขต้องมีการปรากฏตัวต่อสาธารณะชนเพื่อสร้างความนิยมและสร้างพลัง

¹⁸ Vernon Bogdanor, *The Monarchy and the Constitution* (Oxford: Clarendon Press, 1995)

¹⁹ *Ibid.*, p. 61.

งานชิ้นนี้สัมพันธ์กับการศึกษาการกองทัพสมัยใหม่กับประติษฐพีธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารตรงที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของพระราชพิธีหรือพิธีที่ทำให้การทำหน้าที่ขององค์ประมุขในระบอบประชาธิปไตยซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญมีบทบาทเด่นชัดมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีผลให้การทำหน้าที่ประมุขในทางรัฐธรรมนูญเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 2

กรอบแนวคิดการศึกษา

กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษาการสร้างอุดมการณ์ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีให้กับกองทัพสมัยใหม่ของไทยผ่านพิธีต่างๆ นั้น คือกรอบแนวคิดการสร้างรัฐสมัยใหม่ด้วยระบบราชการ(bureaucracy) ของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) และกรอบแนวคิดประเพณีประดิษฐ์ (Invention of tradition) ของ อีริค ฮอบส์บอว์ม (Eric Hobsbawm)

1. กรอบแนวคิดระบบราชการสมัยใหม่

ในการศึกษาการสร้างความจงรักภักดีให้กับกองทัพสมัยใหม่ของไทยที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์กทรทหารถือเป็นส่วนหนึ่ง(หรือส่วนแรกก็ว่าได้)ของระบบราชการสมัยใหม่ที่ก่อรูปขึ้นในยุคนั้น ผู้เขียนเห็นด้วยกับ Dietrich Rueschemeyer¹ ว่ากระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ (building states) ผ่านระบบราชการนั้นเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องยาวนานกว่าจะสำเร็จผลที่แท้จริงตามความหมายของระบบราชการ (bureaucracy) ที่เสนอโดย แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber)

ในหนังสือเรื่อง *Economy and Society*² เวเบอร์เสนอว่าระบบราชการสมัยใหม่ต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

1.ต้องมีหลักการ อำนาจบงการทางกฎหมาย³ในพื้นที่เฉพาะของขอบเขตภาระหน้าที่(ที่กฎหมายให้ไว้)(jurisdictional areas) ซึ่งบังคับด้วยกฎระเบียบ กฎหมาย หรือกฎระเบียบการบริหารขององค์กร อันหมายความว่า

- การดำเนินกิจกรรมทุกอย่างตามปกติต้องมีพื้นฐานอยู่บนจุดประสงค์ของระบบราชการซึ่งเป็นไปตามโครงสร้าง และหน้าที่ที่ได้แบ่งแยกไว้แล้วอย่างชัดเจน

¹ Matthew Lange and Dietrich Rueschemeyer, *States and Development: Historical Antecedents of Stagnation and Advance (Political Evolution and Institutional Change)* (New York: Palgrave Macmillan, 2005)

² Max Weber, *Economy and society* (Berkeley: University of California Press, 1978), pp. 956-958.

³ ดำรง ธรรมารักษ์, "เอกสารคำสอนวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย" (ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 50.(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

- อำนาจในการสั่งการตามหน้าที่เหล่านั้นต้องถูกกระจายไปในลักษณะที่มั่นคงชัดเจน ซึ่งต้องไม่ถูกจำกัดโดย การใช้กฎข้อบังคับผ่านทางวิธีการปฏิบัติงาน ทางร่างกาย ทางความเคารพยกย่องนับถือ (sacerdotal) หรือสิ่งอื่นใดอันจะเป็นการทำลายระบบราชการ

- วิธีการเตรียมการต่างๆ ต้องถูกออกแบบมาเพื่อเติมเต็มงานประจำและความต่อเนื่องของบทบาทหน้าที่และเพื่อการปฏิบัติงานตามสิทธิหน้าที่ที่สอดคล้องกัน

ทั้งสามองค์ประกอบนี้จะช่วยสร้างภาวะที่เรียกว่าระบบราชการสมัยใหม่ซึ่งแตกต่างจากสมัยรัฐโบราณ(โดยเฉพาะรัฐทางตะวันออก)ซึ่งผู้ปกครองบริหารจัดการด้วยมาตรการที่สำคัญๆ ผ่านทางผู้ที่ไว้วางใจเป็นการส่วนตัว ผู้ที่รู้จักคุ้นเคย หรือ ข้าราชการบริวาร อันเป็นลักษณะที่ภาระหน้าที่ และอำนาจไม่จำกัดแน่นอน และชั่วคราว

2. ต้องมีหลักการ “ระบบสายการบังคับบัญชา” (office hierarchy) อันเป็นระบบที่ชี้แจงให้ชัดเจนนว่า มีผู้ที่สูงกว่าและผู้ที่ย่ำกว่า (super- and sub- ordination) ผู้ที่สูงกว่า (supervision) คือผู้บริหาร ทำหน้าที่จัดการดูแล หรือควบคุม ผู้ที่ย่ำกว่าลงไป ด้วยระบบนี้จะทำให้การควบคุมมีลักษณะที่ชัดเจนแน่นอนคือการดำเนินงานที่สอดคล้องตามคำสั่งของผู้ที่สูงกว่า ซึ่งเมื่อระบบราชการพัฒนาถึงขั้นสูงสุด ระบบสายการบังคับบัญชาในองค์กรจะเป็นแบบทางตรงทางเดียว(monocratically organized) หลักบริหารด้วยอำนาจตามระบบสายการบังคับบัญชานี้จะปรากฏอยู่ตามโครงสร้างต่างๆ ของระบบราชการทั้งในรัฐและโครงสร้างการปกครองในศาสนจักร รวมทั้งในองค์กรขนาดใหญ่และวิสาหกิจส่วนตัว เมื่อหลักอำนาจบงการทางกฎหมาย⁴ในพื้นที่เฉพาะของขอบเขตภาระหน้าที่(ที่กฎหมายให้ไว้)(jurisdictional areas) มีสมรรถภาพเต็มที่มีอำนาจ/ตำแหน่งสูงกว่าจะไม่สามารถเข้ามารับผิดชอบงานของผู้ที่ย่ำกว่าได้ เพราะเมื่อระบบราชการสมัยใหม่พัฒนาเต็มที่ผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเท่านั้นจะได้รับการแต่งตั้งไปในตำแหน่งที่ว่างลงนั้นๆ

3. การบริหารจัดการของระบบราชการสมัยใหม่ต้องอยู่บนพื้นฐานของระบบเอกสาร ซึ่งมีการเก็บรักษาต้นฉบับและการคัดลอก ส่วนต่างๆของระบบราชการจะดำเนินงานด้วยระบบเอกสารที่มีอำนาจทางกฎหมายเหล่านี้ ในการสร้างระบบราชการสมัยใหม่ผู้ดำเนินการต้องแยกเอกสารระหว่างเอกสารส่วนตัวและของราชการออกจากกันซึ่งจะช่วยให้ทรัพย์สินส่วนตัวและทรัพย์สินของราชการไม่ปะปนกัน ยิ่งแยกสองส่วนนี้ออกจากกันได้ชัดเจนเท่าไรก็จะนำไปสู่ความเป็นระบบราชการสมัยใหม่ได้เร็วเท่านั้น

4. การบริการจัดการองค์กร ทักษะความชำนาญเฉพาะทางทั้งหมดในการบริหารแบบสมัยใหม่เกิดขึ้นจากการฝึกฝน อบรมจากความชำนาญเฉพาะทางจากลักษณะงานนั้นๆซึ่งใน

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

5. เมื่อองค์กรพัฒนาถึงขั้นสุด องค์กรก็จะต้องการศักยภาพสูงสุดในการทำงานตามตำแหน่งต่างๆ ในองค์กรด้วยซึ่งศักยภาพสูงสุดในการทำงานไม่ได้วัดจากอายุการทำงาน แต่พิจารณาจากผลของการพัฒนาทางทักษะงาน

6. การบริหารจัดการองค์กรต้องดำเนินตามกฎระเบียบโดยทั่วไป ซึ่งอาจมีความมั่นคงมากบ้างน้อยบ้าง มีความละเอียดทั่วถึงบ้างไม่ถึงบ้าง แต่กฎนี้สามารถถ่ายทอดเรียนรู้ได้ องค์กรความรู้ที่มีอยู่ในกฎระเบียบเหล่านี้จะแสดงถึงความชำนาญทางเทคนิคที่มีอยู่ขององค์กรนั้น โดยเกี่ยวพันถึงความสมบูรณ์ของกฎหมายที่รัฐบัญญัติขึ้น รวมทั้งการบริหารขององค์กรหรือของภาคธุรกิจ

ด้วยทฤษฎีการบริหารจัดการสาธารณะสมัยใหม่นี้อาจสรุปได้ว่า อำนาจในการสั่งการมีสาระสำคัญอยู่ที่คำสั่งการตามกฎระเบียบไปยังตัวแทนนั้นๆ ในระบบราชการมิใช่การตั้งองค์กรขึ้นเพื่อปฏิบัติงานโดยมีสาระอยู่ที่คำสั่งเฉพาะของบุคคลใดบุคคลหนึ่งสำหรับกรณีนั้นอย่างเดียวย ระบบราชการปฏิบัติงานโดยมีสาระอยู่ที่ความเป็นนามธรรมของหลักการ ซึ่งมีจุดยืนที่ตรงข้ามกับการปฏิบัติงานโดยอาศัยโครงสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวแบบพอลูก(patrimonial) อันเห็นได้จากลักษณะการดำเนินงานที่ผูกขาดโดยกษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในรัฐโบราณ ซึ่งความสัมพันธ์ในระบบฝังติดอยู่กับประเพณีที่ศักดิ์สิทธิ์

ในหลักการทั้ง 6 ข้อ ของเวเบอร์ Dietrich Rueschemeyer เห็นว่าแท้จริงแล้วคือกระบวนการสร้างความเป็นเหตุเป็นผลให้กับรัฐสมัยใหม่(rationalizing state) ด้วยการมุ่งพิจารณาว่าระบบลำดับการบังคับบัญชาในองค์กร ความเป็นผู้สูงกว่าหรือต่ำกว่ากันต้องขึ้นอยู่กับทักษะความชำนาญมากหรือน้อยกว่ากัน, การปฏิบัติงานของบุคคลกรระดับต่างๆ ในองค์กรต้องไม่อาศัยสายสัมพันธ์ส่วนตัว, การแต่งตั้ง และการจูงใจข้าราชการในการดำเนินงานต้องอยู่บนพื้นฐานของการพิจารณาจากความสามารถและการแสดงฝีมือ, การดูแลควบคุมทั้งการสนับสนุนจูงใจและการอนุมัติเห็นชอบขึ้นอยู่กับจัดการขององค์กร อีกทั้งต้องมีการสร้างบรรทัดฐานหรือโครงสร้างองค์กรที่กระตุ้นความจงรักภักดี(loyalty) (อาจเป็นได้ทั้งความเป็นพวกพ้อง(esprit de corps) การจ้างงานเต็มเวลา หรือสวัสดิภาพในการทำงาน) ทั้งหมดนี้คือตัวแบ่งแยกการปกครองแบบรัฐโบราณ(patrimonial household of tradition rulers)และความเป็นรัฐสมัยใหม่ออกจากกัน

ด้วยหลักการทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เวเบอร์ถือเป็นแบบของระบบราชการสมัยใหม่ที่มีประสิทธิภาพสูงสุด เพราะมีความเป็นเหตุเป็นผล (rational) พอในการบริหารหรือปกครององค์กร

แต่อย่างไรก็ตามการสร้างบรรทัดฐานและค่านิยมใหม่ให้กับองค์กรซึ่งอยู่ในกระบวนการสร้างความเป็นเหตุเป็นผล(rationalizing state organization)ให้กับองค์กรในระบบราชการนี้ก็ต้องใช้ระยะเวลาอันยาวนานเช่นกัน การสร้างบรรทัดฐานและค่านิยมระหว่างคนในองค์กรจำเป็นต้องกระทำร่วมกัน ในขั้นตอนการฝึกอบรมที่เหมือนกัน ในสถานะ/ตำแหน่งทางราชการเดียวกัน ในองค์กรเดียวกัน จากการจบการศึกษาในระดับสูงหรือเป็นสมาชิกที่มีเกียรติเหมือนกัน การมีความรู้สึกต่างๆร่วมกันนอกจากจะเป็นการสอดส่องดูแลพฤติกรรมของคนอื่นๆแล้วยังเป็นการแสดงออกถึงสิ่งบ่งชี้ด้านทัศนคติและอัตวิสัยของหมู่คณะอีกด้วย เพราะว่าความรู้สึกละเอียดอ่อนที่จะกระทำผิดนั้น คนอื่นๆ ในหมู่คณะก็จะสามารถสังเกตเห็นได้ ในขณะที่เดียวกันความรู้สึกว่าสิ่งใดถูกต้องเหมาะสมก็เกิดขึ้นจากการยอมรับกันในหมู่คณะ สิ่งนี้คือจุดเชื่อมโยงระหว่างการควบคุมจากสังคมและการควบคุมตัวเอง ซึ่งบรรทัดฐานและค่านิยมนี้จะมีประสิทธิภาพสูงหากไม่มีพฤติกรรมที่น่าสงสัยเกิดขึ้น รากฐานของการทำหน้าที่ตามระบบราชการสมัยใหม่วางอยู่บนบรรทัดฐานและค่านิยมทางสังคมที่ซับซ้อนซึ่งเกี่ยวพันมากกว่าการบังคับใช้กฎหมายทางราชการ⁶

ในขณะที่เดียวกันเวเบอร์เห็นว่าระบบราชการสมัยใหม่นี้ก็นำมาซึ่งความสูญเสียของผู้ปกครองในระบบเดิม เพราะความเสี่ยงในการสูญเสียอำนาจการควบคุมที่เคยอยู่ในมือ และความเสี่ยงเรื่องการสร้างความจริงรักภักดีเพราะในระบบเดิมการสร้างความจริงรักภักดีเป็นเรื่องที่ทำได้ง่าย โดยอาศัยความเป็นเครือญาติและความสัมพันธ์ส่วนตัวรูปแบบต่างๆ การสร้างรัฐสมัยใหม่ผ่านระบบราชการที่มีประสิทธิภาพและความเสี่ยงในการสูญเสียอำนาจที่ผู้ปกครองมีอยู่จึงความย้อนแย้งกันในตัวเองและเป็นเหตุผลสำคัญที่ Dietrich Rueschemeyer เห็นว่าการสร้างรัฐสมัยใหม่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและต้องใช้เวลาอันยาวนาน นอกจากนั้นการเกิดขึ้นของระบบราชการสมัยใหม่อันมีลักษณะการเน้นประสิทธิภาพซึ่งเป็นอิสระจากความจงรักภักดีที่เกิดจากเครือญาติหรือสายสัมพันธ์ส่วนตัวรูปแบบต่างๆ (ประเด็นนี้ถือเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของการพัฒนาระเบียบสังคมสมัยใหม่) ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เป็นสิ่งกีดขวางการเกิดระบบราชการสมัยใหม่เพราะจำเป็นต้องพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป⁷

⁵ Matthew Lange and Dietrich Rueschemeyer, *States and Development: Historical Antecedents of Stagnation and Advance (Political Evolution and Institutional Change)* (New York: Palgrave Macmillan, 2005), p. 145.

⁶ Ibid., p.145.

⁷ Ibid., p.145.

สำหรับกรอบแนวคิดเรื่องระบบราชการสมัยใหม่ของเวเบอร์นี้ผู้เขียนนำมาใช้เพื่อศึกษาถึงกระบวนการสร้างองค์กรทหารสมัยใหม่ที่ได้เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และดำเนินเรื่อยมาแม้หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองและยังคงไม่สมบูรณ์ลงตามความหมายระบบราชการสมัยใหม่ตรงจนปัจจุบัน และการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารถือเป็นความพยายามหนึ่งที่ผู้ปกครองใช้สร้างอุดมการณ์/บรรทัดฐาน/ค่านิยมให้กับบุคคลากรใหม่ที่เกิดขึ้นจากการสร้างกองทัพสมัยใหม่ของไทย

2. กรอบแนวคิดประเพณีประดิษฐ์

ผู้เขียนใช้กรอบแนวคิดเรื่อง “ประเพณีประดิษฐ์” (Invention of tradition) ของ อีริค ฮอบส์บอว์ม (Eric Hobsbawm) เป็นกรอบแนวคิดหลักในการศึกษาเรื่องนี้ เขามีความสนใจเฉพาะทางเรื่องพัฒนาการของประเพณี งานเขียนทางวิชาการหลายๆ เล่มของเขาเป็นศึกษาถึงการก่อร่างสร้างขึ้นของประเพณีประดิษฐ์ในบริบท (context) ของรัฐชาติ (nation state) เขาได้เสนอว่าได้มีการประดิษฐ์ประเพณีต่างๆ เกิดขึ้นในช่วงการก่อกำเนิดรัฐชาติสมัยใหม่โดยชนชั้นนำระดับชาติ (national elites) อันมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความชอบธรรมของการดำรงอยู่และความสำคัญของรัฐชาติ (to justify the existence and importance of their respective nation states)⁸

ในหนังสือเรื่อง *The Invention of Tradition*⁹ ซึ่งเขาและ Terence Ranger ร่วมกันเขียนขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1983 นั้นได้ กล่าวว่ารูปแบบปฏิบัติต่างๆ ที่อยู่ในธรรมเนียมประเพณีที่เห็นอยู่ในโลกตะวันตกปัจจุบันนี้ คนส่วนใหญ่มักคิดกันว่าเป็นของเก่าแก่โบราณ แต่ในความเป็นจริงแล้ว ธรรมเนียมประเพณีเหล่านั้นล้วนเพิ่งถูกสร้างขึ้นเพื่อจุดประสงค์ทางอุดมการณ์บางอย่าง ผ่านทางการใช้สัญลักษณ์ พิธีกรรมประเพณี โดยเกิดขึ้นเมื่อปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 หรือประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีที่ถูกสร้างขึ้นโดยราชสำนักอังกฤษ อย่างไรก็ตาม ฮอบส์บอว์ม ก็ไม่อาจจะระบุได้อย่างแน่ชัดว่ากระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นอยู่อย่างสม่ำเสมอ และมีจำนวนมากในช่วงเวลาการเปลี่ยนผ่านทั้งในสังคมประเพณีและสังคมสมัยใหม่ (traditional and modern society) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือการประดิษฐ์ประเพณีเก่าแก่ของ

⁸ Eric Hobsbawm – England, (Online), 10 ธันวาคม 2551. แหล่งที่มา <http://word.world-citizenship.org/wp-archive/1473>

⁹ Eric Hobsbawm and Terence Ranger, *The Invention of Tradition* (Cambridge University press: United Kingdom, 1983)

“ประเพณีประติษฐาน” หมายถึงชุดของการปฏิบัติ ผ่านกฎเกณฑ์(rules)ซึ่งทำการครอบงำอย่างเปิดเผยและเป็นที่ยอมรับกันโดยคหุณี ผ่านทางพิธีกรรม(ritual)หรือสัญลักษณ์(symbolic nature) ซึ่งมีจุดประสงค์ที่จะปลูกฝัง(inculcate) ค่านิยม(values)และบรรทัดฐาน(norms)ในพฤติกรรมของผู้คนโดยการจัดขึ้นซ้ำๆ การทำซ้ำๆ เป็นวิธีการที่จะนำไปสู่การเข้าใจว่าเป็นความต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน ฮอบส์บอว์ม กล่าวว่่า “ประเพณีประติษฐาน” ถูกใช้กันอย่างกว้างขวางแต่ก็มักจะใช้กันอย่างไม่ถูกต้อง ซึ่งแท้ที่จริง“ประเพณีประติษฐาน” หมายถึงรวมถึง 1.) ประเพณีที่ถูกประดิษฐ์ (invented) ขึ้นมาจริงๆ เช่น พระราชพิธีวันคริสต์มาสที่อังกฤษ 2.) ประเพณีที่ถูกสร้าง (constructed) ให้เป็นสถาบันที่เป็นทางการ(formally instituted) เช่น พิธีฉลองถ้วยรางวัลของสโมสรฟุตบอลแห่งอังกฤษและ 3.) ประเพณีที่ปรากฏขึ้นซึ่งยากแก่การหารูปแบบ และที่มาที่ไป มักเกิดขึ้นในช่วงเวลาสั้นๆ ที่ไม่อาจทราบ วัน เวลา ที่แน่นอน(ภายในไม่กี่ปีหรือเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในทันทีทันใด)

ประเพณีประติษฐานที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งมีความต่อเนื่องนั้นเต็มไปด้วยการปรุงแต่งขึ้นทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อให้สามารถตอบสนองสถานการณ์ใหม่ๆ ที่มีลักษณะคล้ายกับสถานการณ์ในอดีตหรือ ประติษฐานประเพณีขึ้นเพื่อสร้างอดีตของตนเองโดยการปฏิบัติซ้ำอย่างเป็นพันธะหน้าที่ที่ต้องทำ(quasi-obligatory repetition) ซึ่งจะพบว่าประเพณีประติษฐานเหล่านี้จะมีความขัดแย้งกันระหว่างตัวประเพณีที่แสดงถึงความคงที่ไม่เปลี่ยนแปลงกับบริบทต่างๆที่เปลี่ยนไปในโลกสมัยใหม่และความพยายามทางโครงสร้างที่จะรักษา อย่างน้อยที่สุดคือส่วนหนึ่งส่วนใดของชีวิตทางสังคมให้คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง

นิยามคำว่า “ประเพณี” (tradition) ในความหมายของการศึกษา “ประเพณีประติษฐาน” ฮอบส์บอว์มเสนอว่าต้องแยกออกให้ชัดเจนจากคำว่า “ธรรมเนียม”(custom) ซึ่งจริงๆ แล้วทั้งสองคำนี้มีความแตกต่างกัน “ธรรมเนียม”(custom) คือ สิ่งที่ทำให้กระทำ(custom is what judges do) นอกจากนี้ “ประเพณี” (tradition) ในความหมายของฮอบส์บอว์ม ยังแตกต่างจากคำว่า “ระเบียบแบบแผน”(convention) และคำว่า “กิจวัตร”(routine) ตรงที่ว่า หน้าที่ และการแบ่งหมวดหมู่ของสองคำหลังนี้ถูกใช้ในทางเทคนิค(technical)มากกว่าจะมีความหมายในทางอุดมการณ์(ideological)(ในความหมายของมาร์กเซียน(Marxian)สองคำหลังนี้หมายถึงชนชั้นฐานเศรษฐกิจ(base) มากกว่าจะหมายถึงโครงสร้างส่วนบน(superstructure)) เช่น ระเบียบแบบแผน และกิจวัตรของนักบินหรือบริกรบนเครื่องบิน เป็นต้น “ประเพณีประติษฐาน” ในที่นี้จึงหมายถึงกระบวนการที่ถูกทำให้เป็นทางการและเป็นพิธีกรรม มีลักษณะที่อ้างถึงอดีต โดยมีการแสดงออกทางผ่านการปฏิบัติซ้ำๆ อย่างน่าประทับใจ¹⁰

ฮอบส์บอว์ม ได้แบ่งประเพณีประติษฐานเหล่านั้นออกเป็น 3 ประเภท ด้วยกันตามหน้าที่ที่ต่างกัน (distinctive function)คือ **ประเภทแรก** เป็นประเพณีที่สร้างขึ้นหรือมีนัยยะเชิงสัญลักษณ์เพื่อผสมผสานให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียว(cohesion)และอัตลักษณ์ร่วม(collective identity)ของประชาชน **ประเภทที่สอง** ประเพณีที่สร้างขึ้นหรือก่อให้เกิดความชอบธรรมให้กับสถาบัน และลำดับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม **ประเภทที่สาม** เป็นประเพณีที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมให้ประชาชนเป็นไปตามบริบทของสังคมเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แบบใดแบบหนึ่ง

สำหรับแนวทางในการศึกษาการประติษฐานประเพณีซึ่งเต็มไปด้วยการแสดงพิธีกรรม โดยเฉพาะพิธีกรรมของราชสำนักและพิธีกรรมของรัฐในท่ามกลางบริบทสังคมและการเมืองสมัยใหม่นั้น The Invention of Tradition ได้เสนอว่าควรต้องมีการศึกษาตัวบท(ประเพณีและพิธีกรรม)และบริบท(เหตุการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมทั้งในและนอกประเทศ)ควบคู่กันไป เพื่อบรรลุถึงความหมายของพิธีกรรมอย่างแท้จริง ซึ่งในการศึกษาควรต้องมองด้วย มุมมอง10 ข้อดังต่อไปนี้

1. อำนาจทางการเมืองของสถาบันกษัตริย์ มีมากหรือน้อย กำลังเพิ่มขึ้นหรือลดลง
2. สถานภาพและลักษณะเฉพาะของสถาบันกษัตริย์ เป็นที่นิยมหรือไม่เป็นที่นิยม ได้รับการเคารพยกย่องหรือถูกจลาจล

¹⁰ Eric Hobsbawm and Terence Ranger, *The Invention of Tradition* (Cambridge University press: United Kingdom, 1983), pp.1-4.

3. ภาวะโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในช่วงที่สถาบันมีอำนาจ โครงสร้างนั้นถูกทำให้เป็นท้องถิ่น(localized) ภูมิภาค(provincial) ก่อนยุคอุตสาหกรรม(pre-industrial)หรือ ถูกทำให้เป็นเมือง เป็นอุตสาหกรรมและการครอบงำชนชั้น(class dominated)

4. ชนิด จำนวน และทักษะของสื่อ สื่ออธิบายเหตุการณ์ พิธี ของราชสำนักแจ่มชัดหรือไม่ และสื่อถ่ายทอดภาพลักษณะใดออกไป

5. การชักจูงโดยใช้เทคโนโลยีและแฟชั่น ราชสำนักใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีและแฟชั่น จากการจัดพิธีกรรมเพื่อส่งหรือเพื่อแต่งให้ความลึกลับ(mystery)และความมหัศจรรย์(magic)ของ ราชสำนักดูมากยิ่งขึ้น

6. ภาพลักษณ์ของรัฐชาติขณะที่ราชสำนักมีอำนาจอยู่ เป็นภาพลักษณ์ที่แสดงถึงความ มั่นใจในบทบาทในท่ามกลางนานาชาติ หรือมีความวิตกกังวล ถูกทำให้ตระหนักโดยการท้าทาย จากนานาชาติ

7. เงื่อนไขของเมืองหลวงที่มักจะเป็นที่จัดพิธีกรรมส่วนใหญ่ของราชสำนัก ฉากหลังของ พิธีกรรมเหล่านั้นมีลักษณะเสื่อมโทรม ไม่น่าประทับใจ หรือเต็มไปด้วยอาคาร/ถนนที่สวยงาม หรูหราที่แสดงออกถึงชัยชนะ

8. ทักษะของผู้เกี่ยวข้องด้านดนตรี และการจัดงาน รู้สึกไม่มีอะไรพิเศษ ไม่เหมาะสมใน การจัดหรือมีความเร่งรีบเพื่อให้งานพิธีออกมาสำเร็จสวยงาม

9. การแสดงพิธีกรรม มีลักษณะเสื่อมโทรม รุ่มร่าม หรือสวยงามอลังการ

10. ของที่ระลึกในงานพิธี อาทิ เหริยญหรืองานฝีมืออื่นๆ มี ราคา และคุณค่าอย่างไร

ในการศึกษาเพื่อที่จะได้พบความหมายของพิธีกรรมราชสำนักในช่วงสมัยใหม่ในแง่มุมที่ แตกต่างออกไปจากที่เคยทำกันมา มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมองถึงความสัมพันธ์เฉพาะช่วง ด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ที่มีการแสดงพิธีกรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นซึ่งเป็นการศึกษาตีความใหม่

ในตอนท้าย ฮอบส์บอว์มได้พูดถึงผลการศึกษาถึงพัฒนาการของประเพณีมวลชน(mass traditions)ในยุคโรมจนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 เขาได้ศึกษาเกี่ยวกับงานเฉลิมฉลอง วันหยุด สำคัญ อนุสาวรีย์ แสตมป์ กีฬา และโรงเรียนซึ่งพบว่าสิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความ เป็นชาตินิยม(nationalism)ทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังพูดถึงการเคลื่อนไหวประท้วงของชนชั้นแรงงานว่า สัมพันธ์กับการเพิ่มขึ้นของชนชั้นกลาง สิ่งที่สำคัญในบทนี้เขาสรุปว่าการเกิดขึ้นของประเพณี ประดิษฐ์ในศตวรรษที่ 19 และ 20 เชื่อมโยงกันกับปรากฏการณ์การสร้างรัฐชาติและความเป็น ชาตินิยม ซึ่งเขาพบว่าการประดิษฐ์ประเพณีเหล่านี้มีนัยยะสำคัญต่อรัฐชาติเกือบทุกแห่งเพราะ ช่วงเวลาดังกล่าวรัฐต่างๆ ตกอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลง และการสร้างสิ่งใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

สำหรับการศึกษาการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารครั้งนี้ จัดอยู่ในกรอบแนวคิดการประดิษฐ์ประเพณีของ ฮอบส์บอว์ม ประเภทที่สอง คือประเพณีที่สร้างขึ้นหรือก่อให้เกิดความชอบธรรมให้กับสถาบัน และลำดับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม ซึ่งในบริบทของการศึกษาพบว่าการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารขึ้น 2 ช่วงด้วยกันคือ ช่วงแรก การสถาปนารัฐสมัยใหม่ เพื่อใช้กับองค์กรทหารที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งมีส่วนเชื่อมโยงกับพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระราชพิธีโบราณที่เคยทำหน้าที่รับใช้สังคมการเมืองในอดีต ส่วนช่วงหลังเกิดขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

¹¹ Ibid., pp.263-307.

บทที่ 3

การสถาปนากองทัพสมัยใหม่และการประดิษฐ์พิธถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารช่วงแรก

พัฒนาการการเกิดขึ้นของกองทัพสมัยใหม่ของไทยเริ่มขึ้นพร้อมๆกับการสถาปนาระบบราชการสมัยใหม่ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นักวิชาการที่ศึกษาการสร้างกองทัพสมัยใหม่ของไทยในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความเห็นว่าการปฏิรูปการทหารเพื่อสร้างกองทัพสมัยใหม่นำมาสู่การปฏิรูประบบราชการสมัยใหม่อื่นๆในเวลาต่อมา ผู้เขียนเห็นด้วยกับแนวคิดดังกล่าว ในฐานะที่กองทัพสมัยใหม่เป็นองค์กรที่อยู่ภายใต้แนวคิดระบบราชการสมัยใหม่ จึงได้เริ่มต้นอธิบายคร่าวๆ ถึงจุดเริ่มต้นของการสร้างรัฐสมัยใหม่ตามนิยามของแมก เวเบอร์ อันเป็นพื้นฐานที่นำมาสู่การสร้างระบบราชการสมัยใหม่ซึ่งเป็นกระบวนการที่ยาวนานกว่าจะสัมฤทธิ์ผล ซึ่งในที่นี้กองทัพสมัยใหม่ของไทยก็อยู่ในกระบวนการดังกล่าวด้วย จากนั้นจะพูดถึงการสร้างกองทัพสมัยใหม่ของไทยในแง่ของโครงสร้างระบบราชการสมัยใหม่ตามความหมายของเวเบอร์ ซึ่งการประดิษฐ์พิธถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างบรรทัดฐาน/ค่านิยมให้องค์กรทหารซึ่ง นำไปสู่การอธิบายผลของกระบวนการดังกล่าวในลำดับต่อมา ในบทนี้ผู้เขียนจึงแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 ส่วนด้วยกันคือ

- จุดเริ่มต้นของการสร้างรัฐสมัยใหม่
- กระบวนการสร้างกองทัพสมัยใหม่
- การประดิษฐ์พิธถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารในช่วงแรก
- ความเสื่อมคลายของอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์
- สรุป

3.1 จุดเริ่มต้นของการสร้างรัฐสมัยใหม่

ตามแนวความคิดของ Dietrich Rueschemeyer เสนอว่ากระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ของตะวันตกมีพื้นฐานมาจากสังคมที่มีความเป็นเหตุเป็นผลมาก่อนโดยเฉพาะการการมีมหาวิทยาลัยหลายๆแห่งในตะวันตกที่ทำหน้าที่สร้างความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลให้กับสังคม และความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลนี้เองที่นำมาสู่การสร้างระบบราชการสมัยใหม่ตามแนวความคิดของเว

¹ Matthew Lange and Dietrich Rueschemeyer, *States and Development: Historical Antecedents of Stagnation and Advance (Political Evolution and Institutional Change)* (New York: Palgrave Macmillan, 2005), p.144.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ซึ่งเป็นปัญญาชนสำคัญคนหนึ่งของยุคนั้น ได้ตีพิมพ์หนังสือแสดงกิจจานุกิจ ของตัวเองออกวางตลาดด้วย เครื่องพิมพ์หินในปี พ.ศ.2410 ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่บริดเลย์ได้ยุติกิจการของหนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder ลง หนังสือกิจจานุกิจของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ แสดงให้เห็นความสับสนเนื่องการวิวาทะกันระหว่างองค์ความรู้ตะวันตกและตะวันออกผ่านหนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder ที่บริดเลย์เป็นบรรณาธิการได้นำเสนอว่าองค์ความรู้ทางโลกและทางธรรมของตะวันตกเหนือกว่าของตะวันออก เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เป็นหนึ่งในปัญญาชนสยามที่ทำการตอบโต้ความคิดดังกล่าว ซึ่งมีส่วนทำให้องค์ความรู้ของสังคมสยามชัดเจนและเห็นถึงพัฒนาการทางความคิดและแหล่งอ้างอิงของความรู้สำคัญของสยาม ซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงศ์สรุปว่าแม้สยามจะด้อยกว่าตะวันตกในเรื่องความรู้ทางโลก แต่ในทางจิตวิญญาณหรือความรู้ทางธรรมนั้นสยามเหนือกว่า (ดู ทวีศักดิ์ เผือกสม, “การปรับตัวทางความรู้ความจริง และอำนาจของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2325-2411,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 129-175.)

³ Kullada Kesboonchoo Mead, “The Rise and Decline of Thai Absolutism,” (Thesis for the degree of Ph.D. in Politics, The School of Oriental and African Studies, the University of London, 2000), p.69.

⁴ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538)

แต่เพราะการติดต่อกับการค้าต่างประเทศที่มีลักษณะเป็นธุรกิจมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ มีการลงทุน มีการวางแผนการค้า ตลอดจนการคิดค้นการช่างเพื่อเพิ่มผลการผลิต ทำให้ขุนนางชนชั้นและไพร่จ่านวนหนึ่งมีความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น อันเป็นความเป็นเหตุเป็นผลที่อยู่บนความจริงเชิงประสบการณ์และความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์มากกว่าเดิม ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชนชั้นนำสยามมีความคิดต่อชีวิตของมนุษย์ต่างไปจากเดิม โดยเริ่มเห็นว่ามนุษย์สามารถกำหนดวิถีของตนได้มากขึ้นด้วยคุณลักษณะของตัวเอง การมองโลกด้วยความเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้นตามประสบการณ์จริง สังคมมีประวัติศาสตร์ปัจจุบัน และอนาคต มนุษย์สามารถกำหนดตัวเองได้เพื่อความก้าวหน้า การรับรู้ว่าโลกนี้ยังมีอาณาจักรอื่น ๆ ที่มีอำนาจเหนืออาณาเขตและประชากรของตนอย่างแท้จริง ทั้งหมดนี้คือโลกทัศน์ใหม่ที่ดีกว่าและถูกส่งผ่านออกไปสู่สังคม จักรवालวิทยาแบบไตรภูมิและสิ่งที่ผูกติดกับจักรवालวิทยาแบบนี้จึงถูกมองว่าไร้เหตุผล มงมาย⁵

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะที่เป็นชนชั้นนำสูงสุดของสยามก็ทรงตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี และดูเหมือนว่าพระองค์จะล่วงรู้ก่อนคนอื่น ๆ เสียด้วยซ้ำ ด้วยโลกทัศน์แบบใหม่พระองค์ทรงพยายามที่จะปรับปรุงจักรवालวิทยาแบบไตรภูมิให้มีความเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้นโดยการตั้งธรรมเนียมปฏิบัติในการทำศาสนาพุทธใหม่ ทรงสร้างประวัติศาสตร์ของรัชชาติ ทรงกำหนดอนาคตโดยการวางเป้าหมายการพัฒนา รัฐ สังคม และกำหนดบทบาทของพระมหากษัตริย์ ขุนนาง และประชาชนใหม่เพื่อความก้าวหน้า ในขณะที่เดียวกันพระองค์ก็ทรงพยายามรักษาพระราชอำนาจไว้ที่พระองค์เองด้วยการผูกขาดการตีความองค์ความรู้ใหม่เหนือชนชั้นนำอื่น ๆ⁶

ผลจากการปรับตัวทางความรู้ดังกล่าวเป็นพื้นฐานนำมาสู่แนวพระราชดำริที่จะสร้างรัฐสมัยใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเวลาต่อมา ในช่วงต้นรัชกาล(พ.ศ. 2411 - 2427)พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ โดยปราศจากฐานอำนาจรองรับ เพราะราชการแผ่นดินทั้งหมดอยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์(ช่วง บุนนาค) ทรงยินยอมประสานประโยชน์กับขุนนางในตระกูลบุนนาคโดยปราศจากข้อต่อรองใดๆ ในเบื้องต้นและทรงค่อยๆ แสวงหาข้อต่อรองในภายหลังต่อมา⁷ พระองค์ทรงตระหนักเป็นอย่างดีว่า

⁵ เรื่องเดียวกัน

⁶ เรื่องเดียวกัน

⁷ ภารตี มหาชนธ์, "การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 189-190.

ในช่วงต้นรัชกาลนี้เองที่โนเอล แบทตี้ เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มปฏิรูปการทหารพร้อมๆกับการรวบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งการปฏิรูปทางการทหารเพื่อสร้างกองทัพสมัยใหม่นี้ถือว่าเป็นต้นแบบของการปฏิรูประบบราชการสมัยใหม่ด้านอื่นๆ ในเวลาต่อมา⁹ กระบวนการปฏิรูปการทหารสมัยใหม่เริ่มต้นขึ้นจากความสำเร็จในการจัดตั้งกองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ซึ่งทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นหลังจากที่พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ใหม่ๆ ดังนั้นในกรณีของประเทศไทยการสร้างระบบราชการสมัย (modern bureaucracy) ใหม่เพื่อสถาปนารัฐสมัยใหม่ (modern states) นั้นเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการสร้างกองทัพสมัยใหม่ (modern armies)

3.2 กระบวนการสร้างกองทัพสมัยใหม่

กองทัพไทยก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีระบบการจัดการทหารที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไปในกลุ่มประเทศเอเชียอาคเนย์คือ สมาชิกในสังคมทุกคนร่วมกันรับผิดชอบในการป้องกันรักษาประเทศและชุมชนเมื่อเกิดศึกสงครามก็ใช้วิธีการเรียกระดมไพร่พล ไพร่พลมีสภาพเป็นพลเรือนต้องจัดเตรียมอาวุธและอาหารติดตัวมาเอง โดยมีประมุขเป็นผู้นำ การไปราชการทัพถือเป็นหน้าที่ของชายฉกรรจ์ทุกคนโดยที่พระมหากษัตริย์ไม่ต้อง

⁸ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, กบฏ ร.ศ.130 กบฏเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิซาคาร, 2540), หน้า 13-14.

⁹ สุกัญญา บำรุงสุข แปลและสรุปความจาก Noel Affred Battye, "การเมืองและการปฏิรูปการทหารในสมัยรัชกาลที่ 5" ใน ทหารไทย (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2529), หน้า 14.

การปฏิรูปการทหารของไทยเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีดำริที่จะจัดสร้างคนที่เป็นพรรคพวกของพระองค์เพื่อเป็นฐานอำนาจทางการเมือง และความมั่นคงของราชบัลลังก์โดยรูปแบบการปฏิรูปการทหารช่วงแรก พ.ศ.2411-2430 มีต้นแบบมาจากความสำเร็จจากการจัดตั้งกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ช่วงที่สอง พ.ศ.2435 เป็นต้นไปนั้นเป็นความพยายามที่จะสร้างกองทัพสมัยใหม่ (modern armies) ตามแบบตะวันตก เพื่อความมั่นคงภายในและการป้องกันภัยคุกคามจากต่างประเทศ กล่าวคือ

ในช่วงก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้พระราชอำนาจโดยสมบูรณ์ พระองค์มีดำริที่จะจัดตั้งกองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ซึ่งได้รับการฝึกฝนอย่างทหารตะวันตก ขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2411 จนกระทั่งปี พ.ศ.2414 ก็สำเร็จเป็น “กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์” มีจำนวนถึง 6 กองร้อยกล่าวได้ว่ากรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์เป็นองค์กรสมัยใหม่แบบแรกที่ใกล้เคียงตามความหมายของเวเบอร์ก็ว่าได้ เนื่องจากกรณีนี้เป็นองค์กรที่ตั้งขึ้นจากองค์ความรู้ตะวันตก มีการรับสมาชิกมาทำการฝึกอบรมทั้งด้านความรู้สมัยใหม่ที่มีความเป็นเหตุเป็นผล และมีการปลูกฝังบรรทัดฐาน/ค่านิยมขององค์กร มีระบบสายการบังคับบัญชาที่ชัดเจนโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้บังคับการกรม มีพระอนุชาและเชื้อพระวงศ์เป็นนายทหาร กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์นี้ได้กลายเป็นฐานอันมั่นคงให้พระองค์ทรงเข้าสู่เวทีการเมืองในเวลาต่อมาบรรดานายทหารประจำกรมทหารมหาดเล็กฯ ซึ่งเป็นพระอนุชาและบุตรหลานของขุนนางที่จงรักภักดีก็ได้กลายเป็นผู้นำในกระบวนการปฏิรูปการทหารและระบบราชการสมัยใหม่ตามแนวพระราชดำริของพระองค์¹¹ ยิ่งไปกว่านั้นกรมทหารมหาดเล็กนี้เองที่เป็นแม่แบบในการปฏิรูปกรมทหารหน้าและนำมาสู่การจัดตั้งกองทัพสมัยใหม่ในที่สุด กล่าวคือ

¹⁰ ภาวดี มหาพันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 66-67.

¹¹ สุกัญญา บำรุงสุข แปลและสรุปความจาก Noel Alfred Battye, “การเมืองและการปฏิรูปการทหารในสมัยรัชกาลที่ 5” ใน ทหารไทย (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2529), หน้า 14.

ในปี พ.ศ.2411 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ ภารกิจแรกที่ทรงกระทำเกี่ยวกับทหาร¹²คือ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมเด็กๆ ที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ที่เยาว์พระชันษา และอยู่ในพระบรมมหาราชวังชั้นใน ซึ่งในตอนแรกมีจำนวน 12 คน มาทดลองฝึกหัดเป็นทหารตามยุทธวิธีแบบใหม่ให้ทำการฝึกแบบทหารหน้า และให้ทำหน้าที่ไล่กาที่บินมารบกวนในเวลาทรงบาตร ตลอดจนถึงแต่งารับเสด็จ ณ ที่นั้นทุกเวลา มหาดเล็กทั้ง 12 คน นี้เรียกว่า มหาดเล็กไล่กา

ในปลายปี พ.ศ.2411 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมทหารมหาดเล็กข้าหลวงเดิม ซึ่งมีหน้าที่เฝ้าพระฉากมาฝึกหัดเป็นทหารมหาดเล็กอีกพวกหนึ่งมีทั้งหมด 24 คน จึงเรียกว่า ทหารสองโหล โดยให้มีหน้าที่เฝ้าพระฉากตามเดิม เว้นแต่ในตอนเช้าและเย็นต้องมารับการฝึกทหาร

ในปี พ.ศ.2413 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้คัดเลือกบรรดาบุตรในพระราชตระกูลและบุตรข้าราชการที่เป็นทหารมหาดเล็กเพื่อจัดตั้งเป็น“กองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์” ขึ้น โดยโปรดเกล้าฯให้พระยาสุรศักดิ์มนตรี(เจิม แสงชูโต) จางวางมหาดเล็กคัดเลือกบรรดาบุตรราชตระกูลและข้าราชการหนุ่มๆ ในชั้นแรกได้เลือกไว้ 4 โหล และรวมกับทหารมหาดเล็กเดิม 2 โหล รวมเป็น 6 โหล หรือ 72 คน สำหรับรักษาพระองค์อย่างใกล้ชิด และเมื่อมีการเสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมืองหรือต่างประเทศในโอกาสต่อมาก็โปรดเกล้าฯให้จัดแบ่งทหารมหาดเล็กเหล่านี้ตามเสด็จด้วย และเนื่องจากทหารมหาดเล็กมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอแก่การปฏิบัติหน้าที่ จึงโปรดเกล้าฯให้จัดการเลือกบุคคลเข้ามาเป็นทหารเพิ่มขึ้นอีก ซึ่งในไม่ช้าจำนวนทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ก็ได้เพิ่มมากขึ้นทั้งผู้ใหญ่และเด็ก เพราะต่างเห็นว่าเป็นเกียรติในการที่บุตรหลานของตนเข้ารับราชการใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ ในการเข้าเป็นทหารมหาดเล็กนี้พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้นำรูปเขียนแพรวายตัวเช่นธรรมเนียมมหาดเล็ก¹³

ทหารมหาดเล็กไล่กาเป็นความพยายามอย่างมุ่งมั่นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างบุคคลกรเพื่อเป็นฐานอำนาจให้กับพระองค์ ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงทำนุบำรุงให้การศึกษาเป็นอย่างดีแก่ทหารมหาดเล็กไล่กาเหล่านั้น ทั้งสอนวิชาทหารและวิชาสามัญทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พระบรมวงศ์และขุนนางข้าราชการนิยมส่งบุตรหลานเข้าถวายตัวเป็นจำนวนมาก จนปี พ.ศ.2414 ต่อมาจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเป็น “กรมทหารมหาดเล็ก

¹² ภาวดี มหาพันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 106.

¹³ นายวรการบัญชา, ตำนานทหารมหาดเล็ก (กรุงเทพฯ: กรีนแมคพาย, 2547)

ในปี พ.ศ.2414 ได้โปรดเกล้าให้จัดระเบียบในกรมจนมั่นคงขึ้น กองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ได้ขยายจากเดิม 2 กองร้อย เป็น 6 กองร้อย ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอาวุธยุทธโศปกรณ์ให้ทันสมัย และได้ทรงขนานนามของกรมใหม่ว่า กรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ (คำว่าราชวัลลภ แปลว่า ผู้เป็นที่รัก สนิทคุ้นเคยของพระราชอา) ¹⁵

ในปี พ.ศ.2423 ทรงโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกสอนเป็นนายร้อย นายสิบ ขึ้นในกรมทหารมหาดเล็ก ¹⁶

บรรดาทหารมหาดเล็กในสมัยแรกเริ่มนี้ประกอบด้วยพระอนุชาและพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นกำลังสำคัญในการบริหารราชการของรัชกาลที่ 5 เช่น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเทวัญอุทัยวงศ์ เป็นต้น กรมทหารนี้จึงแลดูเป็นลูกผู้ดี มีชั้น ผลิตเปลี่ยนกันอยู่ประจำรักษาพระองค์ โดยได้รับพระราชทานเงินเดือนและเครื่องแต่งตัวทั้งที่มีอยู่ที่กินในพระบรมมหาราชวัง ¹⁷ ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์นี้เองได้กลายเป็นแหล่งกำลังที่สำคัญของพระองค์ในเวลาต่อมา การจัดตั้งกรมทหารมหาดเล็กเป็นการอาศัยการจัดการทางทหารสร้างคนรุ่นใหม่ขึ้นมาเป็นกลุ่มชนชั้นนำของสังคม(อาทิ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงษ์วโรปกรณ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา จอมพลเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เจ้าหมื่นสรรเพ็ชรศักดิ์ เป็นต้น) โดยการคัดชนชั้นสูงเข้าเรียนในชั้นแรก ให้ความรู้ในวิทยาการตะวันตกอย่างดีที่สุด ในสมัยนั้น ที่สำคัญคือมีการสร้างอุดมการณ์ให้มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ¹⁸

¹⁴ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, สดุดีจอมทัพไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2549), หน้า 98-100.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 98-100.

¹⁶ ภาวดี มหาพันธ์, "การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 107-108.

¹⁷ อัจฉราพร กุมทพิสมัย, กฎ ร.ศ.130.กฎเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ, 2540), หน้า 182.

¹⁸ ภาวดี มหาพันธ์, "การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," หน้า 107.

ความสำเร็จของกิจการทหารมหาดเล็กก็นำไปสู่พระราชดำริที่จะปรับปรุงกิจการทหารหน้าในเวลาต่อมา “กรมทหารหน้า” เป็นกรมทหารที่ฝึกหัดอย่างฝรั่งที่มีมาแต่โบราณและได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมทหารหน้าในสมัยรัชกาลที่ 4 (มีการรวมทหาร 4 กอง คือกองทหารอย่างยุโรปเดิม 1 กองทหารมหาดไทย 1 กองทหารกลาโหม 1 กองทหารเกณฑ์หัด 1 เข้ารับการฝึกหัดตามอย่างวิธียุโรป) กรมทหารหน้าได้รับการทะนุบำรุงอย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 5 กิจการทหารหน้าเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นกรมผสมซึ่งมีลักษณะเป็นกรมทหารแบบใหม่ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมทหารรักษาพระองค์และกรมทหารล้อมวัง ซึ่งเป็นกรมทหารแบบเก่าเข้ามาสมทบในกรมทหารหน้าด้วย¹⁹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงมีกุศโลบายที่ทำให้กิจการทหารหน้าขยายตัวโดยการให้กรมทหารหน้าเปิดรับสมัครเด็กไพร่หลวงสามัญชนโดยทั่วไปเข้ามาฝึกหัดเป็นทหารหน้าเป็นเวลา 5 ปี แล้วปลดประจำการไม่ต้องมาเข้าเฝ้ารับราชการอีกต่อไป²⁰ ในระหว่าง 5 ปี ที่เป็นทหารหน้านั้นก็ได้รับพระราชทานเครื่องแบบสักหลาดสีดำ และเงินเดือน ๆ ละ 10 บาท พร้อมทั้งเลี้ยงอาหารวันละ 2 มื้อ ทำให้มีผู้สมัครเข้ารับราชการในกรมทหารนี้เป็นจำนวนมากจนสามารถจัดตั้งเป็นกองพันได้หลายกองพัน²¹

ทหารหน้าในช่วงก่อนการปฏิรูประบบราชการทหารนอกจากจะได้รับการฝึกหัดตามยุทธวิธีแบบใหม่แล้ว ยังได้รับการปลูกฝังให้มีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และราชบัลลังก์ ความคิดนี้เริ่มขึ้นจากเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี(เจิม แสงชูโต) ผู้บังคับการกรมทหารหน้าในขณะนั้น(พ.ศ.2423)²² ท่านได้จัดให้มีการปฏิญาณสาบานตัวตามธรรมเนียมว่า “ทหารจะมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์”²³ และด้วยความคิดดังกล่าวนี้เองนำมาซึ่งการประดิษฐ์พิธีถือน้ำเดียนของทหารขึ้น

¹⁹ อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กบฏ ร.ศ.130.กบฏเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิซาร์ด, 2540), หน้า 20-21.

²⁰ การเข้าเฝ้ารับราชการตามประเพณีโบราณ ไพร่เริ่มสมรสสังกัดตั้งแต่อายุ 16 ปี และต้องเข้าเฝ้ารับราชการไปจนกว่าจะอายุครบ 70 ปี จึงหักขาดจากราชการ

²¹ ภารดี มหาขันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 126-127.

²² อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กบฏ ร.ศ.130.กบฏเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่, หน้า 25-26.

²³ ภารดี มหาขันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” หน้า 126.

กิจการทหารหน้าและทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ขยายตัวอย่างเป็นระบบพร้อมกัน ในช่วงปี พ.ศ.2424 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนนายทหารมหาดเล็กขึ้น พร้อมกันนั้นก็ทรงโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียน “คะเตตสกูล” สำหรับให้การศึกษาแก่ทหารหน้าเพื่อผลิต นายทหารชั้นสัญญาบัตรโดยเฉพาะ กำหนดอายุระหว่าง 14-24 ปี นายทหารสัญญาบัตรเหล่านี้จะมีตำแหน่งถือศักดินา 400 ไร่ เทียบเท่าศักดินาขุนนางชั้นต่ำสุดที่ได้รับสิทธิในการเข้าไปเฝ้า น้ำพระพิพัฒน์สัตยาในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (ขณะที่พลทหารกรมอื่นๆ รวมทั้ง กะลาสีเรือ และลูกเรือมีศักดินาเพียง 50 ไร่)²⁴

ในปี พ.ศ.2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้รวมโรงเรียน นายทหารมหาดเล็กและโรงเรียนคะเตตทหารหน้าเข้าด้วยกัน จัดตั้งเป็นโรงเรียนสอนวิชาทหาร สำหรับกรมทหารบกทั่วไปเรียกว่า “โรงเรียนทหารสราญรมย์” เพื่อให้ทหารมีแบบแผนเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกัน²⁵ นับแต่นั้นมากิจการทหารหน้าและทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ก็ได้รับการปรับปรุง ให้เจริญก้าวหน้าเรื่อยมา

จากการปฏิรูปการทหารนี้เองเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2428 เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงได้พระราชอำนาจโดยสมบูรณ์ สิ่งที่พระองค์ทรง กระทำหลังจากนั้นคือ การแก้ปัญหาเรื่องการสืบราชสันตติวงศ์และการรวมรวมทหารต่างๆ เข้าไว้ ด้วยกันดังจะเห็นได้จากการโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติจัดการทหารขึ้นในปี พ.ศ.2530 โดยรวมทหารบก ทหารเรือ ตั้งเป็นกรมหนึ่ง เรียกว่า “กรมยุทธนาธิการ” หลังจากนั้นจึงทรงจัดการ เรื่องการปกครองส่วนกลางและส่วนภูมิภาค พระองค์ทรงตรากฎมณเฑียรบาลให้การสืบราชสันตติ วงศ์ตกอยู่กับพระราชโอรสอันประสูติจากพระอรรคมเหสีและทรงแต่งตั้งให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิ ราชฯ เป็นผู้บัญชาการทหารทั่วไปในกรมยุทธนาธิการที่ตั้งขึ้นใหม่ ในขณะที่พระมหากษัตริย์ทรง ดำรงตำแหน่งจอมทัพ จึงกลายเป็นว่าอำนาจการบังคับบัญชากรมทหารต่างๆ ได้ตกมาอยู่ที่ราช บัลลังก์แล้วอย่างสมบูรณ์ และปัญหาเรื่องพระบรมวงศ์ที่ทรงมีกำลังเข้มแข็งที่สุดที่จะแย่งชิงราช สมบัติจากรัชทายาทที่แท้จริงก็ได้รับการแก้ไขได้สำเร็จ²⁶

²⁴ ธารศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 142-143.

²⁵ ภาวดี มหาพันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 140-141.

²⁶ สุกัญญา บำรุงสุข แปลและสรุปความจาก Noel Alfred Battye, “การเมืองและการปฏิรูปการทหารในสมัยรัชกาลที่ 5” ใน ทหารไทย (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2529), หน้า 14.

จุดเปลี่ยนสำคัญในการก่อตั้งกองทัพสมัยใหม่อย่างตะวันตกเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2435 หลังจากที่ประเทศไทยได้รับเชิญให้เข้าร่วมประชุมทำสัญญาว่าด้วยกฎสงคราม ณ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ ผลของสัญญาทำให้ประเทศไทยไม่สามารถเรียกเกณฑ์ไพร่หรือเลกเข้ากองทัพเมื่อเกิดสงคราม เพื่อทำการรบเหมือนอย่างที่เคยปฏิบัติกันมาแต่โบราณเพราะประเทศตะวันตกถือว่าไพร่หรือเลกเหล่านั้นไม่ใช่ทหาร ไม่ได้รับการฝึกหัดให้มีความสามารถในการใช้อาวุธ และไม่รู้แบบแผนของการทำสงคราม มีสภาพเป็นพลเรือน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระประสงค์จะจัดให้มีทหารตามคตินิยมตะวันตก เพื่อให้มีทหารเพียงพอที่จะป้องกันประเทศได้ แต่ในขณะนั้น สภาพเศรษฐกิจและการปกครองยังไม่เอื้ออำนวย ต่อมาเมื่อปฏิรูประบบภาษีอากรได้สำเร็จ ในปี พ.ศ.2444 และกระทรวงมหาดไทยสามารถรวมหัวเมืองต่างๆอยู่ภายใต้การปกครองได้นับตั้งแต่ พ.ศ.2437 เป็นต้นมา ประกอบกับหลังจากที่ไทยต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์การคุกคามจากฝรั่งเศสในปี พ.ศ.2436 สยามจึงได้เล็งเห็นถึงความจำเป็นที่ต้องมีกองทัพเพื่อป้องกันภัยคุกคามจากภายนอก²⁷ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริที่จะตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร เพื่อจัดตั้งกองทหารสมัยใหม่อันเป็นกองทัพแห่งชาติขึ้น และได้ประกาศใช้ฉบับแรกในปี พ.ศ.2446 เพื่อทดลองจัดตั้งกิจการทหารในบางมณฑล และประกาศใช้ฉบับที่ 2 ในปี พ.ศ.2448²⁸ โดยมีเป้าหมายจัดตั้งกองกำลังทหารครอบคลุมทั่วราชอาณาจักร

พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ.2448 มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการกำหนดอายุคนที่ต้องรับราชการทหาร กำหนดเวลารับราชการทหาร การยกเว้นราชการทหาร การคัดเลือกคนเป็นทหารและหักโชนเป็นหน้าที่ของกระทรวงกลาโหม พระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวกำหนดให้ไพร่ที่มีอายุ 18-20 ปี ต้องเข้ารับการคัดเลือกเป็นทหารทุกคนในแต่ละปี คนที่ได้รับการคัดเลือกจะต้องเข้ารับราชการเป็นทหารในกองประจำการ มีกำหนดเวลา 2 ปี จึงปลดเป็นกองหนุน แล้วไม่ต้องเสียเงินค่าราชการใดๆ และเมื่ออายุถึง 40 ปีก็พ้นเกณฑ์ไม่ต้องเป็นทหารอีกต่อไปจนตลอดชีวิต พระราชบัญญัตินี้บังคับใช้กับชนทุกชั้นในสังคม ไม่ว่าจะผู้ดีหรือไพร่ ไม่แบ่งแยกเชื้อชาติศาสนาหรือว่าเขตประเทศราชเช่นในอดีต นับเป็นการสิ้นสุดระบบ “จักรวรรดิ” แต่เป็นการเริ่มต้นของ “ราชอาณาจักร” ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุของค์เดียว²⁹

²⁷ ภารดี มหาขันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 399.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 276, 286.

²⁹ สุทธิญา บำรุงสุข แปลและสรุปความจาก Noel Alfred Battye, “การเมืองและการปฏิรูปการทหารในสมัยรัชกาลที่ 5” ใน ทหารไทย (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2529), หน้า 16.

พระราชบัญญัตินี้นอกจากหมายถึงความสำเร็จในการจัดหากำลังพลให้แก่กรมกองทหารแล้ว ยังเป็นการยกเลิกระบบไพร่ที่ไทยใช้ในการควบคุมกำลังคนมาตั้งแต่ยุคกรุงศรีอยุธยา โดยการปลดปล่อยไพร่ให้พ้นจากพันธะทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อเจ้าหม่อมขุนนางของตน มีเสรีภาพและมีสิทธิในแรงงานของตนอย่างสมบูรณ์³⁰ เพราะก่อนหน้านี้ภายใต้ระบบไพร่ รัฐมอบให้ขุนนางทั้งเจ้านายและขุนนางมีตำแหน่งในการบริหารราชการแผ่นดิน ควบคุมไพร่ไว้เป็นหมู่ หมวด กอง และกรมโดยใช้มาตรการสักเลกและชำระเลก ขุนนางทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเรียกเก็บผลประโยชน์จากไพร่ในรูปของการส่งส่วยให้รัฐ และการเกณฑ์แรงงานบังคับ รวมทั้งการใช้งานส่วนตัวของขุนนาง กำลังคนจึงเป็นฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม³¹

อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารนี้ก็ไม่ได้ประกาศใช้พร้อมกันหมดทั่วประเทศ แต่จะค่อยๆ ขยายไป จนเมื่อ พ.ศ.2459 ในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงประกาศบังคับได้อย่างทั่วถึง³² กล่าวคือ

พ.ศ. 2446 ตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร และประกาศใช้บางมณฑลก่อน คือ มณฑลนครราชสีมา มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก

พ.ศ. 2448 ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารฉบับใหม่ เพื่อคลี่คลายระบบไพร่ให้อ่อนกำลังลงจนกระทั่งเสื่อมสลายไปในที่สุด

พ.ศ. 2450 ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารฉบับใหม่ มณฑลราชบุรี มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครไชยศรี

พ.ศ. 2451 ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารฉบับใหม่ มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลจันทบุรี

พ.ศ. 2452 สามารถจัดตั้งกองพลทหารได้ถึง 10 กองพล คือ

กองพลที่ 1 รักษาพระองค์มณฑลกรุงเทพฯ

กองพลที่ 2 มณฑลนครไชยศรี

กองพลที่ 3 มณฑลกรุงเก่า

กองพลที่ 4 มณฑลราชบุรี

กองพลที่ 5 มณฑลนครราชสีมา

³⁰ ภารดี มหาขันธ์, "การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 365.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 286.

³² อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 146.

กองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์

กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก

กองพลที่ 8 มณฑลพายัพ

กองพลที่ 9 มณฑลปราจีน

กองพลที่ 10 เป็นกองพลพิเศษมณฑลอุดร อีสาน

พ.ศ. 2453 ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารฉบับแก้ไขเพิ่มเติม
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต)

พ.ศ. 2457 ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารฉบับแก้ไขเพิ่มเติมใน
มณฑลพายัพ มณฑลอุดร มณฑลอุบลราชธานี มณฑลร้อยเอ็ด

พ.ศ. 2459 ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารได้ทั่วราชอาณาจักร ใน
มณฑลที่เหลือคือ มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลเพชรบูรณ์ มณฑลสุราษฎร์ธานี มณฑลภูเก็ต
มณฑลปัตตานีมีผลจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารทั่วราชอาณาจักรการ
ทำให้สามารถจัดตั้งกองพัน กรม กองพลขึ้นในมณฑลนั้นๆ³³

พ.ศ. 2467 เปิดโรงเรียนนายเรือ(พ.ศ.2468 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
สวรรคต)

พ.ศ. 2474 กระทรวงทหารบกและกระทรวงทหารเรือถูกยุบฐานะความเป็นกระทรวง
มาเป็นกองทัพบก กองทัพเรือ อยู่ภายใต้กระทรวงกลาโหม³⁴

กล่าวโดยสรุปการปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีอยู่
2 ช่วงใหญ่ คือ ช่วงแรกเกิดขึ้นก่อน พ.ศ.2435 เป็นการปฏิรูประยะแรกที่มีจุดประสงค์เพื่อความ
มั่นคงแห่งราชบัลลังก์เหนือกลุ่มขุนนางอันมีลักษณะเป็นการสร้างเสถียรภาพให้แก่การเมือง
ภายในประเทศ การปฏิรูปส่วนใหญ่เป็นส่วนปลีกย่อย เช่น การตั้งกรมทหารแบบใหม่เพิ่มขึ้น การ
ตั้งกรมยุทธนาธิการขึ้นเป็นกรมกลางสำหรับกรมทหารแบบใหม่ การตั้งโรงเรียนสอนวิชาซีพทหาร
ตั้งกระทรวงกลาโหม และเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของกรมยุทธนาธิการ เป็นต้น และช่วงที่สองเกิดขึ้น
หลัง พ.ศ.2435 เป็นการปฏิรูปเพื่อสร้างกองทัพสมัยใหม่ตามคตินิยมตะวันตก ซึ่งมีการจัดตั้งกอง

³³ ภารดี มหาขันธ์, "การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์การศึกษา
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 270-304.

³⁴ อารังค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2543), หน้า 148.

การบริหารจัดการกองทัพ

กองทัพสมัยใหม่ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถือเป็นองค์กระบวนราชการสมัยใหม่ องค์การแรกของไทยก็ว่าได้ถึงแม้จะยังไม่สมบูรณ์ตามความหมายของเวเบอร์ก็ตาม เพราะเป็นองค์การที่ดำเนินงานด้วยระบบสายการบังคับบัญชาด้วยระบบคำสั่งและเอกสาร มีทหารเป็นข้าราชการประจำ มีหน้าที่และความรับผิดชอบเฉพาะเจาะจง และได้รับเงินเดือนเป็นเครื่องตอบแทนจากรัฐ แต่กระนั้นก็ยังคงเป็นองค์การที่มีลักษณะอาศัยโครงสร้างสายสัมพันธ์ในครอบครัวแบบพ่อลูก (patrimonial) ในการดำเนินงานอยู่ และยังไม่สามารถพัฒนาถึงขั้นเป็นองค์การที่ดำเนินงานด้วยยึดหลักอำนาจบงการทางกฎหมาย³⁶ในพื้นที่เฉพาะของขอบเขตภาระหน้าที่(ที่กฎหมายให้ไว้)(jurisdictional areas) และหลักสายการบังคับบัญชาตามคติของระบบราชการสมัยใหม่ (modern bureaucracy) ได้ อีกทั้งกระบวนการสร้างบรรทัดฐาน/ค่านิยมให้กับสมาชิกในองค์การก็ยังไม่ได้ยืนอยู่บนหลักการดังกล่าว กล่าวคือ

การจัดการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์

ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการสถาปนากองทัพสมัยใหม่ เป็นจุดเริ่มต้นของการบริหารจัดการกองทัพสมัยใหม่และระบบราชการสมัยใหม่อื่น ทั้งเป็นจุดเริ่มต้นของการปลูกฝังบทบาทและอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ของทหารประจำการในกองทัพสมัยใหม่ จุดประสงค์ของการจัดตั้งกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์คือการสร้างกำลังคนที่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์³⁷ ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงล้วนเป็นพระบรมวงศานุวงศ์และตระกูลขุนนางที่มีสายสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับองค์พระมหากษัตริย์แทบทั้งสิ้น ทหารในกรมนี้จึงแลดูมีเกียรติเพราะมีโอกาสได้ใกล้ชิดกับสถาบันพระมหากษัตริย์³⁸

³⁵ ภาวดี มหาพันธ์, "การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 398-399.

³⁶ ดำรง ธรรมรักษ์, "เอกสารคำสอนวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย" (ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 50.(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

³⁷ อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กฎ ร.ศ.130.กฎเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ, 2540), หน้า 13.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

เนื่องจากกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์เป็นกรมที่มีภารกิจใกล้ชิดกับสถาบันพระมหากษัตริย์ประกอบกับเป็นกรมทหารที่ทันสมัยได้รับการฝึกหัดอย่างทหารตะวันตก ถือครองอาวุธที่ทันสมัยจำนวนหนึ่งอยู่ในมือ และกองกำลังทั้งหมดตั้งอยู่ในเขตพระนคร พระมหากษัตริย์จึงบริหารจัดการดูแลเอาใจใส่ทหารมหาดเล็กอย่างใกล้ชิด ในยุคแรกพระมหากษัตริย์ทรงบังคับการกรมนี้ด้วยพระองค์เองหรือไม่ก็ทรงมอบหมายให้พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงที่ไว้วางพระราชหฤทัยจัดการดูแลแทนพระองค์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงบังคับการกรมทหารมหาดเล็กด้วยพระองค์เอง เมื่อพระราชกิจน้อยใหญ่ประมุลมากขึ้นจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงแต่งตั้งผู้ไว้วางพระราชหฤทัยรับพระบรมราชโองการเป็นผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กเป็นลำดับมา คือ พระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ตำแหน่งผู้รับสนองพระราชโองการ พลโท พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช ตำแหน่งผู้บังคับกองทหารมหาดเล็กฯ และสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นมกุฎราชกุมาร³⁹

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ พระองค์ก็ทรงเป็นผู้บังคับการกรมนี้อย่างเดียวกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ขนานนามกรมนี้นี้ว่า “กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ในสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” นอกจากนี้ยังทรงเป็นผู้บังคับการพิเศษ กรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์ และหน่วยทหารปืนใหญ่อื่น ๆ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงเป็นผู้บังคับการพิเศษกรมทหารม้าที่ 4⁴⁰ และทรงเป็นผู้บังคับการพิเศษแห่งกองพันที่ 2 กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ต่อมาจึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ เป็นผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็ก⁴¹

ถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับการเปลี่ยนนามหน่วยโดยตัดคำว่า “บก” ออก เป็น “กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” และปรับอัตรากำลังพลจัดกำลังใหม่เป็น 3 กองพัน ๆ ละ 3 กองร้อย⁴²

³⁹ นายวรการบัญชา, ตำนานทหารมหาดเล็ก (กรุงเทพฯ: กรีนแมคพาย, 2547), หน้า 29.

⁴⁰ “ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษกรมทหาร,” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 29 (9 มีนาคม 2455): 2755.

⁴¹ นายวรการบัญชา, ตำนานทหารมหาดเล็ก, หน้า 29.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

การจัดการกองทัพสมัยใหม่

กองทัพสมัยใหม่ที่ถูกพัฒนาขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นองค์กระบวนราชการสมัยใหม่องค์แรก เป็นแม่แบบของการปฏิรูประบบราชการด้านอื่นๆ ในเวลาต่อมา แต่อย่างไรก็ตามกองทัพสมัยใหม่นั้นต้องการการบริหารจัดการที่แตกต่างจากองค์การราชการสมัยใหม่อื่นๆ ที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา เพราะทหารมีลักษณะเฉพาะของกลุ่ม เป็นประชาคมรูปแบบหนึ่งเรียกว่า “ประชาคทหาร” องค์การราชการทหาร(military bureaucracy)⁴⁵ มีความสำคัญต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของรัฐหรือสถาบันพระมหากษัตริย์ยิ่งกว่าข้าราชการกลุ่มอื่นๆ กล่าวคือ ทหารเป็นกลุ่มคนที่ถูกฝึกให้มีทักษะและความรับผิดชอบเฉพาะทางเพื่อรักษาความมั่นคงของราชบัลลังก์และการป้องกันประเทศโดยเฉพาะอาวุธที่ทันสมัยที่นำเข้ามาในเวลานั้น และทหารเป็นองค์การอาชีพที่มีความเป็นกลุ่มที่ชัดเจน มีระบบสายการบังคับบัญชา และระเบียบวินัยที่เข้มงวดซึ่งแตกต่างจากกลุ่มวิชาชีพอื่น ลักษณะดังกล่าวนี้สร้างความหวาดระแวงอย่างมากให้กับผู้ปกครองโดยเฉพาะเรื่องการเป็นผู้ผูกขาดอาวุธและการใช้ความรุนแรง เพราะการถืออาวุธนำมาซึ่งความไม่มั่นคงของราชบัลลังก์ ข้อนี้เป็นที่ทราบดีในประวัติศาสตร์การปกครองที่ผ่านมา ดังที่เฮนรี เบอร์นีได้ตั้งข้อสังเกตว่า “ความกลัวการคิดกบฏของผู้ถืออาวุธ เป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้สยามไม่คิดจะตั้งกองทัพประจำการ” ในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ได้กำหนดให้ทหารต้องถือหน้าพระพิพัฒน์สัตยาทุกเดือนในขณะที่ข้าราชการพลเรือนถือปีละ 2 ครั้ง⁴⁶ ความหวาดระแวงผู้ทำหน้าที่ถืออาวุธนี้ก็ยังคงอยู่เรื่อยมาและเป็นปัจจัยหลักที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้พระบรมวงศที่ไว้วางพระราชหฤทัยมา มีบทบาทในการปฏิรูปการทหาร

⁴³ “ผู้บังคับการพิเศษ,” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 42 (10 มกราคม 2468): 3151.

⁴⁴ “ผู้บังคับการพิเศษ,” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 46 (21 เมษายน 2472): 237.

⁴⁵ สุรชาติ บำรุงสุข, ไตรศรณคมน์ทหาร รัฐประหาร และการเมืองไทย ใน ปาฐกถาปริทัศน์ พนมยงค์ ประจำปี พ.ศ.2551 24 มิถุนายน 2551 (กรุงเทพฯ: สถาบันปริทัศน์ พนมยงค์, 2551), หน้า 24-25.

⁴⁶ อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กบฏ ร.ศ.130.กบฏเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ, 2540), หน้า 41-43.

การปฏิรูปทหารหน้าในช่วงแรกระหว่างปี พ.ศ.2411 – พ.ศ.2430 ทรงมีเป้าหมายเพื่อตั้งพระราชอำนาจมาอยู่ที่พระองค์เพื่อความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์⁴⁷ กิจการทหารบกทหารเรือเจริญก้าวหน้ามากกว่าแต่ก่อน ทรงโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขกรมทหารอย่างเก่า จัดเป็นกรมทหารอย่างใหม่โดยทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่ไว้วางพระราชหฤทัยเป็นผู้บังคับการกรมทหารใหม่ทั้ง 9 กรม เป็นพระเจ้าน้องยาเธอ 4 องค์ พระบรมวงศ์ 1 องค์ และขุนนาง 4 คน ซึ่งทั้งหมดขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์⁴⁸ ในการปกครองพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งนายทหารสัญญาบัตรบังคับกอง มีการแบ่งเป็นกอง เรียกยศและตำแหน่งทางทหารตามแบบอังกฤษ ตำแหน่งผู้บังคับการเรียกว่า “คอลอนเนล อินชิฟ” มีการจัดระเบียบการปกครอง โดยการตรา “ข้อบังคับกรมทหารหน้า” ต่อมา มีการกำหนดชั้นยศถึง 11 ชั้น พร้อมทั้งกำหนดอัตราเงินเดือนตามยศด้วย นอกจากนี้ยังมีการปลูกฝังอุดมการณ์ให้กับทหารหน้าโดยการกำหนดให้ปฏิญาณสาบานตัวตามธรรมเนียมว่า “ทหารจะมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์”⁴⁹

การจัดการศึกษาในกรมทหารหน้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนนายทหารมหาดเล็กขึ้นในปี พ.ศ.2424 พร้อมกันนั้นก็ทรงโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียน “คะเด็ดสกูล” สำหรับให้การศึกษาแก่ทหารหน้าเพื่อผลิตนายทหารชั้นสัญญาบัตรโดยเฉพาะ กำหนดอายุระหว่าง 14-24 ปี นายทหารสัญญาบัตรเหล่านี้จะมีตำแหน่งถือศักดินา 400 ไร่ เทียบเท่าศักดินาขุนนางชั้นต่ำสุดที่ได้รับสิทธิในการเข้าไปถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม(ขณะที่พลทหารกรมอื่นๆ รวมทั้งกะลาสีเรือ และลูกเรือมีศักดินาเพียง 50 ไร่)⁵⁰ โปรดเกล้าฯ ให้ครูชาวอิตาเลียนมาสอนความรู้ให้คะเด็ดทหารหน้า ในชั้นแรกมี 40 คน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ระบบรับคนมาฝึกเป็นทหารหน้าด้วยวิธีการเปิดรับสมัครเลิกไพร่มาเป็นกองทหารอาสาสมัคร ระหว่างที่เข้ามาประจำการรับการฝึก ก็ได้รับพระราชทานเครื่องแบบอาหาร และเงินเดือน การฝึกหัดก็ใช้ครูชาวตะวันตกมาสอน⁵¹

⁴⁷ ภารดี มหาขันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 105.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128-130.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125-126.

⁵⁰ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 142-143.

⁵¹ ภารดี มหาขันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” หน้า 126-127.

การปฏิรูปทหารหน้าในช่วงปี พ.ศ. 2430-2435 เป็นการจัดระเบียบการบริหาร และ
หน่วยงานของทหารให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในการนี้ได้ตราพระราชบัญญัติจัดการทหาร โดยให้
รวมทหารบกและทหารเรือ ตั้งเป็นกรม เรียกว่า กรมยุทธนาธิการ เพื่อรับผิดชอบในการบังคับ
บัญชา กรมทหารบก และกรมทหารเรืออย่างใหม่ทั้งหมดให้เป็นระเบียบแบบแผน กรมทหารใหม่นี้
ได้แบ่งสรรตำแหน่งซึ่งกระจุกตัวอยู่ที่พระบรมวงศ์ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยเช่นเดิม กล่าวคือ

1. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงพระราชอิสริยยศตำแหน่ง จอมทัพ
2. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการ
ทหารทั่วไป (Commander in Chief)

ตำแหน่งเจ้าพนักงานใหญ่ผู้ช่วยผู้บัญชาการทั่วไปอีก 4 ตำแหน่ง คือ

3. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นผู้ช่วยผู้บังคับบัญชาการ
ทหารเรือ (Adjutant-General) ดำรงยศนายพลตรี
4. นายพลเรือโท พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการ
ทหารเรือ
5. นายพลตรี พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นเจ้าพนักงาน
ใหญ่ใช้จ่าย
6. นายพันเอก พระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) เป็นเจ้าพนักงานใหญ่ฝ่าย
ยุทธภัณฑ์
7. นายพลตรีกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นผู้บัญชาการรักษาพระราชวัง⁵²

ในด้านการฝึกอบรม มีการประกาศใช้ข้อบังคับกรมทหารบกคำสั่งที่ 1 เพื่อแก้ไขการฝึกหัด
ให้มีประสิทธิภาพและมีแบบแผนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้กรมยุทธนาธิการยังได้ขยายการปฏิรูป
ออกไปยังหน่วยทหารที่รักษาการอยู่ตามหัวเมืองต่างๆโดยการประกาศใช้ข้อบังคับกรมทหารบก
คำสั่งที่ 2 ⁵³ในด้านการตั้งโรงเรียนผลิตทหารอาชีพ ในปี พ.ศ.2430 พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้รวมโรงเรียนนายทหารมหาดเล็กฯและโรงเรียนคะเด็ดทหาร
หน้าเข้าด้วยกัน จัดตั้งเป็นโรงเรียนสอนวิชาทหารสำหรับกรมทหารบกทั่วไปเรียกว่า “โรงเรียนทหาร
สราญรมย์” เพื่อให้ทหารมีแบบแผนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน⁵⁴ เพื่อผลิตนายทหารชั้นสัญญาบัตร
กำหนดอายุระหว่าง 14-24 ปี แต่ทั้งนี้ได้กำหนดคุณสมบัติพิเศษ คือ “ต้องเป็นผู้ที่มีชาติตระกูล คือ

⁵² ภารดี มหาขันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์การศึกษา
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 132-133.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 137-139.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 140-141.

พ.ศ. 2441 โรงเรียนทหารสวนราษฎรพัฒนามาเป็น “โรงเรียนนายร้อยทหารบก” เป็นโรงเรียนนายทหารที่เปิดโอกาสให้บุคคลสามัญชนเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยได้มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการกีดกันก็ยังคงมีอยู่จากการกำหนดให้สามัญชนที่ประสงค์จะเข้าเรียน “ต้องเป็นผู้ที่ได้รับการอนุญาตจากเสนาธิการทหารบกแล้ว” สิ่งนี้ก็คือระบบฝากหรือระบบอุปถัมภ์ของสังคมนั่นเอง และนั่นหมายความว่าบุตรของสามัญชนจริงๆ ย่อมยากที่จะเข้าสู่สังคมทหารนี้ได้ ส่วนใหญ่ยังคงเป็นบุตรของราชตระกูลและของเหล่าข้าราชการ ระบบที่ดูเหมือนจะเปิดกว้างนี้ยังคงสำนึกหลักเรื่องการแบ่งชนชั้นไว้อย่างมั่นคงระหว่างเจ้านายกับสามัญชน ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนจากพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา “นักเรียนที่เป็นพระราชวงศ์ แต่หม่อมเจ้าขึ้นไป และราชินิกุลให้ไปรับพระราชทานในพระอุโบสถส่วนนักเรียนอื่นๆ รับพระราชทานที่หน้าพระอุโบสถ”⁵⁶

นักเรียนคะเต็ตถูกปลูกฝังให้มีความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ต่อกองทัพและประเทศชาติ ซึ่งความจงรักภักดีนี้ถูกสอนมาตั้งแต่เมื่อเข้ามาศึกษาใหม่ๆ ถูกเชื่อมโยงเข้ากับค่านิยมจารีตเกี่ยวกับความเมตตาที่แสดงออกผ่านทางความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับของสำหรับนักเรียนคะเต็ตพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาพระราชทานที่พักอาศัย อาหารการกิน เครื่องนุ่งห่ม อุปกรณ์เครื่องใช้และเงินเดือน ตลอดจนหลักสูตรการศึกษาให้ กระบวนการนี้เป็นการสร้างความรู้สึกจงรักภักดีให้เกิดขึ้นในจิตใจของนักเรียนคะเต็ตโดยจะรู้สึกว่าตนเป็นหนี้บุญคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจำต้องกตัญญูกตเวทิจงรักภักดีและซื่อสัตย์สุจริตเป็นการตอบแทน ต้องปกป้องพระองค์จากภัยอันตราย และมีความรู้สึกที่มีความสุขที่ได้เสียสละชีวิตเพื่อพระองค์ มีความเต็มใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้ดีที่สุดเพื่อปกป้องประเทศชาติจากภัยคุกคามทั้ง

⁵⁵ ธารศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 142.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 142-143.

การปฏิรูปการทหารเพื่อสร้างกองทัพสมัยใหม่ของไทยในช่วง พ.ศ.2435 เป็นต้นมา มีต้นแบบมาจากกองทัพยุโรป แต่เพื่อหลีกเลี่ยงการยั่วยุจากชาติตะวันตกทั้งหลาย ไทยตัดสินใจสร้างกองทัพสมัยใหม่ด้วยตัวเองโดยไม่อาศัยการช่วยเหลือจากชาติตะวันตก การสร้างกองทัพสมัยใหม่ของสยามในช่วงปี พ.ศ.2443-พ.ศ.2453 นั้นอาศัยกำลังความรู้จากพระราชโอรสและพระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้เสด็จไปเรียนยังโรงเรียนนายทหารจากยุโรป อาทิ อังกฤษ รัสเซีย เบลเยียม เยอรมันนี และเดนมาร์ก ซึ่งประกอบไปด้วยองค์ความรู้เกี่ยวกับนโยบายทางทหารและการเงิน โดยได้รับทุนเล่าเรียนหลวง ความคิดในการส่งคนไปเรียนเพื่อนำความรู้กลับมาพัฒนากองทัพสยามนี้เกิดขึ้นโดย หม่อมราชวงศ์สะท้าน สนิทวงศ์ และความสนับสนุนจากพระองค์เจ้าจิระและพระองค์เจ้าภาณุรังษี ซึ่งโอกาสในการได้รับทุนเล่าเรียนหลวงเพื่อไปศึกษาวิชาทหารนี้กระจุกตัวอยู่เฉพาะในหมู่ชนชั้นเจ้าและขุนนางเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามสำหรับบุตรขุนนางที่ส่งไปเล่าเรียนในยุคนี้ไม่อาจจะนับได้ว่ามีจำนวนเท่าใด แต่สำหรับพระราชโอรสและพระบรมวงศานุวงศ์ที่เสด็จไปเล่าเรียนวิชาการทหารและเสด็จกลับมารับราชการในกองทัพไทยระหว่างปี พ.ศ.2443 - พ.ศ.2451 จากหลักฐานที่ไม่สมบูรณ์ปรากฏว่า 8 ใน 12 รายชื่อนั้นเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ 7 ใน 8 ของรายชื่อนั้นมีตำแหน่งพระองค์เจ้าขึ้นไปทั้งสิ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสิทธิพิเศษและโอกาสการเติบโตทางทหารในกองทัพไทยในอนาคตนั้นตกอยู่กับราชสำนักอย่างเห็นได้ชัด แม้แต่พวกขุนนางชั้นสูงก็ได้รับโอกาสนี้น้อยมาก ในที่นี้เฉพาะพระองค์เจ้าเท่านั้นที่ได้มีโอกาสไปศึกษาต่างประเทศอังกฤษ ซึ่งได้แก่มกุฎราชกุมารพระองค์เจ้าวชิราวุธ พระองค์เจ้าบดินทรและพระองค์เจ้าจักรพงษ์ รัชทายาทลำดับที่ 1 2 และ 3 ตามลำดับ⁵⁸ การส่งพระราชโอรสไปศึกษาวิชาการทหารดังกล่าวประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีทั้งในด้านองค์ความรู้และการเมืองระหว่างประเทศ พระราชโอรสรุ่นถัดมาก็ได้รับโอกาสนั้นอีก ซึ่งได้แก่ พระองค์เจ้าบุรฉัตร กำแพงเพชร พระองค์เจ้าบวรเดช หม่อมเจ้าปุกฉาตี หม่อมราชวงศ์สิทธิ และนายเต็ม(บุตรตระกูลขุนนาง)⁵⁹

⁵⁷ Noel Alfred Battye, "The Military, Government and Society in Siam, 1868-1910: Politics and Military Reform during the Reign of King Chulalongkorn," (Thesis (Ph.D), Faculty of the Graduate School, Cornell University, 1974), pp.498-499.

⁵⁸ Ibid., pp.505-509.

⁵⁹ Ibid., p.517.

พระราชโอรสพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรตระกูลขุนนางเหล่านี้เมื่อสำเร็จการศึกษา กลับมาก็ได้กระจายไปอยู่ตามส่วนต่างๆของกองทัพได้กลายเป็นชนชั้นนำของกองทัพไทยในยุคนั้น องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิชาทหารจากยุโรปมีส่วนช่วยปรับปรุงองค์กรทหารอย่างสำคัญ ในปี พ.ศ.2453 พบว่าผู้บัญชาการ ผู้บังคับกรมต่างๆ ในกองทัพล้วนมาจากพระราชวงศ์และบุตรขุนนางชั้นนำของสยามที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศแทบทั้งสิ้น ทำให้นายทหารที่เป็นผลผลิตจากโรงเรียนนายทหารมหาดเล็กฯและโรงเรียนนายร้อยในประเทศถูกละเลยความสำคัญไป การจัดการกองทัพช่วงเวลานี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรงยศจอมพล ทรงเป็นจอมทัพไทย และเฉพาะพระบรมวงศานุวงศ์เท่านั้นที่ทรงดำรงยศนายพลเอกและพลโท ขณะนั้นตำแหน่งพลตรีมี 34 ตำแหน่ง 6 ตำแหน่งถูกจัดสรรไปยังพระบรมวงศานุวงศ์คือ 2 ตำแหน่งสำหรับพระราชโอรส 4 ตำแหน่งสำหรับพระราชโอรสชั้นพระองค์เจ้า 17 ตำแหน่งถูกจัดสรรไปยังข้าราชการทหาร อีก 10 ตำแหน่งที่เหลือสำหรับพระญาติพระวงศ์

ตำแหน่งที่สำคัญเหล่านั้นคือ เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ผู้ตรวจตรากิจการกองทัพ (Inspector-General) ผู้บังคับการกรม ผู้รักษาการแทนผู้บัญชาการทหารทั่วไป (Acting-Chief of the General Staff) ผู้ตรวจตราด้านวิศวกรรม (Inspector-General of Engineers) และผู้บังคับการโรงเรียนนายทหาร นอกจากนี้ผู้บัญชาการมณฑลทหารที่สำคัญอาทิ มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลนครชัยศรี มณฑลโคราช มณฑลพิษณุโลก และมณฑลประจิมก็ล้วนตกอยู่ภายใต้พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งสิ้น การแบ่งสรรตำแหน่งใหญ่ในกองทัพเช่นนี้ทำให้บรรดาพระราชโอรสและพระองค์เจ้าที่เยาว์พระชันษา(20-30 ต้นๆ)ควบคุมการสั่งการจตุตถศาสตร์ศูนย์กลางที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งหมด⁶⁰

ในปีพ.ศ.2453 นั้นชนชั้นนำในกองทัพล้วนมาจากพระบรมวงศานุวงศ์และตระกูลขุนนางชั้นนำทั้งสิ้น ที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่มี 5 ท่าน 4 ท่านดำรงตำแหน่งสำคัญทั้งในกรมยุทธนาธิการและในกองทัพ พระองค์เจ้าที่เยาว์พระชันษาอีก 5 พระองค์ ในจำนวนนี้มี 4 พระองค์ที่ถูกเตรียมการให้ดำรงตำแหน่งในกองทัพ กองทัพในยุคนี้จึงมีลักษณะเป็นกองทัพของครอบครัว ตำแหน่งผู้บังคับการกรมที่สำคัญล้วนตกอยู่กับพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมากกว่าพระอนุชาของพระองค์ด้วยซ้ำ และแน่นอนว่าตำแหน่งในกองทัพเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกับตำแหน่งทางสังคมในขณะนั้นด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ขณะนั้นไม่มีพระองค์เจ้าองค์ใดที่ดำรงตำแหน่งสูงกว่าพลตรี 2 ใน 3 ของพระองค์เจ้าจบการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อย และเข้ารับราชการในกองทัพตั้งแต่ปี พ.ศ.2331-พ.ศ.2433 ดังนั้นในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นทหาร

⁶⁰ Ibid., pp.516-519.

นอกจากพระบรมวงศานุวงศ์แล้วการจัดสรรตำแหน่งในกองทัพยังกระจายไปยังบุตรหลานของตระกูลขุนนางชนชั้นนำสยามอีกพวกหนึ่งด้วย ซึ่งตำแหน่งที่ได้รับการจัดสรรมาคือ ตำแหน่งพลตรีมี 6 ตำแหน่งด้วยกัน 3 ใน 4 จบการศึกษาจากโรงเรียนนายทหารในประเทศรุ่นแรก(มีบางคนที่ย้ายมาจากพระเจ้าตากสิน)และเข้ารับราชการทหารในช่วงปี พ.ศ.2331-พ.ศ.2433 ในตำแหน่งเสนาธิการกระทรวงกลาโหม ผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ เจ้ากรมสารบรรณทหารบก เสนาบดีกรมสวัสดิการทหารบก และผู้บังคับการต่างๆ โดยรวมแล้วชนชั้นนำสยามเหล่านี้ล้วนดำรงตำแหน่งบังคับการระดับรองลงมาจกพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งสิ้น สำหรับในกองทัพแล้วการเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ วิทยุฒิและการได้รับการศึกษาจากต่างประเทศถือเป็นลักษณะที่โดดเด่นและเป็นที่ต้องการของกองทัพให้ดำรงตำแหน่งสำคัญต่างๆ โดยเฉพาะการเป็นพระบรมวงศและการมีอายุปานกลางเป็นลักษณะของกองทัพในยุคนั้นเลยทีเดียว สำหรับนายทหารทั่วไปที่เป็นสามัญชนถูกจัดให้อยู่ในตำแหน่งล่างๆของกองทัพโดยเฉพาะตำแหน่งนายร้อยจบใหม่⁶¹

สำหรับนายทหารเกณฑ์นั้นการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ. 2446 และ พ.ศ. 2448 มีจุดประสงค์เพื่อสร้างกองทัพประจำการที่ประกอบด้วย กองประจำการ กองหนุน และกองเกิน สำหรับการสร้างทหารกองประจำการกำหนดให้ชายฉกรรจ์อายุ อายุ 18-20 ปี ต้องเข้ารับการศึกษาคัดเลือกเป็นทหารทุกคนในแต่ละปี คนที่ได้รับการคัดเลือกจะต้องเข้ารับราชการเป็นทหารในกองประจำการ มีกำหนดเวลา 2 ปี จึงปลดเป็นกองหนุน แล้วไม่ต้องเสียเงินค่าราชการใดๆ และเมื่ออายุถึง 40 ปีก็พ้นเกณฑ์ไม่ต้องเป็นทหารอีกต่อไปจนตลอดชีวิต ตลอดระยะเวลา 2 ปีในการเข้ามาประจำการทหารเหล่านี้ได้รับการฝึกให้เป็นทหารที่ทำหน้าที่ทหารได้จริง มีการฝึกให้ใช้อาวุธและการต่อสู้ในสนามรบ นอกจากนี้ยังปลูกฝังให้มีน้ำใจกล้าหาญเสียสละ และมีความรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและประเทศชาติ ผลจากการฝึกตามพระราชบัญญัตินี้สามารถสร้างทหารอาชีพขึ้นได้สำเร็จซึ่งมีคุณลักษณะที่แตกต่างจากพลเรือนอย่างชัดเจน⁶²

⁶¹ Ibid., pp.520-522.

⁶² ภารดี มหาขันธ์, "การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 276-297.

จากพระราชบัญญัติดังกล่าวมีการขยายการจัดตั้งกองทัพสมัยใหม่ไปยังมณฑลต่างๆ ตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนสำเร็จลงเป็นกองทัพแห่งชาติที่สมบูรณ์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในกระบวนการผลิตทหารอาชีพ การเปลี่ยนให้ทหารเกณฑ์ที่ไม่รู้หนังสือที่เกณฑ์มาจากท้องถิ่นต่างๆ กลายมาเป็นทหารที่มีความรู้ความสามารถของรัฐหรือของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นอกจากคนเหล่านั้นต้องเรียนและฝึกวิชาความรู้ทางทหาร การใช้อาวุธ การต่อสู้กับข้าศึกในสนามรบ และระเบียบวินัยแล้ว ในหลักสูตรพลทหารที่กรมยุทธนาธิการได้จัดทำขึ้นในปี พ.ศ.2448⁶³ เพื่อสอนทหารใหม่ทั้งในเมืองหลวงและในมณฑลต่างๆ ยังกำหนดให้ “การปลูกฝังให้ทหารมีความซื่อสัตย์สุจริตและจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและประเทศชาติ” เป็นหนึ่งในสี่จุดประสงค์หลักของการผลิตทหาร ซึ่งจุดประสงค์ข้อนี้ไม่มีวิชาใดที่สอนได้โดยตรง ไม่มีวิธีการฝึกหัด ไม่มีตารางการฝึก ไม่มีการวัดประเมินเหมือนวิชาการทหารอื่นๆ ทั่วไป หากแต่คือการสร้างจิตสำนึก การถ่ายทอดอุดมการณ์ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการขัดเกลาทางสังคมเท่านั้น

2 ปี ให้หลัง ทหารเกณฑ์เหล่านั้นก็ปลดประจำการเป็นทหารกองหนุน และกองเกินอัตราทหารเกณฑ์ก็กลายเป็นพลเรือนกลับสู่ภูมิลำเนาของตัวเอง พร้อมกับจิตสำนึกและอุดมการณ์ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และ “รัฐชาติ” ที่ติดตัวไปด้วย เมื่อปลดประจำการแล้วคนกลุ่มนี้คือประชากรในความหมายของรัฐชาติสมัยใหม่ที่มีความรู้และมีจิตสำนึกจงรักภักดีต่อผู้ปกครองและรัฐ การเกณฑ์ทหารมาฝึกอบรมและผ่านการปลูกฝังอุดมการณ์ดังกล่าวทั้งในกรุงเทพฯ และมณฑลต่างๆ ทั่วราชอาณาจักร จึงไม่ใช่เพียงแค่การสร้างกองทัพสมัยใหม่ขึ้นมาเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างประชากรใหม่อย่างมีประสิทธิภาพของรัฐไทยในยุคแรกๆ อีกประการหนึ่งด้วย

การจัดองค์กรในกองทัพ การเปลี่ยนแปลงวิธีจัดและแบ่งกองทัพครั้งใหญ่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2452 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังจากที่ได้มีการปฏิรูปการทหารเรียบร้อยแล้ว คือ กระทรวงกลาโหมรับผิดชอบการจัดกำลังทหารและการป้องกันประเทศ มีกรมบัญชาการทหารประจำมณฑลต่างๆ เกือบทั่วราชอาณาจักร และมีเป้าหมายการแบ่งกองทัพออกเป็น 10 กองพล แต่ละกองพลมีผู้บัญชาการกองพลรับผิดชอบดูแล มีเสนาธิการกองพล ปลัดกรมบัญชาการ นายเวรเป็นผู้ช่วย กองพลหนึ่งๆ มีทหารราบ 2 กรม(กรมละ 3 กองพัน) ทหารม้าหรือทหารพราน 1 กรม กรมทหารปืนใหญ่ 1 กรม กองพันพิเศษ 1 กรม กองพยาบาล 1 กอง มีศาลมณฑลทหารประจำทุกกองพล กองพลทั้งสิบที่เกิดขึ้นทั่วราชอาณาจักรได้แก่ กองพลที่ 1 รักษา

⁶³ เรืองเดียวกัน, หน้า 295.

การสร้างกองทัพสมัยใหม่เกิดขึ้นในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสำเร็จลงอย่างสมบูรณ์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารสามารถประกาศใช้ได้ทั่วราชอาณาจักรและสามารถจัดตั้งกองพลทั้ง 10 สำเร็จลงได้ กองทัพสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นนี้จึงจัดได้ว่ามีลักษณะเป็น “องค์กรราชการทหาร” (military bureaucracy) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการสมัยใหม่ (modern bureaucracy) กองทัพไทยที่สร้างขึ้นนี้มีลักษณะเป็นกองทัพสมัยใหม่ที่ลักษณะสำคัญ 5 ประการตามความหมายของกองทัพสมัยใหม่ คือ 1) องค์กรกองทัพมีการรวมศูนย์การบังคับบัญชาสูง 2) องค์กรกองทัพมีการจัดลำดับชั้นของการบังคับบัญชาและยอมรับในเรื่องของลำดับอาวุโสที่ชัดเจน 3) เป็นองค์กรที่มีวินัยเป็นกรอบของการปฏิบัติ 4) มีระบบการติดต่อสื่อสารเป็นอิสระของตัวเอง 5) มีความรักหมู่คณะสูง (esprit de corps) และกองทัพมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้⁶⁵ องค์กรราชการทหารนี้จึงมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากองค์กรราชการทั่วไปเพราะกองทัพมีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่แตกต่าง มีการดำรงอยู่ภายใต้กฎระเบียบ แบบแผนประเพณี และการกล่อมเกลாத่างสังคมเฉพาะของตนที่เรียกกันว่า “ประชาคมทหาร” (military community)⁶⁶

แต่อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าการปฏิรูปการทหารและการบริหารจัดการกองทัพสมัยใหม่นั้นมีศูนย์กลางอำนาจอยู่เฉพาะที่กลุ่มราชสำนัก(royal family) และตระกูลขุนนางชั้นนำของสยาม (noble) ทั้งสิ้น ทั้งการครองตำแหน่งสำคัญทางการบริหารและทางยุทธศาสตร์ความมั่นคง หรือกระทั่งยศตำแหน่งสูงๆ ทางทหารก็กระจุกตัวอยู่ที่ราชสำนัก ทั้งนี้เพื่อประกันความปลอดภัยของราชบัลลังก์ ส่วนนายทหารสามัญชนซึ่งถูกกีดกันให้มียศต่ำๆ ไม่ได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกองทัพเลยแม้แต่น้อย มีการตัดสินคุณค่าระหว่างนายทหารเชื้อพระวงศ์ที่จบการศึกษาการทหารจากต่างประเทศและนายทหารที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายทหารในประเทศ ระบบการคัดสรรคนเข้าทำงานในระบบราชการทหารแบบใหม่นี้จึงมีลักษณะของการใช้โครงสร้างสายสัมพันธ์ในครอบครัวแบบพอลูก(patrimonial) คือระหว่างพระมหากษัตริย์และพระโอรสหรือพระบรมวงศ

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 301-302.

⁶⁵ สุรชาติ บำรุงสุข, *ไตรศรณคมน์ทหาร รัฐประหาร และการเมืองไทย* ใน *ปาฐกถาปริทัศน์ พนมยงค์ ประจำปี พ.ศ.2551* 24 มิถุนายน 2551 (กรุงเทพฯ: สถาบันปริทัศน์ พนมยงค์, 2551), หน้า 36-37.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

3.3 การประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณทางทหารในช่วงแรก

การปฏิรูปการทหารเพื่อสร้างกองทัพสมัยใหม่ของไทยที่เกิดขึ้นในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเป็นช่วงของการเปลี่ยนผ่านจากสังคมจารีตมาสู่สังคมสมัยใหม่ หรือจากระบบการบริหารจัดการที่อาศัยโครงสร้างสายสัมพันธ์ในครอบครัวแบบฟ็อดลูก(patrimonial) ซึ่งผูกขาดโดยพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในรัฐโบราณ มาสู่การบริหาร

⁶⁷ Matthew Lange and Dietrich Rueschemeyer, States and Development: Historical Antecedents of Stagnation and Advance (Political Evolution and Institutional Change) (New York: Palgrave Macmillan, 2005), p.144.

พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของทหาร

พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเป็นพิธีกรรมสำคัญของราชสำนักไทยในสมัยโบราณ เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อสร้างความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ให้แก่บรรดาขุนนางทั้งฝ่ายทหาร และพลเรือนรวมทั้งบรรดาภริยา(ของขุนนางที่มีศักดินา 400 ไร่ ขึ้นไป)ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่เป็น กลไกการปกครองของรัฐจารีต พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาสะท้อนถึงลักษณะการบริหาร จัดการของรัฐจารีตตามความหมายของเวเบอร์ได้อย่างชัดเจน เนื่องจากพิธีนี้เป็นการสร้างระบบ การบริหารงานที่อาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างพระมหากษัตริย์และขุนนาง การสาบานคือ การสร้างความเชื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระองค์ นำมาซึ่งความเชื่อถือไว้วางใจ และมอบอำนาจการ ปกครองให้ แต่อำนาจที่ให้ไปไม่มีความต่อเนื่องยาวนาน ระบบดำเนินอยู่ได้ด้วยความสัมพันธ์ ส่วนตัวรูปแบบต่างๆระหว่างกษัตริย์ผู้ปกครองและขุนนาง⁶⁸

พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาอาศัยความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูผสมผสาน กับความเชื่อท้องถิ่นเรื่องภูตผี และศาสนาพุทธบางส่วนซึ่งเป็นกรอบมโนทัศน์ทางสังคมและ การเมืองของผู้คนในยุคนั้นเป็นเครื่องมือ⁶⁹ ด้วยวิธีการกล่าวปฏิญาณสาบานตัวว่าจะจงรักภักดีต่อ

⁶⁸ Max Weber, *Economy and society* (Berkeley: University of California Press, 1978), p. 956.

⁶⁹ ชลดา เรื่องรักษลิต, *อ่านโองการแช่งน้ำฉบับวิเคราะห์และถอดความ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 74-76.

- การถอนน้ำเมื่อพระเจ้าแผ่นดินแรกรับราชสมบัติ ซึ่งต้องจัดให้มีขึ้นทันทีหลังจากที่พระมหากษัตริย์รัชกาลก่อนเสด็จสวรรคต
- การถอนน้ำปกติของผู้ที่รับราชการ ซึ่งต้องถือปีละ 2 ครั้ง ครั้งแรกของปีจัดขึ้นในเดือน 10 วันแรม 13 ค่ำ และครั้งที่สองของปีจัดขึ้นในเดือน 5 วันขึ้น 3 ค่ำ การถอนน้ำปกติประกอบไปด้วย การถอนน้ำของฝ่ายหน้า การถอนน้ำของฝ่ายใน และการถอนน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตามหัวเมือง
- การถอนน้ำของผู้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร จัดขึ้นเมื่อมีผู้อพยพจากต่างแดนเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร⁷⁰

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอันสืบเนื่องจากพระราชพิธีถอนน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือการที่ทรงประดิษฐ์พิธีการถอนน้ำขึ้นใหม่ 2 อย่างคือ พิธีการถอนน้ำของที่ปรึกษาราชการเมื่อแรกเข้ารับตำแหน่ง ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่พระองค์มีดำริจัดตั้ง “สภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์” (Privy Council)⁷¹ ในวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2417 และอีกพิธีหนึ่งคือ “พิธีถอนน้ำเดือน” ของทหารหน้า (กองทหารก่อนการปฏิรูประบบราชการทหาร) ซึ่งมีกำหนดจัดในวันขึ้น 3 ค่ำ ของทุกเดือน เนื่องจากตลอดทั้งปีมีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนการเข้ารับราชการกันบ่อยครั้ง

การถอนน้ำเดือนของทหารหน้าไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ.ใด ผู้เขียนสันนิษฐานตามอัจฉราพร กุมทพิศม์ว่าน่าจะเกิดขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 5 อัจฉราพรเสนอว่าแนวคิดในการปลูกสร้างความสำเร็จรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และราชบัลลังก์ให้กับทหาร

⁷⁰ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: ผ่านฟ้าวิทยา, 2431), หน้า 204-205.

⁷¹ ณรงค์ พ่วงพิศ, ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: อมรรการพิมพ์, 2527), หน้า 191-192.

⁷² อัจฉราพร กมฺุทพิสัย, กบฏ ร.ศ.130.กบฏเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ, 2540), หน้า 20-21.

⁷³ กรมยุทธการทหารบก, การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, 2541), หน้า 89.

⁷⁴ อัจฉราพร กมฺุทพิสัย, กบฏ ร.ศ.130.กบฏเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่, หน้า 20-21.

⁷⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: ผ่านฟ้าวิทยา, 2431), หน้า 204.

สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการประดิษฐ์พิธีถือน้ำเดือนของทหารขึ้นเป็นอีกประเภทหนึ่งของการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา คือเพื่อสร้างอุดมการณ์ให้กับไพร่พลที่เข้ามารับราชการในกองทหารมีความเป็นพลวัติสูงคือผลัดกันเข้าออกไปมาอยู่เสมอมทุกเดือน การเปลี่ยนคนอยู่เสมอ ยากแก่การสานต่อและพัฒนาภารกิจหน้าที่ บุคลากรของรัฐที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นใหม่นี้จึงควรถูกหล่อหลอมให้เป็นแบบเดียวกันกับข้าราชการอื่นๆ แต่เนื่องจากมีภารกิจทางราชการที่แตกต่างจากบุคลากร/ข้าราชการกลุ่มอื่นจึงต้องแยกจัดพิธีถือน้ำต่างหาก

พิธีถือน้ำเดือนเป็นรูปแบบการถวายสัตย์สำหรับนายทหารหน้าสามัญทั่วไปนี้จัดตั้งอยู่ได้ไม่นานแต่ก็ต้องมีอันยกเลิกไปเมื่อมีการปรับปรุงกิจการทหารหน้าเป็นกรมทหารแบบใหม่โดยการตราพระราชบัญญัติแก้ไขธรรมเนียมกำหนดอายุไพร่หลวงรับราชการใหม่⁷⁶ ที่ทรงประกาศใช้เมื่อวันที่ 7 เดือน 7 ขึ้น 9 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิ์ศก 1250 (19 พ.ศ. 2431) กำหนดว่าบุตรหมู่ทหารเมื่ออายุครบ 18 ปี จึงให้สังกัดเข้ารับราชการ และฝึกหัดวิชาทหารจนครบ 21 ปี จึงปล่อยให้ออกมาอุปสมบทตามประเพณีตามความสมัครใจหรือไม่บวชก็ได้ เมื่ออายุ 22 ปี จึงให้มาเข้าเวรรับราชการอีกปีละ 3 เดือน จนถึงอายุ 50 ปีจึงสิ้นสุด ตามพระราชบัญญัตินี้ ไพร่จึงมาเข้ารับราชการทหารปีละ 3 เดือน การถือน้ำเดือนของทหารแต่ก่อนจึงต้องเปลี่ยนเป็นการถือน้ำทุกครั้งทีไพร่อายุ 18 ปีเข้ามาฝึกเป็นทหารเป็นเวลา 3 ปีติดต่อกัน และทุก 3 เดือนครั้ง ตามกำหนดเวลาที่ไพร่อายุ 22 ปีจะต้องเข้ามารับราชการทหาร ด้วยเหตุนี้ทำให้การถือน้ำเดือนถูกยกเลิกไป แต่กระนั้นทหารก็ยังคงต้องถือน้ำอยู่ทุกครั้งทีเข้ารับราชการใหม่ตามเกณฑ์เวลาที่ต้องเข้ามารับราชการทหารที่ได้เปลี่ยนแปลงไป และทุกครั้งทีนายทหารที่ได้รับตำแหน่งใหม่⁷⁷

พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่ใช้กับทหารเพื่อปลูกสร้างอุดมการณ์ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีและบทบาทการพิทักษ์ราชบัลลังก์ก็ได้เริ่มไว้ทีกรมทหารหน้านี้ก็ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณทางทหารใหม่ๆ ในเวลาต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการทหารเพื่อสร้างกองทัพสมัยใหม่ของไทยขึ้น

⁷⁶ ภาวดี มหาพันธ์, "การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์การศึกษา มหามบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 142-144.

⁷⁷ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: ผ่านฟ้าวิทยา, 2431), หน้า 247-248.

จักรวาลวิทยาของพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

เหตุที่ต้องกล่าวถึงจักรวาลวิทยาหรือแบบแผนมโนทัศน์ที่อยู่เบื้องหลังพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาก็เพื่อประโยชน์ในการทำความเข้าใจว่า สังคมไทยในรัฐก่อนสมัยใหม่สร้างพระราชพิธีดังกล่าวเกิดขึ้นมาและได้รับการยอมรับให้ดำรงอยู่มาได้อย่างไร ด้วยองค์ความรู้หรือมโนทัศน์แบบใด เพื่อที่จะได้ทำความเข้าใจต่อว่าเหตุใดเมื่อรัฐไทยก้าวเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่พระราชพิธีดังกล่าวยังคงอยู่ การคงอยู่นั้นมีลักษณะเดียวกันกับในอดีตหรือได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ซึ่งการทำความเข้าใจกับจักรวาลวิทยาที่อยู่เบื้องหลังพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาสามารถพิจารณาได้จากภาษาและเนื้อหาที่ปรากฏในโครงการแข่งขันน้ำที่ใช้อ่านประกอบพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาซึ่งเชื่อกันว่าถูกแต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าอยู่หัวองค์ปฐมกษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยาหรือก่อนหน้านั้นไปอีก และไม่ได้รับการแก้ไขใดๆ เลยตลอดจนปัจจุบันเพราะยำเกรงในความศักดิ์สิทธิ์⁷⁸ และอีกส่วนหนึ่งก็คือจากประกาศแข่งน้ำความเรียงประจำรัชกาลที่พระมหากษัตริย์ในยุคหลังๆ โปรดฯให้แต่งขึ้นให้อาลักษณ์เป็นคนอ่านให้บรรดาข้าราชการที่มาถือน้ำฟังหลังจากที่พราหมณ์อ่านโครงการแข่งขันน้ำจบ นับว่าเป็นการแปลงความหมายจากโครงการแข่งขันน้ำซึ่งใช้ภาษาโบราณให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น อีกทั้งเป็นการเพิ่มเติมสิ่งที่พระมหากษัตริย์แผ่นดินนั้นๆ ต้องการสื่อออกมาเป็นพิเศษ⁷⁹

ในยุคกรุงศรีอยุธยาเนื้อหาและภาษาในโครงการแข่งขันน้ำ มีอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูปรากฏอยู่มากที่สุด นอกจากนี้ยังได้ผสมผสานความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่าไทย-ลาวเข้าด้วยกัน โดยผ่านวิธีการสาปแข่งแบบเก่าแก่ คือนิยมใช้คำสาปแข่งที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตประจำวันของคนในยุคนั้น⁸⁰ กล่าวคือเนื้อหาในโครงการแข่งขันน้ำนั้น ปรากฏเป็น 6 ส่วนด้วยกัน คือ ส่วนที่ 1 การกล่าวนมัสการเทพเจ้าทั้งสามองค์ในศาสนาฮินดู ได้แก่ พระนารายณ์ พระอิศวร พระพรหม ส่วนที่ 2 การกำเนิดจักรวาล กำเนิดพระสมมติราชา และสิทธิธรรมของพระราชธา ส่วนที่ 3 การกล่าวเชิญเทพเจ้า เทพยดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ มาเป็นพยานในพระราชพิธีถือน้ำและชี้ตัวผู้คิดทรยศต่อพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนที่ 4 การสาปแข่งและลงโทษของผู้คิดทรยศต่อพระเจ้าแผ่นดิน โดยอาศัยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูตผี และภยันตรายต่างๆ ในธรรมชาติมาชี้ให้กลัว ส่วนที่ 5 การกล่าวสรรเสริญผู้ที่ซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินรวมทั้งรางวัลที่ได้รับเป็นการตอบ

⁷⁸ จิตร ภูมิศักดิ์, โครงการแข่งขันน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2547), หน้า 28 – 29.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁸⁰ ชลดา เรื่องรักษลิขิต, อ่านโครงการแข่งขันน้ำฉบับวิเคราะห์และถอดความ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 74-76.

ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากประกาศแข่งน้ำความเรียงประจำรัชกาลในสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมาถึงรัชกาลที่ 4 นั้นแสดงให้เห็นถึงจักรวาลวิทยาหรือมโนทัศน์ที่อยู่เบื้องหลังพระราชพิธี ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาได้ค่อยๆเปลี่ยนแปลงจากมโนทัศน์แบบพราหมณ์-ฮินดูมาสู่แนวคิดทาง พุทธศาสนาแบบไตรภูมิวิद्याมากขึ้น ทั้งนี้เพราะว่าราชสำนักให้ความสำคัญกับแนวคิดจักรวาลิน หรือธรรมราชาจากพุทธศาสนามากขึ้น ราชสำนักในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกถือว่าพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงเป็นธรรมราชา ในสมัยนี้จึงให้ความสำคัญกับลักษณะ ที่เป็นพิธีกรรมในการต่างๆ น้อยลงมาก ราชสำนักให้ความสำคัญแก่กษัตริย์ในภาพอันศักดิ์สิทธิ์ น้อยลง แต่จะเน้นความชอบธรรมของอำนาจที่เกิดจากการทำหน้าที่ต่อสังคมแทน⁸² ใน ขณะเดียวกันราชสำนักพระพุทธรูปฟ้าจุฬาโลกก็มียุคความรู้เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ลดลง จากยุคกรุงศรีอยุธยาหรือแม้ถ้ามีก็คลาดเคลื่อนไปเป็นอันมาก⁸³ เนื้อหาประกาศแข่งน้ำความเรียง ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์จึงมีการกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์พุทธเทพนิกรมากกว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พราหมณ์นิกร⁸⁴ มีการให้ความสำคัญกับอุดมการณ์การปกครองตามหลักปรัชญาพุทธศาสนาคือ หลักทศพิธราชธรรมว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อบทบาทการปกครองขององค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งยังผลให้เป็นที่ยอมรับของข้าราชการและอาณาประชาราษฎร์และความสงบสุขเจริญรุ่งเรืองของ บ้านเมือง และถึงแม้ว่าความเชื่อทางพุทธศาสนาจะได้มีบทบาทมากขึ้นเพียงใด แต่ความเชื่อทาง ไสยศาสตร์ของผู้คนในยุคนั้นก็ยังคงอยู่และมีการกล่าวถึงชื่อและประเภทของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มา ประชุมพร้อมเพรียงกันในพิธีถือน้ำเพิ่มมากขึ้นด้วย และในส่วนของกรกล่าวสาปแข่งมีการกล่าว บรรยายรายละเอียดของการสาปแข่งผู้ที่คิดคดทรยศให้เป็นไปต่างๆนานามากเป็นพิเศษ⁸⁵

สำหรับตัวพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่จัดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(พ.ศ.2411-2453) เนื้อหาในประกาศแข่งน้ำความเรียงและคำสาบานตน

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 70-74.

⁸² สายชล สัตยานุรักษ์, พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก(พ.ศ.2325-2352) (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 224-227.

⁸³ ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์, สังคมไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์(พ.ศ.2325-2416) (กรุงเทพฯ: พิศนาคะ, 2518), หน้า 91-92.

⁸⁴ สุภาพรณ บางช้าง, ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง, (กรุงเทพฯ สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 23.

⁸⁵ H.G.Quaritch Wales, *Siamese State Ceremonies* (London: Bernard Quaritch,LTD,1931), p.197.

ลำดับถัดมาของเนื้อความประกาศแข่งน้ำและคำสาบานเป็นการพูดถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ว่ามีหน้าที่ในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของชนทุกกลุ่ม ตั้งแต่เจ้านาย ขุนนางลำดับต่างๆ พ่อค้า และราษฎรในพระราชอาณาจักรหรือพระราชอาณาเขตให้อยู่เย็นเป็นสุขและเจริญก้าวหน้า⁸⁹ ซึ่งเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงความคิดเรื่องรัฐและกษัตริย์นับแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ว่าพระมหากษัตริย์มิได้มีบทบาทหน้าที่ในรูปของการบำเพ็ญบารมีเยี่ยงพระโพธิสัตว์ตามคติธรรมมิกราชาธิราชอีกต่อไป แต่มีการให้ความสำคัญกับความคิดแบบเหตุผลนิยมและสัจจะนิยมมากขึ้น⁹⁰ ตามประสบการณ์จริง รัฐดำรงอยู่เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าในทางโลก ซึ่งความก้าวหน้าและความสงบสุขนั้นมาจากพระองค์เป็นสำคัญ เห็นได้จากการที่รัชกาลที่ 4 ทรง

⁸⁶ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมติอมรพันธุ์ฯ, ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 1 : สำหรับพระราชพิธีการประจำปี (พระนคร: โรงพิมพ์ไทย ณ สะพานยศเส, 2459), หน้า 1-43.

⁸⁷ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 45.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61-62.

⁸⁹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมติอมรพันธุ์ฯ, ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 1 : สำหรับพระราชพิธีการประจำปี, หน้า 1-43.

⁹⁰ สายชล สัตยานุรักษ์, พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก(พ.ศ.2325-2352) (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 224-225.

เนื้อความในประกาศแข่งน้ำประจํารัชกาลและคําสาบานนอกเหนือจากเน้นความจงรักภักดีต่อองค์กษัตริย์แล้วยังพบว่ามีกรเพิ่มความรักภักดีต่อ “ขอบเขตชั้นทเสมาอาณาจักร”, “พระราชอาณาจักร”, “ขอบเขตชั้นทเสมาอาณาจักร”, “พระราชอาณาจักร” และ “ชาติบ้านเมือง” เพิ่มเข้าไป ซึ่งคําดังกล่าวนี้นี้หมายถึงรัฐในความหมายใหม่หรือรัฐสมัยใหม่ (modern state) ที่มีอาณาเขตชัดเจนแน่นอน ซึ่งความรู้และความสำนึกในความเป็นรัฐที่มีอาณาเขตชัดเจนแน่นอนนี้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว อันเป็นผลจากการขยายตัวการค้าต่างประเทศกับชาติตะวันตก จนได้มีการรับเอาองค์ความรู้ทางโลกของตะวันตกเข้ามาในสังคมไทย ด้วยเหตุนี้ทำให้องค์ความรู้เรื่องโลก รัฐและกษัตริย์แบบไตรภูมิเสื่อมความสำคัญลงในหมู่ชนชั้นนำสยาม ความรู้สมัยใหม่เกี่ยวกับโลกและภูมิศาสตร์ได้เข้ามาแทนที่ การรับรู้ว่าโลกอยู่ในระบบสุริยะจักรวาลโลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ มีหลักฐานกลม เปลือกโลกประกอบไปด้วยแผ่นทวีปและมหาสมุทร โลกนี้มีประเทศน้อยใหญ่ต่างๆ ซึ่งมีลักษณะเป็น “ประเทศ”(countries) หรือเป็น “รัฐ”(nations)แต่ละทวีปเหล่านั้นมีดินแดนต่างๆ ที่มีการแบ่งเส้นเขตแดนและลัทธิปกครองปกครอง มีลักษณะเป็นพระราชอาณาจักร(kingdoms) เป็นจักรวรรดิ (empires) หรือเป็นสาธารณรัฐ(republics)ซึ่งแต่ละดินแดนเหล่านี้คือ “ประเทศ” องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับโลก รัฐและกษัตริย์เป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายใหม่หมู่ชนชั้นนำสยามในเวลานั้น มีการผลักดันให้แต่งเป็นหนังสือและสอนความรู้ดังกล่าวนี้อย่างกว้างขวางแก่เด็กชาวสยาม ต้นศตวรรษที่ 20 ความรู้เรื่องโลกแบบนี้ได้ตกขอบไปจากสังคม⁹²

ความรู้ดังกล่าวทำให้สยามกระตือรือร้นที่จะกำหนดแนวพรมแดนที่แน่นอน ดังในปี พ.ศ.2407 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะกำหนดเส้นเขตแดนด้านพม่าที่ยังคงไม่ชัดเจนเสียใหม่ โดยการเจรจาแบ่งเขตแดนระหว่างสยามกับพม่า พระองค์มี

⁹¹ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 41.

⁹² หลังจากพระเจ้าพระยาทิพทรงศรี(ชา บุนนาค)ไม่ประสบความสำเร็จจากการทำหนังสือกิจจานุกิจ เพื่อให้สอนเด็กๆ ความรู้เรื่องภูมิศาสตร์สมัยใหม่ก็ได้ก่อตั้งขึ้นอย่างรวดเร็วในสยาม เพียง 8 ปี หลังจากการทำหนังสือกิจจานุกิจของเจ้าพระยาทิพทรงศรี และ 6 ปี หลังจากการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือภูมิศาสตร์สมัยใหม่เล่มแรกที่เป็นภาษาไทยก็ถูกตีพิมพ์ขึ้นในปี พ.ศ.2417 โดยใช้ชื่อว่า “ภูมินิทเทศน์”(Phumanithet) ซึ่งถูกเขียนขึ้นโดย J.W. Van Dyke มิชชันนารีชาวอเมริกัน หนังสือดังกล่าวเปรียบเสมือนแผนที่โลก ไม่นานต่อมาในปี 1895-1898 ก็ได้มีการผลิตหนังสือ “ภูมิศาสตร์สยาม” (Phumisat sayam) ออกมาอีกหนึ่งเล่ม (ดู Thongchai Winichakul, *Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a nation* (Unite State of America: University of Hawaii, 1994), pp.47-51.)

เมื่อนักเรียนนายร้อย นายสิบจบการศึกษาจากโรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จัดการมีพิธีพระราชทานสัญญาบัตรนายทหารมหาดเล็กเป็นพิเศษเพื่อเป็นเกียรติศักดิ์ คือโปรดฯ ให้มีการประชุมนายทหารแต่งกายเต็มยศ พระองค์เสด็จประทับพระราชบัลลังก์ ณ โรงทหาร ทรงพระแสงขรรค์ไชยศรีพาดบนพานายทหารทั้งสองข้าง แล้วจึงพระราชทานสัญญาบัตร⁹⁷ กรมทหารมหาดเล็กได้รับการทำนุบำรุงจนเจริญก้าวหน้าทั้งในด้านจำนวนคน การบำรุงเลี้ยงดู อาวุธยุทโธปกรณ์ ระเบียบวินัย ยุทธวิธีการฝึก ตลอดจนการศึกษาจนขยายตัวเป็นกรมผสมประกอบด้วยกองทหารต่างๆ นับแต่นั้นมา

ในส่วนของกิจการทหารหน้าพระองค์ก็โปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนสำหรับนายทหารหน้าขึ้นที่ข้างวังสราญรมย์ ในปีเดียวกับที่ตั้งโรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก และได้รวมนักเรียนคะเด็ต(นักเรียนนายร้อย)ทหารหน้า กับคะเด็ตทหารมหาดเล็กเข้าด้วยกัน จัดตั้งเป็น “โรงเรียนทหารสราญรมย์” ตามประกาศจัดการทหารใหม่ในปี พ.ศ.2430 เพื่อรวมการสอนวิชาความรู้ด้านการทหารให้เป็นไปในทางเดียวกัน และยังเป็นโรงเรียนที่เปิดโอกาสให้สามัญชนเข้าเรียนเป็นนักเรียนทหารมากขึ้น⁹⁸

ในช่วงแรกๆ ของการจัดตั้งกรมทหารมหาดเล็กและการพัฒนากิจการทหารหน้านี้จึงยังไม่มีพิธีหรือธรรมเนียมทางการทหารใดๆ ที่เป็นการปลูกฝังอุดมการณ์ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เพราะนักเรียนทหารยังถือเป็นคนวงในราชสำนักที่ใกล้ชิดกับองค์พระมหากษัตริย์ เป็นแต่อาศัยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยง ให้ความรู้ให้การศึกษาอย่างดีที่สุด โดยได้รับพระราชทานเงินเดือนและเครื่องแต่งตัว และมีที่อยู่กินในพระบรมมหาราชวัง⁹⁹ ซึ่งยังไม่เป็นลักษณะการปลูกฝังอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีอย่างเป็นทางการหรือเป็นแบบแผนแต่อย่างใด

หลังการปฏิรูประบบการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ.122 (พ.ศ.2446) และพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124 (พ.ศ.2448) ทำให้การเรียกเกณฑ์ทหาร และการนำทหารเกณฑ์มาฝึกหัดเป็นทหารประจำการเป็นไปตามอย่างสากลนิยม และทำให้กิจการทหารมีลักษณะเป็น

⁹⁷ นายวรการบัญชา, ตำนานทหารมหาดเล็ก (กรุงเทพฯ: กรีนแมคพาย, 2547), หน้า 26.

⁹⁸ ภารดี มหาขันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์การศึกษา มหามบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 140-141.

⁹⁹ อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กบฏ ร.ศ.130.กบฏเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ, 2540), หน้า 182.

ตามหลักสูตรการฝึกพลทหารของกรมยุทธนาธิการที่ประกาศใช้ในปี พ.ศ.2448 ได้กำหนดจุดมุ่งหมายหนึ่งในสี่ข้อไว้ว่า “ให้ทหารเป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริตและจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและประเทศชาติ”¹⁰⁰ ตลอด 2 ปี ในการเข้ามาเป็นทหารกองประจำการ ทหารเกณฑ์ จะได้รับการปลูกฝังอุดมการณ์ดังกล่าวที่เป็นแบบแผนโดยการกล่าวปฏิญาณตนว่า “ทหารจะมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์”ตามธรรมเนียมการปฏิญาณสาบานตัวแต่เดิมที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ริเริ่มไว้เมื่อครั้งปรับปรุงกิจการทหารหน้า

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงได้ริเริ่มวิธีการปลูกฝังอุดมการณ์ดังกล่าวขึ้นใหม่ด้วยการประดิษฐ์พิธีซึ่งเชื่อมโยงกับพิธีกรรมของรัฐในอดีตคือ การประดิษฐ์ธงสำหรับกองทัพและจัดพิธีพระราชทานธง ซึ่งถือเป็นครั้งแรกของการใช้สัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายตามคติสังคัมสมัยใหม่ ระหว่างปี พ.ศ.2428 – 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานธงตราแผ่นดินให้เป็นเกียรติยศสำหรับกองทัพเป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์ และเป็นเครื่องหมายแห่งความไว้วางพระราชหฤทัย ถือเป็นธงสำหรับกองทัพ เป็นธงพื้นแดงตรงกลางเป็นตราอาร์ม ปักด้วยดินและไหมทองรอบธงเป็นลายจักร และที่ยอดธงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บรรจุเส้นพระเกศา พระเหล็กไหลนภากาศ พระพุดดำกับเครื่องต่างๆ ที่ปลูกเสกไว้แล้วเป็นสิริมงคล ธงนี้ต่อมาพระราชทานนามว่า ธงจุฑารัฐธิปไตย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานธงประจำแผ่นดินนี้ให้กับกองทัพแบบใหม่ครั้งแรกในคราวที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี(เจิม แสงชูโต)ยกทัพไปปราบฮ่อ ใน พ.ศ.2428

พระราชพิธีตั้งหมุดธงชัยเฉลิมพลและพิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพลแก่กองทัพ

พระราชพิธีตั้งหมุดธงชัยเฉลิมพลเป็นพระราชพิธีที่ผลิตธงชัยเฉลิมพลเพื่อพระราชทานเป็นธงชัยเฉลิมพลสำหรับกองทัพและธงชัยเฉลิมพลสำหรับกองทหาร พระมหากษัตริย์จะทรงเสด็จพระราชดำเนินมาประกอบพระราชพิธีด้วยพระองค์เอง เป็นพิธีที่มีลักษณะเป็นพุทธพิธี จัดขึ้น ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระมหากษัตริย์จะทรงตั้งธงแต่ละพื้นติดกับด้ามธง โดย

¹⁰⁰ ภาวดี มหาพันธ์, “การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์การศึกษา
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 295.

ระหว่าง ปีพ.ศ.2428 – 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานธงตราแผ่นดินให้เป็นเกียรติยศสำหรับกองทัพเป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์ และเป็นเครื่องหมายแห่งความไว้วางพระราชหฤทัย ถือเป็นธงสำหรับกองทัพสัญลักษณ์เป็นธงพื้นแดงตรงกลางเป็นตราอาร์ม ปักด้วยดุ้นและไหมทองรอบธงเป็นลายจักร และที่ยอดธงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บรรจุเส้นพระเกศา พระเหล็กไหลนภากาศ พระพุดดำกับเครื่องต่างๆ ที่ปลุกเสกไว้แล้วเป็นสิริมงคล ธงนี้ต่อมาพระราชทานนามว่า “ธงจุฑาธุชธิปไตย” หลังจากที่ได้อัญเชิญมาขึ้นถวัลย์แล้ว ในปี พ.ศ. 2435 พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้วางระเบียบการใช้ธงให้เป็นแบบแผนตาม พระราชบัญญัติว่าด้วยแบบอย่างธงสยาม กำหนดลักษณะธงประจำแผ่นดิน เป็นรูปช้างไอยราพตสามเศียรทรงเครื่องยืนแท่นมีบุษบกและเครื่องสูง 7 ชั้น 4 องค์ กลางบุษบกมีลักษณะพระปรมาภิไธย จปร. มีจุลมงกุฎหรือพระเกี้ยวยอดบนบนพระปรมาภิไธยเรียกว่า “ธงจุฑาธุชธิปไตย” ไว้สำหรับชักในพระนครเวลาที่พระองค์ไม่ได้ประทับในพระบรมมหาราชวัง และใช้เป็นธงสำหรับทหารกรมหนึ่งกรมใด ที่จะไปราชการสงครามโดยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปด้วย หรือใช้ในเวลายืนแถวรับเสด็จเป็นเกียรติยศ

นอกจากนี้ยังมีธงชัยอีกประเภทหนึ่งซึ่งเป็นธงประจำกองทหาร เรียกว่า “ธงชัยเฉลิมพลประจำกองทหาร” ซึ่งองค์พระมหากษัตริย์จะโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นพระราชทานแก่หน่วยทหารเป็นคราวๆ ละหลายธง และในคราวหนึ่งๆ ธงจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน จะติดกันในส่วนที่เป็น

¹⁰¹ กรมยุทธการทหารบก, การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, 2541), หน้า 262.

ลักษณะธงสำหรับกองทัพ และธงชัยเฉลิมพลสำหรับกองทหารต่างๆ เปลี่ยนแปลงต่อมาตามพระราชนิยม ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างธงประจำแผ่นดินขึ้นใหม่ ใน พ.ศ.2456 ลักษณะพื้นนอกสีแดง พื้นในสีดำ กลางธงมีรูปพานแว่นฟ้าสองชั้นวางรองรับวชิราวุธ และฉัตรห้าชั้นสองหางบนแท่นสี่เหลี่ยม เรียกว่า “**ธงมหาไพชยนต์ธวัช**” พระราชทานเป็นธงประจำกองทัพบก ตามอย่างธงจุฑาธิปไตยเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งธง ส่วนธงไชยเฉลิมพลประจำกองทหารบกนั้น โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนเฉพาะอักษร พระปรมาภิไธยตามรัชกาลจาก จปร. เป็น วปร. สีนํ้าเงินมีรัศมีและมหาพิชัยมงกุฎสี่เหลี่ยมอยู่เบื้องบน นอกจากนั้นยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างธงชัยเฉลิมพลเป็นการเฉพาะคราวสำหรับพระราชทานกองทหารอาสา ซึ่งไปร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตร ในทวีปยุโรป ครั้งสงครามโลกครั้งที่ 1 ลักษณะของธงไชยเฉลิมพลเป็นธงสี่เหลี่ยม สีพื้นธงเหมือนธงไตรรงค์ กลางธงด้านหน้าภายในวงกลมสีแดงเป็นอักษรพระปรมาภิไธย รร. และเลข 6 ภายใต้พระมหามงกุฎที่แถบสีแดงตอนบนจารึกคาถา พาหุ สหสฺสมภินิมิตตสวารณุตฺตํ ศรีเมฆลํ อุทิตโฆรสเสนมารํ ที่แถบสีแดงตอนล่างจารึกคาถา ทานาธิธมฺมวโรวีนานา ชิตวาน มุณีโนโท ตนุเตชสา ภาวตุเม ชยสิทฺธินิจุจํ กลางธงด้านหลังภายในวงกลมสีแดงเป็นรูปช้างเผือกทรงเครื่องยืนแท่นหันหน้าเข้าเสา ที่แถบสีแดงตอนบนและล่างจารึกคาถาเหมือนด้านหน้า เป็นคาถาพุทธชัยมงคล 8 นิमितหมายแห่งชัยชนะ อวยพรเพื่อสวัสดิภาพของเหล่าทหารไทย รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2461 จำนวน 2 ธง เพื่อใช้ในสงครามโลกครั้งที่ 1 พระราชทานแก่กองทหารบกถยนต์ และกองบินทหารบกของไทย ที่ส่งไปร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตร ในทวีปยุโรป ในสมัยของพระองค์มีการ

¹⁰² กรมนักเรียนนายร้อยรักษาพระองค์, ธงไชยเฉลิมพล (Online), 3 มกราคม 2552. แหล่งที่มา

<http://www.crma.ac.th/cadet/>

¹⁰³ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50ปี, กองทัพไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า 167.

ลักษณะของธงชัยเฉลิมพลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเปลี่ยนแปลงเพียงอักษรพระปรมาภิไธยตามรัชกาลจาก วปร. เป็น ปปร. รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลหรือพิธีสาบานธงที่ลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2471 โดยพระองค์เสด็จเป็นประธาน พิธีสวนสนามครั้งนั้นประกอบด้วยทหารบก ทหารรักษาวัง และทหารเรือ ที่ประจำการอยู่ในกรุงเทพฯ¹⁰⁵

สัญลักษณ์ที่ปรากฏบนธงชัยเฉลิมพลในสมัยยุครัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไม่ว่าจะเป็นธงชัยเฉลิมพลประจำกองทัพก็ดี ประจำหน่วยทหารก็ดี ล้วนถูกประดิษฐ์ขึ้นให้มีความหมายถึงองค์พระมหากษัตริย์แทบทั้งสิ้น เช่น ช้างเผือก ตราอาร์ม พระปรมาภิไธย รูปพานแว่นฟ้าสองชั้นวางรองรับวชิราวุธ ฉัตรห้าชั้นสองห้านบนแทนสี่เหลี่ยม รัศมีและมหาพิชัยมงกุฎสี่เหลี่ยม เป็นต้น ธงชัยเฉลิมพลจึงเป็นตัวแทนขององค์พระมหากษัตริย์ ด้วยเส้นพระเกศาขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่บรรจุลงในยอดคันธงแต่ละธงที่ทรงพระราชทานแก่กองทหารเป็นการแบ่งภาคองค์พระมหากษัตริย์ไปอยู่กับเหล่าทหารหาญยังกรมกองต่างๆ เพื่อตอกย้ำภาระหน้าที่ของทหารและความจงรักภักดีที่มีต่อสถาบันกษัตริย์รัฐธรรมนูญสมบูรณาญาสิทธิ ดั่งพระราชดำรัสของรัชกาลที่ 6 ในคราวพระราชทานธงชัยเฉลิมพลแก่กรมทหารบกม้าที่ 2 และกรมทหารบกม้าที่ 10 วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2457 ว่า “...ในการที่เราจะให้ธงชัยเฉลิมพลแก่เจ้าทั้งหลายวันนี้ก็เพื่อเป็นพยานให้ปรากฏว่าใจของเราผู้เป็นจอมทัพยอมอยู่กับเจ้าผู้เป็นทหารของเราทุกคน ทุกวัน ทุกชั่วโมง ทั้งกลางวันและกลางคืน แต่ตัวเราจะแบ่งภาคไปอยู่กับเจ้าทั้งหลายก็ไม่ได้จึงให้ธงนี้ไปแทนตัวเราเมื่อเจ้าแลดูธงแล้วจงนึกถึงตัวเราผู้เอาใจใส่รักเจ้าทั้งหลายเป็นอันมาก และเมื่อถึงเวลาจำเป็นเข้าที่คับขัน เมื่อระลึกถึงธงชัยนี้แล้วขอจงบันดาลให้เจ้าทั้งหลายมีใจร่าเริงในการสงคราม จงทำให้มีน้ำใจอีกเข็มเข้าประจันบานเข้าศึก จึ่งจะสมที่ว่าเป็นใจไทยชาติทหารนักรบโบราณ อย่าให้ผู้ใดติเตียนว่าเราเกิดมาเสียชาติได้ ขอผู้บังคับการทั้งสองจงรับมอบธงจากมือเรา เมื่อถึงเวลาแล้วขอจงบันดาลให้กรมของเจ้าทั้งสองได้ชัยชนะ”¹⁰⁶

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹⁰⁶ คณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์, พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวม 100 ครั้ง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชวนพิมพ์, 2529), หน้า 87.

ถึงแม้จะได้มีการบรรจุพระพุทธรูปและคาถาเป็นส่วนประกอบของธงแล้วในขณะนี้แต่ก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้พระคัมภีร์ปกป้องให้แคล้วคลาดจากภัยอันตราย ยังคงมิได้ให้ความหมายถึง “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ที่ทำหน้าที่ปกป้องความสุขความมั่นคงของประชาชนแต่อย่างใด เพราะฉะนั้นทหารที่เข้าร่วมในการถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลจึงถูกมุ่งหวังให้มีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ

พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล

ในพิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพลแก่กองทหารครั้งแรกๆ ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้กำหนดให้มีการถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลต่อหน้าพระพักตร์ที่หน้าศาลาสหทัยสมาคม หรือมีการถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลในภายหลัง ณ ที่กรมกองของตนหรือไม่ แต่ธรรมเนียมการถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลมีหลักฐานบ่งชี้ว่าได้ปรากฏขึ้นแล้วในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ในระหว่างปี พ.ศ.2442-2448 (ซึ่งเป็นช่วงกองทัพสมัยใหม่ได้ก่อตั้งขึ้นเป็นรูปเป็นร่างแล้ว) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าให้พระเจ้าลูกยาเธอบางองค์กระทำสัตย์ปฏิญาณตนเข้าเป็นทหารในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ กล่าวคือ ในปี พ.ศ.2442 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมขุนพิษณุโลกประชานาถซึ่งได้ออกไปทรงศึกษาวิชาทหารอยู่ ณ ประเทศรัสเซียทรงกระทำสัตย์สาบานต่อธงชัยเฉลิมพลเพื่อเข้าประจำกองทหารในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ในโอกาสที่เสด็จกลับมาเยี่ยมพระนคร โดยมีการเรียกประชุมพล กระทำพิธีหน้าที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ในปีพ.ศ.2444 เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า กรมขุนมไหสุริยสังขลา (สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ฯ) เสด็จกลับมาจากประเทศเยอรมันในขณะว่างจากการศึกษา ก็โปรดให้มีพิธีกระทำสัตย์สาบานเช่นเดียวกันอีกครั้งหนึ่ง และในปี พ.ศ.2448 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา(เมื่อยังเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ)จะเสด็จไปศึกษาต่อยังประเทศอังกฤษ ก็ได้จัดให้มีพิธีเช่นนี้อีกครั้งหนึ่ง¹⁰⁷

สันนิษฐานว่าพิธีการกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลคงเริ่มขึ้นที่กรมทหารมหาดเล็กก่อนแล้วจึงแพร่ไปสู่ทหารสมัยใหม่ในเวลาถัดมา ดังมีหลักฐานปรากฏการถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลในกองทัพสมัยใหม่ขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 6 ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปพระราชทานธงชัยเฉลิมพลที่กรมทหารบกม้าที่ 2

¹⁰⁷ นายวรการบัญชา, ตำนานทหารมหาดเล็ก (กรุงเทพฯ: กรีนแมคพาย, 2547), หน้า 123-124.

จากพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ยกมาแสดงให้เห็นว่าการปลูกสร้างอุดมการณ์ที่อัสติงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านการพระราชทานธงชัยเฉลิมพลประจำกองทหาร และพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลให้แก่กองทัพแห่งชาติที่ตั้งขึ้นใหม่นั้นไม่จำกัดอยู่เฉพาะแค่ทหารในพระนครเท่านั้นหากแต่ได้เกิดขึ้นกับกองทหารที่กระจายอยู่ทั่วราชอาณาจักรตามมณฑลสำคัญๆ ต่าง 10 มณฑล ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในระหว่าง ได้แก่

มณฑลกรุงเทพฯ (มณฑลนครชัยศรี, มณฑลกรุงเก่า มีทั้งหมด 3 กองพล)¹¹⁰ ประกอบด้วย กองบังคับการ กรมทหารราบที่ 1 รักษาพระองค์ กองนักเรียนนายสิบ กรมทหารราบที่ 2 ล้อมวัง กรมทหารม้าที่ 1 กรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมทหารช่างที่ 1 กรมทหารราบที่ 1 กรมทหารราบที่ 3 และกองพยาบาล¹¹¹

มณฑลนครราชสีมา (พ.ศ.2444 มีทหารประจำการ 400 คน)ประกอบด้วย กองบังคับการ กองนักเรียนนายสิบ กรมทหารราบที่ 7(อุดร) กรมทหารม้าที่ 3 กรมทหารราบที่ 8(มณฑลพายัพ, เชียงใหม่)กรมทหารปืนใหญ่ที่ 3 กรมทหารราบที่ 5(นครราชสีมา) และกรมทหารราบที่ 6 (อุบล)¹¹²

¹⁰⁸ คณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์, พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวม 100 ครั้ง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชวนพิมพ์, 2529), หน้า 86.

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 146.

¹¹⁰ ภาวดี มหาพันธ์, "การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 228.

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 226-227.

¹¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 234-238.

มณฑลราชบุรี ประกอบด้วยกองบังคับการ กองนักเรียนนายสิบ กองทหารม้าที่ 2 กองทหารปืนใหญ่ที่ 2 กรมทหารราบที่ 4 กองพยาบาล กองพันพิเศษ(กองนักเรียนนายสิบ, กองทหารพาหนะ, กองทหารช่าง, กองทหารพราน) กรมทหารราบที่ 12¹¹³

มณฑลนครสวรรค์ ประกอบด้วย กองบังคับการ กองพันพิเศษ(กองนักเรียนนายสิบ, กองพาหนะ, กองทหารปืนใหญ่ที่ 6) กรมทหารราบที่ 10 (นครสวรรค์) กรมทหารราบที่ 15 (ชัยนาท) กรมทหารราบที่ 16 (ตาก)

มณฑลพิษณุโลก ประกอบด้วย กองบังคับการ กองพันพิเศษ(กองนักเรียนนายสิบ, กองพาหนะ, กองทหารปืนใหญ่ที่ 7) กรมทหารราบที่ 11 กรมทหารราบที่ 17 (พิชิต) กรมทหารราบที่ 18 (อุตรดิตถ์)

มณฑลพายัพ ประกอบด้วย กองบังคับการ กรมทหารราบที่ 8 กรมทหารราบที่ 9 กรมทหารราบที่ 14 กองทหารเมืองเชียงคำ กองทหารเมืองลำปาง กองทหารเมืองแพร่

มณฑลปราจีนบุรี จัดตั้งในปี พ.ศ.2450 ประกอบด้วย กองบังคับการ กองพันพิเศษ(กองนักเรียนนายสิบ, กองพาหนะ) กรมทหารปืนใหญ่ที่ 9 กรมทหารราบที่ 19 กรมทหารราบที่ 22

มณฑลพิเศษอุดร อีสาน¹¹⁴

ในรัชกาลต่อๆ มาจนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครองการปลูกสร้างอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านพระราชพิธีตริ่งหมุดธงชัยเฉลิมพล พิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพล และพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลได้รับการสืบสานจนเป็นประเพณีที่สำคัญทางทหาร ทั้งการเข้าร่วมพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาสำหรับนายทหารที่เข้ารับราชการใหม่ และทหารที่ได้เปลี่ยนตำแหน่งใหม่ก็ยังคงอยู่เรื่อยมา

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างธงชัยเฉลิมพลประจำกองทัพขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2455 เรียกว่า “ธงมหาไพชยนต์วัช” เพื่อพระราชทานให้เป็นธงชัยเฉลิมพลประจำกองทัพอีกธงหนึ่ง คู่กับธงจุฑาธุชธิปไตย และได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างธงชัยเฉลิมพลขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2461 จำนวน 2 ธง เพื่อให้ในสงครามโลกครั้งที่ 1 พระราชทานแก่กองทหารบกถยนต์ และกองบินทหารบกของไทย ที่ส่งไปร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตร ในทวีปยุโรป ในสมัยของพระองค์มีการพระราชทานธงไชยเฉลิมพลรวมทั้งสิ้น 6 ครั้ง คือใน พ.ศ. 2454 (2 ครั้ง) พ.ศ. 2456 พ.ศ. 2457 พ.ศ. 2460 และ พ.ศ. 2461 ในส่วนของพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่ยังคงอยู่นั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว(พ.ศ.2453-2468)

¹¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 240-244.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 301-302.

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลร่วมกับพิธีสวนสนามที่ลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2471 โดยพระองค์เสด็จเป็นประธาน พิธีสวนสนามครั้งนั้นประกอบด้วยทหารบก ทหารรักษาวัง และทหารเรือ ที่ประจำการอยู่ในกรุงเทพฯ¹¹⁶ ในส่วนของพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยายังคงมีกำหนดเช่นเดียวกับรัชกาลที่ 6 คือจัดขึ้นในวันที่ 3 เมษายน ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สำหรับหน่วยทหาร จะต้องเชิญธงไชยเฉลิมพล แต่งกายเต็มยศ มาเชิญน้ำไปทำพิธีถวายเป็นปฏิญาณ¹¹⁷ นอกจากนี้ได้มีการรวมทำพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในพิธีตรุษสงกรานต์และตั้งองค์มนตรีเข้าด้วยกัน เป็นงานออกหมายกำหนดการ โดยเฉพาะพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเป็นงาน 2 วัน¹¹⁸

3.4 ความเสื่อมคลายของอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

¹¹⁵ ธีัญญา ใจชนะ, "พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยากับสังคมไทยจนถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ.2475." ใน สรรพสาธิตประวัติศาสตร์-มนุษยศาสตร์ (กรุงเทพฯ : สามลดดา, 2550), หน้า 148.

¹¹⁶ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, กองทัพไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า 167.

¹¹⁷ สรศักดิ์ แฟงสภา, นักเรียนนายร้อยไทยในเยอรมัน ยุคไคเซอร์ (Online), 22 มีนาคม 2552. แหล่งที่มา http://www.maneebbooks.com/German_capt/germ_02.html

¹¹⁸ ม.ล.ปิยะ มาลากุล, พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พุทธศักราช 2512 (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2512), หน้า 4-5.

สาเหตุสำคัญที่นำไปสู่ความเสื่อมคลายของอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์จนทำให้ นายทหารกลุ่มหนึ่งก่อการกบฏ เมื่อ ร.ศ.130 (พ.ศ.2455)ในสมัยรัชกาลที่ 6 และการที่ทหารชั้นผู้ใหญ่และทหารหนุ่มในกองทัพและข้าราชการพลเรือนจำนวนหนึ่ง ร่วมมือกับคณะราษฎรก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ในสมัยรัชกาลที่ 7 ทั้งที่ไม่ควรจะเป็นเช่นนั้นเพราะทหารและข้าราชการเหล่านั้นต่างก็ได้อยู่ภายใต้การปลูกฝังอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีและกองทัพที่กษัตริย์บัลลังก์ก็โดยผ่านพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาและพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลมาตลอด โดยเฉพาะข้าราชการทหารซึ่งมีประเพณีการปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล และพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา(สำหรับนายทหารที่เข้ารับราชการใหม่และทหารที่ได้รับตำแหน่งใหม่)สำคัญอยู่ถึงสองชั้น ผู้เขียนเห็นว่าความเสื่อมคลายของอุดมการณ์ดังกล่าวเป็นผลมาจากปัจจัยหลักๆ 3 ประการด้วยกัน คือ 1)ความตื่นตัวทางการเมืองเรื่องแนวคิดระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ 2) ความเสื่อมโทรมระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ 3) อิทธิพลความคิด “ชาตินิยม” โดยเฉพาะในหมู่ทหารบกและทหารเรือ กล่าวคือ

ประการแรก ความตื่นตัวทางการเมือง เรื่อง หรือ ลัทธิรัฐธรรมนูญนิยม (constitutionalism) โดยเฉพาะกับกลุ่มทหาร ถือเป็นสาเหตุหลักที่ผลักดันการก่อการ ร.ศ.130 ซึ่งเกิดขึ้นโดยนายทหารและปัญญาชนกลุ่มหนึ่งที่มีความคิดความก้าวหน้า และปรารถนาที่จะให้ประเทศชาติมีการปกครองเช่นเดียวกับจีนและญี่ปุ่น และต้องการให้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย¹¹⁹

องค์การทหารอาชีพซึ่งเป็นผลผลิตของการปฏิรูประบบการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 เติบโตและขยายตัวอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะในด้านความคิด จากพื้นฐานทางการศึกษา การอบรมความรู้และประสบการณ์อันกว้างไกลของกลุ่มทหารอาชีพเริ่มตระหนักถึงปัญหาความล้มเหลวของประเทศโดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับญี่ปุ่น อีกทั้งกลุ่มข้าราชการ ปัญญาชน นักคิด นักเขียน ผู้ที่มีความคิดกว้างไกลไปจากประเทศไทย ต่างมีความเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่สยามควร เปลี่ยนแปลงการบริหารราชการแผ่นดินทั้งนี้เพราะเห็นว่าการปฏิรูประบบการปกครองของรัชกาลที่ 5 นั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบพิธีการบางเรื่อง มิใช่การปฏิรูปพื้นฐานของความเจริญที่แท้จริง เป็นการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางดึงเอาทรัพยากรและผลผลิตมาใช้ เพื่อมุ่งจัดเก็บภาษีรายได้เข้าสู่ท้องพระคลังเป็นสำคัญ โดยให้ความสำคัญแก่การกระจายผลประโยชน์สู่ประชาชนน้อยที่สุด จากความคิดจึงได้มีเจ้านายและข้าราชการกลุ่มหนึ่งกราบบังคมทูลให้ทรงกระจายอำนาจการบริหาร มีนักคิดนักเขียนเสนอข้อคิดเห็นทางการเมือง ในจำนวนนี้กลุ่มทหารอาชีพก็มีความปรารถนาอันแรง

¹¹⁹ อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กบฏ ร.ศ.130.กบฏเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิสาหการ, 2540),

แนวความคิดระบอบประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญหรือ “คอนสตีติวชันแนลโมนากี” ที่ปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 นั้นเป็นแนวคิดที่เสนอให้ให้ราษฎรและพลเมืองที่มีสติปัญญาเข้าทำราชการ ช่วยเหลือเจ้านาย เสนาบดีให้บ้านเมืองที่เปรียบเหมือนร่างกายมีอาการปกติ และมุ่งไปสู่ความเจริญพร้อมๆ กันในทุกส่วน ในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 แนวความคิด “คอนสตีติวชันแนลโมนากี” ก็ได้วิวัฒนาการไปตามรอยดังกล่าว ซึ่งได้กระจายอยู่ทั่วไปในหมู่ข้าราชการ และราษฎรโดยผ่านหนังสือพิมพ์การเมืองหลายฉบับ อาทิ บางกอกการเมือง กรุงเทพเดลิเมล์ ศรีกรุง และ ไทยใหม่ เป็นต้น¹²¹ ในส่วนของทหารนั้น มีวารสาร “ยุทธโกษา” ของทหารบก และวารสาร “นาวิกศาสตร์” ของทหารเรือเป็นพื้นที่กระจายความคิดความรู้วิชาการใหม่ๆ¹²²

อิทธิพลของความคิด “คอนสตีติวชันแนลโมนากี” ที่ต้องการสร้างสถาบันทางการเมืองใหม่ เป็นแนวคิดกระแสหลักในขณะนั้นบวกกับความไม่พอใจในการบริหารบ้านเมืองของรัชกาลที่ 6 ที่เกิดจากสาเหตุต่างๆ¹²³ ทหารกลุ่มหนึ่งก็ได้ตัดสินใจก่อการปฏิวัติขึ้น ซึ่งการก่อการ ร.ศ. 130 แสดงถึงการสวนกระแสความคิดและอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างไม่น่าเชื่อเพราะทหารเหล่านั้นได้ถูกปลูกฝังอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบัน

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 53-55.

¹²¹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: พ้าเดียวกัน, 2546), หน้า 163-164.

¹²² อังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, *2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ* (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 143.

¹²³ ในส่วนของบริบทภายในประเทศคณะปฏิวัติได้เล็งเห็นว่าสถานการณ์ดังต่อไปนี้ เป็นปัจจัยที่นำไปสู่การปฏิวัติ

1) คณะปฏิวัติเล็งเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่มีสนพระทัยในกิจการบ้านเมือง จึงคิดจะปฏิวัติเพื่อปรับปรุงประเทศอย่างตะวันตก 2) ทหารถูกเหยียดหยาม 3) ความเป็นไปในราชสำนักฟุ่มเฟือย ไร้สาระตตะ 4) ความสิ้นเปลืองเงินแผ่นดินไปโดยไร้ประโยชน์ และมีเหตุอันไม่บังควร 5) มีการแบ่งชั้นวรรณะระหว่างผู้ที่เรียกตนเองว่าเจ้ากับไพร่ 6) ขุนนางผู้ใหญ่มีความเสื่อมทรามเหลวแหลก 7) ข้าราชการทำงานเอาตัวรอดไปวันๆ โดยไม่คิดถึงประเทศชาติและบ้านเมือง 8) ราษฎรไม่ได้รับการบำรุงส่งเสริมอย่างจริงจัง 9) ชาวไร่ชาวนา ถูกทอดทิ้ง ไม่ได้รับการส่งเสริมช่วยเหลือให้ดีขึ้นตามสมควร 10) ทูพภิกขภัย ความอดอยากหิวโหยแผ่ซ่านไปในหมู่กสิกร เมื่อดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวยในการเพาะปลูก 11) ทั้งที่เกิดความอดอยากยากจนอยู่ทั่วประเทศ แต่ทางราชการกลับเก็บภาษีเพิ่มขึ้นทุกปี ทำให้ราษฎรประสบความเดือดร้อนอย่างสาหัส 12) ผู้รักษากฎหมายใช้อำนาจเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนพลเมือง 13) กดการศึกษาของพลเมืองเพื่อมิให้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเทียบเท่าชนชั้นผู้ปกครอง 14) ความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองขาดการทำงานบำรุง. (กบฏ ร.ศ.130 (Online), 22 มีนาคม 2552.แหล่งที่มา <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php/>)

กล่าวได้ว่ากลุ่มแกนนำผู้ก่อการทุกคนล้วนเป็นทหารรักษาพระองค์และมีความใกล้ชิดกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งน่าจะตกอยู่ภายใต้อุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่สำหรับคนกลุ่มนี้ความใกล้ชิดทำให้เห็นถึงความบกพร่องของอำนาจศูนย์กลางได้ชัดเจนกว่ากลุ่มอื่นโดยเฉพาะความบกพร่องนั้นกระทบต่อผลประโยชน์ของพวกเขา โดยเฉพาะประเด็นความเจริญก้าวหน้าอาชีพและการกีดกันจากกลุ่มเจ้า ซึ่งได้เกิดขึ้นมานับตั้งแต่เมื่อแรกตั้งโรงเรียน “คะเตตสกูล” ในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อให้การศึกษาแก่ทหารหน้าเพื่อผลิตนายทหารชั้นสัญญาบัตรโดยเฉพาะ แต่ได้กำหนดคุณสมบัติพิเศษ คือ “ต้องเป็นผู้ที่มีชาติตระกูล คือเป็น พระบรมวงศานุวงศ์ก็ดี เป็นบุตรข้าราชการก็ดี เป็นบุตรออฟพิศเซอร์ในกรมทหารก็ดี จึงเป็นได้” (กำหนดอายุระหว่าง 14-24 ปี นายทหารสัญญาบัตรเหล่านี้จะมีตำแหน่งถือศักดินา 400 ไร่ เทียบเท่าศักดินาขุนนางชั้นต่ำสุดที่ได้รับสิทธิในการเข้าไปเฝ้าหน้าพระพิพัฒน์ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามขณะที่พลทหารกรมอื่นๆ รวมทั้งกะลาสีเรือ และลูกเรือมีศักดินาเพียง 50 ไร่)¹²⁵

และถึงแม้จะมีการเปิด “โรงเรียนนายร้อยทหารบก” ในปี พ.ศ. 2441 โดยให้โอกาสบุคคลสามัญชนเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยได้ แต่ปัญหาดังกล่าวก็มิได้หมดไปเพราะมีการจำกัดต่อว่าสามัญชนนั้นต้องเป็นผู้ที่ได้รับการอนุญาตจากเสนาธิการทหารบกแล้ว สิ่งนี้ก็คือระบบฝากหรือระบบอุปถัมภ์ของสังคมนั่นเอง และนั่นหมายความว่าบุตรของสามัญชนจริงๆ ย่อมยากที่จะเข้าสู่สังคมทหารนี้ได้ ส่วนใหญ่ยังคงเป็นบุตรของราชตระกูลและของเหล่าข้าราชการ ระบบที่ดูเหมือนจะเปิดกว้างนี้ยังคงสำนึกหลักเรื่องการแบ่งชนชั้นไว้อย่างมั่นคงระหว่างเจ้านายกับสามัญชน ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนจากพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา “นักเรียนที่เป็นพระราชวงศ์ แต่หม่อมเจ้าขึ้นไป และราชินิกุลให้ไปรับพระราชทานในพระอุโบสถ ส่วนนักเรียนอื่นๆ รับพระราชทานที่หน้าพระอุโบสถ”¹²⁶

¹²⁴ กฎ ร.ศ.130 (Online), 22 มีนาคม 2552.แหล่งที่มา <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php/>

¹²⁵ ชำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 142-143.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ความไม่เท่าเทียมที่ได้เกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งนั้นได้ส่งเสริมในความรับรู้ของวงการทหารเรื่อยมา ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 ก็มีได้หมดไป นักเรียนที่จบจากโรงเรียนนักเรียนนายร้อยซึ่งส่วนใหญ่เป็นสามัญชน¹²⁷ มีความปรารถนาที่จะเติบโตก้าวหน้าในอาชีพทหาร แต่โดนกีดกันจากกลุ่มพระราชวงศ์และตระกูลขุนนาง ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทหารบกได้จัดแบ่งเหล่าออกเป็น ทหารราบ ทหารม้า ทหารปืนใหญ่ ทหารช่างและสื่อสาร เหล่าทหารราบถือว่าเป็น “กระดุกสันหลังของกองทัพบก”¹²⁸ การได้ประจำอยู่ในกองพลที่ 1 มหาเด็กรักษาพระองค์ก็ถือว่าเป็นเกียรติยศสูงสุด แต่เป็นที่ทราบกันอยู่ว่าในกองพลรักษาพระองค์นั้น การบรรจุกำลังล้วนแต่มีเหตุผลพิเศษนานาประการ หากเป็นไปตามความมุ่งหมายของคนหนึ่งคนใดไม่ แต่ละคนล้วนมาโดยการสนับสนุนในการต่างๆ เช่น เป็นพระราชวงศ์ มาจากตระกูลขุนนาง สอบไล่ได้ดี และชำนาญในการสังคมนาการรับรองต่างๆ¹²⁹ ดังนั้นผลโดยรวมคือกองทัพแบ่งเป็น 2 ส่วน โดยอาศัยเชื้อตระกูลและฐานะเป็นเกณฑ์ ด้วยเหตุนี้นายทหารจากตระกูลสามัญชนอย่างมากก็ได้ขึ้นมาเพียง “นายร้อยเอก” กองทัพบกในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีนายทหารสามัญชนชั้นต่ำจำนวนมาก ดังที่ ร.อ. หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต ซึ่งเป็นนายทหารจบจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก รุ่นเดียวกับ พ.ต. หลวงพิบูลสงคราม ได้บันทึกความมุ่งหวังในชีวิตเมื่อเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนนี้ไว้ว่า “เราจะต้องเรียนให้ได้เพื่อหวังอาชีพ” แต่เมื่อเรียนจบและต้องเลือกเหล่านายทหารก็ต้องพบว่า “ถูกบังคับให้อยู่เฉพาะแค่เหล่าทหารปืนใหญ่...ซึ่งข้าพเจ้ามิได้ชอบมาแต่เดิมเลย เพราะเห็นว่าวิทยาการก็ยาก และนายทหารปืนใหญ่ก็ลำบาก”¹³⁰ ประเด็นการกีดกัน ความไม่เท่าเทียมนี้เป็นความไม่พอใจที่มีอยู่ก่อนแล้ว เมื่อได้รับอิทธิพลเรื่องแนวคิดระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญซึ่งเล็งเห็นว่าพวกตนมีศักยภาพเพียงพอที่จะจัดการให้เกิดขึ้นได้การก่อการจลาจลขึ้น

¹²⁷ สืบเนื่องมาจากรัชกาลที่ 5 ที่ทรงรับคนทั่วไปเข้าเป็นนักเรียนนายร้อย เพราะพระองค์ต้องการขยายกิจการทหารให้เติบโต ทรงสร้างแรงจูงใจให้กับคนเหล่านั้นโดยนักเรียนนายร้อยที่รับมาแล้วเรียนไม่ต้องจ่ายค่าเล่าเรียนและเมื่อจบหลักสูตรแล้วก็ได้รับเกียรติยศและเงินเดือน ซึ่งปรากฏว่าได้ผลมากมาในสมัยรัชกาลที่ 6 จำนวนยอดทหารในกองประจำการแทบจะเต็มอัตรา ในบางเหล่าก็เต็มอัตราทีเดียว จอมพลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาธิการทหารบกจึงนำเสนอต่อที่ประชุมสภาใหม่ ในปลายปี พ.ศ.2467 ว่า “ถึงเลาแล้วที่ควรเลิกรื้อเปิดรับสมัครเข้าเรียนนายร้อยโดยไม่เลือกชั้นบุคคล คือควรคัดเลือกแต่เฉพาะผู้ที่มีฐานะดีและมีตระกูลสูง” เพื่อลดอัตราทหารที่มีอยู่ในขณะนั้น (อรรถศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 147-148.)

¹²⁸ อรรถศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 149.

¹²⁹ สยามคนนักข่าวแห่งประเทศไทย, เบื้องแรกประชาธิปไตย: บันทึกความทรงจำของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500, (กรุงเทพฯ: มิตรนราการพิมพ์, 2516), หน้า 137.

¹³⁰ อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงเกรียงศักดิ์ (ควน จินตะคุณ) อ่างถึงใน อรรถศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 149.

การก่อการ ร.ศ.130 มีความมุ่งหวังให้พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญให้ และเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ระบอบประชาธิปไตย ดังที่หมอลือ ศรีจันทร์ หนึ่งในสามหัวหน้าผู้ก่อการ ได้ชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ในการปฏิวัติวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2454 และแผนการต่างๆ ให้สมาชิกใหม่ทราบ โดยเฉพาะกับ ร.อ.หลวงสินาดโยธารักษ์ ความว่า

"...เป็นความจำเป็น เพราะทั่วโลกเขาก็ทำกันอย่างนี้ เพราะบ้านเมืองเต็มไปด้วยความยากจน ในราชสำนักนั้นก็ฟุ้งเฟ้อ ไม่ผิดอะไรกับราชสำนักของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 การกระทบกระเทือนย่อมต้องมีบ้าง เพียงแต่พระมหากษัตริย์ลดพระราชอำนาจลงมาอยู่ ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญเท่านั้น สำหรับประชาชนนั้นจะได้แถลงนโยบายให้ทราบโดยทั่วกัน และพวกเขาทุกคนน่าจะพอใจที่จะได้ปกครองตนเอง ตามระบบประชาธิปไตย ซึ่งคงไม่มีปฏิกิริยาจากประชาชนเป็นแน่ ..."¹³¹

คณะผู้ก่อการมีความตั้งใจที่จะล้มล้างระบอบการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่ผูกอยู่กับระบอบดังกล่าวที่ประชุม เมื่อ 27 มกราคม 2454 จึงวางแผนว่าจะลงมือทำการปฏิวัติในวันเดือนน้ำพิพัฒน์สัตยา ในวันที่ 1 เมษายน(และวันขึ้นปีใหม่) ตรงกับศกใหม่ ร.ศ. 130 ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งสมัยนั้น บรรดาข้าราชการทุกกระทรวง ทบวง กรม ต้องมีหน้าที่ถวายสัตย์ปฏิญาณสาบานตนต่อพระแก้วมรกต เฉพาะพระพักตร์พระมหากษัตริย์ พระประมุขของชาติ ในท่ามกลางพระบรมวงศักร์ มุขอำมาตย์ ราชบริพารชั้นผู้ใหญ่ และสมณะซีพราหมณาจารย์ ในโอกาสนี้คณะปฏิวัติวางแผนจะใช้ปืนใหญ่ยิงขึ้นท้องสนามหลวงเป็นอาณัติสัญญาณ โดยกรมปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์ และที่บางซื่อโดยกรมปืนใหญ่ที่ 2 เป็นสัญญาณให้หน่วยกำลังกล้าตายของคณะปฏิวัติ ได้รับกระทำการทันที ให้เอาสนามหลวงเป็นแหล่งชุมนุมพลแหล่งใหญ่ ทางด้านกฎหมายก็ได้ทำการค้นคว้าหาหลักการแห่งรัฐธรรมนูญนานาชาติ เพื่อร่างกฎหมายเตรียมการไว้อย่างพร้อมสรรพ¹³²

สำหรับความตื่นตัวทางการเมืองเรื่องแนวคิดระบอบประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นความคิดทางการเมืองกระแสหลักในกรณีทหารชั้นผู้ใหญ่และทหารหนุ่มในกองทัพและข้าราชการพลเรือนจำนวนหนึ่ง เข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะราษฎร และได้ก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2475 นั้นเป็นอีกหนึ่งเหตุการณ์ที่แสดงถึงการที่ทหารปฏิเสศอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ความตื่นตัวทางการเมือง

¹³¹ กฎ ร.ศ.130 (Online), 22 มีนาคม 2552. แหล่งที่มา <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php/>

¹³² เรื่องเดียวกัน.

ประการที่สอง ความเสื่อมโทรมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อัจฉราพรให้ข้อสังเกตว่าการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 6 ในปี พ.ศ.2453 เป็นช่วงเวลาที่ยุคสมัยพระมหากษัตริย์มีความมั่นคงถาวรมากที่สุด ระบบการบริหาร การปกครองได้รับการฟื้นฟูพื้นฐานมาอย่างดีในรัชกาลก่อน พระองค์เพียงสานต่อนโยบายการปฏิรูปประเทศที่พระบรมชนกนาถ ทรงเริ่มไว้หากแต่ยังไม่ลุล่วงสมบูรณ์โดยเฉพาะปัญหาด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปลายรัชกาล แต่การกลับเป็นว่าการสิ้นรัชกาลที่ 5 ทำให้ยุคสมัยแห่งการปฏิรูปสิ้นสุดลงด้วย เพราะพระมหากษัตริย์องค์ใหม่อันเป็นความหวังของประชาชนชาวไทย นอกจากจะมีได้ทรงมุ่งแก้ปัญหาอันเรื้อรังของประเทศแล้ว พระบรมราชาธิบายและพระราชจริยวัตรบางประการของพระองค์กลับกลายเป็นเรื่องแปลกใหม่ที่คนไทยรับได้ไม่สนิทใจนัก อาทิ การโปรดการแสดงโขนละคร บางกรณีทำให้ข้าราชการบาง

¹³³ วณิช ปานะนนท์ อ้างถึงใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยสมัยแรกเริ่มของรัฐประชาชาติ,” รัฐศาสตร์สาร ปีที่ 21, ฉบับที่ 3, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 57-59.

รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความแตกต่างจากรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์เมื่อสองรัชกาลก่อนหน้าอย่างมากคือมีลักษณะทรุดโทรมลงเพราะระบบการบริหารราชการแผ่นดินไม่สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง(โดยเฉพาะบริบทการเมืองจากภายนอก)ที่เปลี่ยนแปลงไป นครินทร์กล่าวว่ ระบบราชการสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีความผูกพัน มีอาจขยายหรือปรับตัวให้มีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นฐานให้แก่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต่อไปได้ ทั้งการปฏิรูปจากเบื้องบนจากแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองนั้นก็ไม้อาจก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติมากนัก เห็นได้จาก การแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีขึ้นแทนพระองค์ การพระราชทานรัฐธรรมนูญ การทำงานของกรรมการองคมนตรี การจัดตั้งเทศบาล หรือการประชาภิบาล ฯลฯ เหล่านี้เป็นเรื่องที่มีการเรียกร้องมานาน แต่ก็ไม่มีผลชัดเจนเป็นรูปธรรม ส่วนเรื่องกรรมการองคมนตรีสภาที่จัดตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นสภานิติบัญญัติทดลอง ในทางปฏิบัติจริงก็ไม่ได้เป็นไปตามเจตนารมณ์ดังกล่าว เพราะการตรากฎหมายต่างๆ ยังคงกระทำโดยพระราชอำนาจอันสมบูรณ์ซึ่งการพิจารณาเพื่อตรากฎหมายยังคงเป็นหน้าที่ของอภิรัฐมนตรีสภาและเสนาบดีมากกว่าจะพระราชทานให้กรรมการองคมนตรีตามหน้าที่ที่ได้ประกาศไว้ ความทรุดโทรมดังกล่าวนี้ทำให้รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีอาจปรับตัวให้มีความทันสมัย ชอบธรรม และดำรงอยู่ต่อไปได้¹³⁵

¹³⁴ อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กฎ ร.ศ.130.กฎเพื่อประชาธิปไตย : แนวคิดท้าวใหม่ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ, 2540), หน้า 91-92.

¹³⁵ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, "พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยสมัยแรกเริ่มของรัฐประชาชาติ," รัฐศาสตร์สาร ปีที่ 21, ฉบับที่ 3, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 54-55.

ความเสื่อมที่เกิดขึ้นในระบบบริหารราชการแผ่นดินในช่วงนี้กระทบไปถึงการบริหารงาน และการเจริญเติบโตของกองทัพอย่างเห็นได้ชัด ดังที่ธำรงค์ดีอธิบายว่า อุดมการณ์ที่ว่ากองทัพ เป็นรากฐานสำคัญของการคงอยู่ของพระราชบัลลังก์และเป็นกลจักรสำคัญในการสร้างรัฐชาติ สมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ถดถอยและเสื่อมลงในสมัยรัชกาลที่ 7 กองทัพไม่เพียงหยุดการ เติบโตแต่อยู่ในสภาพเสื่อมโทรมลง การพัฒนากองทัพได้ถูกปิดกั้นโดยองค์พระมหากษัตริย์และ พระบรมวงศานุวงศ์ไม่กี่พระองค์ที่ทำการครอบงำการบริหารประเทศและกองทัพ เป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ผลักดันให้นายทหารบกทหารเรือระดับกลางที่มาจากตระกูลขุนนางเก่าและสามัญชนที่มีความคิด ชาตินิยมและทหารนิยมร่วมมือกับฝ่ายพลเรือนล้มระบอบการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราชย์¹³⁶ อีกทั้งการปัญหาการเล่นพรรคเล่นพวกในแวดวงราชการที่กำลังไต่เต้าในวงราชการทั้งทหารและ พลเรือนโดยการตัดเงินเดือนและปลดข้าราชการที่เป็นสามัญชนออกเพื่อแก้ปัญหาภาวะเศรษฐกิจ ตกต่ำทั่วโลกในช่วงรัชกาลที่ 7 ก็สะท้อนถึงความเสื่อมในการบริหารจัดการโดยรัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้เป็นอย่างดี¹³⁷ ซึ่งเป็นเหตุให้นายทหารที่มีความคิดรัฐธรรมนูญนิยม ชาตินิยม และทหารนิยมเหล่านั้นทำการปฏิวัติได้ พ.ศ. 2475 และทันทีที่ทำการปฏิวัติสำเร็จทหาร เหล่านี้ก็ได้ทำลายการครอบงำกองทัพของกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์เจ้านายลง โดยการละทิ้งคำ สาบานในพิธีตั้งน้ำพระพิพัฒน์สัตยาและการสาบานตนต่อหน้าธงชัยเฉลิมพล และได้ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างและตัวนายทหารบังคับบัญชากองทัพใหม่ทั้งหมดภายในหนึ่งปีหลังจากนั้น

138

ประการที่สามความสำนึกในความคิด “ชาตินิยม”(nationalism) นครินทร์กล่าวไว้ใน ทศวรรษ 2470 เป็นช่วงการก่อตัวของความคิดชาตินิยมซึ่งเป็นเรื่องของความคิดและจิตสำนึกที่ เห็นว่า “ชาติ” คือประชาชนที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและและมีความสำคัญสูงสุดอยู่เหนือส่วนอื่นๆ ความสำนึกในชาตินิยม(nationalism)จึงควรเป็นการกระทำ(การปกครอง)ที่วางอยู่เพื่อ ผลประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าของประชาชน¹³⁹ ความคิดและความสำนึกในเรื่องชาติใน ความหมายนี้ได้ก่อกำเนิดขึ้นโดยคนชั้นกลางในเขตเมืองซึ่งอยู่นอกศูนย์กลางอำนาจรัฐอันได้แก่

¹³⁶ ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 154-155.

¹³⁷ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ฟา เดียวกัน, 2546), หน้า 163-164.

¹³⁸ ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ, หน้า 154-155.

¹³⁹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยสมัยแรกเริ่มของรัฐประชาชาติ,” รัฐศาสตร์สาร ปี ที่ 21, ฉบับที่ 3, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 1-3.

ความคิดชาตินิยมในความหมายที่นครินทร์เสนอนั้นเป็นคนละความหมายกับความคิดเรื่อง “ชาติแบบเดิม” (ความรักชาติบ้านเมือง (patriotism) ที่เกิดขึ้นโดยสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งให้ความสำคัญว่า “ชาติ” คือ การเกิด การถือกำเนิด หรือความเป็น ตระกูล หมู่ พวก เหล่า ชาวขลขซึ่งมีความไม่เท่าเทียมกันและมีคุณค่าอยู่ที่การรู้จักกตัญญู (ซื่อสัตย์จงรักภักดี) ต่อผู้มีพระคุณสูงสุดโดยนัยหมายถึงพระมหากษัตริย์นั่นเอง¹⁴¹ กระบวนการเกิดขึ้นและแพร่ขยายของแนวคิดชาตินิยม (nationalism) ในหมู่ข้าราชการพลเรือนและทหารในประเทศสยาม ณ ช่วงทศวรรษ 2470 นั้นเองที่เป็นที่มาของความเสื่อมคลายของอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีซึ่งผูกติดกับความหมายและผลประโยชน์ของ “ชาติในแบบเดิม”

ปริมณฑลการก่อตัวและเคลื่อนไหวของแนวความคิด “ชาตินิยมทางวัฒนธรรมและลัทธิชาตินิยมทางการเมือง” นั้นเกิดในเขตเมืองซึ่งแน่นอนว่ากรุงเทพมหานครย่อมต้องเป็นพื้นที่ที่สามารถสังเกตเห็นความเข้มข้นในการเคลื่อนไหวของความคิดดังกล่าวได้อย่างชัดเจนที่สุด และเป็นพื้นที่แรกสุด ชาตินิยมทางวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองจากบริบทในประเทศโดยเฉพาะจากคนไทยผสม ส่วนลัทธิชาตินิยมทางการเมืองเป็นสิ่งที่นำเข้ามาจากภายนอก ติดมากับความคิดของนักเรียนไทยที่มีโอกาสได้ไปเรียนยังต่างประเทศในที่นี้ลัทธิชาตินิยมทางการเมืองจึงมาจากชนชั้นนำสยามที่อยู่นอกศูนย์กลางอำนาจรัฐ การแพร่กระจาย วิพากษ์วิจารณ์ ถกเถียงโต้แย้งจึงน่าจะเกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นนำสยามก่อน บรรดาทหารโดยเฉพาะนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่มีความคิดระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญและอยู่ในมณฑลกรุงเทพฯ ในเขตพระนครน่าจะรับรู้ถึงการเข้ามาของลัทธิชาตินิยม รวมทั้งมีโอกาสได้ทำความเข้าใจเลือกรับหรือปฏิเสธก่อนเป็นกลุ่มแรกๆ ในกองทัพ หลักฐานปรากฏว่า ได้มีทหารเรือจำนวนหนึ่งมีความคิดเป็นชาตินิยมได้ไปทาบตามพระเจนดุริยางค์ขอให้ประพันธ์ทำนองเพลงชาติ ในช่วงปลายปี พ.ศ.2474 โดยให้เหตุผล

¹⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79-83.

อุดมการณ์ชาตินิยมทำให้เกิดการปฏิเสธระบอบเก่าซึ่งมีความคิดในเรื่อง “ชาติ” ตรงข้ามกัน ซึ่งนั่นก็หมายความว่าแนวคิดชาตินิยมทำให้บทบาทหน้าที่ของพิธีการถวายสัตย์ปฏิญาณตนล้มเหลว เพราะการขัดแย้งไม่ลงรอยในคำว่า “ชาติ” และผลประโยชน์ของ “ชาติ” พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทำหน้าที่รับใช้ชาติและพิทักษ์ผลประโยชน์ของชาติในความหมายเดิม เมื่อทหารชั้นผู้ใหญ่ในกองทัพมีความคิดชาตินิยม ก็มีอำนาจพอที่จะสามารถเปลี่ยนแปลง/ทำลายอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ลงได้ ดังจะเห็นได้จากการก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ซึ่งเป็นภาพที่ทหารปฏิเสธอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ปฏิเสธพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ทุกรูปแบบนั้นเกิดขึ้นจากนายทหารชั้นผู้ใหญ่ไม่กี่คน(พันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์, พันเอก พระยาทรงสุรเดช และ พันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ¹⁴⁵) ที่มีความเห็นด้วยกับความคิดของพันเอกพระยาพหลพล

¹⁴² เคนดริยางค์ อ่างถึงโน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยสมัยแรกเริ่มของรัฐประชนชาติ,” *รัฐศาสตร์สาร* ปีที่ 21, ฉบับที่ 3, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 65.

¹⁴³ พ.ศ. 2458 ผู้บังคับการกองร้อยที่ 2 กรมทหารปืนใหญ่ บางซื่อ พระนคร, พ.ศ. 2460 ผู้บังคับการกรมทหารปืนใหญ่ที่ 9 จังหวัดฉะเชิงเทรา, พ.ศ. 2461 ผู้บังคับการกรมทหารปืนใหญ่ที่ 2, พ.ศ. 2469 ผู้อำนวยการแผนกโรงเรียนทหารปืนใหญ่ จ.ลพบุรี วันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2471 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพ.ศ. 2473 จเรทหารปืนใหญ่

¹⁴⁴ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยสมัยแรกเริ่มของรัฐประชนชาติ,” *รัฐศาสตร์สาร* ปีที่ 21, ฉบับที่ 3, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 77.

¹⁴⁵ ในปี พ.ศ. 2475 พันเอก พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) มีฐานะเป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหาร ของโรงเรียนนายร้อยทหารบกพันเอก, พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ) เป็นผู้บังคับการกรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์, พันโท พระประศาสน์พิทยายุ

“เป็นเพราะนายทหาร นายสิบ พลทหารเหล่านั้นเห็นด้วยในการปฏิวัติหรือ...เปล่าเลย ทั้งนายทหาร นายสิบ พลทหาร ไม่มีใครรู้เรื่องอะไรเลย ตั้งแต่เกิดมาก็ไม่มีใครเคยได้เห็นได้รู้ การปฏิวัติทำอะไร เพื่ออะไร มีแต่ความมั่งงวยเต็มไปด้วยความไม่รู้ และข้อนี้เองเป็นเหตุสำคัญแห่งความสำเร็จ ! สำหรับพลทหารทั้งหมดไม่ต้องสงสัยเลย เขาทำตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาของเขาโดยไม่มีข้อโต้แย้ง เขาถูกฝึกมาเช่นนั้น และหากนายทหารอื่นมาสั่งให้ทำโดยอ้างว่าเป็นคำสั่งของผู้บังคับบัญชา เขาก็ทำเช่นเดียวกัน ทำไมเขาจะไม่ทำ เพราะในชีวิตเป็นทหารของเขา เขายังไม่เคยถูกเช่นนั้น เพราะฉะนั้นเขาจะรู้ไม่ได้เลยว่าเป็นการลวง ในเมื่อเขาโดนเป็นครั้งแรก ... นายทหารทั้งหมดส่วนมากได้เรียนในโรงเรียนนายร้อยในสมัยที่ผู้บัญชาการ ฝ่ายทหารเป็นอาจารย์ใหญ่ เพราะฉะนั้นจึงมีความเคารพและเกรงในฐานะผู้ใหญ่มาก”¹⁴⁷

ดังนั้นการปฏิวัติ 2475 โดยนายทหารที่มีความคิดชาตินิยมสะท้อนถึงความเสื่อมคลายของการทำหน้าที่ของพิธีถาวรศักดิ์สิทธิ์ปฏิญาณตนสะท้อนให้เห็นถึงความเสื่อมคลายของ “ชาติ” ในความหมายของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เกิดจากการทำลายจากความคิด “ชาติ” ตามความหมายของระบอบประชาธิปไตย

จึงสรุปได้ว่าอิทธิพลของแนวความคิดประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ(constitutional monarchy)และแนวความคิดชาตินิยม(nationalism)ของนายทหารชั้นผู้ใหญ่และนายทหารหนุ่มในกองทัพทั้งที่พบและทัพเรือจำนวนหนึ่งที่ก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลง

¹⁴⁶ วันที่ 23 มิถุนายน พระยาทรงสุรเดชในฐานะ ได้ไปพบ พันโทพระเยี่ยมใจหาญ ผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อย เพื่อขอให้แก่นักเรียนนายร้อยทั้งหมดพร้อมอาวุธปืนบรรจุกระสุนไปที่ลานหน้า พระบรมรูปทรงม้าในตอนเช้าตรู่วันที่ 24 มิถุนายน เพื่อฝึกยุทธวิธีทหารราบต่อสู้รถถัง โดยจะใช้แก่นักเรียนนายร้อยทำหน้าที่ทหารราบและนำรถถังจากกรมทหารม้ามาใช้ในการ ฝึก ต่อจากนั้นได้ไปพบผู้บังคับกองพันทหารราบที่รู้จักอีกสองคน เพื่อขอร้องให้นำทหารไปฝึกหน้าลานพระบรมรูปทรงม้าเวลาหกโมงเช้า และไปพบผู้บังคับกองพันทหารช่างที่บางซื่อ เพื่อขอร้องให้นำทหารมาที่สนามหน้าโรงทหารในเวลาหกโมงเช้าเช่นกัน เพื่อจะนำไปฝึกต่อสู้กับรถถัง 05.00 น. วันที่ 24 มิถุนายน 2475 นายทหารชั้นผู้ใหญ่ในกองทัพบกบางส่วน กำลังกองพันนักเรียนนายร้อยทหารบก กองร้อยรถรบทหารม้า สองกองพัน จากกรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์หนึ่งกองร้อยทหารม้า หนึ่งกองร้อยทหารช่างและ กำลังทหารเรือประมาณ 300 นายเข้าถูกล้อมวงมารวมพล ณ ลานพระราชวังดุสิต นัยว่าเพื่อมาชมสาธิตปฏิบัติการ ยุทธวิธีทหารราบต่อสู้ยานยนต์หุ้มเกราะยานเกราะที่นำออกมาเข้าวันนั้น (สรศักดิ์ แฟงสภา, นักเรียนนายร้อยไทยในเยอรมันยุคไคเซอร์ (Online), 22 มีนาคม 2552.แหล่งที่มา http://www.maneebooks.com/German_capt/germ_02.html)

¹⁴⁷ พระยาทรงสุรเดช (Online), 12 เมษายน 2552.แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/พระยาทรงสุรเดช>

3.5 สรุป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประสงค์ที่จะสร้างกำลังคนไว้เพื่อค้ำจุนราชบัลลังก์ให้มีความมั่นคงแข็งแรงจากปัญหาการเมืองภายในประเทศในช่วงต้นรัชกาล พระองค์จึงได้ริเริ่มตั้งกองทหารมหาดเล็กขึ้นฝึกอย่างตะวันตก ความสำเร็จของการจัดตั้งกองทหารมหาดเล็กเป็นแบบอย่าง ในการปรับปรุงกิจการทหารหน้าในเวลาต่อมา การปรับปรุงกิจการทหารหน้าตามยุทธวิธีตะวันตกทำให้เกิดกองทหารหน้าที่มีประสิทธิภาพและจำนวนเพิ่มขึ้น มีทักษะความชำนาญในการใช้อาวุธปืนอย่างตะวันตก ทหารในกองทหารหน้าจึงเป็นบุคคลากรที่เกิดขึ้นใหม่ และถือว่ามีความเสี่ยงต่อความมั่นคงของราชบัลลังก์ราชสำนักจึงหาทางควบคุมคนเหล่านี้ นอกจากวิธีการปลูกฝังผ่านกระบวนการเรียนการสอน การฝึกอบรม และการให้ความอุปถัมภ์ด้านต่างๆ แล้ว ราชสำนักยังได้ประดิษฐ์พิธี “ถือน้ำเดียนของทหาร” เพิ่มขึ้นเป็นหนึ่งในประเภทของพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เพื่อวางบทบาทและอุดมการณ์ที่รัฐพึงปรารถนาแก่เช่นเดียวกับกลุ่มเจ้านายและขุนนางที่ได้ปฏิบัติกันอยู่แล้ว การถือน้ำเดียนของทหารหน้าถูกประดิษฐ์ขึ้นด้วยจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิในทางศาสนาพุทธซึ่งเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยารูปแบบต่างๆ มากขึ้นนับแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะจัดตั้งกองทหารสมัยใหม่ตามสากลนิยม เริ่มแรกจึงทรงปรับปรุงข้อกำหนดการรับไพร่หลวงมาฝึกเป็นทหารเสียใหม่ ด้วยการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขธรรมเนียมกำหนดอายุไพร่หลวงรับราชการใหม่ในปี พ.ศ. 2431 ตามข้อกำหนดในพระราชบัญญัตินี้ มีผลทำให้การถือน้ำเดียนของทหารแต่ก่อนจึงต้องถูกยกเลิกไปโดยเปลี่ยนเป็นการถือน้ำทุกครั้งทีไพร่อายุ 18 ปีเข้ามาฝึกเป็นทหาร และทุก 3 เดือนครั้งที่ไพร่อายุ 22 ปีจะต้องเข้ามารับราชการทหาร และต้องถือน้ำทุกครั้งทีทหารเปลี่ยนตำแหน่งใหม่

ต่อมาทรงโปรดเกล้าฯให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ.122 (พ.ศ.2446) มีผลให้การเกณฑ์ทหารเพื่อมารับการฝึกอย่างทหารอาชีพเป็นระบบสากลมากยิ่งขึ้น มีทหารกองประจำการ มีการให้เบี้ยเลี้ยง มีทหารกองหนุน และทหารกองเกิน ซึ่งทั้งหมดนี้เพื่อความมั่นคงภายในและป้องกันการรุกรานจากภายนอก ไม่ใช่เพื่อปกป้องราชบัลลังก์อย่างเช่นการจัดตั้งทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์หรือทหารหน้าอีกต่อไป

ในช่วงเวลาการเปลี่ยนจากกองทหารหน้าไปสู่กองทหารสมัยใหม่การถืออำนาจของทหารที่ต้องถือเมื่อมารับราชการใหม่หรือเมื่อเปลี่ยนตำแหน่งใหม่ก็ยังคงอยู่ และช่วงเวลาเดียวกันนี้เองที่สถาบันพระมหากษัตริย์ได้มีการประดิษฐ์ธรรมเนียมการถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารรูปแบบใหม่ขึ้น คือการถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2442-2488 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯให้พระเจ้าลูกยาเธอบางองค์ที่เสด็จกลับมาจากรุสเซียและเยอรมันนี้กระทำสัตย์ปฏิญาณตนเข้าเป็นทหารในกรมทหารมหาดเล็กรักษา ต่อมาพิธีการกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลก็ได้แพร่ขยายไปสู่ทหารสมัยใหม่ในเวลาถัดมาเมื่อมีการปฏิรูปกิจการทหารเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้วในสมัยรัชกาลที่ 6

ธงชัยเฉลิมพลเป็นธงที่ผ่านการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพุทธมาแล้ว โดยองค์พระมหากษัตริย์ทรงประกอบพิธีนี้ด้วยพระองค์เอง ในยุคนี้การประดิษฐ์สร้างธงชัยเฉลิมพลนั้น ความหมายเดียวที่ได้รับความนิยมนั่นคือ ธงเป็นตัวแทนขององค์พระมหากษัตริย์ หลังจากทรงประกอบพิธีตั้งหมู่ธงชัยเฉลิมพลเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะทรงพระราชทานให้กับหน่วยทหารต่างๆ ทั้งในกรุงเทพฯและตามหัวเมืองต่างๆ ในการนี้ธงชัยเฉลิมพลจะมีความหมายถึงการแบ่งภาคขององค์พระมหากษัตริย์ไปอยู่กับเหล่าทหารหาญยังกรมกองต่างๆ ธงชัยเฉลิมพลจึงมีความหมายอย่างยิ่งต่อทหารที่จะต้องรักษาไว้ยิ่งชีพ เพื่อตอกย้ำภาระหน้าที่ของทหารและอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ทหารทุกคนจะต้องถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลที่ได้รับพระราชทานไป

การประดิษฐ์พิธีการถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารผ่านการถวายสัตย์ปฏิญาณตนในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาจนถึงการสร้างกองทัพสมัยใหม่ได้สำเร็จในรัชกาลที่ 6 แสดงถึงความพยายามของชนชั้นนำในรัฐสมบูรณาญาสิทธิที่ที่ต้องการสร้างอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดี(loyalty)ให้เกิดขึ้นกับกองทัพสมัยใหม่อันเป็นระบบราชการสมัยใหม่ ซึ่งหากมองในมุมมองของลักษณะระบบราชการสมัยใหม่ตามความคิดของเวเบอร์ กระบวนการนี้คือ การสร้างบรรทัดฐาน/นิยมให้กับ

บทที่ 4

กองทัพสมัยใหม่ของไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการประดิษฐ์พิธี ถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารช่วงที่สอง

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 คณะราษฎรได้เข้ามามีบทบาทในกองทัพ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในด้านต่างๆ โดยเฉพาะโครงสร้างขององค์กรและการปลูกสร้างอุดมการณ์/บรรทัดฐาน/ค่านิยมให้กับนายทหารในกองทัพ ซึ่งกระทำผ่านพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหาร หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมาทหารได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองไทยทั้งการยึดครองอำนาจการบริหารประเทศ การให้ความช่วยเหลือสนับสนุนรัฐบาลพลเรือน ตลอดจนการแย่งชิงอำนาจด้วยตัวเองในหมู่ชนชั้นนำทหาร ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วงใหญ่ๆ คือช่วงแรก พ.ศ.2475-2490 ช่วงที่สอง พ.ศ.2490-2500 และช่วงที่สาม พ.ศ.2500-2519

ตลอดทั้งสามช่วงเวลามีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารกองทัพและการปลูกสร้างอุดมการณ์/บรรทัดฐาน/ค่านิยมทำให้ทหารมีพัฒนาการของบทบาทและอุดมการณ์ที่ไม่เป็นเนื้อเดียวกัน โดยเฉพาะช่วงที่สามในยุคระบอบสฤษดิ์นั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญที่ต่อเนื่องมาจนปัจจุบันจากการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ เพื่อให้ชี้เห็นพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไปในบทนี้ผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วน คือ

- กองทัพสมัยใหม่ของไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-2500
- การฟื้นคืนของกษัตริย์นิยมในทศวรรษ 2490
- จุดเปลี่ยนของกองทัพต่อสถาบันกษัตริย์ในยุคระบอบสฤษดิ์ พ.ศ.2500-2519
- การประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์

4.1 กองทัพสมัยใหม่ของไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในกองทัพ

ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองนายทหารระดับกลางที่มาจากตระกูลขุนนางเก่าและสามัญชนต่างพากันรู้สึกว่กองทัพอยู่ในสภาพเสื่อมถอยและเสื่อมโทรมลงทุกที เนื่องจากการพัฒนากองทัพถูกปิดกั้นโดยระบอบเก่าที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุด และบริหาร

หนึ่งปีหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองอำนาจสูงสุดในกองทัพถูกโอนไปที่สภาผู้แทนราษฎร เพื่อบริหารแผ่นดินตามรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว² การเปลี่ยนแปลงของกองทัพในช่วงนี้เป็นไปเพื่อรักษาอำนาจและปกป้องระบอบประชาธิปไตยที่เพิ่งเกิดขึ้นมานี้ ที่สำคัญคือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากมุมมองความคิดที่นายทหารคณะราษฎรไม่เห็นด้วยกับการบริหารจัดการกองทัพในระบบเก่า ซึ่งมักปรับเปลี่ยนกองทัพตามความพอพระทัยหรือตามพระราชประสงค์โดยไม่ได้คำนึงถึงเหตุผลและเทคนิคเฉพาะด้าน เห็นได้จากการที่นายทหารคณะราษฎรได้ประกาศกำหนดหน้าที่เสนาบดีและแต่งตั้งคณะกรรมการกลางกลาโหมใหม่³

ในส่วนของกระทรวงกลาโหมจากที่กรมใหญ่ทุกกรมต้องขึ้นตรงต่ออำนาจการบังคับบัญชาของเสนาบดีกระทรวงกลาโหมถูกลดอำนาจหน้าที่ให้เป็นเพียงเจ้ากระทรวงที่ดำเนินงานประจำฝ่ายธุรการและงานประจำอื่นๆ ตามโครงสร้างใหม่ พ.ศ.2475 อำนาจที่แท้จริงของกระทรวงกลาโหมอยู่ที่ “คณะกรรมการกลางกลาโหม” ในการ เพิ่ม ลด ปลด ย้ายตำแหน่งข้าราชการหรือการวางอัตรากำลังอาวุธยุทโธปกรณ์การรบทั้งกองทัพบก และกรมทหารเรือ ตลอดจนการวางงบประมาณการเงิน⁴

ในส่วนของกองทัพบก จากที่เคยแบ่งออกเป็น 2 กองทัพ มีแม่ทัพเป็นผู้บังคับบัญชาและขึ้นตรงต่อเสนาบดีและรองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม อำนาจการบังคับบัญชาจะลดหลั่นกันมาเป็นลำดับชั้นจากสูงสุดลงมาต่ำสุดคือ เสนาบดีกระทรวงกลาโหม-รองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม-แม่ทัพ-ผู้บัญชาการกองพล-ผู้บังคับการกรมทหารฯ-ผู้บังคับการกองพันทหารฯ-ผู้บังคับการกองร้อยทหาร-ผู้บังคับหมวดและผู้บังคับหมู่ ตามโครงสร้างใหม่ พ.ศ.2475 ได้ยุบและรวมกรมใหญ่อิสระ 3 กรมมาไว้ในกองทัพบกคือ กรมเสนาธิการทหารบก กรมพลธิการทหารบก และกรมอากาศยาน กองทัพบกมี “ผู้บัญชาการทหารบก” เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด โดยมีผู้ช่วยผู้บัญชาการ

¹ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 154-155.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 156-157.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 160.

นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างแล้วในด้านกำลังคน คณะราษฎรก็ได้ปลดนายพลและนายพันที่คุมการบังคับบัญชาในระดับกรม-กองพล-กองพันทหาร นายทหารยศจอมพลที่ถูกปลดคือจอมพลสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ พลเรือเอกกรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงกลาโหม พลโท 4 นาย พลตรี 10 นาย พันเอก 22 นาย นาวาเอก 5 นาย การปลดนายพลนี้เน้นที่กองทัพบกเป็นสำคัญ 18 นายพลกองทัพบกในระบบเก่าถูกปลดไปถึง 16 คน เหลือเพียง 2 นาย ในส่วนของทหารเรือนายทหารระดับนายพลยังอยู่เช่นเดิม ผลจากการปลดดังกล่าวเป็นการเปิดทางให้นายทหารระดับนายพันเข้ามามีบทบาทในกองทัพแทน ทั้งการปรับเลื่อนยศที่เกิดขึ้นในหนึ่งปีต่อมาก็เน้นไปที่นายทหารระดับล่างคือระดับนายร้อยซึ่งเป็นการผ่อนคลายความอัดอั้นที่ระบอบเก่าขัดขวางความเจริญก้าวหน้าในอาชีพ และทำให้ทหารเหล่านั้นสามารถเติบโตต่อไปได้⁶

หลังการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกองทัพ พล.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาหัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายทหารเข้าดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก นายทหารคณะราษฎรอื่นๆ เข้าสังกัดในฝ่ายพลรบและในสายการบังคับบัญชาของผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ โดยนายทหารคณะราษฎรชั้นผู้ใหญ่เข้ามาคุมในระดับเจ้ากรมเกือบทั้งหมด อีกทั้งในการแต่งตั้ง “คณะกรรมการกลางกลาโหม” นายทหารคณะราษฎรสายทหารบกชั้นผู้ใหญ่ก็ได้ยึดกุมที่นั่งไว้เกือบทั้งหมด⁷

การสร้างอุดมการณ์ให้กับกองทัพ

กองทัพสมัยใหม่ของไทยที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อความมั่นคงของราชบัลลังก์และการแผ่อำนาจของศูนย์กลางที่วอณาเขตนั้นได้ปลูกฝังอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีและบทบาทหน้าที่ทหารพิทักษ์สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ ต่อมาในสมัยรัชกาลพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและช่วงก่อนการปฏิวัติ พ.ศ.2745 อุดมการณ์

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 160-170.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 177-183.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 185.

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะราษฎรได้พยายามกำจัดจิตสำนึก/อุดมการณ์ ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ออกไปจากกองทัพ ด้วยการยกเลิกการปฏิบัติพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาทั้งของเจ้านาย ข้าราชการและของทหาร เพราะเห็นว่าขัดต่อหลักประชาธิปไตย และได้เปลี่ยนแปลงคำถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลของทหารเสียใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการปกครองระบอบใหม่

ผลที่ตามหลังการยกเลิกพิธีดังกล่าวคือหนึ่งปีหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองและหลังการเปลี่ยนแปลงภายในกองทัพ กองทัพได้ประสบกับปัญหาสำคัญประการหนึ่งคือ การสร้างความจงรักภักดีในองค์กร การเชื่อฟังคำสั่ง และการรักษาระเบียบวินัยจากนายทหารผู้บังคับบัญชา⁸ กองทัพจะสามารถทรงประสิทธิภาพอยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีการเชื่อฟังคำสั่งหรือคำสั่งบังคับบัญชาของนายทหารเป็นลำดับชั้นจากสูงไปต่ำ(Hierarchy) เป็นไปอย่างเคร่งครัด โดยมี “วินัย” ก็เป็นรากเหง้าสำคัญ วินัยจะทำให้การประพฤติปฏิบัติของทหารอยู่ในขอบเขตที่กำหนดไว้¹⁰ ซึ่งการเชื่อฟังคำสั่ง เคารพวินัย ตลอดจนความรู้สึกเป็นหมู่เหล่าเดียวกัน (esprit de corps) นั้นในระบอบเก่าสามารถปลูกฝังและฝึกฝนให้เกิดขึ้นแก่ทหารได้อย่างดี ตั้งแต่อยู่ในโรงเรียนนายร้อย ด้วยประเพณีการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และการถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลซึ่งทำให้ทหารเกิดอุดมการณ์ซื่อสัตย์จงรักภักดีและเชื่อฟังเจ้านายผู้บังคับบัญชาอย่างเคร่งครัด หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง กองทัพยกเลิกวิธีการในระบอบเก่าแต่ในขณะเดียวกันก็ไม่สามารถสร้างหรือประดิษฐ์ประเพณีหรือพิธีกรรมใหม่เพื่อสร้างอุดมการณ์ใหม่ได้ การยกเลิกประเพณีนี้โดยการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ทำให้ความรู้สึกเป็นหมู่เหล่าเดียวกัน การมีระเบียบวินัยของทหารพังทลายลง และเท่ากับเป็นการแตกกระจายของหลักการที่ทรงประสิทธิภาพของกองทัพ¹¹ ทำให้กลุ่มผู้นำกองทัพกลุ่มใหม่ต้องเผชิญกับปัญหานี้อย่างรุนแรง แม้ว่าการกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลของ

⁸ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมพันธ์, 2534), หน้า 76-77.

⁹ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, *2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ* (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 199.

¹⁰ หลวงสรวิมลสมรรถ อ่างถึงใน อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, *2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ* (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 200.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 199-200.

หลังจากที่คณะราษฎรร่วมมือกับขุนนางเก่าแต่งตั้งพระยามโนปกรณนิติธาดาเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี การดำเนินงานสำคัญชิ้นแรกคือการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรได้แสดงให้เห็นว่าความคิดอนุรักษนิยมในตัวพระยามโนปกรณนิติธาดาที่ไม่ลงรอยกับฝ่ายก้าวหน้าของคณะราษฎรที่นำโดยปรีดี พนมยงค์และยิ่งชัดเจนมากขึ้นจากกรณีวิวาทะเค้าโครงเศรษฐกิจ จนนำไปสู่การแตกแยกของ 4 ทหารเสือ และการยึดอำนาจของนายทหารคณะราษฎรฝ่ายก้าวหน้าที่นำโดยพระยาพหลพลพยุหเสนา ช่วงเวลา 5 ปีที่พระยาพหลพลพยุหเสนาอยู่ในอำนาจได้พยายามสร้างระบอบการปกครองใหม่ที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด มีสภาที่ส.ส.ประเภทที่หนึ่งมาจากการเลือกตั้งเป็นครั้งแรก สำหรับการเปลี่ยนแปลงในกองทัพช่วงรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนานี้เองที่ได้มีการพยายามปลูกฝังอุดมการณ์ใหม่ให้กับนายทหารในกองทัพผ่านพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลซึ่งเน้นให้ทหารมีความจงรักภักดีต่อ “อิสรภาพและความสงบแห่งประเทศชาติ พิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มีศีลธรรม มีวินัยและเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา และเชิดชูองค์พระมหากษัตริย์”¹⁴ ซึ่งได้ออกเป็นข้อบังคับทหารว่าด้วยการกระทำสัตย์ปฏิญาณตนในปี พ.ศ.2480 และใช้ต่อมาจนปัจจุบัน

แต่อย่างไรก็ตามความพยายามในการเปลี่ยนแปลงกองทัพทั้งในแง่ของโครงสร้างกองทัพบุคคลากร และอุดมการณ์ของกองทัพหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเป็นการทำลายโลกทัศน์ทหารเคารพเชื่อฟังพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ที่เป็นผู้บังคับบัญชาอย่างไร้เงื่อนไข อีกทั้งยังเป็นการสะท้อนให้เห็นว่ารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นประสบความสำเร็จในการสร้างกองทัพสมัยใหม่ซึ่งเป็นองค์กรราชการสมัยใหม่ ทั้งในแง่ของการจัดโครงสร้าง หลักการบริหาร และการสร้างอุดมการณ์ให้กับทหารในกองทัพซึ่งไม่ได้เป็นไปตามหลักระบอบราชการสมัยใหม่จน

¹² ชาวทหารเรือ นานิวาศาสตร์ อ้างถึงใน อังรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 200.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹⁴ กรมสารบรรณทหารบก, สัจจิตร์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ เนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ประจำปี 2539 (กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, 2539), หน้า 780-784.

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองกลุ่มผู้นำทหารคณะราษฎรได้พยายามสร้างระบอบการปกครองใหม่ขึ้นมาตามหลักรัฐธรรมนูญ พยายามประคับประคองให้ระบอบใหม่ดำเนินไปได้ด้วยดี ทำให้บทบาทของกองทัพถูกเชื่อมโยงเข้าสู่เวทีการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยการปลุกฝังความคิดแก่ทหารว่าทหารเป็นผู้ก่อให้เกิดระบอบรัฐธรรมนูญ ทหารจึงควรต้องมีบทบาทในการปกป้องรัฐธรรมนูญ ยามใดที่ระบอบรัฐธรรมนูญไม่ปลอดภัยทหารต้องเข้าไปจัดการ ดังนั้นบทบาทของกองทัพในช่วงนี้มิได้ถูกจำกัดเพียงแค่ว่าเป็นผู้พิทักษ์องค์พระมหากษัตริย์อีกต่อไป แต่หากเป็นกองทัพแห่งชาติที่จะต้องทำหน้าที่ในการปกป้องรักษา “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ”¹⁵ บทบาทและอุดมการณ์บริสุทธิ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นและดำเนินไปด้วยพลังฝ่ายก้าวหน้าของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนนำโดยปรีดี พนมยงค์ ฝ่ายทหารนำโดยพระยาพหลพลพยุหเสนา ซึ่งอันที่จริงการที่ทหารเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองนี้เป็นสิ่งต้องห้ามของทหารในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์เพราะทหารเป็นผู้ถืออาวุธและผูกขาดการใช้ความรุนแรง มีผลต่อความมั่นคงของรัฐ ซึ่งข้อห้ามนี้ได้แสดงผลอย่างชัดเจนในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ผู้นำทหารแตกแยกทางความคิดการเมืองและแก่งแย่งอำนาจกันเอง เนื่องจากหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ปรับโครงสร้างกองทัพให้คณะราษฎรสายทหารกระจายเข้าไปดำรงตำแหน่งสำคัญๆของกองทัพโดยเฉพาะกองทัพบก¹⁶ ในระหว่างกลุ่มผู้นำทหารเหล่านี้แม้จะมีลำดับสายการบังคับบัญชากำกับสถานะอยู่ก็จริง แต่ในทางสังคมสถานะของกลุ่มผู้นำทหารมิได้มีความแตกต่างกันมากนักจัดว่าอยู่ในระดับเดียวกันทั้งสิ้นแตกต่างจากระบบเก่าที่ยังคงต้องเคารพเกรงใจในเรื่องชาติกำเนิดกันอยู่บ้างและมีพระมหากษัตริย์กุมอำนาจสูงสุด ในระบอบใหม่ฐานอำนาจสูงสุดอยู่ที่ตำแหน่งและพวกพ้องที่ตนมีอยู่ เมื่อมีการแตกแยกทางความคิดความวุ่นวายทางการเมืองจึงเกิดขึ้นได้เสมอ ดังจะเห็นได้ทันทีในช่วงแรกหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ไม่นานจากกรณีการแตกแยกทางความคิดในหมู่ 4 ทหารเสือ ได้แก่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช, พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา, พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ และ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ ซึ่งพระยาพหลพลพยุหเสนา มีความคิดอนุรักษนิยมเป็นผู้นำปีกขวาของคณะราษฎรหันไปสนับสนุนฝ่ายนิยมเจ้า จนนำมาสู่ความวุ่นวายทางการเมืองและบ่อนทำลายระบอบรัฐธรรมนูญของคณะราษฎร¹⁷

¹⁵ สุราษฎร์ ยิ้มประเสริฐ, แผนชิงชาติไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ, 2534), หน้า 78.

¹⁶ ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 185.

¹⁷ สุราษฎร์ ยิ้มประเสริฐ, แผนชิงชาติไทย, หน้า 6-22.

อุดมการณ์ทหารจงรักภักดีและพิทักษ์รัฐธรรมนูญยืนหยัดอยู่ได้ไม่นานนับจากรัฐบาลของ พระยาพหลพลพยุหเสนาปี พ.ศ.2476 จนกระทั่งถึงช่วงสิ้นสุดรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์จนกระทั่งรัฐประหาร พ.ศ.2490 อันเป็นจุดสิ้นสุดอุดมการณ์บริสุทธ์ของคณะราษฎรและเป็นจุดเริ่มต้นของยุคเผด็จการอันยาวนานในระบอบการเมืองไทย

ช่วงเวลา 26 ปีที่คณะราษฎรพยายามสร้างและประคับคองให้ระบอบรัฐธรรมนูญเจริญเติบโตนั้นกองทัพก็ยังมีอาจเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มก้อนอันหนึ่งอันเดียวกัน ความแตกแยกในหมู่ผู้นำทหารเป็นอุปสรรคสำคัญที่มีอาจจัดการให้กองทัพเป็นองค์กรตามความหมายขององค์กรราชการสมัยใหม่ได้ เห็นได้จากกรณีพระยาพหลพลพยุหเสนา และจอมพลป.กับการปราบปรามกลุ่มของพระยาทรงสุรเดช ในช่วง พ.ศ.2476-2482¹⁸ จอมพลป.กับกลุ่มปรีดี พนมยงค์ซึ่งมีทหารเรือสนับสนุนอยู่ในช่วง พ.ศ.2484-2487¹⁹

คณะราษฎรประกอบด้วย 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายทหารบก ฝ่ายพลเรือน ฝ่ายทหารเรือ แต่นับตั้งแต่ 2475 เป็นต้นมาบทบาททางการเมืองของฝ่ายทหารบกเด่นชัดมากที่สุดเมื่อจอมพลป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีในยุคแรก (พ.ศ.2481-2487) ในขณะที่เดียวกันทหารเรือก็อยู่ในฐานะดุลแห่งอำนาจคานอำนาจทหารบกไว้โดยเป็นฝ่ายสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ผู้นำฝ่ายพลเรือน ดังจะเห็นได้จากกรณีโค่นล้มรัฐบาลจอมพลป.และสนับสนุนให้นายควง อภัยวงศ์ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่ 1(พ.ศ.2487-2488) นอกจากนั้นยังปรากฏว่าพฤติการณ์ของจอมพลป.หลายครั้งที่พยายามตัดทอนกำลังของฝ่ายทหารเรือที่สนับสนุนนายปรีดี คู่แข่งทางการเมืองของตนอยู่ในระยะปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2487-2488) ทหารเรือก็ได้เข้าเป็นฝ่ายพลเรือนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการเข้าร่วมงานกับขบวนการเสรีไทยประการหนึ่งและ การความไม่พอใจจากการกีดกันอำนาจจากฝ่ายทหารบกประการหนึ่ง พฤติการณ์ของฝ่ายทหารเรือที่แสดงถึงการให้การสนับสนุนฝ่ายตรงข้ามกับทหารบกก็คือ การให้ความช่วยเหลือคณะรัฐบาลของหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์หลบหนีเมื่อครั้งรัฐประหาร 2490 รวมทั้งการช่วยเหลือให้นายปรีดีเดินทางออกนอกประเทศได้สำเร็จ

การรัฐประหาร 2490 นั้นเป็นความร่วมมือกันระหว่างทหารบก(ที่นำโดย น.อ.หลวงกาจสงคราม พล.ท.ผิน พ.อ.สวัสดิ์ พ.อ.สฤษดิ์และจอมพลป.)และฝ่ายนิยมเจ้า(นายควง อภัยวงศ์ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์) ซึ่งฝ่ายทหารเรือก็ไม่ได้แสดงท่าทีขัดขวางแต่อย่างใด การรัฐประหารครั้งนี้มีความพยายามร่วมกันที่จะกีดกันนายปรีดี พนมยงค์ ให้หมดอำนาจทางการเมืองไปอย่างสิ้นเชิง โดยใช้กรณีการสวรรคตมาเป็นประเด็นโจมตีทำลายนายปรีดีจนต้องเดินทางออกนอก

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-21.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21-64.

หลังจากการรัฐประหาร 2490 ปรากฏว่ารัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว 2490 นั้นเป็นชัยชนะของกลุ่มนิยมเจ้า กำหนดให้วุฒิสภามาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์ มีการรื้อฟื้นอภิรัฐมนตรีสภาสมัยรัชกาลที่ 7 ให้อำนาจแก่พระมหากษัตริย์ในการเพิกถอนรัฐมนตรีเป็นการเฉพาะตัว รัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงเท่ากับเป็นการถวายพระราชอำนาจคือ ที่สำคัญคือจินตภาพของวุฒิสภาระหว่างฝ่ายคณะรัฐประหารและฝ่ายนิยมเจ้าซึ่งขัดแย้งอย่างรุนแรง คณะรัฐประหารต้องการเห็นสภาที่ประกอบด้วย ทหาร-ข้าราชการ มิใช่ เจ้า-ขุนนาง จนในที่สุดคณะทหารนำโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี (ร่วมด้วยพลเอกผิน ชุณหะวัณ พันเอกสุฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเป็นการร่วมมือจากทั้ง 3 กองทัพ และตำรวจ) จึงก่อการรัฐประหารล้มรัฐบาลของตัวเองลงในปี พ.ศ. 2494 เพื่อยกเลิกรัฐธรรมนูญปี 2492²¹ และหันกลับไปใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม 2495 มาใช้แทน²²

การรัฐประหารดังกล่าวเป็นการลดทอนอำนาจของฝ่ายเจ้าลงฉบับพลัน ผลจากการรัฐประหารเจี๊ยบ 2494 ถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่ทำให้กลุ่มสมาชิกคณะรัฐประหาร 2490 สามารถควบคุมอำนาจทางการเมืองได้มากยิ่งขึ้น และนำมาซึ่งระบอบเผด็จการเต็มรูปแบบซึ่งหมายถึงการยินยอมให้ข้าราชการทหารและตำรวจได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยตรงมากขึ้น และหลังจากนี้อำนาจของสมาชิกรัฐประหารดังกล่าวก็ได้ดำเนินไปอย่างกว้างขวาง²³ แต่อย่างไรก็

²⁰ สุราษฎร์ ยิ้มประเสริฐ, แผนชิงชาติไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมานันท์, 2534)

²¹ รัฐบาลจอมพล ป. เห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับ 2492 เป็นอุปสรรคต่อการบริหารงานของรัฐบาลเพราะไม่มีสมาชิกสภาประเภทที่ 2 ที่สนับสนุนรัฐบาล มีแต่วุฒิสภาที่มาจากการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ที่รัฐบาลควบคุมไม่ได้เท่าที่ควร วุฒิสภามีอำนาจในการยับยั้ง พ.ร.บ. ของส.ส. เพิ่มขึ้น ทำให้วุฒิสภามีอำนาจในการควบคุมการบริหารงานราชการรัฐบาลได้มากขึ้น ซึ่งในขณะนั้นถือว่าเป็นโอกาสของพรรคอนุรักษ์นิยมอย่างพรรคประชาธิปัตย์ที่คุมเสียงข้างมากของวุฒิสภา (ดู สุราษฎร์ ยิ้มประเสริฐ, แผนชิงชาติไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมานันท์, 2534))

²² ในการนำรัฐธรรมนูญ 2475 กลับมาใช้ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 มีสาระสำคัญให้ข้าราชการประจำรับตำแหน่งทางการเมืองได้ ให้มีการเพิ่มอำนาจฝ่ายบริหารโดยยึดอายุสมาชิกสภาประเภทที่ 2 ที่กำลังจะหมดอายุลงไปอีก 10 ปี โดยที่รัฐบาลมีอำนาจแต่งตั้งส.ส. ประเภทที่ 2 ครึ่งสภา ซึ่งส่วนใหญ่มาจากทหารเกือบทั้งหมด (ดู สุราษฎร์ ยิ้มประเสริฐ, แผนชิงชาติไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมานันท์, 2534), หน้า หน้า 101-126.)

²³ สุราษฎร์ ยิ้มประเสริฐ, แผนชิงชาติไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมานันท์, 2534).

กรณีกบฏวังหลวง หรือขบวนการประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2492 เป็นขบวนการต่อต้านรัฐบาลเผด็จการของจอมพลป.ของกุ่มประชาธิปไตยพลเรือน(กลุ่มที่ถือว่าปรีดีเป็นผู้นำและกลุ่มทหารเรือ)ซึ่งยึดอุดมคติทางการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตย กลุ่มนี้ต้องการต่อสู้ให้ได้มาซึ่งประชาธิปไตยที่แท้จริงในสังคมไทย กรณีกบฏวังหลวงนำมาซึ่งการประทศอย่างรุนแรงระหว่างทหารเรือและทหารบกที่นำโดยคณะรัฐประหาร ความขัดแย้งระหว่างกองทัพบกและกองทัพเรือยังมีถูกแก้ไขความไม่พอใจของทหารเรือต่อคณะรัฐประหารยังคงดำรงอยู่และมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นได้อีกในอนาคต²⁵

กรณีแมนฮัตตันและกองทัพเรือ เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2494 เป็นการแตกหักครั้งสุดท้ายระหว่างกองทัพเรือและคณะรัฐประหารที่สืบเนื่องมาจากกรณีกบฏวังหลวง กลุ่มนายทหารเรือชั้นผู้น้อยซึ่งรวมตัวกันเรียกว่า “คณะกู้ชาติ” เป็นผู้เริ่มก่อการและนำมาซึ่งการปราบปรามกวาดล้างกองทัพเรือครั้งใหญ่ที่สุด สาเหตุสำคัญมาจากความไม่พอใจในการปกครองระบอบเผด็จการของรัฐบาลคณะรัฐประหาร และหยุดยั้งการใช้อำนาจนอกกติกาของฝ่ายตำรวจ ทั้งยังเห็นด้วยกับนายทหารเสนารธิการที่ไม่ต้องการให้ทหารเข้าไปยุ่งเกี่ยวการเมือง นอกจากนี้กรณีแมนฮัตตันยังสะท้อนถึงปัญหาความขัดแย้งทางความคิดระหว่างนายทหารหนุ่มระดับกลาง ระดับล่าง และนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในกองทัพเรือในเรื่องของความคิดเห็นเรื่องการพัฒนากองทัพเรือ²⁶ หลังการ

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 157-160.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 165-200.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 201-204.

คณะรัฐประหารสามารถปราบปรามกวาดล้างการก่อการทั้ง 3 ครั้งลงได้อย่างราบคาบ รัฐบาลจอมพลป. ยังคงครองอำนาจทางการเมืองต่อไป หลัง 2495 รัฐบาลจอมพลป. มีฐานอำนาจมาจาก 2 กลุ่มทางการเมือง คือ กลุ่มเผ่า ศรียานนท์ ซึ่งเป็นอธิบดีกรมตำรวจ และกลุ่มสฤษดิ์ ธีระรัชต์ ซึ่งเป็นผู้นำฝ่ายทหารบก ทั้งสองฝ่ายไม่ลงรอยกันและต่างแข่งขันกันสร้างอำนาจทางการเมือง และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ²⁷ ถึงแม้จอมพลป. จะคอยถ่วงดุลอำนาจระหว่าง 2 กลุ่มนี้อยู่ตลอดเวลา แต่ความขัดแย้งระหว่าง 2 กลุ่มนี้ก็เป็นปัญหาสำคัญที่นำไปสู่การสิ้นสุดรัฐบาลจอมพลป. ครั้งที่ 2 ในท้ายที่สุด

โดยสรุปบทบาทของกองทัพก่อนหน้ายุคสฤษดิ์ ธีระรัชต์ บทบาทของทหารในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 คือการพยายามปกป้องรัฐธรรมนูญที่ตัวเองสร้างขึ้นมา ผ่านการต่อสู้ต่อรองทางการเมืองกับสถาบันหลักที่ดำรงอยู่มาก่อน โดยผู้นำทหารได้พยายามขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองตามช่องทางที่รัฐธรรมนูญเปิดทางให้เท่านั้น ส่วนผู้นำทหารในช่วงยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึง พ.ศ.2500 เข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยการใช้อำนาจทางทหารยึดอำนาจแล้วยุบเลิกรัฐธรรมนูญและการปกครองประเทศด้วยอำนาจเด็ดขาด มีการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจในระหว่างผู้นำทหารด้วยกันเองบ่อยครั้ง มีกลุ่มทหารรุ่นใหม่ขึ้นมาท้าทายอำนาจทหารรุ่นเก่าซึ่งเป็นกลุ่มคณะราษฎรเดิม การต่อสู้ช่วงชิงอำนาจจำกัดอยู่ในวงแคบๆ โดยที่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้มีส่วนร่วมด้วย เป้าหมายของการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจดังกล่าวเป็นเรื่องของผลประโยชน์

²⁷ หลังการรัฐประหาร 2490 สำเร็จได้มีการสร้างผลประโยชน์ทางธุรกิจไปพร้อมๆ กับการสร้างอำนาจทางการเมืองของคณะรัฐประหาร ซึ่งแตกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผิน-เผ่า ศรียานนท์ กับกลุ่มสฤษดิ์ ทั้งสองกลุ่มดำเนินนโยบายสร้างฐานอำนาจเศรษฐกิจโดยการสร้างและเข้าควบคุมวิสาหกิจของรัฐ การสร้างวิสาหกิจส่วนตัว และการเข้าคุ้มครองธุรกิจของพ่อค้า และสร้างระบบเศรษฐกิจที่เรียกว่า “ทุนนิยมโดยรัฐ” ฐานทางเศรษฐกิจ ของกลุ่มผิน-เผ่า ทางการเงินได้แก่ ธนาคารและบริษัทประกันภัยอาทิ ธนาคารพาณิชย์ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด ธนาคารกรุงศรีอยุธยา จำกัด ฯลฯ และ ไทยประสิทธิประกันภัย จำกัด เอเชียทรัสต์ จำกัด ฯลฯ บริษัททางอุตสาหกรรมได้แก่ บริษัทประมงไทย จำกัด บริษัทเดินเรือ จำกัด บริษัทสามัคคีก่อสร้าง จำกัด ฯลฯ บริษัททางพาณิชย์กรรม ได้แก่ บริษัทค้าไม้ทหารสามัคคี จำกัด บริษัทค้าสัตว์เอ็กพอร์ต จำกัด ฯลฯ รวมทั้งธุรกิจ “ค้าฝิ่นเถื่อน” อีกด้วย ส่วนพลเอกสฤษดิ์ ธีระรัชต์มีแหล่งผลประโยชน์ทางการเงิน คือ ธนาคารเอเชีย ธนาคารกสิกรไทย ธนาคารไทยทูน ฯลฯ บริษัทสหสามัคคีค้าสัตว์ บริษัทเหมืองแร่บูรพาเศรษฐกิจ บริษัททางพาณิชย์กรรมได้แก่ บริษัทคลังสินค้าแม่น้ำ จำกัด บริษัทบูรพาสากลเศรษฐกิจ จำกัด แต่แหล่งทางการเงินที่สำคัญคือ สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล ซึ่งพลเอกสฤษดิ์ เข้าไปดำรงตำแหน่งประธานอำนวยการ(ดู เสถียร จันทิมาธร และชรรค์ชัย บุนปาน, กองทัพพบกับประเทศไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2526))

4.2 การฟื้นคืนของกษัตริย์นิยมในช่วงทศวรรษ 2490

หลังจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต ในปี พ.ศ. 2489 อิทธิพลของปรีดีในทางการเมืองก็ลดลงเรื่อยๆ เมื่อเทียบกับกลุ่มอื่นๆ ในขณะนั้น อาทิ กลุ่มจอมพล ป., กลุ่ม พล ต.อ.เผ่า, กลุ่มจอมพลสฤษดิ์, กลุ่มอนุรักษนิยมหรือนิยมเจ้า และกลุ่มฝ่ายซ้ายที่นำโดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย(พคท.)²⁹ ในช่วงเวลานี้เองที่ธงชัย วินิจจะกุล³⁰ มีความเห็นว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการฟื้นฟูสถาบันกษัตริย์ซึ่งถูกชกัโดยผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และคณะองคมนตรี³¹ ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันยังทรงพำนักอยู่ในต่างประเทศ

²⁸ สถาบันพระปกเกล้า, ข้อมูลด้านการเมืองการปกครองของไทย เรื่องทหารกับการเมือง (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2547), หน้า 43-44.

²⁹ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลาว่าลึก, 2544), หน้า 32.

³⁰ ธงชัย วินิจจะกุล, "ข้ามให้พันประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา*", *ฟ้าเดียวกัน* 3,4 (ตุลาคม-ธันวาคม, 2548):149.

³¹ ระหว่าง 2490-2492 เรียกว่า "คณะอภิรัฐมนตรี" ทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลปัจจุบัน ช่วงก่อนพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ.2493 คณะอภิรัฐมนตรีประกอบด้วย

1) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร ผู้ซึ่งเป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ 5 พระองค์สุดท้ายที่ยังคงดำรงพระชนชีพอยู่ในขณะนั้น ทั้งยังเป็นพระโอรสบุญธรรมของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า (Queen Sawang) พระองค์จบการศึกษาด้านวิศวกรรมจากยุโรป เคยเป็นข้าราชการระดับสูงด้านการชลประทานในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ทั้งยังเป็นผู้จุดประกายการศึกษาด้านวิศวกรรมของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมขุนชัยนาทนเรนทร (พระยศขณะนั้นในปี พ.ศ. 2481) เคยถูกจับกุมด้วยเหตุผลทางการเมือง เมื่อสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงทราบข่าวก็ตกพระทัยและได้ทรงต่อรองกับรัฐบาล โดยรับประกันด้วยพระราชทรัพย์ทั้งหมดที่ทรงมีเพื่อแลกกับการปล่อยตัวสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมขุนชัยนาทนเรนทร แต่ไม่สำเร็จ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมขุนชัยนาทนเรนทรถูกถอดฐานันดรศักดิ์เป็น "นักโทษชายรังสิต และต้องคำพิพากษาจำคุกตลอดชีวิต หลังจากนั้นในปี 2489 โดยรัฐบาลของปรีดี นักโทษชายรังสิตก็ได้รับการปล่อยตัวและได้รับพระราชทานฐานันดรศักดิ์คืนดังเดิม พระองค์เป็นผู้นำคนสำคัญของฝ่ายกษัตริย์นิยมนับจาก 2475 ตราบจนถึงสิ้นพระชนชีพในปี 2494

2) พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอลองกุญ กรมหมื่นอดิศรอุดมศักดิ์ หรือ พระองค์เจ้าชาย สุขสวัสดิ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์เป็นต้นราชสกุล สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา ในสมัยรัชกาลที่ 7 พระองค์ดำรงพระอิสริยยศเป็นนายพลโท พระองค์เจ้าอลองกุญ รองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ผู้รั้งราชการกระทรวงกลาโหมที่แท้จริง(ขณะนั้นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม คือนายพลเรือเอก กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร)

3) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัติ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร พระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยาตรา(หนึ่งในเจ้านาย 4 พระองค์และข้าราชการ 7 คนกราบบังคมทูลถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินต่อรัชกาลที่ 5) พระองค์เป็นพระราชนัดดาในรัชกาลที่ 4 ประสูติปีเดียวกับพระองค์เจ้ารังสิตฯ พระองค์เป็นนักวิชาการด้าน

4)พระยามานวราชเสวี(ปลอด ณ สงขลา)

5)ผลสำรวจเอกหลวงอดุล อดุลเดชจรัส(บุตร พี่พระคุณ)(ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (Online), 15 มกราคม 2551.แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์>)

³²ฝ่ายนิยมเจ้า(Royalists)ที่สำคัญในยุคนี้ได้แก่ 1)สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร 2)พระองค์เจ้าธานีนิวัติ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร 3)พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอลองภู กรมหมื่นนอดิสรอุดมศักดิ์ ความสำคัญของทั้งสามท่านนี้ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น 4)พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิ์พินิต(พระโอรสในพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร กรมพระนครสวรรค์วรพินิต)พระองค์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขึ้นครองราชของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 5)พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล พระราชนัดดาในรัชกาลที่ 5 6)พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ดำรงตำแหน่งองคมนตรีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ 6 หลังจากนั้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสถานเป็นผู้วางกฎ เกณฑ์การบัญญัติศัพท์โดยใช้คำบาลีและสันสกฤตให้ราชบัณฑิตยสถาน และใช้มาจนกระทั่งทุกวันนี้ 7) พระยาศรีวิสารวจา (เทียนเกลี้ยง สุนทระกุล) เป็นหนึ่งในผู้ร่างกฎหมายที่จะนำมาใช้เป็นรัฐธรรมนูญ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ร่วมกับเจ้าพระยาศรีธรรมวิบาล และนายเจมมอนต์ บี สตีเวนส์ อดีตปลัดทูลฉลอง และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ(2475-2476) อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (2489) ต่อมาได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งในสภากรรมการองคมนตรีในรัชกาลที่ 7 และดำรงตำแหน่งองคมนตรี ในรัชกาลปัจจุบัน (2495-2505)บทบาทในทางการเมืองเป็นสมาชิกและเป็น ส.ส. สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ 8)กลุ่มราชสกุลราชวงศ์จักรี ได้แก่ ราชสกุลดิศกุล, เทวกุล, กฤษดากร, กิตติยากร, ปราโมชย์ และ มาลากุล ซึ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเครือข่ายโยงใยในราชสำนัก ระบบราชการ และวงการธุรกิจ(ดู Paul M. Handley, *The King Never Smiles* (United States of America: Yale University, 2006),pp.83-84)

³³ตามไท ดิลกวิทยรัตน์, ““คอมมิวนิสต์”ในการเมืองไทย” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 95.

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุลเห็นว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2490-2494 เป็นยุคฟื้นฟูของกษัตริย์นิยมที่แท้จริง หลักฐานชัดเจนประการหนึ่งก็คือรัฐธรรมนูญ 2492 ที่ร่างโดยพรรคประชาธิปัตย์³⁵ (ซึ่งมีนายควง อภัยวงศ์ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคและนายกรัฐมนตรีระหว่าง 2490-2491)มีลักษณะนิยมเจ้าอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ระบุว่าประเทศไทยเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และเป็นฉบับแรกที่ระบุว่าผู้ใดจะฟ้องร้องพระมหากษัตริย์มิได้ นอกจากนี้ยังมอบอำนาจให้พระมหากษัตริย์อีกหลายประการ เช่น ในการประกาศภาวะฉุกเฉิน ในการอนุมัติเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาล และที่สำคัญคือข้อเรียกร้องของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ที่ถูกปฏิเสธจากรัฐบาลคณะราษฎรในเรื่องอำนาจการแต่งตั้งสมาชิกสภาประเภทที่ 2 หรือวุฒิสภาก็มาบรรลุผลสำเร็จลงในรัฐธรรมนูญฉบับนี้³⁶ ในขณะเดียวกันผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และคณะองคมนตรีได้รื้อฟื้นพระราชพิธีและริเริ่มพระราชพิธีใหม่ๆ หลายอย่าง โดยเฉพาะพระองค์เจ้าธานีนิวัติ และพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ผู้ซึ่งเข้าใจดีว่าพระราชพิธีต่างๆ ของราชสำนักมีความสำคัญจำเป็นต่อการรับรู้ถึงภาพลักษณ์ขององค์พระมหากษัตริย์ของชาวนาซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ(ขณะนั้นมีประชากรประมาณ 19 ล้านคน)พระราชพิธีเหล่านั้นมีผลในการสร้างศรัทธาต่อชาวนาผู้ซึ่งทุกข์ยาก จึงได้จัดให้มีการรื้อฟื้นพระราชพิธีพีชมงคลขึ้นเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ.2492 นับแต่ที่พระราชพิธีต่างๆ ได้ถูกยกเลิกไปโดยประกาศของคณะราษฎรเมื่อ 2475 ในครั้งนี้พระองค์เจ้ารังสิตฯได้จัดขึ้นในนามขององค์พระมหากษัตริย์ต่อสาธารณชนพระราชพิธีดังกล่าวมีนัยความหมายเชื่อมโยงองค์พระมหากษัตริย์กับชาวนา/เกษตรกรว่าพระมหากษัตริย์คือผู้เชื่อมโยงพลังวิเศษของเทพเจ้าซึ่งทำให้พระราชอาณาจักรเกิดความอุดมสมบูรณ์³⁷

นอกจากนี้ตลอดทั้งปีมีการรายงานข่าวเกี่ยวกับกิจกรรมของราชสำนักอย่างสม่ำเสมอ พระราชพิธีในวันจักรี วันปิยมหาราชกลายเป็นพิธีการใหญ่โต รวมทั้งวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม พระองค์เจ้ารังสิตฯ ในนามของพระเจ้าอยู่หัวฯได้ถวายสังฆทานในตอนเช้า ตอนกลางวัน

³⁴ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, 60 ปี ประชาธิปไตยไทย (กรุงเทพฯ: ศรีเอทีพี พับลิชชิ่ง, 2536), หน้า 25.

³⁵ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลารำลึก, 2544), หน้า 32.

³⁶ ธงชัย วินิจจะกุล, "ข้ามให้ฟื้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา*", ฟ้าเดียวกัน 3,4 (ตุลาคม-ธันวาคม, 2548):149.

³⁷ Paul M. Handley, The King Never Smiles (United States of America: Yale University, 2006), p.95.

ศูนย์กลาง

นอกจากนี้ยังมีวิธีอื่นๆ อีกมากมายที่ราชสำนักใช้เพื่อแสดงออกในนามขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ อาทิ การให้การสนับสนุนช่วยเหลือพิธีศพของฝ่ายเจ้าและบุคคลทั่วไปอันนำเคารพนับถือ พระองค์เจ้ารังสิตฯ ในฐานะผู้แทนพระองค์เสด็จไปพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษาหลายมหาวิทยาลัย ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2492 พระองค์พระราชทานกระบี่ให้กับนักเรียนโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ ที่จบใหม่จำนวน 176 คน ซึ่งเป็นการตอกย้ำความคิดที่ว่าทหารถือกำเนิดขึ้นโดยสถาบันกษัตริย์เพื่อทำหน้าที่ปกป้องและรัฐใช้สถาบันกษัตริย์ไม่ก็ล้มปดาห์หลังจากนั้นก็เสด็จพระราชทานปริญญาบัตรให้แก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย³⁹ เจ้านายหลายพระองค์ที่เสด็จลี้ภัยช่วงรัฐบาลจอมพล ป. ก็เสด็จกลับในช่วงนี้รวมทั้งพระองค์เจ้าบวรเดช แต่ข่าวใหญ่ที่สุดในช่วงนั้นก็คือการอัญเชิญพระราชอังคารของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กลับประเทศไทยพร้อมการเสด็จกลับของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีโดยจัดให้มีพระราชพิธีใหญ่โต คำอธิบายการกำเนิดประชาธิปไตยที่ยกคุณความดีให้กับพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ในฐานะผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญเริ่มต้นขึ้นในช่วงนี้เอง

³⁸ Ibid., pp. 95-96.

³⁹ Ibid., p. 96.

ในปี พ.ศ.2496 สมัยจอมพลป. เป็นนายกรัฐมนตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ก็ได้ทรงประกอบพระพิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพลเป็นครั้งแรก ถึง 2 ครั้งในปีเดียวกันที่ศาลาสหทัยสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง แล้วก็ว่างเว้นไปอีก 13 ปี ในปี พ.ศ.2509 จึงได้ทรงประกอบพระพิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพลอีกครั้งหนึ่ง และได้จัดให้มีเรื่อยมา จำนวนธงชัยเฉลิมพลและหน่วยทหารที่ได้รับพระราชทานนั้นก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ⁴⁰

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์นั้น หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมาพ.ศ.2475 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถูกยุบเหลือ 1 กองพัน และได้นามใหม่ว่า “กองพันทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์” มีที่ตั้งอยู่บริเวณสวนเจ้าเชตุ(ปัจจุบันเป็นกรมรักษาดินแดน)⁴¹ จนถึง พ.ศ. 2493 ในรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งเป็นช่วงของการฟื้นฟูขนัตริย์นิยม กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ก็ได้รับการสถาปนาขึ้นมาอีกครั้ง โดยจัดให้มีกำลังทั้งหมด 3 กองพัน มีการเปลี่ยนชื่อเรียกเสียใหม่เพื่อเน้นย้ำถึงความสำคัญของสถาบันผู้ให้กำเนิด กองพันที่ 1 และ 2 มีนามว่า มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนกองพันที่ 3 ได้นามว่า มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2496 ทางราชการ(ขณะนั้นจอมพล ผิน ชุณหะวัณ เป็นผู้บัญชาการทหารบก ลำดับที่ 15 ระหว่าง 28 พฤษภาคม 2491 - 23 พฤษภาคม 2497) ได้จัดให้เพิ่มกองพันที่ 4 ในกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ อีก 1 กองพัน⁴² นอกจากนี้เมื่อ 11 พฤศจิกายน ในปีเดียวกันนี้เองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน “เพลงมาร์ชราชวัลลภ” แก่กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์

เพลงพระราชนิพนธ์ที่ทรงพระราชทานให้แก่กรมทหารมหาดเล็กนี้ ถูกใช้เป็นเพลงประจำกรมทหารมหาดเล็กเพื่อเป็นเกียรติยศและศักดิ์ศรีเช่นเดียวกับสถาบันอื่นๆ ที่ในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์เพลงเพื่อพระราชทานให้แก่สถาบันต่างๆ ไว้เป็นเพลงประจำสถาบันโดยเฉพาะสถาบันการศึกษา เช่น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน

⁴⁰ พ.ศ.2496 พระราชทานแก่กองพันทหารบก ที่ยังมีธงชัยเฉลิมพลประจำ รวม 40 กองพัน, พ.ศ.2519 พระราชทานให้กับหน่วยทหารในกองบัญชาการทหารสูงสุด กองทัพบก กองทัพเรือ และ กองทัพอากาศ รวม 21 หน่วย, พ.ศ.2524 พระราชทานให้กับกองพันในกองทัพบก 15 กองพัน, พ.ศ.2526 พระราชทานให้หน่วยทหาร 35 หน่วย เป็นหน่วยในกองทัพบก 31 หน่วย และหน่วยในกองทัพอากาศ 4 หน่วย, พ.ศ.2530 พระราชทาน แก่หน่วยทหารรวม 50 หน่วย, พ.ศ.2534 พระราชทานแก่หน่วยทหารในกองทัพบก รวม 50 หน่วย (ดู คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50ปี, กองทัพไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า 167.)

⁴¹ นายวรการบัญชา, ตำนานทหารมหาดเล็ก (กรุงเทพฯ: กรีนแมคพาย, 2547), หน้า 29.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 29-32.

4.3 จุดเปลี่ยนของกองทัพต่อสถาบันกษัตริย์ในยุคระบอบสมุชติ ณะรัชต์

การเมืองยุครัฐบาลจอมพลสมุชติ ณะรัชต์

สมุชติ ณะรัชต์เข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยทหารบกในปี พ.ศ.2462 เมื่ออายุ 11 ปี และสำเร็จการศึกษาออกมาประจำการอยู่ที่กองพันที่ 1 กรมทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์ ในปี พ.ศ. 2472 ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพียง 3 ปี 17 ปีให้หลังในปี พ.ศ.2489 สมุชติ ณะรัชต์ ก็ก้าวขึ้นสู่ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 1 รักษาพระองค์ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพระนคร อีก 2 ปีต่อมา ใน พ.ศ.2491 สมุชติก็ได้เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ 1 รักษาพระองค์อันเป็นตำแหน่งที่สำคัญมากสำหรับกองทัพภาคที่ 1 และสำคัญมากสำหรับการเมืองเพราะเป็นกองพลที่อยู่ในพระนคร⁴³ สมุชติจึงเป็นทหารรักษาพระองค์คนหนึ่งและยังเป็นถึงผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็ก รักษาพระองค์ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดของทหารรักษาพระองค์ ซึ่งในอดีตมีเฉพาะพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เท่านั้นที่ขึ้นถึงจุดนี้ได้ สมุชติจึงเป็นผลผลิตจากกองทัพบกไทยที่เกิดจากอุดมการณ์ในระบอบเก่าและมีแนวคิดอนุรักษนิยมอย่างแท้จริง เห็นได้ชัดจากหลังการรัฐประหารของเขาในปี พ.ศ.2500 สมุชติได้รื้อฟื้นและปรับปรุงกฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพกลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง โดยได้ขยายขอบเขตคดีหมิ่นฯ ครอบคลุมความมั่นคงแห่งชาติ⁴⁴

นอกจากนี้คำประกาศของคณะปฏิวัติ 2501 ที่นำโดยจอมพลสมุชติ ณะรัชต์ ก็เป็นหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่บ่งบอกอย่างชัดเจนถึงมรดกตกทอดจากความคิดในระบอบเก่า ที่ต้องการเชิดชูและพิทักษ์รักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ให้คงอยู่ตลอดไป ดังความว่า“...ในประการที่สำคัญที่สุด คณะปฏิวัติยึดมั่นอยู่เสมอว่า พระมหากษัตริย์กับชาติไทยจะแยกกันมิได้ ประวัติศาสตร์ของชาติไทยตั้งแต่มานานบัดนี้ ตั้งอยู่บนรากฐานสถาบันที่พระมหากษัตริย์ทั้งเป็นสัญลักษณ์ของชาติและทั้งเป็นมิ่งขวัญของประชาชน คณะปฏิวัติจะรักษารากฐานแห่งสถาบันอันนี้ไว้โดยเต็มกำลัง

⁴³ เสถียร จันทิมาธร และชรรค์ชัย บุนปาน, กองทัพบกกับประเทศไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2526), หน้า 69-72.

⁴⁴ กฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพถูกนำมาใช้ในสังคมไทยครั้งแรกในปี พ.ศ.2442 กำหนดโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปีในการจำคุกครั้งแรก และต่อมาในปี พ.ศ.2451 ได้เพิ่มบทลงโทษจำคุกเป็น 7 ปี (ดู ชนิตา ชิตบัณชิตย์, “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), หน้า 105.)

เป็นที่ทราบกันดีโดยทั่วกันว่าสฤๅษดีมีอุดมการณ์การปกครองที่ยึดมั่นในคติและประเพณีโบราณของไทยในคติเรื่อง “พ่อปกครองลูก” สฤๅษดีเชื่อว่า “พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของชาติเปรียบเสมือนบิดาของประชาชน ประเทศชาติเปรียบเสมือนครอบครัวใหญ่ที่มีนายกรเป็นพ่อบ้านคอยดูแลลูกๆ รัฐบาลของสฤๅษดีจึงเป็น “รัฐบาลของกษัตริย์” เป็นตัวแทนของกษัตริย์ในการบริหารราชการแผ่นดิน สฤๅษดีได้อาศัยสิ่งนี้เป็นเครื่องสนับสนุนความชอบธรรมทางการเมืองของตน ในขณะที่เดียวกันพระมหากษัตริย์ก็ทรงให้การสนับสนุนรัฐบาลด้วย⁴⁷

ทักษ์ เฉลิมเตียรณ และตามไท ดิลกวิทยรัตน์ มีความเห็นต่อการพยายามแสวงหาความชอบธรรมทางการเมืองของสฤๅษดีหลังจากที่ได้ทำการรัฐประหารว่า “ในการที่จะให้ได้มาซึ่งความชอบธรรมในหมู่ประชาชน การได้รับความร่วมมือจากข้าราชการและสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นกุญแจที่สำคัญ”⁴⁸ และ “ความพยายามในการฟื้นฟูสถานะของสถาบันกษัตริย์ที่เกิดขึ้นในยุคสฤๅษดี เกิดจากเจตนาที่ต้องการอาศัยความ “ศักดิ์สิทธิ์” ของสถาบันพระมหากษัตริย์ มาสร้างความชอบธรรมให้กับตนเอง เนื่องจากรัฐบาลของจอมพลสฤๅษดีก้าวขึ้นสู่อำนาจด้วยวิธีการ

⁴⁵ เฉลิมเตียรณ ดิวนวล, ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535 (กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์, 2535), หน้า 45.

⁴⁶ ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช ๒๕๐๒ (Online), 12 เมษายน 2552. แหล่งที่มา http://th.wikisource.org/wiki/ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร_พุทธศักราช_๒๕๐๒

⁴⁷ เฉลิมเตียรณ ดิวนวล, ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535 (กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์, 2535), หน้า 45-46.

⁴⁸ ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 321.

การเมืองไทยยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์(พ.ศ.2500-2519) ซึ่งประกอบด้วยรัฐบาลของ นายพจน์ สารสิน พลโทถนอม กิตติขจร และจอมพลสฤษดิ์เองนั้น มรดกทางการเมืองที่สำคัญที่ จอมพลสฤษดิ์ได้สร้างขึ้นคือ การสร้างเงื่อนไขให้สถาบันกษัตริย์กลับมาเป็นศูนย์กลางของ สังคมไทยอีกครั้งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 จากการที่สฤษดิ์สนับสนุน ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและบรมวงศานุวงศ์มีบทบาทในทางการเมืองมากขึ้น

ในด้านสังคมวัฒนธรรมการเมือง มีการรื้อฟื้นให้มีการจัดพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรก นาขวัญ ที่ถูกยกเลิกไปเมื่อ พ.ศ.249 และมีได้ทำพิธีนี้อีกกระทั่งสมัยจอมพลป.ได้มีโครงการฟื้นฟู วัฒนธรรมขึ้น โดยได้รื้อฟื้นเฉพาะพระราชพิธีทางพุทธมงคลขึ้นเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวเพียงแต่เสด็จไปในพระอุโบสถเพื่อทรงอธิษฐานให้พืชพันธุ์ธัญญาหารเจริญงอกงาม ใน สมัยสฤษดิ์ พ.ศ.2503 ได้จัดให้มีการประกอบพระราชพิธีทั้งทางพุทธและพราหมณ์ขึ้นพร้อมทั้งให้ มีการประโคมแต่สังข์แบบแต่ก่อนด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถก็ได้เสด็จไปร่วมพิธีนี้ และเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วประเทศเข้าร่วมพิธีนี้ด้วย การรื้อฟื้นพระราชพิธีทอดกฐินทางสถลมารค ในฐานะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์ อัครศาสนูปถัมภก รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์จึงสนับสนุนให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นตัวอย่างที่ดีในทาง ศรัทธาทรงศาสนาแก่ประชาชน โดยเฉพาะพระราชพิธีทอดกฐินที่ถูกระงับไปในช่วงทศวรรษ 2473 สฤษดิ์ได้รื้อฟื้นขึ้นใหม่⁵⁰ นอกจากนี้ยังมี พระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนคร รวมถึงพระ ราชพิธีพระราชกุศลนักขัตฤกษ์ต่างๆ เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ วิสาขบูชา เข้าพรรษา⁵¹ การฟื้นฟูพระ ราชพิธีเหล่านี้นอกจะช่วยให้อำนาจสถาบันกษัตริย์เริ่มเป็นที่รู้จักคุ้นเคยของประชาชนมากขึ้นแล้ว ยังทำ ให้ภาพลักษณ์ของสถาบันมีความ “ศักดิ์สิทธิ์” มากยิ่งขึ้นด้วย

⁴⁹ ตามไท ดิลกวิทย์รัตน์, ““คอมมิวนิสต์”ในการเมืองไทย” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 97-98.

⁵⁰ ทักษิณ เจริญเจริญ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, พิมพ์ครั้งที่ 2(กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 365-366.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 427.

นอกจากนั้นในปีพ.ศ. 2503 รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีชั้นใหม่(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชทานเป็นบำเหน็จความชอบในราชการสำหรับทหารที่ถวายชีวิตเป็นราชพลี) ซึ่งได้ถูกระงับการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้ไประยะหนึ่งหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ. 2475 ในครั้งนี้สฤษดิ์ได้ถวายอำนาจแก่ พระมหากษัตริย์ที่จะพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้โดยไม่ต้องผ่านคณะที่ปรึกษาเหมือนแต่ก่อน ผู้ที่จะได้รับพระราชทาน กฎหมายได้กำหนดลักษณะความชอบไว้ว่า ต้องทำความดีความชอบเป็นพิเศษ และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ราชการทหาร ทั้งในยามสงบและยามสงคราม ตามที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชดำริเห็นสมควร ผู้ที่มีเกียรติอย่างยิ่งชาวต่างประเทศ อาจพระราชทานได้เป็นกรณีพิเศษ สำหรับฐานันดรของผู้ได้รับพระราชทาน ตามกฎหมายเดิมได้ยกเลิกไป และแบ่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้เป็น 6 ชั้น คือ ชั้นที่ 1 เสนางคะบดี, ชั้นที่ 2 มหาโยธิน, ชั้นที่ 3 โยธิน, ชั้นที่ 4 อัศวิน, ชั้นที่ 5 เหยียดูรามมาลาเข็มกล้ากลางสมร, ชั้นที่ 6 เหยียดูรามมาลา

หลังจากรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา ไม่มีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีอีก จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ เมื่อพระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยือนสหรัฐอเมริกา และประเทศต่างๆในทวีปยุโรป พ.ศ.2503 มีพระราชดำริว่า ควรจะพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ อันมีศักดิ์รามาธิบดีแก่ผู้มีเกียรติชาวต่างชาติได้เพิ่มเติมจากหลักเกณฑ์ซึ่งกำหนดไว้แต่เดิม จึงมีการตราพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี พ.ศ.2503 กำหนดหลักเกณฑ์การพระราชทานใหม่คือ ถวายพระราชอำนาจที่จะพระราชทานแก่ผู้ทำความดีความชอบเป็นพิเศษ หรือทำประโยชน์อย่างยิ่งแก่ราชการทหาร ไม่ว่าจะในยามสงบหรือยามสงคราม และอาจทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ผู้มีเกียรติซึ่งเป็นชาวต่างประเทศ โดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาว่าได้ทำความดีความชอบเป็นพิเศษเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ราชการทหารหรือไม่ก็ตาม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ มีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีรวม 11 ครั้ง เมื่อ พ.ศ. 2505 พ.ศ. 2508 พ.ศ. 2511 พ.ศ. 2512 พ.ศ. 2516 พ.ศ. 2518 พ.ศ. 2520 พ.ศ. 2522 พ.ศ. 2523 พ.ศ. 2525 และ พ.ศ. 2533 ตามลำดับ⁵²

พิธีกรรมการเชิดชูสถาบันกษัตริย์ในช่วงสฤษดิ์นี้ ตามไท ดิลกวิทยรัตน์ มีความเห็นว่าเป็นเพียงทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นที่รู้จักและเป็นที่เคารพรักของราษฎรมากขึ้น

⁵² สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, สมุดจิวมทัพบไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2549), หน้า 151 – 155.

ในด้านการเมืองระหว่างประเทศ มีการจัดให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จประพาสต่างประเทศทั่วโลกอย่างใหญ่โตในระหว่าง พ.ศ.2503-2510 ในระหว่าง 5 ปีของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ทั้งสองพระองค์เสด็จเยือน 23 ประเทศ คือ ปี 2503 ทรงเสด็จเยือนเวียดนามใต้, พม่า และอินโดนีเซีย ในปี 2504 เสด็จเยือนประเทศสหรัฐอเมริกาและยุโรป อาทิ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ เยอรมันตะวันตก โปรตุเกส สเปน สวิตเซอร์แลนด์ เดนมาร์ก นอร์เวย์ สวีเดน อิตาลี เบลเยียม ฝรั่งเศส ลักเซมเบิร์ก และ เนเธอร์แลนด์ ในปี 2506 เสด็จเยือนมลายู ปากีสถาน ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ญี่ปุ่น และฟิลิปปินส์ และในปี 2509-2510 หลังการถึงแก่กรรมของจอมพลสฤษดิ์ทรงเสด็จเยือน อีก 4 ประเทศ โปรแกรมดังกล่าวนอกจากจะทำให้พระเกียรติของพระมหากษัตริย์ไทยเริ่มเป็นที่รู้จักในระดับโลก แล้ว ยังช่วยทำให้ภาพพจน์ความเป็น “เผด็จการ” ของจอมพลสฤษดิ์ดูจะผ่อนคลายลงไปด้วย เมื่อเสด็จกลับมายังประเทศไทย รัฐบาลก็ยังอำนวยความสะดวกเพื่อให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

⁵³ ตามไท ดิลกวิทยรัตน์, ““คอมมิวนิสต์”ในการเมืองไทย” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 97-104.

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างกองทัพและสถาบันกษัตริย์ ในปี 2502 สถุขดีได้สนับสนุนให้สถาบันกษัตริย์ร่วมกิจกรรมด้านการทหารโดยการโอนกองพันทหารราบที่ 21 ไปทำหน้าที่รักษาพระองค์ มอบให้สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงดำรงตำแหน่งนายพันเอกพิเศษของกรมนี้ นอกจากนี้สถุขดียังได้กราบบังคมทูลเชิญให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษกองโรงเรียนนายร้อยทหารบก และผู้บังคับการกองพันอีก 5 เหล่า คือผู้บังคับการกองพันทหารราบที่ 1, กองพันทหารราบที่ 11, กองพันทหารม้าที่ 1, กองพันทหารปืนใหญ่ที่ 1 และกองพันทหารช่าง⁵⁵ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นส่วนหนึ่งของ “กองทหารรักษาพระองค์” ประการที่สำคัญสถุขดีได้เชื่อมโยงกองทัพเข้ากับสถาบันกษัตริย์ให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้นโดยผ่านพิธีกรรมการทหาร สถุขดีได้ริเริ่มและริเริ่มสร้างพิธีกรรมใหม่ๆทางการทหารให้กับสถาบันกษัตริย์ ซึ่งนั่นคือพิธีสวนสนามเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ในพิธีนี้มีพิธีกรรมปลีกย่อยอีกหลายอย่าง อาทิ พิธีตั้งหมุดธงชัยเฉลิมพล พิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพลแก่กองทัพ และพิธีสาบานธงของเหล่าทหารหาญนับเป็นพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกองทัพเข้ากับราชบัลลังก์ในเชิงสัญลักษณ์

ทักษ์ เฉลิมเตียรณ ให้ข้อสังเกตว่าพระราชพิธีและพิธีดังกล่าวทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์มั่นคงและแข็งแกร่งขึ้นตามธรรมเนียมการปกครอง ในฐานะของพระมหากษัตริย์มีความเป็นศูนย์รวมมากยิ่งขึ้น จอมพลสถุขดีให้ความสำคัญกับพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์มากถึงขนาดว่า ใน พ.ศ.2506 ที่เขากำหลังป่วยหนักอยู่นั้น ก็ยังพยายามฝืนตนเองมาร่วมพิธีประจำปีทั้งที่แพทย์ทั้งหลายต่างคัดค้าน⁵⁶

การริเริ่มพิธีกรรมดังกล่าวในยุคสถุขดีทำให้กองทัพมีบทบาทและอุดมการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือตั้งแต่ปี พ.ศ.2475 เป็นต้นมาบทบาทของกองทัพทางการเมือง เป็นเพียงขุมกำลังในการยึดอำนาจการเมืองเท่านั้น ภาพลักษณ์ของทหารในช่วงหลังปี 2475 มิได้เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์แต่ประการใด เป็นแต่เพียงนักการเมืองหรือฐานกำลังทางการเมืองของผู้นำสายพลเรือนในการแย่งชิงอำนาจมาตลอด แม้ทหารจะเป็นอาชีพที่มีเกียรติ แต่

⁵⁴ เรืองเดียวกัน, หน้า 97.

⁵⁵ ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 349.

⁵⁶ เรืองเดียวกัน, หน้า 362.

โดยสรุปการยึดอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ เมื่อ 16 กันยายน 2500 ได้เปิดฉากใหม่ของการปกครองของทหารในระบบการเมืองไทย การปกครองของสฤษดิ์ตั้งแต่ พ.ศ.2501-2506 และของจอมพลถนอมกิตติขจรที่สืบทอดอำนาจต่อมาถึง พ.ศ.2512 ได้สร้างระบบเผด็จการทหารที่ประเทศไทยไม่เคยมีมาก่อน เพราะในระหว่างปี พ.ศ.2500-2502 สฤษดิ์ปกครองโดยใช้อำนาจปฏิวัติอย่างเดี่ยวโดยไม่มีรัฐธรรมนูญ และตั้งแต่ พ.ศ.2502 เป็นต้นมามีอำนาจพิเศษตามมาตรา 17 ที่สามารถดำเนินการอย่างใดก็ได้เพื่อแก้ปัญหาสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคงของชาติ⁵⁹

การเมืองยุคจอมพลถนอม กิตติขจร

ภายหลังการมรณกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ.2506 รัฐบาลเผด็จการทหารนำโดยถนอม กิตติขจรก็สืบทอดอำนาจแทน รัฐบาลดำเนินการตามระบอบการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ที่ได้วางไว้ รัฐบาลยึดการพัฒนาเป็นงานหลัก ความร่วมมือกับข้าราชการและ

⁵⁷ ตามไท ดิลกวิทย์รัตน์, ““คอมมิวนิสต์”ในการเมืองไทย” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 101.

⁵⁸ ชนิตา ชิตบัณฑิตย์, “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), หน้า 106.

⁵⁹ สถาบันพระปกเกล้า, ข้อมูลด้านการเมืองการปกครองของไทย เรื่องทหารกับการเมือง (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2547), หน้า 49-50.

ก่อนการรัฐประหารตนเองของถนอม รัฐบาลของจอมพลถนอมที่จัดตั้งขึ้นหลังการเลือกตั้ง 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2512 นั้นไม่เป็นที่นิยมจากประชาชนทั่วไปอีกทั้งความพยายามที่จะยับยั้งพระราชบัญญัติว่าด้วยงบประมาณของรัฐบาลโดยการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงจากรัฐสภา รัฐบาลจึงตกอยู่ในสภาวะย่ำแย่เป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามในเดือนมีนาคม พ.ศ.2512 ราชสำนักก็ได้แสดงออกถึงความร่วมมือกับรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์โดยการจัดให้มีการฟื้นฟูพระราชพิธี ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาซึ่งยกเลิกไปนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ขึ้นผนวกเข้ากับพระราชพิธีพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี อันเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เชิดชูเกียรติ คุณงามความดีแก่ผู้ที่ปฏิบัติราชการทหารเพื่อประเทศชาติ ในพระราชพิธีนี้จอมพลถนอมผู้บัญชาการทหารสูงสุดได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดเสนาภคบดี จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว⁶²

การพระราชพิธีมีกำหนด 2 วัน ในวันที่ 24 – 25 มีนาคม พ.ศ.2512 วันแรกเป็นการเสกน้ำที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันที่ 2 พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อทรงดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยา⁶³ มีบุคคลสำคัญเข้าร่วมด้วยคือ องคมนตรี ประธาน

⁶⁰ ทักษิณ เจริญมิตร, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 390.

⁶¹ สุภชัย ยิ้มประเสริฐ, 60 ปี ประชาธิปไตยไทย (กรุงเทพฯ: ศรีเอทีพี พับลิชชิ่ง, 2536), หน้า 31-32.

⁶² สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, สดุดีจอมทัพไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2549), หน้า 151-155.

⁶³ กรมศิลปากร, พระราชพิธีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร (กรุงเทพฯ: กราฟิคส์ฟอร์แมต (ไทยแลนด์), 2543), หน้า 244.

การรัฐประหารตนเองที่เกิดขึ้นในเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 จอมพลถนอมอาศัย ความสัมพันธ์ดังกล่าวประกาศแก่ประชาชนว่า การรัฐประหารของตนมีพระบรมราชโองการของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรองรับซึ่งได้นำออกเผยแพร่ให้ประชาชนทราบทั้งทางหนังสือพิมพ์ และโทรทัศน์ เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวมีอยู่จริงระหว่างที่จอมพลถนอมปรากฏตัวในจอโทรทัศน์ของชาติอย่างมีพิธีรีตอง ได้มี การนำเอาพระบรมฉายาลักษณ์แผ่นใหญ่มาตั้งไว้ จอมพลถนอมได้ถวายนับเป็นระยะๆ ราวกับ ว่าได้กราบบังคมทูลเฉพาะพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเอง อีกทั้งคำปราศรัยต่อ ประชาชนนั้นชัดเจนมากกว่าคณะปฏิวัติได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัว⁶⁵

นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ตามไท ชีวาระบบระหว่างประเทศเริ่มเข้าสู่ ยุคสงครามเย็น คอมมิวนิสต์เป็นภัยคุกคามจากภายนอกที่น่ากลัวและเป็นศัตรูที่ร้ายกาจที่สุดของ การปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยเฉพาะคอมมิวนิสต์จากรัสเซียและจีน รัฐบาลไทยก่อนหน้านี้ ไม่ได้มองว่าคอมมิวนิสต์เป็นภัยคุกคามต่อรัฐแต่อย่างใด หากแต่ได้อาศัยกระแสคอมมิวนิสต์เป็น ข้ออ้างในการใช้เป็นเครื่องมือทำลายศัตรูทางการเมืองของตนและใช้เป็นเครื่องมือในการค้าจุน อำนาจรัฐรวมศูนย์ของไทย⁶⁶ ซึ่งเห็นได้ชัดในสมัยช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ ที่ ฝ่ายอนุรักษนิยมใช้ภาพลักษณ์ของคอมมิวนิสต์ทำลายศัตรูทางการเมืองอย่างบริดี พนมยงค์ การ ที่รัฐจอมพลป.ภายใต้บริบทการต่อสู้ในสงครามเย็นได้นำภาพลักษณ์ของคอมมิวนิสต์ไปใช้ในการ ปรามปรามบุคคลที่รัฐบาลเห็นว่าเป็นศัตรู⁶⁷ อาทิ คนจีน นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ฝ่ายก้าวหน้า

⁶⁴ ม.ล. ปีย์ มาลากุล, พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สยาม พุทธศักราช 2512 (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2512), หน้า 13.

⁶⁵ ทักษิณ เติมเตียรณ, การเมืองระบบพหุชนูปถัมภ์แบบเผด็จการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 392.

⁶⁶ ตามไท ดิลกวิทยรัตน์, ““คอมมิวนิสต์”ในการเมืองไทย” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 119-124.

⁶⁷ สุราษฎร์ ยิ้มประเสริฐ, 60 ปีประชาธิปไตยไทย (กรุงเทพฯ: ศรีเอ็พ พับลิชชิ่ง, 2536), หน้า 91.

รัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจรก็ต้องเผชิญกับปัญหาภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ที่รุนแรงมากกว่าในช่วงรัฐบาลสฤษดิ์ ในช่วงนี้รัฐบาลได้ตระหนักแล้วว่าคอมมิวนิสต์ได้เปลี่ยนเป็นภัยคุกคามทางอุดมการณ์การเมืองอันมีผลต่อความมั่นคงของรัฐ “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ” สถานการณ์กำลังจะดำเนินไปอย่างเช่นที่เกิดขึ้นที่ประเทศลาวและเวียดนาม⁷¹

ในช่วงปี พ.ศ.2510-2523 เป็นช่วงที่ผู้ก่อการคอมมิวนิสต์ ปฏิบัติการรุนแรงมากที่สุดและถูกตอบโต้จากรัฐบาลอย่างรุนแรงที่สุดเช่นกัน โดยในปี พ.ศ.2518 เกิดเหตุการณ์ที่เรียกกันว่า “ถังแดง” หรือ “เผาถังแดง” ฝ่ายปราบปรามจับผู้ที่ตั้งธงสังคมนิยมว่าเป็นผู้ก่อการร้ายโดยปราศจากหลักฐาน แล้วนำไปสังหารด้วยการฆ่าแล้วเอาศพมัดใส่ถังรดน้ำมันแล้วจุดไปเผา บางรายนำขึ้นเฮลิคอปเตอร์บินผ่านภูเขาและป่าลึกแล้วถีบให้ตกลงไปตาย เรียกกันว่า “ถีบลงเขา” ในปี พ.ศ. 2520 จังหวัดภาคใต้ที่ทางการระบุว่าผู้ก่อการชัดเจนคือ สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง ตรัง

⁶⁸ ในธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร ฉบับ 28 มกราคม 2502 ในสมัยของสฤษดิ์ มาตรา 17 เป็นบทบัญญัติที่กล่าวขวัญกันมากว่าเป็นการให้อำนาจพลการแก่ฝ่ายบริหาร ซึ่งระบุว่า “ในระหว่างที่ใช้รัฐธรรมนูญนี้ ในกรณีที่นายกรัฐมนตรีเห็นสมควรเพื่อประโยชน์ในการระงับหรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักรหรือราชบัลลังก์ หรือกระทำการอันเป็นการบ่อนทำลาย ก่อวิน หรือคุกคามความสงบที่เกิดขึ้นภายในหรือมาจากภายนอกราชอาณาจักร ให้นายกรัฐมนตรีโดยมติของคณะรัฐมนตรีมีอำนาจสั่งการหรือกระทำการใดๆ ได้และให้ถือว่าคำสั่ง หรือการกระทำเช่นนี้เป็นคำสั่งหรือการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย เมื่อนายกรัฐมนตรีได้สั่งการหรือกระทำการใดไปตามความในวรรคก่อนแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีแจ้งให้สภาทราบ” รัฐธรรมนูญนี้ตั้งใจให้เป็นฉบับชั่วคราวแต่มีการใช้งานเกือบ 10 ปีเต็ม(พ.ศ.2502-2511) (ดู สุธาศัย ยัมประเสริฐ, 60 ปี ประชาธิปไตยไทย (กรุงเทพฯ: ศรีเอทีพี พับลิชชิ่ง, 2536), หน้า 91.)

⁶⁹ ตามไท ดิลกวิทย์รัตน์, “คอมมิวนิสต์ในการเมืองไทย” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 119-124.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

⁷¹ R. Sean Randolph, *The United States and Thailand: Alliance Dynamics, 1950-1985* (United State of America: Institute of East Asian Studies University of California, 1986), pp.82-88.

ในช่วงการปราบปรามคอมมิวนิสต์นอกจากบทบาทของรัฐบาลแล้วราชสำนักก็เป็นอีกกลจักรหนึ่งที่มีบทบาทไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เห็นได้จากกิจกรรมของสถาบันกษัตริย์ที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ ล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับกิจการทหารแทบทั้งสิ้น ภาพลักษณ์และความสัมพันธ์ของสถาบันกษัตริย์และกองทัพจึงสะท้อนออกมาในลักษณะความร่วมมือร่วมแรงในการปราบปรามความไม่สงบ สถาบันกษัตริย์ใส่ใจเป็นพิเศษกับกิจการของกองทัพ เห็นได้จากพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงเสด็จเยี่ยมเยียนศูนย์ฝึกทหารและที่ห่างไกลต่างๆ ทรงแต่งกายด้วยเครื่องแบบชุดฝึกทหารบก สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถก็ตามเสด็จพระราชดำเนินไปด้วยเกือบทุกที่โดยมีทหารชั้นสูงที่ผ่านสงครามเวียดนามทำหน้าที่เป็นองครักษ์พิเศษ พระบรมโอรสาธิราชฯ ก็ได้ทรงเข้าร่วมกิจกรรมการทหารในช่วงนี้ด้วย⁷⁴ นอกเหนือจากการร่วมกิจกรรมการทหารเพื่อแสดงออกถึงการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังได้วางกลยุทธ์ในการต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์โดยการพิจารณาถึงความสัมพันธ์กับปัญหาเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมร่วมด้วยซึ่งสอดคล้องกับคำแนะนำของสหรัฐอเมริกา⁷⁵ ที่เคยเสนอไว้ตั้งแต่ช่วงแรกๆ ยุคของสงครามเย็น เพื่อเติมเต็มการแก้ปัญหาการปราบปรามคอมมิวนิสต์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงได้ทรงริเริ่มโครงการพระราชดำริด้านความมั่นคงขึ้น โครงการแรกๆ เป็นโครงการด้านการปฏิรูปที่ดินและการพัฒนาชนบทเพื่อให้เกษตรกรมีที่ดินทำกิน อาทิ โครงการหุบกระพง โครงการพัฒนาที่ดินดินขุนห้วย โครงการพัฒนาที่ดินหนองปลับ และโครงการ

⁷² สุริวงค์ พงศ์ไพบุณย์ ดิลก วุฒิปาณิชย์ และประสิทธิ์ ชิดการณณ์, จีนทักษิณ : วิถีและพลัง (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), หน้า 62.

⁷³ ชนิตา ชิตบัณฑิตย์, "โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนา," (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), หน้า 115-116.

⁷⁴ Paul M. Handley, The King Never Smiles(United States of America: Yale University, 2006), p.189.

⁷⁵ คำแนะนำดังกล่าวถูกเสนอในช่วง พ.ศ.2493-2497 โดย นาย Chester Bowles เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำไทย โดยเสนอว่าการต่อต้านคอมมิวนิสต์โดยทางทหารอย่างเดียวไม่เป็นผลสำเร็จควรพิจารณาถึงปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมร่วมด้วย (ดู ชาดรี ฤทธารมย์, "นโยบายต่างประเทศของไทย (2488-2497)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2511), หน้า 250.)

นอกจากนี้สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีก็ได้ทรงมีบทบาทช่วยเหลือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในการแก้ปัญหาการคุกคามของคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ชนบทห่างไกลโดยการเสด็จเยี่ยมราษฎรในชนบทนับแต่ปี พ.ศ.2507 เป็นต้นมา⁷⁶ พระองค์เป็นตัวแทนของราชสำนักในการแสดงออกถึงการเอาใจใส่สารทุกข์สุกดิบของผู้คนในพื้นที่ชนบทห่างไกลเหล่านั้นซึ่งการการพัฒนาของรัฐยังไม่ถึงและตกเป็นพื้นที่เป้าหมายของคอมมิวนิสต์ พระองค์ทรงงานการพัฒนาด้านการศึกษาและสุขอนามัยเป็นหลัก อาทิ การสร้างโรงเรียนในถิ่นทุรกันดารโดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือและภาคอีสาน พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินส่วนพระองค์ร่วมกับเงินทุนที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายโดยเสด็จพระราชกุศลให้กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนเป็นผู้ดำเนินการสร้างและให้ตำรวจตระเวนชายแดนรับหน้าที่เป็นคุณครูผู้สอน โดยพระองค์เสด็จพระราชดำเนินในพิธีเปิดโรงเรียนเหล่านั้นทั้งหมดแล้วพระราชทานสิ่งของแก่นักเรียนของโรงเรียน โรงเรียนที่สร้างจากเงินพระราชทานส่วนพระองค์ใช้ชื่อว่า “โรงเรียนสังวาลย์วิท” ทรงเสด็จเยี่ยมโรงเรียนเหล่านั้นพร้อมด้วยตำรวจตระเวนชายแดนอยู่เสมอๆ นอกจากนี้พระองค์ยังโปรดเกล้าฯ ให้หน่วยแพทย์อาสาทำการรักษาประชาชนและเสด็จเยี่ยมผู้ป่วยที่รับการรักษาด้วย ในการเสด็จพระราชดำเนินแต่ละครั้งทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่คล้ายคลึงกันคือ ทรงเยี่ยมเยียนราษฎรและพระราชทานของแก่ตำรวจตระเวนชายแดน รวมทั้งครอบครัวและประชาชนที่อยู่โดยรอบ รวมทั้งข้าราชการที่มาร่วมรับเสด็จ ทรงเปิดโรงเรียนพระราชทานพระพุทธรูป ภ.ป.ร. พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เครื่องรับวิทยุ อุปกรณ์การเรียนการสอน เครื่องแบบนักเรียน พระราชทานสิ่งของแก่ครูทั้งครูตำรวจตระเวนชายแดนและครูธรรมดา ครูที่เป็นพระภิกษุ ทรงปลูกต้นไม้เป็นที่ระลึกแก่โรงเรียนและสถานที่ที่ทรงเสด็จเยี่ยม ภาระงานเกือบทั้งหมดที่กล่าวมานี้พระองค์อาศัยกำลังความช่วยเหลือของตำรวจ

⁷⁶ ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนา,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), หน้า 150-153.

⁷⁷ สุเมธ ตันติเวชกุล อ้างถึงใน ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนา,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), หน้า 123.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 124-125.

โดยสรุปบทบาทของทหารในช่วงตั้งแต่ พ.ศ.211-2516 โดยพื้นฐานแล้วผู้นำทหารยังไม่มี ความเต็มใจในการขยายการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้กับประชาชนเท่าใดนัก ยังคงต้องการ กลับไปมีอำนาจเด็ดขาดอย่างที่เคยมีมาก่อน การดึงอำนาจกลับมาเป็นระบอบเผด็จการทำได้ยาก เพราะอำนาจได้กระจายไปอยู่ในมือของผู้นำทหารหลายคน ในช่วง พ.ศ.2512-2514 การเลือกตั้ง พรรคการเมือง และสภาผู้แทนราษฎรเป็นเพียงการผ่อนปรนเพื่อหลีกเลี่ยงความตึงเครียดทาง การเมืองเท่านั้น บทบาททางการเมืองและวิธีการสร้างอำนาจทางการเมืองยังคงมีลักษณะเหมือน ก่อนหน้านี้นี้คือ การรวมกลุ่มของผู้นำทหารเป็นไปอย่างแคบๆ มีความพยายามสืบทอดอำนาจในหมู่ ของญาติพี่น้องและพรรคพวกของตน มีการดั่งนักรุกกิจจำนวนไม่น้อยเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างฐาน อำนาจ การควบคุมกำลังทหารกับการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญ 2 ประการ ในการสร้างอำนาจทางการเมือง มาถึงช่วงนี้กองทัพก็ยังคงไม่ได้มีบทบาทเชื่อมโยงหรือค้ำถึง การมีหน้าที่ต่อประชาชนเลย หลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 เนื่องจากกลุ่มพลังนอกระบบราชการ โดยเฉพาะกลุ่มพลังนักศึกษาที่มีความเข้มแข็งมากขึ้นจนสามารถรวบรวมมวลชนล้มรัฐบาลทหารได้ นั้น เป็นจุดพลิกผันบทบาทของทหาร กองทัพจำเป็นต้องปรับปรุงบทบาททางการเมืองและสร้าง ภาพพจน์ใหม่ โดยการลดบทบาททางการเมืองลง กลายเป็นเพียงกลุ่มกดดัน และยอมรับใน บทบาทด้านการพัฒนาและช่วยเหลือประชาชนมากขึ้น⁸⁰ หลังการปราบปรามคอมมิวนิสต์เมื่อปี พ.ศ.2523 ทหารได้กล่าวอ้างว่ากองทัพมีบทบาทสำคัญในการค้ำจุนประชาธิปไตย ในช่วงหัวเลี้ยว หัวต่อของประเทศทหารต้องเป็นผู้สร้างประชาธิปไตย การแทรกแซงทางการเมืองหลายต่อหลาย ครั้งทหารอ้างว่าทำเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย เนื่องจากเห็นว่าสภาผู้แทนราษฎรที่มีอยู่ไม่มีความ เป็นประชาธิปไตยเพราะถูกนายทุนครอบงำ และหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬเป็นต้นมากระแส ประชาธิปไตยมาแรงจนเป็นที่ยอมรับว่าการปฏิวัติรัฐประหารไม่ใช่การแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับยุค สมัยอีกต่อไป⁸¹

⁷⁹ ชัยนันท์ นันทพันธ์ อ้างถึงใน ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนา,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), หน้า 123-124.

⁸⁰ สถาบันพระปกเกล้า, ข้อมูลด้านการเมืองการปกครองของไทย เรื่องทหารกับการเมือง (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2547), หน้า 51-52.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56-58.

4.4 การประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์

ประวัติความเป็นมา

การสวนสนามเป็นพิธีการทางทหารที่ถูกจัดขึ้นเพื่อแสดงแสนยานุภาพของกองทัพถูกจัดขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ได้จัดให้มีพิธีสวนสนามขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ที่ลานพระราชวังดุสิต ในปี พ.ศ.2452 ก่อนหน้าที่พระองค์จะเสด็จสวรรคตเพียงปีเดียว พร้อมกันนั้นได้จัดให้มีการประลองยุทธ์ของทหารที่ทุ่งพญาไทเพื่อแสดงออกถึงความสำเร็จในการจัดตั้งทหารสมัยใหม่และแสนยานุภาพของกองทัพสยาม⁸² ในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้จัดให้มีพิธีสวนสนามอีกครั้งพร้อมกับพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2470 โดยจัดขึ้นที่ลานพระราชวังดุสิต ในครั้งนั้นทหารที่เข้าร่วมในพิธีได้แก่ หน่วยทหารบก(กองบังคับการกองพลที่ 1 รักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ 2 กรมทหารราบที่ 3 กรมทหารม้า กรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์กรมทหารช่างที่ 1 รักษาพระองค์ กองสัมภาระที่ 1 ที่ 2 กองเสนารักษ์ที่ 1 ที่ 2) ทหารรักษาวัง และทหารเรือ ที่ประจำอยู่ในกรุงเทพ ฯ นักเรียนนายร้อย นักเรียนนายเรือ นักเรียนนายดาบ นักเรียนนายดาบแพทย์ ซึ่งพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานพิธี⁸³

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กองทัพในรัฐประชาธิปไตยได้จัดพิธีสวนสนามขึ้นอีกหลายครั้งเพื่อแสดงถึงแสนยานุภาพของกองทัพโดยจัดขึ้นในวันคล้ายวันสถาปนากองทัพบก ซึ่งขณะนั้นคือวันที่ 25 มกราคม ของทุกปี จัดขึ้น ณ ลานอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ในสมัยจอมพลป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีได้จัดขึ้น 3 ครั้งด้วยกัน คือ พ.ศ.2496 พ.ศ. 2498 และพ.ศ. 2500 ในครั้งแรกจอมพลป. พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม พลเอกผิน ชุณหะวัณ เป็นรองนายกรัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารบก ส่วนในครั้งต่อมา พลเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นผู้บัญชาการทหารบก และเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุดตามลำดับ⁸⁴

ในส่วนของพิธีสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ เริ่มขึ้นครั้งแรกในรัชกาลปัจจุบัน ในปี พ.ศ. 2496 สมัยที่จอมพลแปลก พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี โดยจัดให้มีขึ้น เนื่องในวันคล้ายวันสถาปนากองทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ (ร.1 รอ.) ซึ่งตรงกับวันที่ 11 พฤศจิกายน

⁸² สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, เทอดพระเกียรติจอมทัพไทย (กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, 2546), หน้า 117.

⁸³ “พิธีกระทำสัตย์สาบานต่อธงชัยเฉลิมพลของทหารในกรุงเทพฯ ซึ่งได้กระทำหน้าพระที่นั่ง พ.ศ.2470,” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 44 (16 ตุลาคม 2470): 2129.

⁸⁴ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, สดุดีจอมทัพไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2549), หน้า 113.

พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ถูกจัดขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นแบบแผนจริงจังในสมัยของนายกรัฐมนตรีสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ด้วยความมุ่งหวังที่จะเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เป็นที่เคารพสักการะดังที่กล่าวแล้วข้างต้น และดูเหมือนว่าสฤษดิ์ได้เริ่มต้นที่ทหารก่อนเป็นอันดับแรก เพราะทันทีที่มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เขาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 3 ธันวาคมปีเดียวกันนั่นเอง พลเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ได้จัดให้มีพิธีสวนสนามเนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งสมัยนั้นใช้ชื่อว่า “การสวนสนามเนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา” ยิ่งไปกว่านั้นสฤษดิ์ได้ชุบชีวิตให้ กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ฟิ้นคืนกลับมาดังเดิมเหมือนเมื่อครั้งที่พระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์ดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรม เช่นที่เคยเป็นอยู่ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 7 ด้วยการกราบบังคมทูลพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษพิเศษของกรมนี้ และกรมทหารรักษาพระองค์อื่นๆ อีก 5 เหล่า และกรามบังคมทูลพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงเป็นพันเอก ดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษของกรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ และทรงเป็นนายทหารพิเศษของกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ด้วย⁸⁶

⁸⁵ Nupaporn nso, พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ (Online), 3 ตุลาคม 2551. แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์>

⁸⁶ สฤษดิ์ ธนะรัชต์, “คำกราบบังคมทูลของบัญชาการทหารบกในการสวนสนามเนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 7 ธันวาคม พ.ศ.2502,” ประมวลสุนทรพจน์จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ.2502-2504 (พระนคร: สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2507), หน้า 129-130.

สฤษดีได้แสดงเจตนารมณ์ที่จะให้ทหารมีจิตสำนึกแห่งการปกป้องรักษาราชบัลลังก์และองค์พระมหากษัตริย์อย่างซัดเซ็งตั้งแต่นั้นมา ดังคำกราบบังคมทูลในพิธีที่เขากล่าวไว้ว่า “.. โดยเฉพาะในด้านวงการทหาร ข้าพระพุทธเจ้าสามารถกราบบังคมทูลด้วยความแน่ใจว่า ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงเป็นขวัญใจขวัญชีวิตของทหารทั้งมวล และทุกคนพร้อมที่จะถวายเลือดเนื้อและชีวิตเป็นราชพลี การปรากฏพระองค์ต่อหน้าแถวทหารในวันนี้เป็นที่ชื่นชอุใจของทหารทุกคนยิ่งนัก...”⁸⁷

ในปีต่อมาสฤษดีได้จัดโปรแกรมให้พระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จเยือนประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศในทวีปยุโรปตั้งแต่ปีเมื่อถึงกำหนดเสด็จนิวัตพระนคร ในวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2504 รัฐบาลจอมพลสฤษดีได้จัดพิธีสวนสนามเพื่อเฉลิมพระเกียรติขึ้นครั้งใหญ่โดยเป็นการสวนสนามของบรรดาทหารบก ทหารเรือ และ ทหารอากาศ ณ บริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ทหารทั้งสามเหล่า แต่งกายด้วยเครื่องแบบของแต่ละเหล่าทัพ มิได้แต่งเครื่องแบบเต็มยศอย่างเช่นปัจจุบัน วันนั้นถูกเรียกว่า “วันพระบารมีปกเกล้า”⁸⁸ ในวันนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชดำรัสตอบการกราบบังคมทูลการกล่าวสดุดีของนายกรัฐมนตรีสฤษดี ๓๓ ธันวาคมว่า “Today is a special occasion. We have between us an honour guard and there are also many high officials including the Prime Minister and the government who have been working very hard. Let's give him a cheer<the crowd cheered>...See he smile....Let's us all cheer again.”⁸⁹

ในปีเดียวกันนี้ จอมพลสฤษดีนายกรัฐมนตรีพิจารณาเห็นว่า ในโอกาสเสด็จนิวัตพระนครเป็นความปลื้มปิติของประชาชนทั่วไป จึงมอบหมายให้ กองทัพอากาศที่ 1 โดยกองพลที่ 1 รักษาพระองค์จัด “พิธีสวนสนามของทหารรักษาพระองค์” เนื่องในวันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ในวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ.2504⁹⁰ ขึ้นเป็นครั้งแรก มีกองพันทหารที่เข้าร่วม จำนวน 8 กองพัน โดยใช้หน่วยทหารรักษาพระองค์ในกรุงเทพมหานครเข้าร่วมพิธี จัดเป็น 2 กรมสวนสนามคือ

- กรมสวนสนามที่ 1 จำนวน 4 กองพัน

⁸⁷ ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดี ๓๓ ธันวาคม นายกรัฐมนตรี ในระยะ 3 ปี แห่งการบริหารคณะรัฐมนตรี (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2505), หน้า 132.

⁸⁸ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, *สดุดีจอมทัพไทย* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2549), หน้า 113.

⁸⁹ Kobkua suwannathat-Pian.King, *Country and Constitutions: Thailand's political Development 1932-2000* (New York: RoutledgeCurzon press, 2003), p.157.

⁹⁰ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, *สดุดีจอมทัพไทย*, หน้า 115.

- กรมนักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (กรม นนร. รอ. รร.จปร.) จำนวน 1 กองพัน
 - กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ (ร.1 รอ.) จำนวน 3 กองพัน
 - กรมสวนสนามที่ 2 จำนวน 4 กองพัน
 - กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ (ร.11 รอ.) จำนวน 1 กองพัน
 - กองพันทหารม้าที่ 1 รักษาพระองค์ (ม.พัน 1 รอ.) จำนวน 1 กองพัน (ในครั้งนั้น ไม่ได้ใช้ม้าเข้าร่วมพิธี)
 - กองพันทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์ (ป.พัน 1 รอ.) จำนวน 1 กองพัน
 - กองพันทหารช่างที่ 1 รักษาพระองค์ (ช.พัน 1 รอ.) จำนวน 1 กองพัน

ในครั้งนั้นเองที่สฤษดิ์ได้จัดให้ทหารรักษาพระองค์ที่เข้าร่วมในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็นครั้งแรก⁹¹

ในปีต่อมามีหน่วยทหารรักษาพระองค์เข้าร่วมพิธีเพิ่มขึ้นเป็น 13 กองพัน ดังปัจจุบันนับแต่ครั้งนั้นพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามก็กลายเป็นประเพณีที่ถูกจัดขึ้นเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นประจำทุกปีเรื่อยมาจนปัจจุบัน จึงกล่าวได้ว่าการจัดพิธีสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และการกำหนดให้ทหารถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เริ่มต้นในสมัยนายกรัฐมนตรีสฤษดิ์อย่างตั้งใจเพราะก่อนหน้านี้การสวนสนามถูกจัดขึ้นเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ของกองทัพเท่านั้นการสวนสนามจึงเป็นเรื่องเฉพาะของกองทัพ แม้จะจัดขึ้นที่ลานอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย แต่ก็ไม่มีความหมายใดเชื่อมโยงกับสังคมการเมืองไทยเลยแม้แต่น้อย

การกำหนดให้ “ทหารรักษาพระองค์” เท่านั้นที่เข้าร่วมใน “พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนาม” ที่สฤษดิ์คิดขึ้น เป็นความตั้งใจที่จะเชื่อมโยงความหมายความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่ทหารมีต่อสถาบันกษัตริย์ในยุครัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้กลับคืนมา เป็นความตั้งใจที่จะปลุกฝังให้ทหารรักษาพระองค์ หรือโดยนัยก็คือทหารทั้งหมดใน 3 เหล่าทัพมีจิตสำนึกของอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ พิธีที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นนี้มีความตั้งใจที่จะเชื่อมโยงสถาบันกษัตริย์ สถาบันทหาร และสังคมการเมืองไทยเข้าด้วยกัน และความตั้งใจดังกล่าวก็แสดงออก

⁹¹ “คำกราบบังคมทูลในการสวนสนามเนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 3 ธันวาคม 2504,” *ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ในระยะ 3 ปี แห่งการบริหารของคณะรัฐมนตรี* (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2505), หน้า 677-680.

ต่อมาในสมัยที่เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีมีการเปลี่ยนหน่วยทหารทั้งสาม เหล่าทัพหลายหน่วยให้มีฐานะเป็น “ทหารรักษาพระองค์” (ผู้เขียนจะกล่าวถึงในส่วนต่อไป) ทำให้ทหารรักษาพระองค์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2525 กองทัพอากาศได้เข้ามาร่วมพิธีด้วย ซึ่งกองบัญชาการกองทัพไทย มอบให้กองทัพบกเป็นผู้รับผิดชอบ โดยมีทหารรักษาพระองค์จาก 3 เหล่าทัพ จัดกำลังพลเข้าร่วมสวนสนามเกือบ 3 พันนาย ประกอบด้วย นายทหารสัญญาบัตร นายทหารประทวน พลทหาร และนักเรียนนายร้อยจาก 3 เหล่าทัพ จึงกำหนดการจัดหน่วยเข้าร่วมพิธีเพิ่มขึ้น จาก 8 กองพัน เป็น 12 กองพัน แบ่งออกเป็น 4 กรมสวนสนาม กรมละ 3 กองพัน แต่ละกองพันสวนสนามประกอบด้วยพลสวนสนาม 144 นาย (จัดแถวแบบ 12x12) หมู่แถวเดี่ยว 8 นาย หมู่เชิญธงชัยเฉลิมพล 4 นาย และผู้บังคับกองพัน 1 นาย⁹²

การกำหนดให้หน่วยทหารรักษาพระองค์ในส่วนภูมิภาคและเหล่าทัพอื่นๆ คือ กองทัพอากาศ และ กองทัพอากาศ เข้าร่วมในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ในปี 2525 เป็นปีเดียวกับที่เปรม ติณสูลานนท์นายกรัฐมนตรี ได้จัดให้มีงานพระราชพิธีสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี เพื่อเทิดทูนพระเกียรติคุณพระมหากษัตริย์คุณแห่งพระมหากษัตริย์พระบรมราชจักรีวงศ์ ตลอดทั้งปีมีการจัดงานพระราชพิธีที่สำคัญที่สุดและยิ่งใหญ่ที่สุดในแผ่นดิน 3 งานด้วยกันคือ พระราชพิธีสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี พระราชพิธีเนื่องในมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา 5 รอบ และพระราชพิธีรัชมังคลา

⁹² Nupaporn nso, พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ (Online), 3 ตุลาคม 2551.แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์>

การกำหนดให้หน่วยทหารรักษาพระองค์ในส่วนภูมิภาคและเหล่าทัพเรือ และทัพอากาศ เข้าร่วมในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ดังกล่าวนอกจากจะทำให้ทำให้ภาพลักษณ์ของทหารรักษาพระองค์และขอบเขตของพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ขยายกว้างออกไปครอบคลุมทหารทั้ง 3 เหล่าทัพแล้วยังเป็นการแสดงถึงภาพลักษณ์กองทัพในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวชัดเจนมากขึ้นด้วย

พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา กองพันทหารม้าที่ 1 รักษาพระองค์ ได้จัดให้กำลังพลขี่ม้าเข้าร่วมพิธีด้วย จำนวนกองพันที่เข้าร่วมพิธีจึงเพิ่มเป็น 12+1 กองพัน โดยกองพันทหารม้าดังกล่าวจะเป็นกองพันสุดท้ายในขบวนสวนสนาม⁹⁴ และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เปลี่ยนแปลงวันพิธีจากวันที่ 3 เป็นวันที่ 2 ธันวาคม จนถึงปัจจุบัน ทุกๆ ปี

การจัดพิธี

พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์จะจัดขึ้นในเย็นวันที่ 2 ธันวาคม ระหว่างเวลา 16.30 - 18.00 นอกจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถและพระบรมวงศานุวงศ์แล้ว ในพิธียังมีแขกผู้มีเกียรติร่วมด้วย อาทิ ผู้บริหารระดับสูงของประเทศ ทั้งฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายตุลาการ คณะทูตานุทูต นายทหารชั้นผู้ใหญ่ ทั้งหมดจะประทับและนั่งอยู่บนพลับพลา ส่วนประชาชนทั่วไปสามารถที่จะไปเฝ้าหรือรับเสด็จ และชมการสวนสนามได้บริเวณรอบนอกมณฑลพิธี

⁹³ ประสงค์ สุนศิริ, 726 วันใต้บัลลังก์ "เปรม" ถวายสัตย์ปฏิญาณตนได้ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2532), หน้า 253-257.

⁹⁴ Nupaporn nso, พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ (Online), 3 ตุลาคม 2551.แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์>

ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปเป็นองค์ประธานในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนสวนสนามของทหารรักษาพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์เต็มยศกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์⁹⁵ คือหมวกยอดมีพู่สีดำ เสื้อสักหลาดสีแดง กางเกงสักหลาดสีดำ แอบสีแดงข้างละ 2 แถบ เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นผู้บังคับการกองพันนี้ พระองค์ทรงดำรงฐานะจอมพลกองทัพไทยทรงถือคทาจอมพลสำหรับตรวจพลสวนสนาม สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงฉลองพระองค์เต็มยศกรมทหารราบที่ 21 มหาดเล็กรักษาพระองค์ คือหมวกสีดำ เสื้อสักหลาดสีม่วง แฉกคอและข้อมือสักหลาดสีดำ มีลายกนกดินทองที่ข้อมือปักพระนามาภิไธยย่อ สก.ดินทองกระโปรงสีดำ เนื่องจากทรงดำรงตำแหน่งนายพันเอกพิเศษของกรมนี้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงฉลองพระองค์เต็มยศกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์⁹⁶ คือหมวกยอดมีพู่สีดำ เสื้อสักหลาดสีแดง กางเกงสักหลาดสีดำ แอบสีแดงข้างละ 2 แถบ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงฉลองพระองค์เต็มยศกรมนักเรียนร้อยรักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า มหาดเล็กรักษาพระองค์⁹⁷ คือหมวกสีดำ เสื้อสักหลาดสีแดง กระโปรงสักหลาดสีดำ⁹⁸

4.4.2 ลำดับขั้นตอนพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์

1. ทหารรักษาพระองค์ทั้ง 12 กองพันพร้อมกันที่จุดรวมพลบริเวณถนนราชดำเนินนอก
2. ทหารปืนใหญ่ยิงพลุสัญญาณ ทหารทั้ง 12 กองพันเริ่มเดินสวนสนามมาตามแนวถนนราชดำเนินมาจนถึงลานพระราชวังดุสิต แล้วจัดแถวรอรับการเสด็จพระราชดำเนิน
3. พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จพระราชดำเนินมาถึงพลับพลาที่ประทับ
4. เมื่อใกล้ถึงเวลาเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้บังคับกองผสมสั่งทหารติดตาม นายทหารชั้นผู้ใหญ่ออกจากพลับพลาที่ประทับไปยังหัวแถวกองผสมเพื่อรอรับเสด็จ

⁹⁶ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย (กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, 2546), หน้า 457.

⁹⁷ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, พระราชประวัติพลเอกหญิง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี องค์ผู้อำนวยการกองวิชาประวัติศาสตร์ ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (พ.ศ. 2530 - ปัจจุบัน) (Online), 10 มกราคม 2552. แหล่งที่มา http://www.crma.ac.th/histdept/tul_kra_mom/hrh_resume.htm

⁹⁸ กรมทหารราบที่ 1 รักษาพระองค์, ตำนานกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: กระทรวงกลาโหม, 2462)

5. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินออกทางประตูทวยเทพสโมสรด้วย รถยนต์พระที่นั่ง ผู้บังคับกองผสมตั้งวันทยาอุธถวายความเคารพ ดุริยางค์บรรเลง เพลงสรรเสริญพระบารมี แตรเดี่ยวเป่าสัญญาณถวายคำนับ 3 จบ ผู้บังคับกองผสมออกวิ่งไปยังหัวแถวทหารเพื่อไปถวายรายงาน
6. เมื่อสิ้นสุดการบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ผู้บังคับกองผสมกราบทูลถวาย รายงานและอัญเชิญเสด็จพระราชดำเนินทรงตรวจพลสวนสนาม
7. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงตรวจพลสวนสนามโดยมีผู้ บังคับกองผสมและนายทหารชั้นผู้ใหญ่ตามเสด็จ ดุริยางค์บรรเลงเพลงมาร์ชธง ชัยเฉลิมพล เสร็จแล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นพลับพลาที่ประทับ
8. ผู้บังคับกองผสมสั่งปลดดาบ เจ้ากรมสารบรรณทหารบกทูลเกล้าฯ ถวายสูจิบัตร พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนฯ
9. พลแตรเดี่ยวเป่าสัญญาณเตรียมตัว หมู่เชิญธงชัยเฉลิมพลออกมาหน้าแถวเพื่อ เตรียมเชิญธงฯ ไปยังหน้าพลับพลา
10. พลแตรเดี่ยวเป่าสัญญาณหน้าเดิน หมู่เชิญธงฯ อัญเชิญธงฯ โดยการเดินเปลี่ยน สูงไปยังหน้าพลับพลา ดุริยางค์บรรเลงเพลงมหาชัยจนทุกหมู่มาพร้อมกันที่หน้า พลับพลา
11. นายทหารชั้นผู้ใหญ่ออกมาตั้งแถวหน้าพลับพลาที่ประทับ ผู้บัญชาการทหาร สูงสุดทูลเกล้าฯ ถวายพานดอกไม้ ฐูปแพ เทียนแพ
12. ผู้บัญชาการทหารสูงสุดกล่าวคำถวายพระพร และนำทหารกล่าวคำถวายสัตย์ ปฏิญาณตน จบแล้วดุริยางค์บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ทหารทุกนายถวาย ความเคารพและขับร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีถวาย ทหารปืนใหญ่ยิงสลุต เฉลิมพระเกียรติ 21 นัด ตามจังหวะเพลง ในสนามเสือป่ามีการปล่อยลูกโป่งสี และแพรถวายพระพร
13. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสตอบทหาร จบแล้วดุริยางค์ บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ทหารทุกนายถวายความเคารพ
14. หมู่เชิญธงฯ ทุกหมู่กลับเข้าประจำแถวของตน ดุริยางค์บรรเลงเพลงมาร์ชธงชัย เฉลิมพล
15. พลแตรเดี่ยวให้สัญญาณเตรียมตัว ผู้บังคับกองผสมสั่งทหารติดดาบ และสั่งแถว ทหารแปรขบวนเตรียมการสวนสนาม

16. พลแดวเดี่ยวให้สัญญาณหน้าเดิน กองผสมทำการสวนสนามผ่านหน้าพลับพลาที่ประทับจนครบทุกกอง ดุริยางค์บรรเลงเพลงมาร์ชราชวัลลภ แต่ในขณะที่กองพันที่ 13 คือ กองพันทหารม้าที่ 29 รักษาพระองค์ ซึ่งได้นำม้ามาเข้าร่วมสวนสนามด้วยนั้น ดุริยางค์จะเปลี่ยนไปบรรเลงเพลง King Cotton แทน เพื่อให้สอดคล้องกับจังหวะการเดินของม้า
17. ดุริยางค์ทหารเคลื่อนขบวนมายังหน้าพลับพลาที่ประทับ เพื่อขับร้องเพลงถวายพระพร ซึ่งประพันธ์โดยกองดุริยางค์ทหารบก จบแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จพระราชดำเนินกลับ ดุริยางค์บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี แตรเดี่ยวเป่าสัญญาณถวายความเคารพ 3 จบ ผู้บังคับกองผสมกล่าวนำทหารถวายพระพร "ทรงพระเจริญ" 3 ครั้ง
18. แตรเดี่ยวให้สัญญาณเล็กแถวผู้บังคับกองผสมสังเล็กแถวดุริยางค์บรรเลงเพลงเดิน(เพลงสยามานุสสติ)⁹⁹

สัญลักษณ์สำคัญในพิธีนี้คือธงชัยเฉลิมพลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้แก่ทหารรักษาพระองค์หน่วยต่างๆ ก่อนหน้านี้เพื่อนำไปใช้เป็นธงชัยเฉลิมพลประจำหน่วย และธงดังกล่าวได้ผ่านพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนของนายทหารทุกนายในหน่วยนั้นๆ มาแล้ว ธงชัยเฉลิมพลจึงเป็นเหมือนมติหรือพันธะสัญญาระหว่างนายทหารทุกนายต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ระหว่างกองทัพไทยต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

4.4.3 ธงชัยเฉลิมพลในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์

การเชิญธงชัยเฉลิมพลมาร่วมในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนเป็นธรรมเนียมที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองดังจะเห็นได้จากเมื่อถึงคราวกำหนดเดือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเปลี่ยนแปลงกำหนดจัดขึ้นในวันที่ 3 เมษายน ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ของทุกปีเป็นต้นมา สำหรับหน่วยทหารจะต้องเชิญธงชัยเฉลิมพล แต่งกายเต็มยศ มาเชิญน้ำไปทำพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณยังหน่วยตน¹⁰⁰ เมื่อสฤษดิ์ประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ธรรมเนียมดังกล่าวก็ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง แต่แทนที่จะเชิญธงชัยเฉลิมพลมาเชิญน้ำพระพิพัฒน์สัตยาไป

⁹⁹ Nupaporn nso, พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์, (Online). แหล่งที่มา

<http://th.wikipedia.org/wiki/พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์>

¹⁰⁰ สรศักดิ์ แฟงสภา, ทำเนียบนักเรียนนายร้อยไทยในเยอรมัน ยุคไคเซอร์, (Online). แหล่งที่มา

http://www.maneebooks.com/German_capt/germ_02.html

พระราชพิธีตั้งหมุดธงชัยเฉลิมพลแลพิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพล

พระราชพิธีตั้งหมุดธงชัยเฉลิมพลสำหรับพระราชทานเป็นธงชัยเฉลิมพลประจำกองทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีความเป็นแบบแผนอย่างจริงจังในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์¹⁰² ในรัชกาลปัจจุบันพระราชพิธีตั้งหมุดธงชัยเฉลิมพลจัดขึ้น ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินมาประกอบพิธีด้วยพระองค์เอง เมื่อทรงเสด็จพระราชดำเนินมาถึงพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงบรรจुพระกรัณฑ์เส้นพระเจ้า(เส้นพะเกศาที่เก็บไว้ ขณะทรงเครื่องใหญ่(ตัดผม) ในยอดคันธง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งธงแต่ละฝืนติดกับด้ามธง โดยทรงตอกขันเงินลงบนตะปูทองเหลืองอย่างแน่น (ธงหนึ่งมีรูตะปูประมาณ 32-35 ตัว ที่ส่วนบนของคันธงจะมีลักษณะเป็นปุ่มโลหะกึ่งกลมสีทองภายในกลวง ปุ่มกลมนี้ทำเป็นฝาเกลียวปิด-เปิดได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงบรรจुเส้นพระเจ้า พร้อมด้วยพระพุทธรูปที่ ได้เข้าพิธีพุทธาภิเษกแล้ว ซึ่ง พระยอดธง ลงในปุ่มกลมแล้วทรงปิดฝาเกลียวขันแน่น)

¹⁰¹ Nupaporn nso, พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ (Online), 3 ตุลาคม 2551.แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์>

¹⁰² Kobkua suwannathat-Pian, King, Country and Constitutions: Thailand' s political Development 1932-2000 (New York: RoutledgeCurzon press, 2003),p.158.

เสร็จจากพิธีในอุโบสถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชองครักษ์เชิญธงชัยเฉลิมพลไปยังแท่นข้างพระที่นั่งชุมสายที่หน้าศาลาสหทัยสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง เพื่อพระราชทานธงชัยเฉลิมพลแก่หน่วยทหาร หน่วยทหารที่มารับพระราชทานธงถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี จากนั้นผู้บัญชาการทหารสูงสุด ผู้บัญชาการทหารบก กราบบังคมทูลถวายรายงานและเบิกผู้บังคับหน่วยเข้าเฝ้าฯ รับพระราชทานธงชัยเฉลิมพลตามลำดับ¹⁰³ หลังจากพระราชทานแล้วหน่วยทหารนั้นถวายคำปฏิญาณ

ในยุคปัจจุบันธงชัยเฉลิมพลมีรูปลักษณะและนัยความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปจากยุครัฐสมบูรณาญาสิทธิราชที่เน้นเฉพาะพระมหากษัตริย์เพียงอย่างเดียว หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล นอกจากเปลี่ยนอักษรพระปรมาภิไธยเป็น อปร. แล้วยังกำหนดลักษณะของธงไชยเฉลิมพลประจำกองทหาร 3 เหล่าทัพให้เป็นแบบแผนเดียวกันตามพระราชบัญญัติธงพุทธศักราช 2479 โดยกำหนดให้ธงไชยเฉลิมพลประจำกองทหารบก ประจำกองทหารเรือ และประจำกองทหารอากาศมีลักษณะสีฐานอย่างเดียวกับธงไตรรงค์ที่กลางธงเป็นรูปอุณาโลมทหารบก รูปสมอไขว้กับจักรภายใต้พระมหามงกุฏ และรูปอุณาโลมทหารอากาศตามลำดับ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ เปลี่ยนอักษรพระปรมาภิไธยเป็น ภปร. และกำหนดลักษณะส่วนประกอบและลวดลายของธงประจำกองทหารบก กองทหารเรือ และกองทหารอากาศ โดยกฎกระทรวงกลาโหม ฉบับที่ 1 พ.ศ.2482 และฉบับที่ 2 พ.ศ.2505 ซึ่งออกตามความในพระราชบัญญัติ พุทธศักราช 2479 ดังนี้

ธงประจำกองทัพบก ยอดคันทรงเป็นขุ้มเรือนแก้วทำด้วยโลหะสีทองภายในประดิษฐานพระพุทธรูปและเส้นพระเจ้า คันทรงระหว่างขุ้มเรือนแก้วกับมุมบนของธงมีแถบธงชาติผูกโบหูกระต่ายห้อยชายทั้งสองข้างยาวเลยมุมธงด้านล่างปลายชายทั้งสองเป็นครุย พื้นธงมุมบนด้านคันทรงมีพระมหามงกุฏและเลขหมายรัชกาลสี่เหลี่ยม ภายใต้มีอักษรพระปรมาภิไธย ภปร. สีแดง ขลิบริมสี่เหลี่ยม รัศมีสีฟ้า กลางพื้นธงมีชื่อหน่วยทหารอักษรสีแดงขลิบริมสี่เหลี่ยมเป็นแถวโค้งโอบใต้รูปอุณาโลมทหารบก คันทรงตรงพื้นธงมีสีกลมกลาดสีแดงต่อกับริมธงหุ้มรอบคันทรง มีหมุดทำด้วยโลหะสีเหลือง 15 หมุด หมุดที่ 1 บนสุดเป็นรูปประเทศไทย หมุดที่ 2 เป็นรูปเสมาธรรมจักร หมุดที่ 3 เป็นรูปพระปรมาภิไธยย่อ หมุดที่ 4 เป็นรูปรัฐธรรมนูญ หมุดต่อไปเป็นรูปเครื่องหมายกองทัพบก ริมธงด้านชิดคันทรงมีเกลียวเชือกสีแดงสลัดดำด้านอื่นมีแถบสีเหลืองกว้าง 2 เซนติเมตร

ธงประจำกองทัพเรือ ยอดคันทรงเป็นรูปช้างสามเศียรภายใต้พระมหามงกุฏทำด้วยโลหะสีทอง คันทรงระหว่างฐานรูปช้างสามเศียรกับมุมธงด้านบนมีแถบธงชาติผูกเป็นโบหูกระต่าย ห้อย

¹⁰³ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, สมุดข้อมทัพไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2549), หน้า 136-138.

ธงประจำกองทัพอากาศ ยอดคันธงเป็นขุ้มเรือนแก้วทำด้วยโลหะสีทองภายในประดิษฐานพระพุทธรูปและเส้นพระเจ้า คันธงระหว่างขุ้มเรือนแก้วกับมุมบนของธงมีแถบธงชาติผูกโบหูกระต่ายห้อยชายทั้งสองข้างยาวเลยมุมธงด้านล่างปลายชายทั้งสองเป็นครุย พื้นธงมุมบนด้านคันธงมีพระมหามงกุฎและเลขหมายรัชกาลสี่เหลี่ยม ภายใต้มีอักษรพระปรมาภิไธย ภปร. สีแดง ขลิบริมสี่เหลี่ยม รัศมีสีฟ้า กลางพื้นธงมีวงกลมสีฟ้าเป็นพื้นของอุณาโลมทหารอากาศมีอักษรแจ้งนามหน่วยทหารอยู่ภายใต้คันธงตรงผืนกลางธงมีสี่เหลี่ยมสีแดงต่อริมธงหุ้มรอบคันธงมีหมุดทำด้วยโลหะสีทอง หมุดที่ 1 บนสุดเป็นรูปประเทศไทย หมุดที่ 2 เป็นรูปเสมาธรรมจักร หมุดที่ 3 เป็นรูปพระปรมาภิไธยย่อ หมุดที่ 4 เป็นรูปรัฐธรรมนูญ หมุดต่อไปเป็นรูปเครื่องหมายกองทัพอากาศริมธงด้านซีกคันธงมีเกลียวเชือกสีแดงสลักดำด้านอื่นมีแถบสี่เหลี่ยมกว้าง 2 เซนติเมตร

ธงชัยเฉลิมพลถือเป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์ เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งความไว้วางพระราชหฤทัยในความซื่อสัตย์สุจริตและความกล้าหาญ เป็นเกียรติยศรวมทั้งเป็นมิ่งขวัญแก่หน่วยทหารเวลาออกศึกปราบปรามอริราชศัตรู การปฏิบัติต่อธงชัยเฉลิมพลทุกขั้นตอน ต้องเป็นไปตามพิธีการ ระเบียบแบบแผนที่วางไว้อย่างเข้มงวดกวดขัน ในโอกาสที่จะเชิญธงชัยเฉลิมพลออกประจำที่ จะต้องเป็นพิธีการที่มีความสำคัญเกี่ยวกับเกียรติยศและเชิดหน้าชูตาเท่านั้น เช่น พิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนของทหาร พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ และไปราชการสงคราม¹⁰⁴ หรือในโอกาสพิเศษเช่น กองพันทหารม้าที่ 1 รักษาพระองค์เชิญธงชัยเฉลิมพลในรั้วกระบวนพระอิสริยยศพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เป็นต้น¹⁰⁵

¹⁰⁴ กรมศิลปากร, พระราชพิธีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯสยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร(กรุงเทพฯ: กราฟิคฟอร์แมท (ไทยแลนด์), 2543), หน้า 247.

¹⁰⁵ สุทธิพงษ์ พันแสน, ธงไชยเฉลิมพล (Online), 15 กุมภาพันธ์ 2552.แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/ธงชัยเฉลิมพล>

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างธงชัยเฉลิมพลขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2483 เพื่อใช้ในสงครามกรณีพิพาทอินโดจีน ฝรั่งเศส ทรงพระราชทานธงชัยเฉลิมพล 1 ครั้งใน พ.ศ.2479 ที่ท้องสนามหลวง

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างธงชัยเฉลิมพลขึ้นพระราชทานแก่หน่วยทหารไทยในสงครามเกาหลีและสงครามเวียดนาม โดยพระองค์ทรงประกอบพระราชพิธีตั้งหมุดธงชัยเฉลิมพลเช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์รัชกาลก่อนๆ ธงนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เริ่มพระราชทานให้หน่วยทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์เมื่อ พ.ศ. 2496 โดยหน่วยทหารหน่วยแรกที่ได้รับพระราชทานคือ กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์¹⁰⁶ แต่อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงประกอบพระราชพิธีตั้งหมุดธงชัยเฉลิมพลอย่างเป็นแบบแผนจริงจังในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ.2502-2506 และนับจากนั้นมาพระราชพิธีนี้ก็สืบมาจนปัจจุบัน¹⁰⁷

ตลอดเวลาที่ผ่านมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังได้โปรดเกล้าฯพระราชทานธงชัยเฉลิมพลให้กับหน่วยทหารต่างๆ ดังนี้ 25 มกราคม 2496 พระราชทานแก่กองพันทหารบก ที่ยังไม่ มีธงชัยเฉลิมพลประจำ รวม 40 กองพัน รวมถึงกรมทหารอาสาสมัคร กองอาสารักษาดินแดนและหน่วยตำรวจด้วย¹⁰⁸, ในปีพ.ศ.2499¹⁰⁹, 16 ธันวาคม 2519 พระราชทานให้กับหน่วยทหารในกองบัญชาการทหารสูงสุด กองทัพบก กองทัพเรือ และ กองทัพอากาศ รวม 21 หน่วย ,19 มีนาคม 2524 พระราชทานให้กับกองพันในกองทัพบก 15 กองพัน ,11 กรกฎาคม 2526 พระราชทานให้หน่วยทหาร 35 หน่วย เป็นหน่วยในกองทัพบก 31 หน่วย และหน่วยในกองทัพอากาศ 4 หน่วย,19 มีนาคม 2530 พระราชทาน แก่หน่วยทหารรวม 50 หน่วย, 8 พฤศจิกายน 2534 พระราชทานแก่หน่วยทหารในกองทัพบก รวม 50 หน่วย¹¹⁰

¹⁰⁶ กรมศิลปากร, พระราชพิธีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯสยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร (กรุงเทพฯ: กราฟิคฟอร์แมท (ไทยแลนด์), 2543), หน้า 247.

¹⁰⁷ Kobkua suwannathat-Pian, King, Country and Constitutions:Thailand' s political Development 1932-2000,(New York: RoutledgeCurzon press, 2003), p.158.

¹⁰⁸ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, สตูดิโอทัพไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2549), หน้า 136.

¹⁰⁹ กรมศิลปากร, พระราชพิธีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯสยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร, หน้า 247-251.

¹¹⁰ กรมนักเรียนนายร้อยรักษาพระองค์, ธงไชยเฉลิมพล (Online), 3 มกราคม 2552.แหล่งที่มา (<http://www.crma.ac.th/cadet/>)

โดยสรุปหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เฉลิมพลถูกเปลี่ยนรูปลักษณะและความหมายใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีความหมายเพิ่มขึ้น 2 ประการ คือ หนึ่ง หมายถึง ชาตินิยม พระมหากษัตริย์เป็นประมุข สอง หมายถึง ศาสนา เมื่อรวมความหมายจากเส้นพระเจ้าที่หมายถึงพระมหากษัตริย์ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็จะหมายถึง “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” กรมศิลปากรได้บรรยายถึงความสำคัญของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ว่า “การที่หน่วยทหารได้รับพระราชทานระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หมายถึง การได้รับพระราชทานความไว้วางพระราชหฤทัย ถือเป็นเกียรติยศและหน้าที่ที่ทหารจะต้องรักษาจงไว้ด้วยความเคารพรัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามสงครามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นเครื่องหมายชักนำความจงรักภักดีของเหล่าทหารหาญให้ต่อสู้เข้าศึกเพื่อช่วยชนชาติ ทหารทั้งปวงต้องพิทักษ์รักษาธงไชยเฉลิมพลสำหรับหน่วยของตนไว้ยิ่งกว่าชีพ”¹¹¹ จากความหมายดังกล่าวจะพบว่า จุดเน้นยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไปจากยุคแรก ธงยังคงเป็นตัวแทนของการแบ่งภาคองค์พระมหากษัตริย์ไปประจำยังกรมกองทหารต่างๆ ทุกกรมกองของกองทัพไทยก็ว่าได้ ซึ่งความหมายดังกล่าวเกิดขึ้นจากพิธีกรรมการตรึงหมุดธงไชยเฉลิมพล ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เส้นพระเกศาขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่บรรจุอยู่ในหมุดของธงไชยแต่ละธงมีลักษณะความเป็นพระองค์(become very personalized as His Majesty)มากขึ้น และเป็นความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดที่เหล่าทหารหาญจับต้องได้ เป็นรูปธรรมที่สื่อถึงองค์พระมหากษัตริย์ได้อย่างแท้จริง ซึ่งโดยนัยธงไชยเฉลิมพลนี้หมายถึงสถาบันพระมหากษัตริย์และกองทัพจะทำหน้าที่ปกป้องรักษาและนำมาซึ่งความสงบสุขของปวงชนชาวไทย¹¹² และเพื่อเป็นการแสดงความเคารพ ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดี ราชการทหารจึงกำหนดให้มีพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงไชยเฉลิมพล หรือเรียกสั้นๆ ว่า **พิธีสาบานธง** ในวันกองทัพไทยของทุกปี

พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงไชยเฉลิมพล(พิธีสาบานธง)

หลังจากที่เหล่ากรมกองต่างๆ ได้รับพระราชทานธงไชยเฉลิมพลมาประจำกรมกองของตนแล้ว กองทัพก็ได้จัดให้เหล่าทหารหาญทุกคนต้องกระทำพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงไชยเฉลิมพล ซึ่งเป็นพิธีการทางทหาร จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในวันกองทัพไทย และวันสำคัญของแต่ละเหล่าทัพ เหตุที่จัดขึ้นในวันกองทัพไทยในเดือนมกราคมของทุกปี ซึ่งเป็นวันที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชกระทำยุทธหัตถีมีชัยเหนือศัตรูก็เพราะต้องการที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์

¹¹¹ กรมศิลปากร, พระราชพิธีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯสยามินทร์ราช บรมนาถบพิตร(กรุงเทพฯ: กราฟิคฟอร์แมต (ไทยแลนด์), 2543), หน้า 251.

¹¹² Kobkua suwannathat-Pian, King, Country and Constitutions: Thailand's political Development 1932-2000 (New York: RoutledgeCurzon press, 2003), pp.158-159.

ในปัจจุบันกองทัพบกจะกระทำพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลเป็นส่วนรวมที่กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ บางเขน กองทัพเรือจะกระทำพิธีที่หน่วยบัญชาการต่อสู้อากาศยานและรักษาฝั่ง อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี กองทัพอากาศกระทำพิธี ณ ลานอเนกประสงค์ โรงเรียนนายเรืออากาศ ดอนเมือง สำหรับหน่วยทหารอื่นที่มีที่ตั้งนอกเขตจังหวัดทหารบก กรุงเทพฯ ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดใกล้เคียงกัน กระทำพิธีร่วมกันหรือจะกระทำพิธี ณ ที่ตั้งหน่วยทหารหรือพื้นที่ที่เหมาะสม¹¹⁴

พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลเรียกชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า "The Ceremony of Taking the Oath of Allegiance to the Colors" พิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลเรียกอย่างสามัญว่า พิธีสาบานธง มีขึ้นครั้งแรกเท่าที่ปรากฏหลักฐานคือสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ.2470 ที่ลานพระบรมรูปทรงม้าโดยพระองค์เสด็จเป็นประธาน¹¹⁵

ต่อมาในปี พ.ศ. 2493 กระทรวงกลาโหมได้ สั่งการให้แต่ละเหล่าทัพแยกกันทำพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล สำหรับกองทัพบกได้จัดให้มีขึ้นในวันที่ 8 พฤศจิกายน ของทุกปี 25 มกราคม 2496 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันได้เสด็จพระราชดำเนินมาเป็นประธานในพิธี และพระราชทานธงชัยเฉลิมพลแก่กรมกองทหารที่ทางราชการดำริไว้คือ เหล่าทหารราบ 10 กองพัน, เหล่าทหารปืนใหญ่ 16 กองพัน(รวมทั้งกองพันทหารปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยานด้วย), เหล่าทหารม้า 7 กองพัน, เหล่าทหารช่าง 6 กองพัน, เหล่าทหารสื่อสาร 1 กองพัน และเหล่าทหารขนส่ง 2 กองพัน รวมทั้งสิ้น 42 กองพัน งานพระราชทานธงไชยเฉลิมพลนี้ ทางราชการทหาร

¹¹³ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, กองทัพไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า 167.

¹¹⁴ สุทธิพงษ์ พันแสน, ธงไชยเฉลิมพล (Online), 15 กุมภาพันธ์ 2552.แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/ธงชัยเฉลิมพล>

¹¹⁵ "พิธีกระทำสัตย์สาบานต่อธงชัยเฉลิมพลของทหารที่กรุงเทพฯซึ่งได้กระทำหน้าพระที่นั่ง พ.ศ.2470," ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 44 ตอน ง (16 ตุลาคม พ.ศ. 2470): 2129.

“...อันธงไชยเฉลิมพล ดังที่ได้มอบให้แก่หน่วยทหารต่างๆ ไปแล้ว กล่าวโดยทั่วไปก็คือ ธงประจำกองทหารดังที่ได้ระบุอยู่ในกฎกระทรวงกลาโหมแล้ว แต่โดยนัยความหมายย่อมมีความสำคัญยิ่ง เป็นสิ่งที่ทหารจะต้องเคารพเทอดทูน และรักษาไว้เสมือนดังหนึ่งชีวิตของตน ที่คั่นธงและผืนธงได้รวบรวมเครื่องหมายต่างๆ อันหมายถึงบรรดาสถาบันที่ทหารพึงเคารพเทอดทูน และมีหน้าที่ป้องกันรักษา คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อยู่ครบถ้วนแล้ว นอกจากนี้ยังมีรูปอุณาโลมพร้อมด้วยอักษร “สละชีพเพื่อชาติ” เป็นคำขวัญปลุกใจให้องอาจกล้าหาญ ระลึกถึงเกียรติและหน้าที่อีกด้วย รวมความวาทะนี้ย่อมเป็นมิ่งขวัญ แสดงความเป็นปึกแผ่น และเตือนใจให้ระลึกถึงเกียรติ และหน้าที่ของทหารนั่นเอง ฉะนั้น ขอบทหารทั้งหลาย จงเทอดทูนและรักษาธงไชยเฉลิมพลของตนไว้ให้จงดี และมันอยู่ในคำปฏิญาณ ซึ่งยอมต้องได้กระทำต่อธงไชยเฉลิมพลนั้น อย่าให้เสียความสัตย์ได้ จงมันอยู่ในระเบียบวินัย และพยายามปฏิบัติหน้าที่ของตนให้สมกับเป็นชายชาติทหาร และขอให้ธงไชยเฉลิมพลอันได้มอบแล้วนี้ จงเป็นมิ่งขวัญนำสิริมงคล เกียรติและโชคชัยมาสู่หน่วยต่างๆ ทุกวัน.....”¹¹⁷

ในปี พ.ศ. 2500 ได้มีการประกอบพิธี กระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลของทหารทั้งสามเหล่าทัพ ในเขตพระนครและธนบุรีร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง และต่อมาก็ได้กำหนดให้หน่วยทหารในแต่ละพื้นที่จัดทำพิธี ฯ ภายในหน่วย เพื่อลดปัญหาการจลาจล ต่อมาเมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นนายกรัฐมนตรีได้กำหนดให้วันที่ 8 เมษายน เป็นวันกองทัพไทยเนื่องจากวันดังกล่าวเป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าให้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งกรมยุทธนาธิการอันเป็นจุดกำเนิดของกองทัพบก และกระทรวงกลาโหมขึ้น¹¹⁸ ในวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2506 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ผู้บัญชาการทหารสูงสุดเป็นประธานในพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลของทหารทั้ง 3 เหล่าทัพ ณ ลานพระบรมรูปทรงม้า¹¹⁹ ทักษ์ เฉลิมเตียรณได้พูดถึงพิธีนี้ในยุคสฤษดิ์ว่า จอมพลสฤษดิ์ได้ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์มั่นคงและแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ตามธรรมเนียมการปกครอง ในฐานะของพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมยิ่งขึ้น และจอมพลสฤษดิ์ได้

¹¹⁶ กองทัพบก, “คำปราศรัยของผู้บัญชาการทหารบก เนื่องในวันระลึกของกองทัพบก 25 มกราคม 2496,” วันกองทัพบก 25 มกราคม 2497 (ม.ป.ท.: สำนักพิมพ์ประชาช่าง, 2497), หน้า 1 – 2.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12 – 13.

¹¹⁸ กองทัพบก, ก้าวใหม่ของกองทัพบก ศุภศวรรษ 40 (กรุงเทพฯ: บริษัท โอ. เอส. พรีนติ้ง, 2541), หน้า 123-124.

¹¹⁹ ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, การเมืองระบบพหุนิยมแบบเผด็จการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 30.

พ.ศ.2523 พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ในขณะนั้น ได้ดำริว่าวันกองทัพไทยน่าจะได้เปลี่ยนเป็นวันที่มีความสำคัญและมีความหมาย สำหรับทหารทั้งสามเหล่าทัพ และเป็นวันที่มีเกียรติประวัติในทางตำนานและประวัติศาสตร์ของชาติ นั่นคือ วันที่พระนเรศวรมหาราชทรงกระทำยุทธหัตถีชนะสมเด็จพระมหาอุปราชาแห่งกรุงหงสาวดี ตรงกับวันจันทร์ แรม 2 ค่ำ เดือนยี่ ปีมะโรง ซึ่งตรงกับวันที่ 25 มกราคม พ.ศ.2135 ประกอบกับเดือนมกราคมเป็นเดือนที่ทหารใหม่ที่ถูกคัดเลือกเข้ารับราชการทหารได้รับการฝึกศึกษา ฝึกบุคคล ทำการรบ และการฝึกภาคสนามเสร็จสิ้นแล้วพร้อมที่จะทำการรบเพื่อป้องกันประเทศชาติ¹²¹ จึงได้กำหนดให้วันดังกล่าวเป็นวัน “กองทัพไทย” โดยกำหนดใช้อย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ.2524 ในวันกองทัพไทย ในวันกองทัพไทย กองทัพได้มีการจัดกิจกรรมเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนแรกคือพิธีสงฆ์เป็นพิธีอุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษซึ่งเป็นนักรบซึ่งและอุทิศให้พระบรมกษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ที่ทรงนำพาไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ต่อสู้กับอริราชศัตรู ในส่วนกลาง กองบัญชาการทหารสูงสุดก็จะเป็นเจ้าภาพ แบ่งกันไปวางพวงมาลาสักการะดวงวิญญาณของนักรบไทยตามอนุสาวรีย์สำคัญๆ ต่างๆ เช่น ที่ดอนเจดีย์ อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ อนุสาวรีย์ทหารอาสา เป็นต้น

ส่วนที่สอง เรียกว่าพิธีสาบานตนเข้าเป็นทหารต่อหน้าธงชัยเฉลิมพล ณ ที่ตั้งของทหารแต่ละเหล่าทัพ ในกรุงเทพฯจะจัดพิธีเป็นส่วนรวมที่ กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์บางเขน ก็จะเป็นเรื่องของทหารใหม่ที่เพิ่งเข้ามารับราชการ ก็จะมีการสวนสนามต่อหน้าธงชัยเฉลิมพลซึ่งเป็นเหมือนสัญลักษณ์แทนพระมหากษัตริย์ คนที่เข้าเป็นทหารต้องผ่านพิธีนี้ทุกคน ถ้าไม่เคยผ่านถือว่าไม่ใช่ทหารจริง เมื่อครั้งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงเข้ารับราชการเป็นนายทหารประจำกรมข่าวทหารบก กระทรวงกลาโหม ใน พ.ศ.2518 และในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ.2519 ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล ณ ลานพระราชวังดุสิต เช่นเดียวกับทหารทุกคน ซึ่งนับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงร่วมในพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล¹²²

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน, 362.

¹²¹ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, กองทัพไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า 167.

¹²² สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, เทอดพระเกียรติจอมทัพไทย (กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, 2546), หน้า 456.

ส่วนที่สาม คือการทำกิจกรรมอันเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมต่างๆ เมื่อเสร็จกิจกรรมก็จะมีงานรื่นเริงเพื่อบำรุงขวัญลูกน้องผู้ได้บังคับบัญชา แล้วแต่หน่วยใดจะจัดอย่างไร นอกจากนี้ยังมีการกล่าวคำปราศรัยของผู้บัญชาการทหารสูงสุดและเผยแพร่ผลงานที่สำคัญในรอบปี¹²³

ต่อมาเมื่อนักประวัติศาสตร์ได้ตรวจสอบวันกระทำยุทธหัตถีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชใหม่จึงพบว่า วันกระทำยุทธหัตถีที่ถูกต้อนั้น ตรงกับวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2135 กองทัพจึงได้นำเสนอข้อมูลให้กับรัฐบาลเพื่อให้ประกาศเปลี่ยนแปลงวันกองทัพไทยให้ถูกต้อง ซึ่งในรัฐบาลนี้ พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ เห็นชอบตามที่กระทรวงกลาโหมเสนอมา กองบัญชาการทหารสูงสุดพร้อมด้วยกองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ จึงมีคำสั่งเปลี่ยนแปลงวันกองทัพไทยจากวันที่ 25 มกราคม มาเป็นวันที่ 18 มกราคม ของทุกปีแทน โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา ในวันนี้กองบัญชาการทหารสูงสุด ร่วมกับกองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ ได้จัดงานดังนี้

เวลา 08.30 น. ผู้บัญชาการทหารสูงสุดจะเดินทางไปเป็นประธานประกอบพิธีวางพวงมาลาสักการะดวงวิญญาณของนักรบไทยผู้กล้าหาญในอดีต ณ ลานประกอบพิธี อนุสรณ์สถานแห่งชาติ ซึ่งในปัจจุบันนี้กองทัพไทยได้อัญเชิญดวงวิญญาณนักรบไทยจากทุกสมรภูมิไปสถิตอย่างถาวร และได้จารึกนามวีรชนผู้กล้าหาญเหล่านั้นไว้แล้ว

เวลา 09.00 น. มีการประกอบพิธีสงฆ์ อุทิศส่วนกุศลแด่ดวงวิญญาณนักรบไทย ณ อนุสรณ์สถานแห่งชาติ เวลา 10.00 น. กองบัญชาการทหารสูงสุด กองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ และกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน จัดนายทหารชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้แทนไปเยี่ยมเยียนมอบของขวัญแก่ทหาร ตำรวจ พลเรือน อาสาสมัครที่ได้รับบาดเจ็บ เนื่องจากการปฏิบัติหน้าที่ป้องกันประเทศ ซึ่งพักรักษาตัวและพักฟื้นในโรงพยาบาล หรือสถานที่พักฟื้นในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด สำหรับในกรุงเทพมหานคร แบ่งเป็น 4 สาย ดังนี้

สายที่ 1 กองบัญชาการทหารสูงสุด จัดผู้แทนไปเยี่ยมที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า

สายที่ 2 กองทัพบก จัดผู้แทนไปเยี่ยมที่โรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้า

สายที่ 3 กองทัพเรือ จัดผู้แทนไปเยี่ยมที่โรงพยาบาลตำรวจ

สายที่ 4 กองทัพอากาศ จัดผู้แทนไปเยี่ยมที่โรงพยาบาลทหารผ่านศึก

เวลา 14.30 น. กระทำพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล ณ ที่ตั้งหน่วยทหารแต่ละเหล่าทัพ ซึ่งถือเป็นประเพณีที่สำคัญยิ่ง สำหรับผู้ที่เป็นทหารรับใช้ประเทศชาติ โดยกองบัญชาการทหารสูงสุดกระทำพิธีที่กองพันสื่อสารทหาร ทูงสีกันดอนเมือง กองทัพบกจะกระทำพิธีเป็นส่วนรวมที่กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ บางเขน กองทัพเรือจะกระทำพิธีที่หน่วย

¹²³ พิชามณู, (นามปากกา). "สามเหล่าทัพร่วมเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เนื่องในวันกองทัพไทย," สกุลไทย

จากนั้นระหว่าง เวลา 20.20-21.00 น. ผู้บัญชาการทหารสูงสุด และผู้บัญชาการเหล่าทัพ กล่าวคำปราศรัย พร้อมผลงานที่สำคัญในรอบปีของกองบัญชาการทหารสูงสุด และเหล่าทัพทาง สถานีโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทยรวมทั้งถ่ายทอดสดทางสถานีวิทยุกระจายเสียง ทั่วประเทศ โดยรับสัญญาณการถ่ายทอดจากสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ซึ่งเป็นแม่ข่าย กองทัพบก ไทย ได้ตระหนักดีถึงอุดมการณ์ของชาติไทยที่ว่า “พิทักษ์ชาติ ปกป้องเอกราชอธิปไตย ค้ำครอง ศาสนา เทิดทูนรักษาดำรงมั่นคงไว้ซึ่งพระมหากษัตริย์ ขจัดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สังคม บำบัดทุกข์ บำรุงสุข ประสานประโยชน์ถ้วนหน้า รักษาสิทธิเสรีภาพ สร้างความสามัคคี และมี คุณธรรม”¹²⁴

โดยสรุปพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลที่จัดขึ้นในวันกองทัพไทย 18 มกราคม ของทุกปี การกำหนดให้ทหารกล่าวปฏิญาณว่าจะจักยอมตาย เพื่ออิสรภาพ และความสงบแห่ง ประเทศชาติ จะรักษาไว้ ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จะอยู่ใน ศีลธรรมของศาสนา จะเชิดชูและรักษาไว้ ซึ่งพระบรมเดชาานุภาพแห่งพระมหากษัตริย์เจ้า จะ เชื่อถือผู้บังคับบัญชา และปฏิบัติตามคำสั่งโดยเคร่งครัด ทั้งจะปกครองแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาโดย ยุติธรรม และจะไม่แพร่งพรายความลับของราชการ (ตามข้อบังคับธรรมเนียมทหารที่บัญญัติไว้ใน ยุคคณะราษฎร พ.ศ.2480) แท้จริงคือการแพร่กระจายจิตสำนึกและอุดมการณ์ใน“การเป็นทหารที่ ดี”ไปยังทหารใหม่ทุกคน ทุกๆหน่วยให้มีจิตสำนึกที่ตรงกัน เป็นกระบวนการทำให้กลายเป็นทหาร ไทยที่ดีนั่นเอง ทหารใหม่ทุกคนต้องเข้าร่วมจึงจะถือว่าเป็นทหารอย่างแท้จริง พิธีดังกล่าวมี ลักษณะคล้ายคลึงกับการถือน้ำของทหารในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นอย่างยิ่งที่ทรงได้ยกเลิกการถือน้ำ เดือนของทหารมาเป็น การกำหนดให้ทหารใหม่และทหารที่เปลี่ยนตำแหน่งใหม่เท่านั้นที่ต้องถือน้ำ เมื่อมีการจัดตั้งกองทหารประจำการในช่วงรัชกาลที่ 5-6 นั้นปรากฏว่าทหารต้องมีการปฏิญาณต่อ ธงชัยเฉลิมพลด้วยอีกทางหนึ่ง หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพระราชพิธีถือน้ำทุกประเภทถูก ยกเลิกไป เหลือแต่การปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลสืบมาจนกลายเป็นประเพณีทางทหารและ ในช่วงสภษดีพิธีนี้ก็ถูกให้ความสำคัญมากยิ่งขึ้น

¹²⁴ พันเอก(พิเศษ) สุรัตน์ บรรเทาทุรามัย, ทหารเปลี่ยนใหม่ "วันกองทัพไทย" ยึด 18 มกราคม (Online), 18 มกราคม 2550.

การรื้อฟื้นและการขยายตัวของทหารรักษาพระองค์ (รอ.) ในกองทัพไทย

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 กรมทหารบกราบที่ 1 มหาเด็กรักษาพระองค์ ถูกยุบเหลือ 1 กองพัน และได้ नामใหม่ว่า “กองพันทหารราบที่ 1 มหาเด็กรักษาพระองค์” มีที่ตั้งอยู่บริเวณสวนเจ้าเชตุ(ปัจจุบันเป็นกรมรักษาดินแดน)¹²⁵ จนถึง พ.ศ. 2493 ในรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งเป็นช่วงของการฟื้นฟูกษัตริย์นิยม กรมทหารราบที่ 1 มหาเด็กรักษาพระองค์ก็ได้รับการสถาปนาขึ้นมาอีกครั้ง โดยจัดให้มีกำลังทั้งหมด 3 กองพัน มีการเปลี่ยนชื่อเรียกเสียใหม่เพื่อเน้นย้ำถึงความสำคัญของสถาบันผู้ให้กำเนิด กองพันที่ 1 และ 2 มีนามว่า “มหาเด็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ส่วนกองพันที่ 3 ได้ नामว่า “มหาเด็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2496 ทางราชการ(ขณะนั้นจอมพล ผิน ชุณหะวัณ เป็นผู้บัญชาการทหารบก ลำดับที่ 15 ระหว่าง 28 พฤษภาคม 2491 - 23 พฤษภาคม 2497) ได้จัดให้เพิ่มกองพันที่ 4 ในกรมทหารราบที่ 1 มหาเด็กรักษาพระองค์ฯ อีก 1 กองพัน¹²⁶

เมื่อสิ้นสุดยุคคณะราษฎรในช่วงรัฐบาลของสฤษดิ์ ธนะรัชต์(9 ก.พ 2502-8 ธ.ค 2506) และช่วงรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร(9 ธ.ค 2506-17 พ.ย 2514) พบว่ามีการฟื้นฟูกรมทหารรักษาพระองค์ขึ้น และช่วงรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์(3 มี.ค. 2523-4 ส.ค.2531) ปรากฏว่าได้มีการขยายภาพของทหารแห่งพระราชาโดยการกำหนดให้หน่วยทหารต่างๆทั้ง 3 เหล่าทัพ เปลี่ยนชื่อหน่วยโดยมีคำว่า “รักษาพระองค์” ต่อท้าย แต่ภารกิจหน้าที่ของหน่วยนั้นๆ ยังคงเป็นเช่นเดิมคือเป็นภารกิจทางทหารของกองทัพ ดังนี้ “ทหารรักษาพระองค์” จึงเกิดขึ้นและเข้าร่วมในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาเพื่อเฉลิมพระเกียรติแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทหารรักษาพระองค์ที่เกิดขึ้นได้แก่

1. **กองพลที่ 1 รักษาพระองค์** ได้เริ่มก่อกำเนิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 16 ธ.ค.2476 หลังคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีคำสั่งลาโฮม (พิเศษ) เรื่อง เปลี่ยนแปลงการจัดกองทัพบก มีการตั้งยุบกองบัญชาการต่าง ๆ นับตั้งแต่ กองทัพ, กองพล ลงไปจนกระทั่งกรม คงเหลือไว้เฉพาะหน่วยระดับกองพันเท่านั้น กองพลที่ 1 (รักษาพระองค์) จึงถูกยุบลงนับตั้งแต่นั้นมา คงเหลือเพียงกองบังคับการจังหวัดทหารบกกรุงเทพ ฯ ขึ้นใน

¹²⁵ นายวรการบัญชา, ตำนานทหารมหาดเล็ก (กรุงเทพฯ : กรีนแมคพาย, 2547), หน้า 29.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29-32.

2 เม.ย.พ.ศ.2516 กองพลที่ 1 ได้รับการโปรดเกล้า ฯ พระราชทานนามหน่วย นามว่า “กองพลที่ 1 รักษาพระองค์” มีชื่อคำย่อทางทหารว่า “พล.1 รอ.” ซึ่งถือได้ว่าเป็นหน่วยรักษาพระองค์ในระดับกองพลหน่วยแรกของกองทัพก พ.ศ. 2525 กองพลที่ 1 รักษาพระองค์ เปลี่ยนนามหน่วยเป็น “กองพลทหารราบที่ 1 รักษาพระองค์” ใช้ชื่อย่อว่า “พล.ร.1 รอ.” และในปี พ.ศ.2526 กองพลทหารราบที่ 1 รักษาพระองค์ ได้เปลี่ยนนามหน่วยกลับมาเป็น “กองพลที่ 1 รักษาพระองค์” ใช้ชื่อย่อว่า “พล.1 รอ.” จวบจนถึงปัจจุบัน¹²⁷

2. กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.1รอ.) พ.ศ.2508 ทางราชการ(ขณะนั้นจอมพล ประภาส จารุเสถียร เป็นผู้บัญชาการทหารบก ลำดับที่ 18 ระหว่าง 1 ตุลาคม 2507 - 1 ตุลาคม 2516)ได้ปรับอัตรา และได้เปลี่ยนชื่อ กองพันทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ เป็นกองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ และยังคงอยู่ในบังคับบัญชาของ กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ เช่นเดิม ต่อมาในปี พ.ศ.2522 (ขณะนั้นพลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์เป็นนายกรัฐมนตรี พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เป็นผู้บัญชาการทหารบก ลำดับที่ 22 ระหว่าง 1 ตุลาคม 2521 - 25 สิงหาคม 2524)ได้เปลี่ยนชื่อเป็น กองพันทหารมหาดเล็ก¹²⁸

21 ธันวาคม พ.ศ. 2520 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายทหารพิเศษประจำกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์¹²⁹

6 ตุลาคม พ.ศ. 2521 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ ทรงดำรงตำแหน่งรองผู้บังคับกองพันทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์¹³⁰

¹²⁷ กองพลที่ 1 รักษาพระองค์, ประวัติกองพลที่ ๑ รักษาพระองค์ (Online), 12 เมษายน 2552.แหล่งที่มา

<http://www.army1.rta.mi.th/>

¹²⁸ นายวรากรบัญชา, ตำนานทหารมหาดเล็ก (กรุงเทพฯ : กรีนแมคพาย, 2547), หน้า 32.

¹²⁹ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, พระราชประวัติพลเอกหญิง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี องค์ผู้อำนวยการกองวิชาประวัติศาสตร์ ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (พ.ศ. 2530 - ปัจจุบัน) (Online), 10 มกราคม 2552.แหล่งที่มา http://www.crma.ac.th/histdept/tul_kra_mom/hrh_resume.htm

28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับกองพัน ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์¹³¹

พ.ศ. 2526 ทางราชการได้ปรับอัตราและเปลี่ยนชื่อกองพันทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ เป็นกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ฯ ขึ้น เป็นหน่วยขึ้นตรงของกองพลที่ 1 รักษาพระองค์ ไม่ขึ้นกับการบังคับบัญชากับกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ อีกต่อไป¹³²

13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2527 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ ทรงดำรงตำแหน่ง ผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์¹³³

พ.ศ. 2530 ทางราชการได้ปรับ กรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ฯ จากการเป็นหน่วยขึ้นตรงของกองทัพที่ 1 รักษาพระองค์ เป็นหน่วยขึ้นตรงของกองทัพบก¹³⁴

30 กรกฎาคม พ.ศ. 2531 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการหน่วยบัญชาการ ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์¹³⁵

พ.ศ. 2534 ทางราชการ(ขณะนั้นนายอานันท์ ปันยารชุนเป็นนายกรัฐมนตรี และพลเอก สุจินดา คราประยูร เป็นผู้บัญชาการทหารบก ลำดับที่ 26 ระหว่าง 29 มีนาคม 2533 - 6 เมษายน 2535)ได้ปรับขยายอัตรา และเปลี่ยนชื่อกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ฯ เป็นหน่วยบัญชาการทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ และเมื่อ 25 พ.ย. 2534 กองทัพบกได้แปรสภาพหน่วยบัญชาการทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ เป็นกองพันทหารราบที่ 4 กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ ขึ้นการบังคับบัญชากับกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ เช่นเดิมจนถึงปัจจุบัน¹³⁶

9 มกราคม พ.ศ. 2535 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการหน่วยบัญชาการถวายความปลอดภัยรักษาพระองค์ สำนักผู้บัญชาการทหารสูงสุด¹³⁷

¹³⁰ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย (กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, 2546), หน้า 457.

¹³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹³² นายวรการบัญชา, ตำนานทหารมหาดเล็ก (กรุงเทพฯ : กรีนแมคพาย์, 2547), หน้า 33.

¹³³ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย, หน้า 457.

¹³⁴ นายวรการบัญชา, ตำนานทหารมหาดเล็ก, หน้า 33.

¹³⁵ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย, หน้า 457.

¹³⁶ นายวรการบัญชา, ตำนานทหารมหาดเล็ก, หน้า 33-35.

¹³⁷ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม, เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย, หน้า 457.

3. กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ เกิดขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2545 (ร.ศ.121) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ จัดตั้ง กรมทหารราบที่ 2 ล้อมวังขึ้น มีหน้าที่รักษาการณ์ในเขตพระราชฐานชั้นนอก โดย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ทรงดำรงตำแหน่งเป็นผู้บังคับการพิเศษและทรงพระยศเป็นพันเอกพิเศษของกรมนี้

พ.ศ. 2492 ในระหว่างที่ พันเอกถนอม กิตติขจร เป็นผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ ด้วยความจงรักภักดีแด่พระมหากษัตริย์และด้วยความวิริยะเพื่อที่จะรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมทหารราบที่ 11 จึงได้เป็นหน่วยรักษาพระองค์เช่นเดิม ต่อมากองทัพบกได้แปรสภาพกองพันที่ 4 (ร.11 พัน.4 รอ.) เป็นกองพันที่ 2 กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ เมื่อ พ.ศ. 2500¹³⁸

4. กรมทหารราบที่ 31 รักษาพระองค์ เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2484 โดยกระทรวงกลาโหม ได้จัดตั้งหน่วยทหารขึ้น มีชื่อว่า กรมทหารราบที่ 3 ประกอบด้วย กองพันทหารราบที่ 4 กองพันทหารราบที่ 6 และกองพันทหารราบที่ 8 ต่อมาในปี พ.ศ.2519 สภากลาโหม มีมติให้เรียก หน่วยขึ้นตรงต่อหน่วยทหารรักษาพระองค์ เป็น หน่วยทหารรักษาพระองค์ ด้วย หน่วยจึงได้ชื่อว่า " กรมผสมที่ 31 กองพลที่ 1 รักษาพระองค์ " พ.ศ.2523 ได้รับโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม สถาปนาเป็น หน่วยทหารรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เรียกชื่อว่า “ กรมทหารราบที่ 31 รักษาพระองค์ ”¹³⁹

5. กรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์ เดิมมีชื่อว่า กรมทหารราบที่ 20 จัดตั้งขึ้นเมื่อ 19 กรกฎาคม พ.ศ.2450 (ร.ศ.125) มีที่ตั้งอยู่ที่ มณฑลนครไชยศรี (นครปฐม) ซึ่งเป็นกรมอิสระขึ้นตรงต่อกรมยุทธนาธิการ ต่อมาได้จัดระเบียบกรมกองใหม่ จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ กรมทหารราบที่ 12 ” เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2453 (ร.ศ.126)

ในปี พ.ศ.2525 กองทัพบกได้มีคำสั่งจัดตั้ง กรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์ ขึ้นมาใหม่ตามคำสั่ง กองทัพบก (เฉพาะ) ที่ ๒๔๘/๒๕ ลง 11 ตุลาคม 2525 ตามแผนงานเสริมสร้างกำลังกองทัพ เพื่อที่จะได้เป็นหน่วยที่รับผิดชอบในพื้นที่แนวชายแดนไทย - กัมพูชา ด้านตะวันออก โดยขึ้นการบังคับบัญชา กับ กองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์ โดยกองทัพบก ได้รับโอนการ

¹³⁸ ประวัติหน่วย, กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ (Online), 20 มกราคม 2552. แหล่งที่มา http://th.wikipedia.org/wiki/กรมทหารราบที่_11_รักษาพระองค์

¹³⁹ ประวัติหน่วย, กรมทหารราบที่ 31 รักษาพระองค์ (Online), 12 เมษายน 2552. แหล่งที่มา http://www.rdf31.com/History.html/กรมทหารราบที่_31_รักษาพระองค์/ประวัติหน่วย

กรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์ และหน่วยขึ้นตรง ได้รับการสถาปนาให้เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตามหนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ด่วนมาก ที่ นร.๑๒๑/๔๑๘๑ ลง 28 มิถุนายน 2527 เรื่อง พระราชทานพระบรมราชานุญาตสถาปนา กรมทหารราบที่ 12 เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์¹⁴⁰

6. กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์

พระบรมราชินีนาถ (ร. 21 รบ.) ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2493 ตามคำขอขององค์การสหประชาชาติ ในการจัดตั้งกำลังเข้าช่วยเหลือรัฐบาลของสาธารณรัฐเกาหลี เพื่อยับยั้งการรุกรานของฝ่ายคอมมิวนิสต์เกาหลีเหนือ โดยใช้นามหน่วยครั้งนั้นว่า “กรมผสมที่ 21” ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2502 สถิตย์ ธีระวัชต์ได้แปรสภาพหน่วยจากกรมผสมที่ 21 มาเป็นทหารรักษาพระองค์ในสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2502 จัดเป็นเหล่าทหารราบขึ้นตรงต่อกองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์กองทัพบกที่ 1 และได้กราบทูลเชิญให้สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษ ได้รับพระราชทานสมณนามจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถว่า "ทหารเสือนวมินทร์ราชินี"¹⁴¹

7. กรมทหารม้าที่ 4 รักษาพระองค์ 10 มิถุนายน พ.ศ.2523 (ขณะนั้นพลเอก เปรม

ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี และพลเอก อาทิตย์ กำลังเอก เป็นผู้บัญชาการทหารบก ลำดับที่ 24 ระหว่าง 1 ตุลาคม 2525 - 27 พฤษภาคม 2529)ทางราชการแต่งตั้งให้พันเอกหญิง สมเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนี เป็นผู้บังคับการพิเศษกรมทหารม้าที่ 4 รักษาพระองค์ และนายทหารพิเศษประจำกรมทหารม้าที่ 4 รักษาพระองค์¹⁴²

8. กองพลทหารม้าที่ 2 รักษาพระองค์ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 สมเด็จพระเทพ

รัตนราชสุดาฯ ทรงได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายทหารพิเศษ ประจำกองพลทหารม้าที่ 2

¹⁴⁰ ประวัติหน่วย, กรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์ (Online), 12 เมษายน 2552. แหล่งที่มา

<http://www.geocities.com/irag12/ประวัติหน่วย>

¹⁴¹ ประวัติหน่วย, กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ (online), 20 มีนาคม 2552.แหล่งที่มา [http://th.wikipedia.org/wiki/กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์](http://th.wikipedia.org/wiki/กรมทหารราบที่_21_รักษาพระองค์)

กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์

¹⁴² "แต่งตั้งผู้บังคับการพิเศษและนายทหารพิเศษ," ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 97 ตอนที่ 95 (24 มิถุนายน 2523): 1894.

9. นักเรียนนายร้อยโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า สถุขดี กำหนดให้ กรมนักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (กรม นนร. รอ. รร.จปร.) จำนวน 1 กองพัน เข้าร่วมในพิธีสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ตั้งแต่ครั้งแรก พ.ศ.2504 ต่อมาใน วันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2524 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายทหารพิเศษประจำกรมนักเรียนร้อยรักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า¹⁴⁴

10. การจัดตั้งทหารรักษาพระองค์ในกองทัพเรือ และกองทัพอากาศ

● กรมนักเรียนนายเรือรักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนนายเรือก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2440 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ.2521 กองทัพเรือได้ขอพระราชทานจัดตั้งทหารรักษาพระองค์ขึ้นทั้งนี้ เพื่อเป็นเกียรติประวัติ แก่กองทัพ โดยได้ขอพระราชทานจัดตั้ง "กองการปกครองโรงเรียนนายเรือ" หรือชื่อเดิมในขณะนั้นว่า "กองนักเรียนโรงเรียนนายเรือ" ให้เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์เรียกชื่อว่า "กองนักเรียนนายเรือรักษาพระองค์โรงเรียนนายเรือ" ใช้คำย่อว่า "กอง นนร.รอ.รร.นร." ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ.2533 ได้รับพระบรมราชานุญาตเปลี่ยนชื่อมาเป็น "กรมนักเรียนนายเรือรักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรือ" และใช้คำย่อว่า "กรม นนร.รอ.รร.นร." จนถึงปัจจุบัน¹⁴⁵

26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายทหารพิเศษ ประจำกองนักเรียนนายเรือรักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรือ, ประจำกองบังคับการกรมทหารราบที่ 3 รักษาพระองค์ กรมนาวิกโยธิน, ประจำกองนักเรียนนายเรืออากาศรักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรืออากาศ กรมยุทธศึกษาทหาร และประจำกองพันอากาศโยธินที่ 1 รักษาพระองค์¹⁴⁶

¹⁴³ "แต่งตั้งนายทหารพิเศษ," ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 119 ตอนพิเศษ 118 ง (2 ธันวาคม 2545): 1.

¹⁴⁴ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, พระราชประวัติพลเอกหญิง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี องค์ผู้อำนวยการกองวิชาประวัติศาสตร์ ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (พ.ศ. 2530 - ปัจจุบัน) (Online), 10 มกราคม 2552. แหล่งที่มา http://www.crma.ac.th/histdept/tul_kra_mom/hrh_resume.htm

¹⁴⁵ กรมนักเรียนนายเรือรักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรือ, ประวัติกรมนักเรียนนายเรืออากาศรักษาพระองค์.(Online), 12 เมษายน 2552. แหล่งที่มา <http://www.aircadetwing.com/index.php?lay=show&ac=article&id=251639>

¹⁴⁶ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี(Online). แหล่งที่มา http://th.wikipedia.org/wiki/สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ_สยามบรมราชกุมารี

● กองพันทหารราบที่ 9 รักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ 3 กองพลนาวิกโยธิน วันที่ 10 ก.ย. 2523 พัน.ร.9 กรม ร.3 นย. ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต สถาปนาเป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ ตามหนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ สร . ๑๒๑๑ / ๑๑๙๕ ลง ๑๐ ก . ย . ๒๓ ต่อมาวันที่ 3 ธ.ค.2525 เป็นครั้งแรกที่ พัน . ร . 9 รอ . กรม ร . 3 นย . ได้จัดกำลังพล 1 กองพันสวนสนามรักษาพระองค์ เข้าร่วม ในพิธี ถวายสัตย์ปฏิญาณตน และสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ ณ ลานพระราชวังดุสิต กรุงเทพฯ และได้จัดกำลังพลเข้าร่วม ในพิธีนี้ เป็นประจำทุกปี จนถึงปัจจุบัน วันที่ 25 ธ.ค.2525 ได้รับพระราชทานธงชัยเฉลิมพล

วันที่ 25 พ.ค.2525 กองทัพเรือ ได้ปรับการจัดส่วนราชการของกรมนาวิกโยธิน เป็น หน่วยบัญชาการนาวิกโยธิน โดยมี กองพล นาวิกโยธิน เป็นหน่วยขึ้นตรง กองพันทหารราบที่ 9 รักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ 3 กรมนาวิกโยธิน จึง เปลี่ยนชื่อหน่วยเป็น “ กองพันทหารราบที่ 9 รักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ 3 กองพลนาวิกโยธิน ” โดยมีชื่อย่อว่า “ พัน.ร.9 รอ. กรม ร.3 พล.นย ” ¹⁴⁷

● กรมทหารอากาศโยธินรักษาพระองค์ พ.ศ. 2523 ได้มีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ลง วันที่ 10 เดือนกันยายน ตามหนังสือสำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรีที่ สร.0201/24895 ลง 10 ก.ย.23 เรื่อง พระราชทานพระบรมราชานุญาตสถาปนาหน่วยทหารเป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ ความว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สถาปนาหน่วยทหารสังกัดกองทัพอากาศ กองพันทหารอากาศโยธิน 1 เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรียกชื่อว่า กองพันทหารอากาศโยธิน ๑ รักษาพระองค์ และเรียกค้าย่อว่า “ อย.พัน.อย. 1 รอ. ” เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2523 มีพระบรมราชานุญาตให้ กองบังคับการ กรมทหารราบที่ 3 กรมนาวิกโยธิน และกองพันทหารราบที่ 9 กรมทหารราบที่ 3 กรมนาวิกโยธิน เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์

พ.ศ. 2525 ตามพระราชกฤษฎีกา การแบ่งส่วนราชการกองทัพอากาศ พ.ศ. 2525 มีการเปลี่ยนแปลงการจัดส่วนราชการและการจัดอัตรากำลังของกรมอากาศโยธินใหม่ ปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมส่วนกำลังรบระดับกองพัน รวมส่วนเกี่ยวข้อง ให้เป็นหน่วยขึ้นตรงกับกรมทหารราบ คือ กองพันทหารอากาศโยธิน 1 รักษาพระองค์ (อย.ร.พัน.อย.1 รอ.) , กองพันทหารอากาศโยธิน 2 (อย.ร.พัน.อย. 2) , กองร้อยกองบังคับการ (ร้อย บก.อย.ร.) และ กองร้อยฝึก (ร้อยฝึก อย.)

พ.ศ. 2542 กรมทหารอากาศโยธิน ได้เตรียมการและเริ่มการดำเนินงานในส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อการขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสถาปนา กรมทหารอากาศโยธิน และ กองพันทหารอากาศโยธิน 2 ให้เป็น หน่วยทหารรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นเกียรติ

¹⁴⁷ ประวัติหน่วย, กองพันทหารราบที่ 9 รักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ 3 กองพลนาวิกโยธิน (Online), 12 เมษายน 2552.

วันที่ 9 เดือนมกราคม พ.ศ. 2544 ได้มี ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่อง พระราชทาน พระบรมราชานุญาตสถาปนาหน่วยทหารเป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ¹⁴⁸

- *กรมนักเรียนนายเรืออากาศรักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรืออากาศ* กระทรวงกลาโหมได้มี หนังสือที่ กท ๐๖๐๑/๑๖๙๘๐ ลงวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ.2523 กราบเรียนนายกรัฐมนตรี เพื่อ พิจารณานำความกราบทูล ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต สถาปนาหน่วยทหารในสังกัด กองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ หลังจากนั้นสำนัก เลขาธิการนายกรัฐมนตรี ได้มีหนังสือที่ สร ๐๒๐๐/๒๔๘๙๕ ลงวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2523 แจ้ง ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาต จึงถือแต่วันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2523 เป็นวันสถาปนากองนักเรียนนายเรืออากาศ เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์

ในวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ.2527 กองนักเรียนนายเรืออากาศรักษาพระองค์ ได้รับสถาปนา ขึ้นเป็น หน่วยระดับกรม จึงได้ขออนุญาตเปลี่ยนนามหน่วยจาก "กองนักเรียนนายเรืออากาศรักษา พระองค์" เป็น "กรมนักเรียนนายเรืออากาศ รักษาพระองค์" และได้ใช้นามใหม่ตั้งแต่วันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ.2528

ต่อมาเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ.2535 โรงเรียนนายเรืออากาศได้รับการยกฐานะเป็นหน่วย ขึ้นตรงกองทัพอากาศ กองนักเรียนนายเรืออากาศ รักษาพระองค์ จึงได้ชื่อว่า กรมนักเรียนนายเรือ อากาศ รักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรืออากาศ และเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2539 กองทัพอากาศ ได้ปรับส่วนราชการเป็น 3 กองบัญชาการ โรงเรียนนายเรืออากาศขึ้นตรงต่อกองบัญชาการฝึก คีฬาทหารอากาศ กรมนักเรียนนายเรืออากาศ รักษาพระองค์ จึงใช้ชื่อว่า กรมนักเรียนนายเรือ อากาศ รักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรืออากาศ กองบัญชาการฝึกกีฬาทหารอากาศ ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2539 จนถึงปัจจุบัน¹⁴⁹

- *กรมทหารต่อสู้อากาศยานรักษาพระองค์* หน่วยบัญชาการอากาศโยธิน กองบัญชาการ ยุทธทางอากาศ ได้รับการสถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ.2525 ตามพระราชกฤษฎีกาแบ่ง

¹⁴⁸ กรมทหารอากาศโยธิน รักษาพระองค์, ประวัติเหล่าทหารอากาศโยธินและกรมทหารอากาศโยธิน รักษาพระองค์ ตั้งแต่ อดีต...จนถึงปัจจุบัน (Online), 12 เมษายน 2552 . แหล่งที่มา <http://www.rtafsf.rtaf.mi.th/inf/history.htm>

¹⁴⁹ กรมนักเรียนนายเรืออากาศรักษาพระองค์, ประวัติกรมนักเรียนนายเรืออากาศรักษาพระองค์ (Online), 12 เมษายน 2552. แหล่งที่มา <http://www.aircadetwing.com/index.php?lay=show&ac=article&id=251639>

• ผู้งบับ 201 รัชษาพระองค้ ในว้วันที่ 9 ส.ค.2548 ด้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต สถาปนาหน่วยทหารเป็นหน่วยหน่วยทหารรัชษาพระองค้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้งบับ 201 บบ.2 พล.บ. 1 บบ.อ.เป็นผู้งบับ 201 รัชษาพระองค้ และมีเครื่องแบบทหารรัชษาพระองค้ของหน่วย

151

• ผู้งบับ 602 รัชษาพระองค้ ปี พ.ศ.2549 ผู้งบับ 602 ด้รับสถาปนาเป็น ผู้งบับรัชษา พระองค้ ในว้วันที่ 10 สิงหาคม 2549¹⁵²

สารที่เกี่ยวข้องในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรัชษาพระองค้

สารที่เกี่ยวข้องในการประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรัชษา พระองค้ มี 4 อย่างด้วยกันคือ 1) คำปฏิญาณในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล(พิธี สาบานธง)ที่จัดโดยกองทัพในว้วันที่ 18 มกราคมของทุกปี กำหนดให้นายทหารทุกนายทุกกรมกอง ด้องเข้าร่วม เป็นธรรมเนียมทางทหารที่มีการตราไว้เป็นข้อบังคับว่าด้วยการกระทำสัตย์ปฏิญาณ ตนซึ่งมีมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2480 (ในยุคของพล.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา) 2) คำปฏิญาณในพิธี ถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรัชษาพระองค้ที่เกิดขึ้นในยุคสฤษดิ์ พ.ศ.2504 3) คำกราบบังคมทูลของผู้บัญชาการทหารบกหรือผู้บัญชาการทหารสูงสุด 4) พระบรมราชาวาทของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทานแก่ทหารรัชษาพระองค้

คำปฏิญาณในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล(พิธีสาบานธง)

ทหารจะด้องปฏิญาณว่า

“ข้าพเจ้า (เอ่ยยศ นาม และนามสกุล) ขอกระทำสัตย์ปฏิญาณว่า

ข้าพเจ้า จักยอมตาย เพื่ออิสรภาพ และความสงบแห่งประเทศชาติ

¹⁵⁰ กรมทหารต่อสู้อากาศยานรัชษาพระองค้, ประวัติ (Online), 12 เมษายน 2552. แหล่งที่มา

<http://rtafsf.rtaf.mi.th/intranet/aaa/history.html>

¹⁵¹ ผู้งบับ 201 รัชษาพระองค้, ประวัติความเป็นมาผู้งบับ 201 รัชษาพระองค้ (Online), 12 เมษายน 2552.แหล่งที่มา

<http://www.wing2.rtaf.mi.th/201/Web201/History.html>

¹⁵² ผู้งบับ 602 รัชษาพระองค้, ประวัติผู้งบับ (Online), 12 เมษายน 2552.แหล่งที่มา

http://www.602sqdn.com/web/?page_id=3

ข้าพเจ้า จักรักษาไว้ ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
 ข้าพเจ้า จักอยู่ในศีลธรรมของศาสนา
 ข้าพเจ้า จะเชิดชูและรักษาไว้ ซึ่งพระบรมเดชาานุภาพแห่งพระมหากษัตริย์เจ้า
 ข้าพเจ้าจักเชื่อถือผู้บังคับบัญชา และปฏิบัติตามคำสั่งโดยเคร่งครัด ทั้งจักปกครองแก่
 ผู้ใต้บังคับบัญชาโดยยุติธรรม
 ข้าพเจ้า จะไม่แพร่งพรายความลับของราชการเป็นอันขาด”¹⁵³

คำปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลที่เกิดขึ้นใน พ.ศ.2480 นี้ เป็นความสืบเนื่องมาจากการ
 ถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งมีจุดเน้นอยู่ที่การถวาย
 ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และการปลุกฝังบทรบพิทักษ์
 พระมหากษัตริย์และประเทศชาติที่ได้เริ่มไว้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อพระราชกฤษฎีกา
 เปลี่ยนแปลงการปกครอง ความจำเป็นในการปลุกฝังอุดมการณ์และบทบาทใหม่ให้แก่ทหารใน
 กองทัพยังคงมีความจำเป็นอยู่ จะด้วยความเคยชินจากวัฒนธรรมระบอบเก่าหรือการยอมรับใน
 วิธีการปลุกฝังอุดมการณ์ที่ใช้วิธีกระทำสัตย์สาบาน ผู้นำทหารในคณะปฏิวัติจึงสืบทอดวิธีนี้ต่อมา
 เพียงแต่ได้ใส่ความหมายของบทบาทต่ออุดมการณ์ทหารพิทักษ์ปกป้องรัฐธรรมนูญเพิ่มเข้าไป

คำปฏิญาณในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์
 ทหารรักษาพระองค์จะต้องกล่าวปฏิญาณตนตามผู้บัญชาการทหารสูงสุดว่า
 “ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาท ปกเกล้าปกกระหม่อม
 ข้าพระพุทธเจ้า (ยศ-ชื่อ-นามสกุล) ขอถวายคำสัตย์ปฏิญาณ ต่อได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
 ว่า
 ข้าพระพุทธเจ้า จะยอมตายเพื่อรักษาไว้ ซึ่งพระบรมเดชาานุภาพ แห่งพระมหากษัตริย์เจ้า
 ข้าพระพุทธเจ้า จะจงรักภักดี และถวายความปลอดภัย ต่อได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จน
 ชีวิตหาไม่
 ข้าพระพุทธเจ้า จะเชิดชูและรักษาไว้ ซึ่งเกียรติยศ เกียรติศักดิ์ ของทหารรักษาพระองค์
 ทั้งจะปฏิบัติตน ให้เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ของได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททุกประการ
 ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ”¹⁵⁴

¹⁵³ พ.อ.ทวิช เปล่งวิทยา, คู่มือแบบธรรมเนียมทหาร(พระนคร: โรงพิมพ์อำนวยการพิมพ์, 2515), หน้า 783.

¹⁵⁴ กรมสารบรรณทหารบก, สัจฉัตรพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ เนื่องในพระราชพิธี
 เฉลิมพระชนมพรรษา ประจำปี 2539 (กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, 2539), หน้า 780-784.

สำหรับคำถวายสัตย์ปฏิญาณตนในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ ที่สฤษดิ์ ธานีรัตน์เป็นผู้กำหนดขึ้นนั้นต้องการให้ทหารรักษาพระองค์หรือโดยนัยนั้นก็คือทหารทั้งหมด(เพราะถูกเชื่อมโยงโดยพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล นายทหารชั้นผู้ใหญ่ในกองทัพบกที่เป็นทหารรักษาพระองค์และเข้าร่วมในพิธีดังกล่าว) มีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งดำรงพระราชสถานะเป็นประมุขและจอมทัพไทย โดยการเคารพเทอดทูนและแสดงบทบาทพิทักษ์ปกป้อง

คำกราบบังคมทูลของผู้บัญชาการทหารบกหรือผู้บัญชาการทหารสูงสุด

คำกราบบังคมทูลในรัฐพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้บัญชาการทหารบกในยุคแรก และผู้บัญชาการทหารสูงสุดในยุคต่อมา ในการกล่าวถวายรายงานแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีการร่างขึ้นใหม่ทุกปีเพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการทหารที่เกิดขึ้นในรอบปีนั้น คำกราบบังคมทูลนี้จะมีเนื้อหาหลักๆ 3 ประเด็น คือ **ส่วนแรก**จะเป็นการกล่าวสดุดีพระบรมเดชานุภาพของจอมทัพไทย **ส่วนที่สอง**มักกล่าวถึงภาระหน้าที่ของทหารหาญในช่วงปีนั้นๆ ตามสถานการณ์บ้านเมือง และ**ส่วนที่สาม**จะเป็นการกล่าวถวายพระพรชัยมงคลแด่องค์จอมทัพไทย และพระบรมวงศานุวงศ์

พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ทหารรักษาพระองค์

หลังจากที่ผู้บัญชาการทหารบกหรือผู้บัญชาการทหารสูงสุดกล่าวถวายรายงานแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็จะทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทตอบกลับมาให้แก่บรรดาทหารรักษาพระองค์ ซึ่งพระบรมราโชวาทมีลักษณะเช่นเดียวกับคำกราบบังคมทูล คือเนื้อหาแบ่งออกเป็น 3 ส่วน **ส่วนแรก**เป็นพระบรมราโชวาทกล่าวขอบคุณทหารรักษาพระองค์ที่พร้อมกันมาร่วมสวนสนามเนื่องในวันพระราชสมภพของพระองค์ **ส่วนที่สอง**เป็นพระบรมราโชวาทที่กล่าวย้ำถึงหน้าที่ของทหาร อุทิศการณ และเกียรติของทหาร รวมทั้งการปฏิบัติงานของทหารในรอบปีนั้นๆ และ**ส่วนที่สาม**คือคำอวยพรแก่บรรดาทหารหาญ

ตัวอย่างคำกราบบังคมทูลของผู้บัญชาการทหารบกและพระบรมราชาบาทเนื่องในรัฐพิธี
ถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ ตั้งแต่ พ.ศ.2502-2516

- คำกราบบังคมทูลในพิธีสวนสนามเนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาปี พ.ศ.2502
ที่นำโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์(นายกรัฐมนตรีผู้บัญชาการทหารบกและและผู้บัญชาการทหาร
สูงสุดในขณะนั้น)

“ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยทหารรักษาพระองค์
ทั้งหลาย ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส น้อมเกล้าถวายพระพรและความจงรักภักดีเนื่องในวาระดิถีตรงกับ
วันพระราชสมภพ ได้เวียนมาบรรจบครบรอบปีอีกครั้งหนึ่ง เป็นความชื่นชมโสมนัสของข้าพระพุทธเจ้าและเหล่า
ทหารรักษาพระองค์ทั้งหลาย ที่ได้เห็นปีหนึ่งล่วงมาโดยทรงพระเกษมสำราญปราศจากโรคาพาธและเหตุการณ์
ใดๆ เป็นนิมิตหมายแห่งพระบุญญาบารมี และเป็นที่ยินดีของพสกนิกรโดยทั่วกัน โดยเฉพาะในปีนี้
ข้าพระพุทธเจ้าและเหล่าทหารรักษาพระองค์ มีความปรีดาปราโมทย์เป็นทวีคูณ ที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
โปรดกระหม่อม ให้กรมพลที่ 21 เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ในสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เปลี่ยนชื่อเป็นกรม
ทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ และพระราชทานยศให้สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงเป็นพันเอก ดำรงตำแหน่งผู้
บังคับการพิเศษของกรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทรงเป็น
นายทหารพิเศษของกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ด้วย นอกจากนั้นข้าพระพุทธเจ้าขอถือว่าวาระนี้
เป็นมหามงคลอุดมฤกษ์ จึงขอพระราชทานพระมหากรุณาได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงรับตำแหน่งผู้บังคับ
การพิเศษกองโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ 11
รักษาพระองค์ กรมทหารม้าที่ 1 รักษาพระองค์ กรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์ กรมทหารช่างที่ 1 รักษา
พระองค์ จัดเป็นพระมหากรุณาแก่ข้าพระพุทธเจ้าและทหารรักษาพระองค์ทั้งมวล เป็นการพระราชทานกำลังใจ
ให้เพิ่มพูนความจงรักภักดีเป็นอย่างยิ่ง

เป็นที่ประจักษ์แจ้งกันทั่วไป ทั้งภายในและภายนอกประเทศ สำหรับในด้านการบริหารประเทศ ว่าได้
ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม และทรงดำรงอยู่ในฐานะพระประมุขที่กล้าเลิศของ
ประเทศชาติ ทรงสามารถเห็นการณ์ไกล และมีพระราชหฤทัยมุ่งหวังความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองอย่าง
แท้จริง ปีหนึ่งผ่านมาในระยะเวลาปฏิวัติ ได้ทรงแสดงพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงปรีชาญาณอันสุขุม ได้
ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตแก่การปฏิบัติงานของรัฐ แม้ว่าจะเป็นงานใหม่แผนใหม่ที่สร้างขึ้นมาด้วย
การปฏิวัติ ก็ได้พระราชทานกระแสพระราชดำรัสแนะนำชี้ช่องแก่ข้าพระพุทธเจ้าและรัฐมนตรีทั้งหลาย ได้
ดำเนินการทุกอย่างเพื่อความก้าวหน้าของชาติและความผาสุกของประชาชน พระราชดำริแต่ละเรื่อง
ที่พระราชทานมา เป็นประโยชน์และเป็นกำลังใจของคนละรัฐมนตรียุ่เสมอ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระบรมราชานุญาต
ตกราบบังคมทูลด้วยความจริงใจ ว่าในด้านประชาชนนั้น มีความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และเทอดทูนได้
ฝ่าละอองธุลีพระบาทไว้ในหัวใจเป็นอย่างมากที่สุด ทั้งนี้เพราะทรงมีพระราชจริยวัตรที่ควรเคารพบูชาจริงๆ การ
เสด็จประพาสในหัวเมืองต่างๆ ได้น้อมนำหัวใจของพสกนิกรให้สมัครสมานเป็นความสามัคคีในชาติ แม้ว่าจะ
เป็นประชาชนต่างเชื้อชาติต่างศาสนา ก็ยินดีปรีดาในพระบรมโพธิสมภาร ทรงสามารถดลบันดาลให้ขจัด
ความคิดแตกแยก ให้ประเทศชาติของไทยกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันนี้เป็นเรื่องสำคัญที่บุคคลอื่น

ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส อัญเชิญอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และบรรดา สรรพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายอภิบาลรักษาได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท พร้อมทั้งองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถให้ทรง พระเกษมสำราญพระเกียรติแผ่ไพศาลเป็นที่รักที่นิยมทั่วทิศานุทิศและทรงสถิตอยู่ในถวัลยราชสมบัติให้นานที่สุดใน ประวัติศาสตร์ของชาติไทย บุคคลหรือระบอบอันใดที่เป็นราชศัตรูจงพ่ายแพ้บุญญาธิการ และทรงแม่พระบรม โพรธิสมภารให้ร่มเย็นเป็นสุขแก่พสกนิกรทั่วไป ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ”¹⁵⁵

- พระบรมราชโองการพระราชทานแก่ทหารรักษาพระองค์ประจำปี พ.ศ.2502

“ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้มาร่วมในพิธีสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ ซึ่งได้จัดให้มีขึ้นเนื่องใน โอกาสครบรอบวันเกิดของข้าพเจ้า รู้สึกซาบซึ้งในคำอวยพรที่กล่าวมา ทั้งมีความชื่นชมในความภักดีต่อ ประเทศชาติ และความพร้อมเพรียงเข้มแข็งของทหารในการปฏิบัติหน้าที่นี้ยิ่งนัก ขอขอบใจโดยทั่วกันด้วย ตามที่ ผู้บัญชาการทหารบกและทหารรักษาพระองค์ทั้งปวง ขอให้ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการพิเศษกรมทหารทั้ง 6 ดังที่ได้กล่าวมานั้น ข้าพเจ้ามีความยินดีรับสนองความตั้งใจอันดีนี้ ส่วนที่ขอให้พระราชินีทรงรับยศพันเอก และ ดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษของกรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ ซึ่งจัดเป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ใน สมเด็จพระบรมราชินีนาถนั้น พระราชินีเองก็ทรงตระหนักในเกียรติที่ได้รับเป็นอันมาก ได้ตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ ที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้สมกับเกียรตินั้น ด้วยทรงมุ่งหวังประโยชน์แก่การทหารและประเทศชาติ การที่ทหารรักษา พระองค์ได้มาร่วมชุมนุมกันในวันนี้ ฟังถือได้ว่าเป็นโอกาสสำคัญที่ต่างคนจะได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างหนึ่งของทหาร ทุกคนไม่ว่าทหารหรือพลเรือนหรือประชาชนพลเมือง ตลอดจนตัวข้าพเจ้าเอง ต่างคนก็มีหน้าที่ในส่วนของตนที่ จะต้องปฏิบัติเพื่อชาติบ้านเมืองด้วยกันทั้งนั้น ถ้าแต่ละคนต่างตั้งใจทำหน้าที่ของตนโดยเต็มที่และบริสุทธิ์ใจแล้ว ก็จะช่วยให้บังเกิดผลเป็นทางนำความรุ่งเรืองมาสู่ประเทศชาติ ในที่สุดนี้ ขอขอบใจทหารทั้งหลายอีกครั้งในวัน

¹⁵⁵ หลวงวิจิตรวาทการ, ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ในระยะ 3 ปี แห่งการบริหารของ

จากการศึกษาคำกราบบังคมทูลของผู้บัญชาการทหารบกและพระบรมราชาเวยาทของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ พ.ศ.2502- 2549 โดยเฉพาะพระบรมราชาเวยาทของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งหมดโดยรวม ซึ่งมีผลต่อการปฏิบัติงานของข้าราชการทหารนั้น พระบรมราชาเวยาทเป็นภาษาที่ถูกร่างขึ้นเพื่อการชักชวนหนึ่งในสี่ประเภทการใช้ภาษาและ สัญลักษณ์ทางการเมืองของเอเดลแมน¹⁵⁷ พระบรมราชาเวยาทมีลักษณะชักชวน การเรียกร้องให้ ทหารรักษาพระองค์และทหารหาญทั้งหมดซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของพิธีนี้ให้เห็นด้วยและทำตาม แนวพระราชดำริที่ทรงพระราชทาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลักษณะของภาษาที่ใช้ประกอบด้วยความคิดพื้นฐาน (premises) ในเรื่องของการปฏิบัติตาม บทบาทหน้าที่ที่ความรับผิดชอบของอาชีพทหาร เรื่องศีลธรรมความถูกต้อง การอ้างถึงสิ่งที เกี่ยวข้อง (inferences) คือบริบททางสังคมการเมืองทั้งในและต่างประเทศที่สำคัญในช่วงนั้น และ ข้อสรุป (conclusions) เป็นการกล่าวถึงผลดีที่เกิดจากการปฏิบัติตามแนวพระราชดำริที่ทรง พระราชทานให้ไว้ พระบรมราชาเวยาทมีลักษณะของการชี้แนะอย่างชัดเจน และมีความหมายเป็น นัยถึงทหารทั้งหมดในกองทัพ ทั้งยังซ่อนเร้นการปลุกเร้าอารมณ์ผู้ฟังไว้ด้วย

คำกราบบังคมทูลของผู้บัญชาการทหารบก และพระบรมราชาเวยาทที่พระราชทานแก่เหล่า ทหารรักษาพระองค์ในรัฐพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ ไม่ได้มี ความหมายเฉพาะแค่บทบาทหน้าที่ของทหารรักษาพระองค์ที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เท่านั้น คำกราบบังคมทูลถูกร่างให้มีความหมายสื่อถึงทหารในกองทัพไทยทั้งหมดซึ่งมีบทบาทสำคัญใน การรักษาอธิปไตย และความมั่นคงปลอดภัยของรัฐ ส่วนพระบรมราชาเวยาทมีเนื้อความย้ำถึง บทบาทหน้าที่อันถูกต้องเหมาะสมของเหล่าทหารโดยมีทหารรักษาพระองค์เป็นสื่อกลาง จึง กล่าวได้ว่ารัฐพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์มิใช่แค่การสื่อสาร กันระหว่างทหารรักษาพระองค์(อันมีบทบาทหน้าที่โดยตรงต่อสถาบันพระมหากษัตริย์) กับสถาบัน พระมหากษัตริย์ หากแต่คือการสื่อสารกันระหว่างกองทัพและสถาบันพระมหากษัตริย์ในรูปแบบ

¹⁵⁶ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาเวยาท ที่พระราชทานในโอกาส ต่างๆ ตั้งแต่ พุทธศักราช 2498-2508 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516.), หน้า 83.

¹⁵⁷ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ กนก วงษ์ตระหง่าน, ภาษากับการเมือง (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬา, 2526), หน้า 5-9.

เนื้อความที่ปรากฏในพระบรมราชาโฆวาทนับแต่ พ.ศ.2504 จนถึง พ.ศ.2545 พบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพยายามชี้แนะให้ทหารหาญมีบทบาท และอุดมการณ์ที่ถูกต้องเหมาะสมสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมและการเมืองอยู่เสมอ ตลอดระยะเวลา 40 กว่าปีที่ผ่านมาสามารถสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ช่วงคือ ช่วงเผชิญกับสถานการณ์ภัยคุกคามลัทธิคอมมิวนิสต์ พ.ศ.2504-2523 และช่วงหลังการคลี่คลายของภัยคุกคามลัทธิคอมมิวนิสต์ พ.ศ.2523 เป็นต้นมา กล่าวคือ

พระบรมราชาโฆวาท ช่วงเผชิญกับสถานการณ์ภัยคุกคามลัทธิคอมมิวนิสต์ พ.ศ.2504-2523 ช่วงเวลาดังกล่าวระหว่างประเทศอยู่ภายใต้ภาวะสงครามเย็น การแพร่ระบาดของลัทธิคอมมิวนิสต์ไปยังพื้นที่ต่างๆ ทั่วโลกถูกผู้นำประเทศโลกเสรีประชาธิปไตยอย่างสหรัฐอเมริกาให้ความหมายว่าเป็นภัยคุกคามความมั่นคงทางการเมืองและของชาติประชาธิปไตย สถานการณ์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เช่นเดียวกัน ลัทธิคอมมิวนิสต์เผยแพร่มาจากประเทศจีน และค่อยๆ เข้าครอบงำประเทศใกล้เคียงที่ละประเทศ ประเทศเพื่อนบ้านของไทย อย่าง เวียดนาม ลาว ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของคอมมิวนิสต์เรียบร้อยแล้ว และมีความหวาดวิตกว่าประเทศไทยจะเป็นเป้าหมายต่อไป

ภายในต้นปี พ.ศ.2507 จำนวนสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเพิ่มจำนวนสูงขึ้นหลายพันคน ในปี พ.ศ.2511 ในภาคอีสานมีเหตุการณ์ก่อความวุ่นวาย 1,700-2,000 ครั้ง ซึ่งทั้งหมดนี้มีแนวร่วมเป็นชาวบ้านประมาณหนึ่งหมื่นคน ในช่วงปี พ.ศ.2510-2523 เป็นช่วงที่ผู้ก่อการคอมมิวนิสต์ปฏิบัติการรุนแรงมากที่สุดและถูกตอบโต้จากรัฐบาลอย่างรุนแรงที่สุดเช่นกัน

158

จะเห็นได้ว่าในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมาจนถึง พ.ศ.2523 รัฐไทยตกอยู่ภายใต้สถานการณ์การคุกคามของคอมมิวนิสต์อันมีเป้าหมายสำคัญในการทำลายล้างระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ช่วงเวลาดังกล่าวกองทัพไทยซึ่งได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือด้านงบประมาณและกำลังอาวุธอย่างเต็มที่จากรัฐบาล

¹⁵⁸ R. Sean Randolph, *The United States and Thailand: Alliance Dynamics, 1950-1985* (United State of America: Institute of East Asian Studies University of California, 1986), pp.87-88.

“...เห็นอยู่ทั่วกันแล้วว่า ทหารนั้นมีความสำคัญแก่ชาติบ้านเมืองเพียงไร...ทหารมีหน้าที่คุ้มครอง ป้องกันชาติบ้านเมือง จากศัตรูที่จะมาได้โดยพลันทันทีทุกเมื่อ...ในระยะนี้เหตุการณ์ของโลกกำลังผันผวนอยู่มาก อาจนำความคับขันมาสู่บ้านเมืองของเราเมื่อไรก็ได้ เราจำต้องระแวดระวังอยู่เสมอ ขอทุกๆ คนและทุกฝ่ายจงมีความสามัคคีปรองดองให้มาก และพยายามปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด โดยเฉพาะทหารนั้น ก็ควรรักษาระเบียบวินัยให้เคร่งครัด ต้องพร้อมอยู่เสมอ...”¹⁵⁹ “...การที่ประเทศของเราได้ดำรงฐานะเป็นเอกราชรักษาอธิปไตยไว้ได้ด้วยดีตลอดมานั้นก็ด้วยบรรพบุรุษของเราพร้อมใจกัน ปฏิบัติงานเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ โดยความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน ยอมเสียสละชีวิตและเลือดเนื้อ เพื่อแผ่นดินไทย...เมื่อได้ฟังคำปฏิญาณของทหารว่า พร้อมที่จะปฏิบัติภารกิจในหน้าที่เพื่อประเทศชาติ แม้ชีวิตยอมเสียสละทำให้มีความบิตติยงนัก.....ระยะนี้เหตุการณ์ของโลกกำลังผันผวนอยู่ตลอดเวลา อาจนำความคับขันมาสู่บ้านเมืองของเราเมื่อใดก็ได้ ก็ขอให้ผู้บังคับบัญชาทุกชั้น ตลอดจนทหารทุกคนจงอยู่ในระเบียบวินัยโดยเคร่งครัด อย่าให้แตกแยกกันเป็นอันขาด ต้องพร้อมอยู่เสมอที่จะเผชิญหน้ากับเหตุการณ์อันจะเกิดขึ้นได้ทุกขณะ...”¹⁶⁰ “...ในปัจจุบันนี้ปรากฏว่า มีการบ่อนทำลายด้วยวิธีการต่างๆ เกิดขึ้นในบ้านเมืองของเราอย่างมากมาเป็นลำดับมา ยิ่งวันยิ่งรุนแรงชัดแจ้งขึ้น จนถึงขั้นปฏิบัติการบุกรุกโดยตรงแล้ว แสดงว่าประเทศไทยตกเป็นเป้าหมายที่ผู้ทำตัวเป็นศัตรูต้องการจะเข้ายึดครองครอบงำและเบียดเบียนบังคับเพื่อผลประโยชน์และความเป็นใหญ่ของตนอย่างแน่นอน...”¹⁶¹ “...สถานการณ์บ้านเมืองในทุกวันนี้ เป็นที่ทราบกันแน่แก่ใจของเราแล้วว่ายังไม่น่าปลอดภัยและวางใจ ยังมีการบุกรุก

¹⁵⁹ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, “พระบรมราชาโชวาทในพิธีตรวจพลสวนสนามในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 3 ธันวาคม พ.ศ.2505,” พระบรมราชาโชวาท พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 25--), หน้า 235.

¹⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 249.

¹⁶¹ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, “พระบรมราชาโชวาทในพิธีตรวจพลสวนสนามในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 3 ธันวาคม พ.ศ.2518,” ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ปีพุทธศักราช 2518 (กรุงเทพฯ: สำนักพระราชเลขานุการ,ม.ป.ป.), หน้า 337.

พระบรมราชาโหวาทในช่วงนี้มุ่งความสนใจไปที่ภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นสำคัญ ทรงเน้นย้ำให้ทหารปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มกำลังความสามารถในการป้องกันประเทศชาติรักษาเอกราช และความเป็นไทยให้รอดพ้นจากการคุกคามภายนอก เพื่อที่จะไปถึงเป้าหมายดังกล่าว ทรงเน้นย้ำให้ทหารมีระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด ทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดแม้ต้องเสียสละเลือดเนื้อและชีวิต ทหารต้องเตรียมพร้อมอยู่เสมอ ทหารและประชาชนต้องมีความสามัคคีปรองดอง ร่วมกันฟันฝ่าอุปสรรค

หลังการใช้คำสั่ง 66/23 เมื่อวันที่ 23 เมษายน พ.ศ.2523 ในช่วงรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ทำให้รัฐบาลสามารถยุติสถานการณ์การก่อความวุ่นวายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยลงได้สำเร็จในปี พ.ศ.2525¹⁶³ พระบรมราชาโหวาทที่พระราชทานแก่ทหารรักษาพระองค์ เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ.2523 เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ และส่งผลให้อุดมการณ์และบทบาทของทหารต่างไปจากก่อนหน้านี้อย่างสิ้นเชิง

พระบรมราชาโหวาท ช่วงปี พ.ศ.2523 จนถึงปัจจุบัน หลังจากประเทศไทยค้นพบแนวทางในการแก้ไขปัญหาภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ในปี พ.ศ.2523 และมีแนวโน้มว่าด้วยแนวทาง “การเมืองนำการทหาร” จะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ พระบรมราชาโหวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2523 แสดงถึงความเชื่อมั่นดังกล่าวได้อย่างชัดเจน เพราะเนื้อหาของพระบรมราชาโหวาทนับจากในปีนี้เป็นต้นไปไม่ปรากฏ ข้อความที่สื่อถึงภัยคุกคามจากภายนอกอันหมายถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ หรือการทำหน้าที่ของทหารในการปรามปรามเพื่อความมั่นคงของประเทศอีกเลย ยิ่งไปกว่านั้นพระบรมราชาโหวาทในปีนี้ก็กลับให้ความสำคัญกับปัญหาใหม่ทางสังคมและการเมือง อย่างการทุจริตประพฤติมิชอบในตำแหน่งหน้าที่ ทรงย้ำกับทหารว่าไม่ควรมีพฤติกรรมดังกล่าวเพราะจะเป็นเหตุนำไปสู่ความวิบัติของทั้งตัวเองและบ้านเมือง และทรงชี้แนะให้ทหารตระหนักในหน้าที่ และทำตามบทบาทหน้าที่ของตนโดยเคร่งครัด ดังความว่า

¹⁶² พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, “พระบรมราชาโหวาทในพิธีตรวจพลสวนสนามในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 3 ธันวาคม พ.ศ.2520,” ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโหวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ปีพุทธศักราช 2520 (กรุงเทพฯ: สำนักพระราชเลขาธิการ, ม.ป.ป.), หน้า 298.

¹⁶³ กองทัพบก, ก้าวใหม่ของกองทัพบก ศุภศวรรษ 40 (กรุงเทพฯ: บริษัท โอ. เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, 2541), หน้า 128.

“...ไม่ปล่อยให้ตนให้ตกเป็นทาสของความโลภหลงทุจริต จนลืมนวลลืมนวลชาตินั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะการปฏิบัติตามคำมั่นสัญญาดังกล่าวเท่านั้น จะช่วยให้อยู่รอดได้ หากไม่ทั้งประเทศชาติ ทั้งสถาบันทหาร ทั้งตัวทหารเองแต่ละคน จะต้องพิบัติทำลายลงด้วยความทุจริตลุ่มหลง และความไม่รู้จักรักหน้าที่ของตนนั่นเอง...”¹⁶⁴ “...ระวังตัวระวังใจอย่าให้ผลตกเป็นทาสของความโลภหลงทุจริต ทุกคนก็จะสามารถปฏิบัติสรรพกิจการงานทุกอย่างได้โดยถูกต้องเที่ยงธรรม...”¹⁶⁵ “...ขอให้ปรารถนาประโยชน์ของชาติบ้านเมืองเป็นจุดหมายอันสูงสุด ใช้สติที่มั่นคง และใช้ปัญญาที่กระจ่างแจ่มใสปราศจากอคติ พิจารณาโดยละเอียดรอบคอบ ระมัดระวังตัวอยู่เสมอมิให้ลุ่มหลงตกไปเป็นทาสของความโลภหลงทุจริต และความลืมนวลลืมนวลชาติ...”¹⁶⁶

พระบรมราชาโชวาทตักเตือนให้ทหารรู้จักหน้าที่ของตน อย่าตกอยู่ในความโลภหลง และทำตามหน้าที่โดยเคร่งครัดโดยนัยแล้วก็คือการเตือนสติให้ทหารรู้จักหน้าที่ของตนในการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เพื่อให้สอดคล้องกับกระแสประชาธิปไตยที่กำลังแบ่งบานมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ในขณะนั้นทหารยังมีบทบาทอยู่มาก ในช่วงประชาธิปไตยครั้งแรกในวาระประชาธิปไตยครั้งใหญ่เป็นนายทหารที่ได้รับการแต่งตั้งเพื่อเป็นการแบ่งอำนาจและเพื่อเอาใจกลุ่มคนหลายกลุ่มที่ต้องการอำนาจและศักดิ์ศรีในสังคมไทย¹⁶⁷ การแย่งชิงผลประโยชน์และอำนาจของกลุ่มทหารด้วยกันเองส่งผลให้เกิดรัฐประหาร 26 มีนาคม 2520 การพยายามทำรัฐประหาร 1 เมษายน 2524 การพยายามทำรัฐประหาร เมื่อ 9 กันยายน 2528¹⁶⁸ รัฐประหาร 23 กุมภาพันธ์ 2534 รวมทั้งความขัดแย้งทางการเมืองของกลุ่มทหารและกลุ่มชนชั้นกลางที่ปะทุขึ้นเป็นเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในปี พ.ศ. 2535¹⁶⁹ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นว่า การตกเป็นทาสของความโลภหลงทุจริต เป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลให้เกิดความวุ่นวายทางการเมืองตลอดจนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมการเมืองไทย พระบรม

¹⁶⁴ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, “พระบรมราชาโชวาทในพิธีตรวจพลสวนสนามในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 3 ธันวาคม พ.ศ.2523,” ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ปีพุทธศักราช 2523 (กรุงเทพฯ: สำนักพระราชเลขาธิการ, ม.ป.ป.), หน้า 289.

¹⁶⁵ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, “พระบรมราชาโชวาทในพิธีตรวจพลสวนสนามในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 3 ธันวาคม พ.ศ.2524,” ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ปีพุทธศักราช 2524 (กรุงเทพฯ: สำนักพระราชเลขาธิการ, ม.ป.ป.), หน้า 396.

¹⁶⁶ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, “พระบรมราชาโชวาทในพิธีตรวจพลสวนสนามในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 3 ธันวาคม พ.ศ.2525,” ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ปีพุทธศักราช 2525 (กรุงเทพฯ: สำนักพระราชเลขาธิการ, ม.ป.ป.), หน้า 235.

¹⁶⁷ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, 60 ปี ประชาธิปไตยไทย (กรุงเทพฯ: ศรีเอทีพี พับลิชชิ่ง, 2536), หน้า 217.

¹⁶⁸ ลิขิต วีระเวทิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 5 แก้ไขเพิ่มเติม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 129.

¹⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 235.

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงชี้แนะถึงบทบาทหน้าที่และอุดมการณ์ใหม่ให้แก่ทหารในยุคต่อไปหลังภัยคุกคามคอมมิวนิสต์คลี่คลายลง พระบรมราชาวาทในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ ปี พ.ศ.2523 เป็นปีแรกๆ ที่พระองค์ชี้แนะบทบาทด้าน “การพัฒนา” ให้แก่กองทัพ เนื่องจากทรงเล็งเห็นว่าเมื่อบ้านเมืองสงบปลอดภัยจากปัญหาความมั่นคง ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมควรได้รับการใส่ใจเป็นลำดับต่อไป ศักยภาพของกองทัพที่มีไว้เพื่อจัดการแก้ปัญหาความมั่นคงควรถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวทั้งนี้ เพราะสถาบันทหารเป็นองค์กรใหญ่มีความพร้อมทั้งกำลังคน งบประมาณ และเครื่องมือเครื่องมือดังความว่า

“...หน้าที่รบเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น...ทหารยังจำเป็นต้องมีการพัฒนาให้บ้านเมืองเกิดความเจริญมั่นคงขึ้นทุกๆ ด้านอยู่ตลอดเวลาด้วย ทหารจึงต้องรับภาระสำคัญอีกประการหนึ่ง ควบคู่ไปกับการรบ ได้แก่การพัฒนา ซึ่งหมายถึงการพัฒนาทั้งด้านกิจการของทหารโดยตรง และด้านอื่นๆทั้งหมดเท่าที่ทหารสามารถจะร่วมมือ ช่วยเหลือ หรือสนับสนุนได้เมื่อความสำคัญและจำเป็นมีอยู่ดังนี้ จึงต้องมีหน้าที่เพิ่มขึ้น...”¹⁷⁰

กองทัพเองก็ได้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ “การพัฒนา” ตามแนวพระราชดำริดังกล่าวเสมอมา พระราชอุตสาหะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการชี้แนะบทบาทและวางอุดมการณ์ใหม่ให้ทหาร รวมทั้งกระตุ้นเตือนให้เกิดการรับเอาไปปฏิบัติ เกิดผลอย่างแท้จริงในอีก 15 ปีต่อมา หลังจากที่พระองค์ได้แสดงพระบรมราชาวาทให้แก่ทหารรักษาพระองค์ ในรัฐพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2538 ความว่า

¹⁷⁰ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, “พระบรมราชาวาทพระราชทานแก่ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ในพิธีตรวจพลสวนสนามเนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา วันศุกร์ที่ 3 ธันวาคม พ.ศ.2523,” ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ปีพุทธศักราช 2523 (กรุงเทพฯ: สำนักพระราชวัง, ม.ป.ป.), หน้า 289.

“...ทหารมีหน้าที่หลักอยู่ที่การป้องกันประเทศ และการธำรงรักษาเอกราชอธิปไตยของชาติไว้ด้วย แสตนยานภาพ นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ด้านอื่นอีกซึ่งมีความสำคัญเท่าเทียมกัน คือการบำบัดบรรเทาความทุกข์ยาก และการ**ปฏิบัติพัฒนา**ให้บังเกิดความเจริญร่มเย็นแก่บ้านเมืองและประชาชน...”¹⁷¹

พระบรมราชาโฆวาทครั้งนี้ดูเหมือนว่าจะย่ำถึง “บทบาทการพัฒนา” ของทหาร ชัดแจ้งกว่าครั้งใดๆ และผลจากการพระราชทานพระบรมราชาโฆวาทครั้งนี้ ได้ปลุกสำนึก ปลุกจิตวิญญาณทหารทุกคน ให้ตระหนักในภารกิจของตน ว่ามิใช่เพียงการป้องกันประเทศชาติด้วยยุทธโภปกรณ์ที่เข้มแข็งพร้อมมูลเท่านั้น หากแต่ยังมีภารกิจอันยิ่งใหญ่ที่ต้องปฏิบัติในอันที่จะบรรเทาความทุกข์ยากให้กับอาณาประชาราษฎร์ซึ่งเป็นพลสกนิกรของพระเจ้าแผ่นดิน จนสุดความสามารถ เพื่อประโยชน์อันถาวรของประเทศชาติและประชาชนสืบไป¹⁷²

“การต่อสู้กับความยากจน” ตามแนวพระราชดำริ “การพัฒนา”ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงเป็นบทบาทหน้าที่ใหม่ของท่านเสด็จมา อิทธิพลของแนวพระราชดำริดังกล่าวมิใช่แค่การตระหนักในบทบาทหน้าที่ใหม่ของท่านเสด็จมา หากแต่มีความสำคัญถึงการเปลี่ยนอุดมการณ์ของกองทัพไทย ในวาระที่พลเอก เศรษฐา สุวานะจาโร ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก(1 ตุลาคม 2539 - 30 กันยายน 2541)ได้ดำริให้กรมกิจการพลเรือนทหารบก จัดประกวดคำขวัญของกองทัพบกขึ้น เพื่อให้คำขวัญแสดงออกถึงจุดยืน บทบาท และอุดมการณ์ของกองทัพบก และให้ใช้ได้ตลอดไป ปรากฏว่าได้มีหน่วยงานและข้าราชการในกองทัพบกได้ส่งคำขวัญเข้าร่วมประกวดเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งที่ชนะการประกวดได้ใช้เป็นคำขวัญประจำกองทัพบกและกองทัพไทยสืบมาจนปัจจุบันคือ **“เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์และประชาชน”**¹⁷³ คำขวัญดังกล่าวถือเป็นเรื่องใหม่สำหรับกองทัพและประชาชน เพราะคำว่า “ประชาชน” ที่ระบุไว้ในคำขวัญแสดงถึงการที่กองทัพมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญกับประชาชนมากขึ้น เพราะถึงแม้ว่าทหารจะได้มีความผูกพันกับประชาชนมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่เคยนำมากล่าวไว้ในลักษณะเช่นนี้มาก่อน¹⁷⁴

¹⁷¹ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, “พระบรมราชาโฆวาทพระราชทานแด่ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ในพิธีตรวจพลสวนสนามเนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา วันศุกร์ที่ 3 ธันวาคม พ.ศ.2538,” ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ปีพุทธศักราช 2538 (กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, ม.ป.ป.), หน้า 534.

¹⁷² กองทัพบก, ก้าวใหม่ของกองทัพบก ศุภศวรรษ 40 (กรุงเทพฯ: บริษัท โอ. เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, 2541), หน้า 182.

¹⁷³ ส่วนดังกล่าวเป็นของพลเอกชาญ บุญประเสริฐ เสนาธิการทหารบก เป็นคำขวัญที่ครอบคลุมทั้งในแง่ของเนื้อหา ถ้อยคำที่เป็นลักษณะทางทหารและความสันกะทัดรัดที่ทำให้จดจำง่าย ทั้งยังรวมสถาบันหลักกับประชาชนเข้าไว้ด้วยกัน และมีความเหมาะสมที่จะใช้เป็นอุดมการณ์ของกองทัพได้ด้วย ผู้บัญชาการทหารบก ได้สั่งการให้หน่วยยึดถือปฏิบัติตามคำขวัญ “เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์และประชาชน” อีกทั้งให้ถือเป็นอุดมการณ์ของกองทัพบกตลอดไปด้วย(ดู กองทัพบก, ก้าวใหม่ของกองทัพบก ศุภศวรรษ 40 (กรุงเทพฯ: บริษัท โอ. เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, 2541), หน้า 183)

¹⁷⁴ กองทัพบก, ก้าวใหม่ของกองทัพบก ศุภศวรรษ 40 (กรุงเทพฯ: บริษัท โอ. เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, 2541), หน้า 183.

พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้รับการรองรับอย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปีพุทธศักราช 2540 ในมาตราที่ 72 หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐว่า “รัฐต้องจัดให้มีกองกำลังทหารไว้เพื่อพิทักษ์รักษาเอกราช ความมั่นคงของรัฐ สถาบันพระมหากษัตริย์ ผลประโยชน์แห่งชาติ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข**และเพื่อการพัฒนาประเทศ**” แม้ว่าก่อนหน้ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปีพุทธศักราช 2521 จะได้เคยระบุเจตนารมณ์ดังกล่าวไว้เป็นครั้งแรกในมาตรา 56(ความว่า “รัฐต้องจัดให้มีกองกำลังทหารไว้ เพื่อรักษาเอกราช ความมั่นคงของรัฐและผลประโยชน์แห่งชาติ กำลังทหารพึงใช้เพื่อการรบหรือการสงคราม เพื่อป้องกันสถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อปราบกบฏ และการจลาจล เพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ และเพื่อการพัฒนาประเทศ”)¹⁷⁵ แล้วก็ตาม แต่ด้วยสถานการณ์ความมั่นคง ณ ขณะนั้นไม่เอื้ออำนวยจึงไม่ก่อให้เกิดการปฏิบัติจริง เพื่อตอบสนองเจตนารมณ์ตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ กองทัพได้มีโครงการพัฒนาต่างๆ เกิดขึ้นทั่วประเทศ แต่โดยส่วนใหญ่ก็ล้วนแล้วแต่เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริแทบทั้งสิ้น แม้ในงานพัฒนาเพื่อความมั่นคงที่กองทัพดำเนินอยู่ก็เนื่องมาจากพระราชดำริ¹⁷⁶

นอกจากพระบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่ทหารรักษาพระองค์แล้ว คำกราบบังคมทูลของผู้บัญชาการทหารสูงสุดก็เป็นอีกสารหนึ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เพราะได้สะท้อนมุมมองที่กองทัพมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ อีกทั้งคำกราบบังคมทูลที่ว่านี้ได้กลายเป็นวาทะกรรมที่กองทัพมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อันมีผลต่อความเข้าใจสถาบันพระมหากษัตริย์ของประชาชนโดยทั่วไปอีกทอดหนึ่งด้วย กล่าวคือ

คำกราบบังคมทูลของผู้บัญชาการทหารสูงสุดโดยทั่วไปจะเป็นการกล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งในฐานะที่ทรงเป็นองค์ประมุขของชาติและในฐานะที่ทรงเป็นจอมทัพไทย ผ่านทางพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ที่พระองค์ทรงบำเพ็ญอยู่เรื่อยมา ด้วยสำนวนที่ซาบซึ้งในพระมหากษัตริย์คุณที่พระองค์ทรงมีต่อปวงชนชาวไทยและเหล่าทหารหาญ วิกฤตการณ์หลายครั้งที่เกิดขึ้นกับประเทศไทยผ่านพ้นไปได้เพราะพระองค์ทรงช่วยเหลือคลี่คลาย พระองค์เป็นศูนย์รวมใจและความสามัคคีของคนไทย พระองค์จึงเป็นที่เคารพรักเกิดพูนอย่างหาที่สุดมิได้ ซึ่งหลักใหญ่ใจความที่กองทัพมองว่าเป็นปัจจัยที่นำมาสู่ภาวะดังกล่าวคือการที่พระองค์ทรงยึดมั่นในหลัก

¹⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 186.

¹⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 202.

การนำสื่อมวลชนสมัยใหม่มาใช้ในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์

ในปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ถูกส่งผ่านสื่อสมัยใหม่ไปยัง ประชาชนในท้องที่ต่างๆ อย่างกว้างขวาง ในช่วงเวลานั้น เทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่อย่างสื่อวิทยุและโทรทัศน์ก็ได้เข้ามามีบทบาทแล้วก่อนหน้านั้นไม่นาน ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 สื่อสารมวลชนสมัยใหม่ที่เรียกว่า “วิทยุ” ได้ถือกำเนิดขึ้นแล้วและเป็นเทคโนโลยีการสื่อสารรูปแบบใหม่ที่กำลังมีอิทธิพลทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในขณะนั้น ประเทศไทยนำสื่อวิทยุเข้ามาทดลองใช้และเริ่มกระจายเสียงครั้งแรก วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2470 (ค.ศ.1929) หลังประเทศสหรัฐอเมริกาประมาณ 20 ปี ปี พ.ศ.2475-2500 สื่อวิทยุกระจายเสียงก็สามารถส่งข้อมูลข่าวสารระหว่างหัวเมืองต่างๆ อาทิ จังหวัดจันทบุรี ตราด ในภาคตะวันออก จังหวัดลำปางในภาคเหนือ จังหวัดภูเก็ตในภาคใต้ ในปี พ.ศ.2481 จอมพลป.พิบูลสงครามเป็นคนแรกที่ใช้สื่อวิทยุเป็นเครื่องมือในการโฆษณาทางการเมืองอย่างเป็นทางการอย่างเป็นทางการ เพื่อใช้ในการสร้างจิตสำนึกด้านชาตินิยม ระหว่างปี พ.ศ.2475-2482 สื่อวิทยุถูกใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารที่สำคัญในสงครามอินโดจีน ปี พ.ศ.2519-2522 วิทยุกระจายเสียงเป็นเวทีการต่อสู้ที่ยิ่งใหญ่ในการเผชิญหน้าทางการเมืองระหว่างฝ่ายอนุรักษ์นิยมที่กุมอำนาจรัฐและฝ่ายซ้ายที่ประกอบด้วยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย นักศึกษา นักหนังสือพิมพ์ ปัญญาชนและศิลปิน¹⁷⁷

25 ปี ถัดมาหลังจากสื่อวิทยุถือกำเนิดขึ้นในสังคมไทย “โทรทัศน์” สื่อชนิดใหม่ล่าสุดก็เข้ามามีบทบาทแทนและเริ่มแพร่ภาพครั้งแรก ในปีพ.ศ.2498 (ซึ่งในขณะนั้นประเทศในยุโรปหลายประเทศ อาทิ เนเธอร์แลนด์ ออสเตรเลีย สเปน ฟินแลนด์ นอร์เวย์ สวีเดน ฯลฯ เพิ่งอยู่ในขั้นริเริ่มทดลองใช้เท่านั้น) โดยเจตนารมณ์ของ จอมพลป. พิบูลสงคราม เพื่อแสดงถึงความเป็นอารยะและเพื่อเป็นการสร้างอิทธิพลและความเข้มแข็งทางการเมืองเหนือกลุ่มอื่นๆ สถานีโทรทัศน์ดังกล่าวคือ สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีช่อง 4 บางขุนพรหม ในช่วง พ.ศ.2495-2500 รัฐบาลใช้ประโยชน์จากสื่อโทรทัศน์ในการโฆษณาทางการเมือง โดยการเผยแพร่ผลงานต่างๆ ของรัฐทางรายงานข่าว

¹⁷⁷ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, ระบบวิทยุและโทรทัศน์ไทย: โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองและผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 92-107.

ในยุคแรกๆ นั้นข่าวนายกรัฐมนตรี(จอมพล. ปิบูลสงคราม)นั้นมีความสำคัญมากกว่าข่าวในหลวง ข่าวในหลวงนั้นนานๆ จะมีสักครั้งหนึ่งในพระราชพิธีต่างๆ บทบาทการถ่ายทอดพิธีหรือพระราชพิธีผ่านทางรายการโทรทัศน์นั้นถูกใช้เพื่อในทางการเมืองเป็นครั้งแรกในสมัยของจอมพล. ปิบูลสงคราม ช่วง 3 ปีสุดท้ายก่อนการสิ้นสุดอำนาจของจอมพล. นั่นคือการถ่ายทอดสดงานพิธีเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ระหว่างวันที่ 12-18 พฤษภาคม พ.ศ.2500 โดยสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีช่อง 4 ได้ถ่ายทอดงานพิธีจากท้องสนามหลวง โดยมีผู้ชมตามอำเภอต่างๆ ที่อยู่ใต้วงโคกสามารถรับสัญญาณวิทยุโทรทัศน์ได้เป็นกลุ่มเป้าหมายเพราะก่อนหน้านี้ ในปี พ.ศ.2499 จอมพล.ได้แจกโทรทัศน์ 300 เครื่องไปตามอำเภอต่างๆ เหล่านั้นโดยอ้างว่าเพื่อเป็นประโยชน์และเป็นความรู้ทั่วไปแก่ราษฎร¹⁷⁹

ปีพ.ศ.2500 สฤษดิ์ ธนะรัชต์ในขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกองทัพบก ก็ได้เริ่มตั้งสถานีวิทยุของกองทัพบก 12 ปีต่อมาหลังจากที่กิจการสถานีวิทยุโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหมตั้งรากฐานอย่างมั่นคง ในปีพ.ศ.2510 ก็ได้เกิดกิจการสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งที่สองของไทย(จากการริเริ่มของสฤษดิ์ในปี พ.ศ. 2500) ซึ่งสังกัดกองทัพบกโดยส่งสัญญาณตรงกับช่อง 7 ต่อมาก็ได้เกิดสถานีวิทยุโทรทัศน์ขึ้นอีกหลายสถานี ซึ่งเป็นสถานีในเครือของกองทัพบก¹⁸⁰

สื่อโทรทัศน์จัดเป็นสื่อที่ได้รับความนิยมสูงสุดเพราะให้รายละเอียดการรับชมมากกว่าสื่ออื่นๆ ผู้ชมสามารถเห็นภาพและพร้อมกันนั้นก็ได้ยินเสียงเหตุการณ์ในพิธีเสมือนเกิดขึ้นจริงตรงหน้า การขยายตัวของเครื่องรับโทรทัศน์ในเมืองไทยจาก 2,556 เครื่อง ใน พ.ศ.2500 เป็น 187,460 เครื่อง ในพ.ศ.2508 เป็น 2,324,000 เครื่อง ใน พ.ศ.2524(หรือคิดเป็น 27.3 เปอร์เซ็นต์ของ

¹⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 149-155.

¹⁷⁹ สนิท (รัตนภรณ์) สิทธิรักษ์, "กำเนิดโทรทัศน์ไทย (พ.ศ.2493-2500)," (วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), หน้า 192-194.

¹⁸⁰ ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, "โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ," (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), หน้า 193-194.

ในปัจจุบันพระราชพิธี รัฐพิธีและพิธีที่มีการถ่ายทอดสดทางโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทยได้แก่

1. พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ
2. พระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน โดยกระบวนพยุหยาตราชลมารค
3. พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์

¹⁸¹ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, ระบบวิทยุและโทรทัศน์ไทย: โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองและผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 395-420.

¹⁸² ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, "โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ," หน้า 194.

¹⁸³ พลตรีถาวร ช่วยประสิทธิ์ อ้างถึงใน อรุณยานี สุขะตุงคะ, "สถานภาพและบทบาทของพิธีกรถ่ายทอดสดงานพระราชพิธีทางโทรทัศน์," (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 3.

¹⁸⁴ Elihu Katz and Goege Wedell, Broadcasting in The Third World.(Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 1997), p. 170.

4. คณะบุคคลต่างๆ เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล ณ ศาลาดุสิตดาลัยสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต
5. พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
6. พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว¹⁸⁵
7. พิธีถวายเครื่องราชสักการะและจุดเทียนชัยถวายราชสดุดีเฉลิมพระเกียรติ ณ ห้องสนามหลวง
8. งานสโมสรสันนิบาต ณ สนามหน้าตึกไทยคู่ฟ้า ทำเนียบรัฐบาล¹⁸⁶

จากรายการข้างต้นจะเห็นได้ว่าพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เป็นหนึ่งในพิธีสำคัญของราชสำนักที่ได้รับการถ่ายทอดสด การใช้สื่อวิทยุและโทรทัศน์เข้ามาถ่ายทอดสดมีผลให้วงของการรับชมขยายกว้างไกลออกไปมากกว่ามณฑลพิธีในเมืองหลวง ผู้ชมแทบทุกครัวเรือนในท้องถิ่นและภูมิภาคต่างๆ กลายเป็นผู้เข้าร่วมพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เช่นเดียวกับผู้เข้าร่วมพิธีในเมืองหลวง ซึ่งเท่ากับว่าผู้ส่งสารสามารถส่งสารไปยังมหาชนในท้องที่ต่างๆ ทั่วประเทศได้พร้อมๆ กันในครั้งเดียว และสารที่ส่งผ่านพิธีดังกล่าวๆ ซ้ำๆ ทุกๆ ปี ในทางทฤษฎีสังคมวิทยาเชื่อว่ามีผลต่อการสร้างจิตสำนึกบางอย่างต่อประชาชน กล่าวคือ

รายการถ่ายทอดสดงานพระราชพิธีถือเป็นกิจกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างจิตสำนึกของประชาชนให้ยอมรับสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยพิธีกรรมมีหน้าที่แปลงจิตสำนึกที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมที่สามารถมองเห็นจับต้องได้ ซึ่งโดยทั่วไปพิธีกรรมจะทำหน้าที่ตอกย้ำค่านิยมรวมหมู่ ในช่วงขณะที่กำลังดำเนินพิธีกรรมกระบวนการผลิตทดแทนอุดมการณ์ที่มีอยู่ในค่านิยมจะถูกสร้างขึ้นมาในจิตสำนึกร่วม พิธีกรรมช่วยเสริมสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างความคิดของบุคคลกับความคิดของท้องถิ่นหรือของสังคม เพื่อให้ความสัมพันธ์ทางสังคมดำเนินไปอย่างราบรื่นปราศจากข้อขัดแย้ง และในทุกพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมเพื่อผลิตทดแทนจิตสำนึกในการรับใช้ระบบหรือต่อต้านระบบ จะมีโครงสร้างหน้าที่อยู่ 2 ชั้นครอบคลุมกันอยู่เสมอ ซึ่งถ้าเป็นการผลิตทดแทนอุดมการณ์หลักก็จะมีเป้าหมายให้ยอมรับจำนวนต่อระบบเดิม แต่ถ้าเป็นอุดมการณ์เพื่อสร้างจิตสำนึก

¹⁸⁵ บุญยฤทธิ์ แผลมหลวง, "บทบาทของรายการถ่ายทอดพระราชพิธีและพิธีสำคัญของ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ต่อการธำรงรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ ในวโรกาสเฉลิมฉลองพระชนมพรรษาครบ 60 ปี," (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 4.

¹⁸⁶ อรุณีย์ สุชะตุงคะ, "สถานภาพและบทบาทของพิธีกรถ่ายทอดสดงานพระราชพิธีทางโทรทัศน์," (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 4.

ดังนั้นด้วยสื่อวิทยุโทรทัศน์ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดสด นับตั้งแต่การจัดให้มีพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาครั้งแรกใน พ.ศ.2504 เป็นต้นมา นอกจากทหารหาญแล้วพิธีดังกล่าวก็ถูกเชื่อมโยงเข้ากับประชาชนชาวไทยในทันทีและยิ่งขยายวงกว้างขึ้นตามสัดส่วนการขยายตัวของสื่อโทรทัศน์

4.5 สรุป

หลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ จุดเน้นของการสร้างความซื่อสัตย์จงรักภักดีให้กับองค์กรทหารก็ได้เปลี่ยนแปลงไปตามคติระบอบการปกครองใหม่ มีการปรับโครงสร้างกองทัพครั้งใหญ่ กองทัพได้ยกเลิกพิธีการถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารทุกรูปแบบทิ้งไป คงเหลือไว้แต่พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล กองทัพได้ใช้อุดมการณ์“ความเป็นพี่น้องของทหาร”มาเป็นจุดเน้นในการปฏิญาณแทน “ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์” ซึ่งผลปรากฏว่าอุดมการณ์ที่เข้ามาแทนที่ไม่ได้ก่อให้เกิดทหารมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กองทัพต้องประสบกับภาวะทหาร ไม่มีวินัย ไม่เชื่อฟังผู้บังคับบัญชาตามลำดับสายการบังคับบัญชาผล กองทัพต้องเผชิญกับปัญหาการสร้างอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีให้กับองค์กร

ยุคสมัยของคณะราษฎรที่เริ่มต้นขึ้นในสมัยพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี นั้น คณะราษฎรได้พยายามเคลื่อนย้ายความหมาย“ชาติ”ออกจากสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยการสถาปนา “รัฐธรรมนูญ”ขึ้นเป็นความหมายหลักของชาติแทน ในกองทัพมีการประกาศใช้

¹⁸⁷ กาญจนา แก้วเทพ, การวิเคราะห์สื่อ : แนวคิดและเทคนิค, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : แบรินด์เอจ, 2547), หน้า 196-198.

การจัดการกองทัพในยุคสมัยของคณะราษฎร พ.ศ.2475-2490 ก็ไม่ได้ช่วยทำให้กองทัพไทยกลายเป็นกองทัพเป็นทหารอาชีพซึ่งมีความเป็นหนึ่งเดียวและไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองได้ การเชื่อฟังคำสั่ง และเคารพในกฎระเบียบรวดเร็วกว่ากองทัพในระบอบเก่าด้วยซ้ำ ผู้กุมอำนาจสูงสุดทางการทหารก็มิได้อำนาจนั้นอย่างแท้จริง การเล่นพรรคเล่นพวกทำให้อำนาจนั้นมีลักษณะเป็นพลวัตร อีกทั้งการชักจูงให้ทหารยุ่งเกี่ยวกับการเมืองนำมาซึ่งการแตกแยกทางความคิด และทำให้กองทัพไม่เป็นเอกภาพ สภาพเช่นนี้ไม่เพียงนำมาซึ่งความวุ่นวายในกองทัพแต่ยังทำให้รัฐบาลไม่มีเสถียรภาพในการบริหารงานอีกด้วย เพราะมีการทำทลายจากทหารฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลอยู่เสมอ กองทัพในช่วงนี้จึงแตกเป็นฝักฝ่ายตามความคิดที่แตกแยกของผู้นำทหารในคณะราษฎรเอง

คณะราษฎรพยายามประคับประคองให้มีรัฐบาลพลเรือนที่มาจากทางเลือกตั้งตามระบอบรัฐธรรมนูญแต่ความแตกแยกความคิดในหมู่ผู้นำทหารในกองทัพก็นำมาสู่การก่อรัฐประหาร 2490 เพื่อล้มรัฐบาลพลเรือนระบอบประชาธิปไตย และสถาปนารัฐเผด็จการทหารขึ้นแทนนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2490 เป็นต้นมาถึงแม้จะได้มีความพยายามจัดให้มีการเลือกตั้งและจัดตั้งรัฐบาลพลเรือน แต่ก็เป็นเพียงการสร้างภาพประชาธิปไตยบังหน้า เพราะอำนาจที่แท้จริงนั้นตกอยู่ที่ผู้นำทหารที่มีบารมีในแต่ละยุคโดยการร่างรัฐธรรมนูญให้ตนเองได้ครองอำนาจและผลประโยชน์ เช่นเดียวกัน กองทัพในช่วงนี้ก็ยังไม่ใช่กองทัพที่เป็นเอกภาพและเป็นทหารอาชีพ หากแต่เป็นเพียงเครื่องมือสร้างอำนาจทางการเมืองให้ผู้นำทหารบางคนเท่านั้น อุดมการณ์กองทัพ เปลี่ยนจากการเน้นหนักในเรื่องการร่วมมือกันเพื่อสร้างเสถียรภาพและการปรับปรุงภายในประเทศมาเป็นเน้นหนักในการเป็นผู้นำทางการเมืองของชาติและการควบคุมสังคม-เศรษฐกิจ¹⁸⁸ เราจึงได้เห็นทหารเข้ามามีบทบาททางการเมืองในยุคนี้โดยการใช้อำนาจทางทหารยึดอำนาจแล้วยุบเลิกรัฐธรรมนูญและการปกครองประเทศด้วยอำนาจเด็ดขาด มีการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจในระหว่างผู้นำทหารด้วยกันเองบ่อยครั้ง มีกลุ่มทหารรุ่นใหม่ขึ้นมาท้าทายอำนาจทหารรุ่นเก่าซึ่งเป็นกลุ่มคณะราษฎรเดิม การต่อสู้

¹⁸⁸ ทักซ์ เจลิเมเตียร์น, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 339-340.

หลัง พ.ศ.2501 ทหารโดยเฉพาะอย่างยิ่งกองทัพบกก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมและควบคุมการปกครองของชาติมากกว่าที่เป็นอยู่เดิม ทหารได้สูญเสียความสนใจด้านการทหารโดยตรงและหันมาสนใจกิจการด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองมากขึ้น ทหารตระหนักดีถึงการแทรกแซงและความสำคัญของบทบาททางการเมืองของตน¹⁹⁰ การขึ้นมาเป็นบทบาททางการเมืองและการทหารด้วยตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารสูงสุดของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้สร้างจุดเปลี่ยนอย่างสำคัญให้แก่อุดมการณ์ของกองทัพหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมาและได้ส่งผลมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยกุศโลบายการอิงความชอบธรรมทางการเมืองจากสถาบันพระมหากษัตริย์ สฤษดิ์จึงเพียรพยายามที่จะทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์กลับมามีฐานะและบทบาทโดดเด่นอีกครั้งภายใต้รัฐธรรมนูญที่พระองค์มีฐานะเป็นองค์ประมุขของชาติ และทรงเป็นจอมทัพไทย ผลจากแนวคิดดังกล่าวสฤษดิ์ได้ดัดแปลงพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ขึ้นกำหนดให้เป็นประเพณีทางทหารของกองทัพซึ่งเป็นการเชื่อมโยงกองทัพเข้ากับสถาบันพระมหากษัตริย์ พิธีดังกล่าวปลูกฝังให้กองทัพมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์มีหน้าที่พิทักษ์ปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ ทำให้ทหารเป็นองค์กรที่มีเอกภาพมากขึ้น พิธีดังกล่าวของสฤษดิ์ได้ทำให้กองทัพสมัยใหม่ของไทยกลายเป็นกองทัพภายใต้สถาบันพระมหากษัตริย์อีกครั้งหนึ่ง หากแต่ในครั้งนี้อยู่ภายใต้บริบทการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ

พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนของทหารรักษาพระองค์ที่สฤษดิ์ตั้งใจประดิษฐ์ขึ้นเพื่อเชิดชูเกียรติของสถาบันกษัตริย์นั้นได้ผลเป็นอย่างดี การกำหนดให้ทหารรักษาพระองค์ถวายสัตย์ปฏิญาณตนเฉพาะพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาต่อสาธารณชนในทุกๆ ปี จนได้กลายเป็นประเพณีทางทหารสืบมาจนปัจจุบัน เป็นการปลูกฝังให้ทหารมีอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างตั้งใจ ด้วยบริบทของทหารรักษาพระองค์ซึ่งเป็นทหารทั้งหมดที่เข้าร่วมในพิธี มีการเชิญธงชัยเฉลิมพลที่ทรงพระราชทานไปให้หน่วยทหารถวายสัตย์ปฏิญาณตนประจำหน่วยของตนในทุกๆ ปีในวันกองทัพไทย จนเป็นแบบ

¹⁸⁹ สถาบันพระปกเกล้า, ข้อมูลด้านการเมืองการปกครองของไทย เรื่องทหารกับการเมือง (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2547), หน้า 43-44.

¹⁹⁰ ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, การเมืองระบบพหุนอูปลักษณ์แบบเผด็จการ, หน้า 343-349.

ความสำเร็จจากพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ที่เริ่มขึ้นในยุคสฤษดิ์ การรื้อฟื้นกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์และการขยายทหารรักษาพระองค์ไปยังหน่วยทหารต่างๆ ทั้ง 3 เหล่าทัพซึ่งกำหนดให้เข้าร่วมในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ ในช่วงรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นต้นมา ก็เป็นการสืบเจตนารมณ์เชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์และอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อมาจากสฤษดิ์ เพราะการขยายตัวของทหารรักษาพระองค์เป็นการรื้อฟื้นค่านิยมเดิมที่ว่า การได้เป็นทหารรักษาพระองค์ การได้ใกล้ชิดองค์พระมหากษัตริย์ในฐานะที่ตนเป็น Subject หนึ่งของพระองค์ถือว่าเป็นเกียรติยศสูงสุดของทหาร ค่านิยมดังกล่าวเกิดขึ้นในยุครัฐจารีตของไทยที่บรรดาขุนนางจะถวายบุตรของตนให้เป็นมหาดเล็กในพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ในช่วงก่อตั้งทหารมหาดเล็กและทหารอาชีพค่านิยมนี้ปรากฏชัดมากยิ่งขึ้น การเข้าเป็นทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ซึ่งเป็นทหารที่มีความใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์มากที่สุด เป็นที่รักและไว้วางพระราชหฤทัยนั้นเป็นพื้นที่สงวนไว้เฉพาะกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรหลานตระกูลขุนนางเท่านั้น ค่านิยมนี้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ขาดหายไปช่วงหนึ่ง หลังการสิ้นสุดอำนาจของจอมพลป.ค่านิยมนี้ก็ได้อีกครั้งใหม่ทหาร ผู้นำทหารหลายคนในช่วงนี้ล้วนเป็นทหารรักษาพระองค์ทั้งสิ้น เห็นได้จากประวัติการดำรงตำแหน่งทหารของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พันเอกประภาส จารุเสถียร พันเอกกฤษณ์ สีวะรา การได้เป็นทหารรักษาพระองค์โดยเฉพาะในสังกัดกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์แล้วถือเป็นเกียรติประวัติอันสูงสุด การได้เข้าสู่สังคมชั้นนำทหาร และเป็นพื้นฐานในการขึ้นสู่ตำแหน่งสูงๆ ในกองทัพ ค่านิยมนี้ก็มีปรากฏสืบมาจนปัจจุบันนายทหารผู้บังคับหน่วยกำลังรบ ระดับกองพันขึ้นไปทุกกองพัน ทุกเหล่าทัพ ผู้บัญชาการเหล่าทัพทุกคนจนถึงผู้บัญชาการทหารสูงสุด¹⁹¹ เป็นนายทหารรักษาพระองค์กันทุกคน¹⁹²

¹⁹¹ ตำแหน่งทางทหาร ได้แก่ ผู้บังคับหมู่, ผู้บังคับหมวด, ผู้บังคับกองร้อย, ผู้บังคับกองพัน, ผู้บังคับการกรม, ผู้บัญชาการกองพล, แม่ทัพ, ผู้บัญชาการ, รมต.กลาโหม หน่วยกำลังรบหรือส่วนกำลังรบทำหน้าที่ปฏิบัติกรรบเพื่อป้องกันราชอาณาจักร ซึ่งกระจายไปใน 4 กองทัพภาค ส่วนนี้ เป็น 1 ใน 5 องค์กหลักของกองทัพบก ซึ่งที่เหลือได้แก่ ส่วนบัญชาการ ส่วนสนับสนุนทางการช่วยรบ ส่วนภูมิภาค และส่วนการศึกษา(ดู สถาบันประปกเกล้า, ข้อมูลด้านการเมืองการปกครองของไทย เรื่องทหารกับการเมือง (กรุงเทพฯ: สถาบันประปกเกล้า, 2547), หน้า 27,28,29.)

¹⁹² พลเอกมนตรี คุภาพร, ทหารรักษาพระองค์อ่านทำนอง (Online), 4 ธันวาคม 2551 แหล่งที่มา

นอกจากนี้พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ยังเป็นครั้งแรกที่เปิดโอกาสให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแสดงบทบาทขององค์พระประมุข และจอมทัพไทยที่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญชัดเจนมากขึ้นจากพระบรมราโชวาทที่พระราชทานให้แก่ทหารในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ พระองค์ทรงแสดงบทบาทชี้แนะ ตักเตือน และสนับสนุนการปฏิบัติงานของเหล่าทหารอยู่เสมอ ซึ่งมีผลต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบทบาทและอุดมการณ์หลักของกองทัพอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ยิ่งไปกว่านั้นการใช้สื่อวิทยุโทรทัศน์เข้ามาถ่ายทอดสดพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนับแต่ พ.ศ.2504 เป็นต้นมานับเป็นการขยายปริมาณผลการรับรู้ไปสู่ประชาชนทั่วไปทั่วประเทศอย่างรวดเร็วสารที่สำคัญคือทำให้ประชาชนเข้าใจและยอมรับในพระราชสถานะขององค์พระมหากษัตริย์ อีกทั้งอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ไปแพร่ไปสู่ความนึกคิดในหมู่ประชาชนด้วย

บทที่ 5

สรุปและเสนอแนะ

การสร้างกองทัพสมัยใหม่ของไทยซึ่งเริ่มขึ้นจากนโยบายปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นได้นำรูปแบบการจัดองค์กรตามหลักระบบราชการสมัยใหม่มาใช้เป็นองค์กรแรกๆ ของระบบราชการไทย แต่อย่างไรก็ตามการนำระบบราชการสมัยใหม่มาใช้ในการจัดการกองทัพซึ่งมีคุณลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากองค์กรราชการอื่นๆ โดยเฉพาะเป้าหมายขององค์กร ซึ่งกระบวนการสร้างบรรทัดฐาน/ค่านิยมและกฎระเบียบขององค์กรอันนำไปสู่ความภักดีให้กับองค์กร ถือเป็นกฎเกณฑ์สำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการสร้างกองทัพสมัยใหม่

ชนชั้นปกครองในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทยต้องการสร้างกองทัพสมัยใหม่ด้วยระบบราชการสมัยใหม่ที่มีประสิทธิภาพทัดเทียมตะวันตกและอยู่ภายใต้ราชบัลลังก์ด้วยในเวลาเดียวกัน เพื่อบรรลุมิตรภาพประสพศักดิ์ดังกล่าว จึงได้มีประดิษฐ์พิธีการถวายสัตย์ปฏิญาณทางทหารขึ้นพร้อมๆ กับการสร้างกองทัพสมัยใหม่ ซึ่งได้แก่พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประเภทการถือน้ำเดือน พิธีตรึงหมุดธงชัยเฉลิมพล พิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพล และพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล เพื่อปลูกฝังบทบาทหน้าที่กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์และอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ให้กับนายทหารในกองทัพสมัยใหม่

ผลจากการสร้างกองทัพสมัยใหม่ทั้งในแง่ของการจัดโครงสร้าง การบริหารงานและความพยายามในการปลูกฝังบทบาทและอุดมการณ์ดังกล่าวครอบงำกองทัพสมัยใหม่ตลอดรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 พบว่าชนชั้นนำสยามประสบความสำเร็จในแง่ที่สามารถจัดตั้งกองทัพสมัยใหม่อันเป็นเครื่องมือของรัฐรวมศูนย์ได้ตามแผนที่วางไว้ กองทัพมีศักยภาพและมีเป็นองค์กรที่มีความก้าวหน้าเป็นระบบระเบียบและเป็นเอกภาพมากกว่าองค์กรสมัยใหม่ใดๆ ทั้งบุคคลลากรทหารในกองทัพก็มีความรู้ความสามารถที่ทันสมัยทั้งในแง่ของปริมาณและคุณภาพเหนือองค์กรราชการใดๆ ในยุคนั้น แต่ในแง่ของหลักการจัดการองค์กรทหารตามระบบราชการสมัยใหม่ (bureaucratic organization) แล้วถือว่าล้มเหลว ระบบการบริหารที่มีลักษณะอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว (patrimonial) ซึ่งเป็นลักษณะการบริหารในรัฐจารีตยังคงตกค้างอยู่ ได้ขัดแย้งกับองค์การทหารสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นซึ่งต้องอาศัยระบบสายการบังคับบัญชา(modern armies are cohesive and

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญในส่วนของ
 กองทัพไทย ผู้นำทหารคณะราษฎรได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของกองทัพ ที่สำคัญคือการ
 พยายามรีดถอนระบอบเก่าเอาไปโดยการปลดนายทหารระดับสูงคือนายพลที่เป็นพระราชวงศ์
 ออกไปจำนวนมาก มีการปรับให้นายทหารระดับกลางเข้ามามีบทบาทแทน และเลื่อนขั้นนายทหาร
 ระดับล่างขึ้นมาเป็นการเปิดช่องทางให้ก้าวหน้าในวิชาชีพตามระดับความสามารถอันเป็น
 ความรู้สึกอัดอั้นมานานในระบอบเก่า ในส่วนของอุดมการณ์กองทัพจุดเน้นของการสร้างความ
 เชื่อสัจจรักภักดีให้กับองค์กรทหารก็ได้เปลี่ยนแปลงไปตามคติระบอบการปกครองใหม่ กองทัพ
 ได้ยกเลิกพิธีการถวายสัตย์ปฏิญาณตนทางทหารทุกรูปแบบทั้งไป คงเหลือไว้แต่พิธีถวายสัตย์
 ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล ในช่วงปีแรกๆของการปฏิวัติกองทัพได้ใช้อุดมการณ์“ความเป็นที่
 นื่องของทหาร”มาเป็นจุดเน้นในการปฏิญาณแทน“ความเชื่อสัจจรักภักดีต่อสถาบัน
 พระมหากษัตริย์” ซึ่งผลปรากฏว่าอุดมการณ์ที่เข้ามาแทนที่ไม่ได้ก่อให้เกิดทหารมีความเป็นอันหนึ่งอัน
 เดียวกัน กองทัพต้องประสบกับภาวะทหาร ไม่มีวินัย ไม่เชื่อฟังผู้บังคับบัญชาตามลำดับสายการ
 บังคับบัญชาผล กองทัพต้องเผชิญกับปัญหาการสร้างอุดมการณ์ความเชื่อสัจจรักภักดีให้กับ
 องค์กร

ต่อมาในสมัยพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น คณะราษฎรได้พยายาม
 เคลื่อนย้ายความหมาย“ชาติ”ออกจากสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยการสถาปนา “รัฐธรรมนูญ”ขึ้น

¹ ดำรง ธรรมารักษ์, “เอกสารคำสอนวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย” (ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 50.(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

อย่างไรก็ตามการลากทหารเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองนำมาสู่การแตกแยกทางความคิดระหว่างผู้นำทหารในคณะราษฎรและความวุ่นวายทางการเมืองในช่วงปี พ.ศ.2475-2490 กองทัพอากาศภายใต้คณะราษฎรในช่วงนี้ก็ไม่ถูกจัดการให้เป็นองค์การราชการทหารสมัยใหม่ที่อยู่ภายใต้กฎแห่งความชอบธรรม (jurisdictional area) โดยไม่อาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวในลักษณะอุปถัมภ์ (patrimonial) เป็นเอกภาพ และเคารพในลำดับสายการบังคับบัญชา ไม่ได้นำไปสู่การเป็น “ทหารอาชีพ” ที่มีความรับผิดชอบเฉพาะและไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง

การซื้อฟังคำสั่ง และเคารพในกฎระเบียบเลวร้ายกว่ากองทัพในระบบเก่าด้วยซ้ำ ผู้กุมอำนาจสูงสุดทางการทหารก็ได้มีอำนาจนั้นอย่างแท้จริง การเล่นพรรคเล่นพวกทำให้อำนาจนั้นมีลักษณะเป็นพลวัตรไม่ได้อยู่บนยอดปิรามิดสูงสุดตามโครงสร้าง สภาพเช่นนี้ไม่เพียงนำมาซึ่งความวุ่นวายในกองทัพแต่ยังทำให้รัฐบาลไม่มีเสถียรภาพในการบริหารงานอีกด้วย เพราะมีการทำทลายจากทหารฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลอยู่เสมอๆ กองทัพในช่วงนี้จึงแตกเป็นฝักฝ่ายตามความคิดที่แตกแยกของผู้นำทหารในคณะราษฎรเองและยังมีสภาพเลวร้ายมากยิ่งขึ้นหลังการรัฐประหาร 2490 ซึ่งทหารเข้ามายึดกุมอำนาจบริหารอย่างยาวนาน

การสถาปนารัฐเผด็จการทหารขึ้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2490 เป็นต้นมาถึงแม้จะได้มีความพยายามจัดให้มีการเลือกตั้งและจัดตั้งรัฐบาลพลเรือน แต่ก็ยังเป็นเพียงการสร้างภาพประชาธิปไตยบังหน้า เพราะอำนาจที่แท้จริงนั้นตกอยู่ที่ผู้นำทหารที่มีบารมีในแต่ละยุคโดยการร่างรัฐธรรมนูญให้ตนเองได้ครองอำนาจและผลประโยชน์ เช่นเดียวกันกองทัพในช่วงนี้ยังไม่ใช้กองทัพที่เป็นเอกภาพและเป็นทหารอาชีพ หากแต่เป็นเพียงเครื่องมือสร้างอำนาจทางการเมืองให้ผู้นำทหารบางคนเท่านั้น อุดมการณ์กองทัพ เปลี่ยนจากการเน้นหนักในเรื่องการร่วมมือกันเพื่อสร้างเสถียรภาพและการปรับปรุงภายในประเทศมาเป็นเน้นหนักในการเป็นผู้นำทางการเมืองของชาติและการ

จุดเปลี่ยนสำคัญของบทบาทและอุดมการณ์ของกองทัพไทยอันเป็นมีผลสืบเนื่องมาจนปัจจุบันเกิดขึ้นในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ด้วยแนวคิดอนุรักษนิยมและกุศโลบายการอิงความชอบธรรมทางการเมืองจากสถาบันพระมหากษัตริย์ สฤษดิ์ได้ประกาศเจตนารมณ์ว่าจะพิทักษ์ เชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เป็นที่เคารพสักการะ สนับสนุนบทบาทการเป็นองค์ประมุขและบทบาทการเป็นจอมทัพไทย ดังเช่นในคำประกาศการรัฐประหารของเขาในปี พ.ศ.2500 การรื้อฟื้นและปรับปรุงกฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพกลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง โดยได้ขยายขอบเขตคดีหมิ่นฯ ครอบคลุมความมั่นคงแห่งชาติ ในคำประกาศของคณะปฏิวัติ 2501 และในธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ.2502 ผลจากแนวคิดดังกล่าวในปีช่วงปี พ.ศ.2502-2504 สฤษดิ์ได้ประดิษฐ์ “พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์” ขึ้นซึ่งผนวกรวมเอาพระราชพิธีตรึงหมุดและพระราชทานธงชัยเฉลิมพลที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพลที่ได้เริ่มไว้ในยุคคณะราษฎรเข้ามาไว้ด้วยกัน

พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ได้สืบสานต่อมาเป็นประเพณีของเหล่าทหารหาญสืบมาจนปัจจุบัน พิธีนี้มีลักษณะของประเพณีประดิษฐ์ สอดคล้องตามความหมายของฮอบส์บอว์มว่าพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เป็นพิธีที่เพิ่งถูกประดิษฐ์ขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ เกิดขึ้นในกระบวนการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ ได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็น และชุดของการปฏิบัติอันมีความหมายในทางอุดมการณ์(ideological) มีกฎระเบียบ(rules)บัญญัติไว้อย่างแน่ชัด ซึ่งทำการครอบงำอย่างเปิดเผยและเป็นที่ยอมรับกันโดยคฤณี การจัดมีลักษณะของพิธีกรรม(ritual)และใช้สัญลักษณ์(symbolic nature)เป็นเครื่องมือสำคัญ โดยมีจุดประสงค์ที่จะปลูกฝัง(inculcate) ค่านิยม

² ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, การเมืองระบบพหุชนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 339-340.

³ สถาบันพระปกเกล้า, ข้อมูลด้านการเมืองการปกครองของไทย เรื่องทหารกับการเมือง (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2547), หน้า 43-44.

การกำหนดให้ “ทหารรักษาพระองค์” เท่านั้นที่เข้าร่วมใน “พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนาม” ที่สภษัดึกคิดขึ้น เป็นความตั้งใจที่จะเชื่อมโยงความหมายความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่ทหารมีต่อสถาบันกษัตริย์ในยุครัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้กลับคืนมา เป็นความตั้งใจที่จะปลุกฝังให้ทหารรักษาพระองค์ หรือโดยนัยก็คือทหารทั้งหมดใน 3 เหล่าทัพมีจิตสำนึกของอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ พิธีที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นนี้มีความตั้งใจที่จะเชื่อมโยงสถาบันกษัตริย์ สถาบันทหาร และสังคมการเมืองไทยเข้าด้วยกัน และความตั้งใจดังกล่าวก็แสดงออกอย่างแจ่มชัดด้วยการกำหนดให้จัดขึ้นต่อสาธารณชน กำหนดให้เป็นวาระแห่งชาติที่ให้ความสำคัญกับสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วยการย้ายการสวนสนามของกองทัพที่เคยจัดขึ้นในวันกองทัพไทย มาจัดขึ้นเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในทุกๆ ปี ความหมายและอุดมการณ์ที่สภษัดึกต้องการให้สังคมได้รับรู้นั้นขยายวงออกไปทั่วประเทศด้วยการกำหนดให้มีการถ่ายทอดสดพิธีทั้งทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์นับแต่ พ.ศ.2504 เป็นต้นมา ตลอดการครองอำนาจของสภษัดึกเขาได้จัดพิธีนี้ในทุกๆ ปี และรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรทลายทที่สืบอำนาจทางการเมืองต่อมาก็ยังคงรักษาพิธีนี้ไว้สืบมา พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์จึงเป็นรูปธรรมชิ้นแรกสุดและมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการนำไปสู่การสร้างให้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นที่เคารพสักการะเทิดทูน และเป็นที่ยอมรับในหมู่ชนชั้นนำทางสังคมการเมืองต่อมา

นอกจากนี้การกราบบังคมทูลเชิญให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ขึ้นดำรงตำแหน่งในกิจการทหารรักษาพระองค์ใน พ.ศ.2502 ของสภษัดึก เป็นเสมือนการชุบชีวิตกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์กลับขึ้นมายิ่งใหญ่กว่าครั้งใดๆ หลัง

นับจากปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมากองทัพบกก็ได้จัดให้มีพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่อยมาเป็นประจำทุกปีตราบจนปัจจุบัน เป็นเวลาถึง 50 ปี ทั้งหมดนี้คือความพยายามของสฤษดิ์ในการทำให้สถาบันกษัตริย์มีฐานะเป็นศูนย์กลางอันโดดเด่น พิธีทางทหารทั้ง 3 พิธีที่ถูกสฤษดิ์หรือผู้พันัดแปลงช่วยส่งเสริมให้สถาบันพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอยู่ในตำแหน่งสูงสุดและมีความหมายทางการเมืองมากที่สุดในยุคที่อำนาจตกอยู่ในมือของกลุ่มทหาร จนกล่าวกันว่าสิ่งนี้คือมรดกทางการเมืองชิ้นสำคัญของสฤษดิ์ และที่สำคัญความสำเร็จของสฤษดิ์ในการที่ได้รับความสนับสนุนจากราชสำนักก็มีอิทธิพลอย่างมากต่อเสถียรภาพของรัฐบาลทหารดังที่เฉลิมเกียรติ ผิวนวล เสนอว่าการสนับสนุนจากราชสำนักที่เกิดขึ้นในยุคสฤษดิ์ก็ได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับการใช้อำนาจและการดำรงฐานะของผู้นำรัฐบาลนับตั้งแต่ระบอบสฤษดิ์เป็นต้นมา ในขณะที่เดียวกันก็รวมถึงผู้นำทหารซึ่งเป็นหัวหน้ารัฐบาลด้วย หากพระมหากษัตริย์ทรงสนับสนุน หรือไม่คัดค้านความคิดและการกระทำในเรื่องหนึ่ง ของเขาๆ ก็จะสามารถครองอำนาจสูงสุดทางการปกครองได้ ซึ่งหลังกรณี 14 ตุลา 2516 เป็นต้นมาจนปัจจุบันเป็นที่เปิดเผยและทราบกันดีถึงความสำคัญของเงื่อนไขที่ว่า “ฐานะการเป็นผู้นำรัฐบาลต้องได้รับความเห็นชอบจากพระมหากษัตริย์”⁴

อย่างไรก็ตามการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของเงื่อนไขดังกล่าวในระบอบสฤษดิ์สืบมาจนปัจจุบัน การประดิษฐ์พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์รวมทั้งพิธีที่

⁴ เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535 (กรุงเทพฯ: นาคักรการพิมพ์, 2535), หน้า 54-55.

ผู้เขียนเห็นว่าพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์และพิธีที่เกี่ยวข้องที่ได้รับการจัดขึ้นอย่างเป็นทางการ ถูกให้ความสำคัญเป็นวาระแห่งชาติ ที่เริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2502 นี้ เป็นพื้นฐานที่ส่งผลให้สถาบันกษัตริย์โดดเด่น เป็นที่ยอมรับในหมู่มวลชนชั้นนำในสังคมการเมืองไทยนับแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา และมีส่วนนำไปสู่การแสดงบทบาทประมุขอย่างสง่างามในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 นอกจากนี้ผลของอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่ทหารมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยได้ส่งผลในทางการเมือง 2 ประการด้วยกันคือ *ประการแรก*การบัญญัติบทบาทหน้าที่ของกองทัพไทยในรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา เป็นต้นมา *ประการที่สอง* ทหารอาศัยการกล่าวอ้างอุดมการณ์ดังกล่าวเพื่อเข้ามาแทรกแซงทางการเมือง กล่าวคือ

ประการที่แรกการบัญญัติบทบาทหน้าที่ของกองทัพไทยในรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา เป็นต้นมา ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 ส่งผลให้กลุ่มอนุรักษนิยมมี

ประการที่สอง ทหารอาศัยการกล่าวอ้างอุดมการณ์กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์เพื่อเข้ามาแทรกแซงทางการเมือง จะด้วยการที่มีสำนึกเกิดขึ้นกับทหารจริงๆ หรือไม่ก็แล้วแต่มันก็ได้กลายเป็นข้ออ้างของผู้นำทหารในการเข้ามามีบทบาททางการเมืองอยู่เสมอ นับแต่หลัง 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา ในช่วงเวลาเกือบ 2 ปี หลังจากที่ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 อุดมการณ์กองทัพเพื่อปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงเป็นนามธรรมที่สงบนิ่ง จนเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ 6 ตุลาคม 2519 อุดมการณ์ “กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์” ก็ได้แสดงผล

⁵ สุรชาติ บำรุงสุข, ทหารกับประชาธิปไตยไทยจาก 14 ตุลา สู่อำนาจและอนาคต (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2541), หน้า 151-153.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

นับแต่นั้นมาผู้นำทหารก็ได้ใช้ข้ออ้างเรื่องกองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์เข้ามาแทรกแซงทางการเมืองในอีกหลายๆ เหตุการณ์ถัดมา เช่น กรณีกบฏยังเติร์กในปี พ.ศ.2524 มีนายทหารกลุ่มหนึ่งนำโดยพลเอกสัณห์ จิตรปฏิมา รองผู้บัญชาการทหารบก ได้ก่อการกบฏ(กบฏยังเติร์กหรือกบฏเมษาฮาวาย) เพื่อยึดอำนาจการปกครองของนายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ขึ้นแต่

⁷ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, 60 ปี ประชาธิปไตยไทย (กรุงเทพฯ: ศรีเอทีพี พับลิชชิ่ง, 2536), หน้า 41

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

⁹ เฉลิมเกียรติ วัฒนกุล, ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535 (กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์, 2535), หน้า 63.

อีกกรณี คือ การรัฐประหารรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่นำโดย พล.อ.สุนทร คงสมพงษ์ในปี พ.ศ.2534 เป็นความพยายามหวนกลับมาสู่อำนาจการเมืองของกองทัพเกิดขึ้นอย่างสำเร็จอีกครั้งหนึ่ง เช่นเดียวกันการรัฐประหารครั้งนี้อาศัยชนวนจากการมีอยู่ของอุดมการณ์กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์ คณะรัฐประหารได้สร้างเรื่อง “กรณีลอบสังหารพระราชวงศ์ชั้นสูง” ขึ้นเพื่อสร้างความสับสนในหมู่ประชาชน แล้วรีบฉวยโอกาสก่อรัฐประหารขึ้นทันที เมื่อยึดอำนาจสำเร็จก็ได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ”(รสช.)¹¹

จากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา ธงชัย วินิจจะกูลเสนอว่า อำนาจนำของกองทัพเริ่มถดถอยลงทุกที จากที่มีอำนาจโดยตรง กลายเป็นอำนาจครอบงำอย่างไม่เป็นทางการและกลายเป็นค่อยๆ ถอนตัวออกไป แม้กองทัพพยายามจะหวนกลับมาสู่อำนาจอีกครั้งในปี พ.ศ.2519 และ พ.ศ.2534 แต่ก็จบลงด้วยการลุกฮือของประชาชนต่อต้านอำนาจทหารอีกครั้งเมื่อ พฤษภาคม 2535 อำนาจของกองทัพก็ยิ่งถดถอยต่ำลงไปอีก¹² ภาพลักษณ์ของกองทัพตกต่ำอย่างถึงที่สุด ทหารถูกกันออกไปจากวงขอบการเมืองและเชื่อกันว่าหลังจากนี้ไปทหารจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวทางการเมืองอีกต่อไป หลังปี พ.ศ.2538 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันทหารก็ได้เปลี่ยนแปลงบทบาทและปรับปรุงภาพลักษณ์ครั้งใหญ่โดยการหันไปเน้นเรื่อง “การพัฒนา” และ “การเป็นกองทัพที่รับใช้ประชาชน” เพื่อฟื้นฟูภาพลักษณ์แล้วก็กลับมาเน้นอุดมการณ์กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากพระบรมราชาไมตรีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹¹ สุธาสัย ยิ้มประเสริฐ, 60 ปี ประชาธิปไตยไทย (กรุงเทพฯ: ศรีเอทีพี พับลิชชิง, 2536), หน้า 48-49.

¹² ธงชัย วินิจจะกูล, “ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา”, ฟ้าเดียวกัน 3,4 (ตุลาคม-ธันวาคม, 2548): 150.

ในส่วนของพระบรมราชาโหวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ต่อบทบาทการเป็นองค์ประมุขของรัฐนั้นเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เป็นพื้นที่เปิดให้พระองค์แสดงแสดงบทบาทดังกล่าวได้อย่างชัดเจน และมีอิทธิพลต่อกองทัพและการเมืองไทยอยู่มาเช่นกัน พระบรมราชาโหวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ที่ทรงพระราชทานให้แก่กองทัพเสมอมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมาได้แสดงถึงการที่พระองค์ทรงมีบทบาทการสนับสนุนให้กำลังใจและชี้แนะแนวทางการดำเนินงานแก่กองทัพ ซึ่งหากยึดตามบทบาทการดำเนินงานของกองทัพ พระบรมราชาโหวาทสามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วงด้วยกัน คือ พระบรมราชาโหวาทช่วงที่กองทัพมีบทบาทในการแก้ปัญหาภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ ในระหว่าง พ.ศ.2504-พ.ศ.2525 และพระบรมราชาโหวาทช่วงหลังการคลี่คลายของปัญหาภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ พ.ศ.2526-2538 กล่าวคือ

พระบรมราชาโหวาทช่วงที่ประเทศไทยเผชิญหน้ากับปัญหาภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ พ.ศ.2504-2525พระบรมราชาโหวาทในช่วงนี้มุ่งความสนใจไปที่ภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นสำคัญ ทรงเน้นย้ำให้ทหารปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มกำลังความสามารถในการป้องกันประเทศชาติรักษาเอกราชและความเป็นไทย ให้รอดพ้นจากการคุกคามภายนอก เพื่อที่จะไปถึงเป้าหมายดังกล่าว ทรงเน้นย้ำให้ทหารมีระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด เพราะมีประสิทธิภาพของกองทัพเกิดจากการดำเนินงานแบบสabatการบังคับบัญชาแบบบนลงล่าง โดยมีวินัยเป็นตัวกำกับให้งานดำเนินตามคำสั่ง วินัยจึงเป็นหัวใจของระบบการบังคับบัญชาและเป็นหัวใจของกองทัพ นอกจากนี้วินัยของทหารยังนำมาซึ่งความศรัทธาและไว้วางใจจากประชาชนที่มีต่อทหารทั้งหมด หากทหารทำได้ความแตกแยกก็จะไม่เกิด ทหารก็จะไม่เป็นสาเหตุหนึ่งที่บีบให้ประชาชนหันไปเข้ากับคอมมิวนิสต์ ซึ่งข้อนี้ถือเป็นสาเหตุหลักที่ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลา พระองค์ทรงเน้นย้ำให้ทหารทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดแม้ต้องเสียสละเลือดเนื้อและชีวิต ทหารต้องเตรียมพร้อมอยู่เสมอ ทหารและประชาชนต้องมีความสามัคคีปรองดอง ร่วมกันฟันฝ่าอุปสรรค และที่สำคัญคือการสำนึกในความเป็นไทยเป็นกุญแจสำคัญในการแก้ปัญหาครั้งนี้ พระองค์ทรงพยายามชี้ให้เห็นว่าความเป็นไทยนั้นคือเกิดขึ้นด้วยชาติกำเนิด การยอมรับในประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ว่าคนไทยเป็นคนรักอิสระ ได้รวมแรงร่วมใจกันต่อสู้เพื่อรักษาผืนแผ่นดินไทยตลอดมา คำปฏิญาณตนของทหารรักษาพระองค์คือ

แนวพระราชดำริเรื่องความเป็นไทยและความเป็นอื่นชื่อนี้ถือว่าสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความเป็นไทยและคอมมิวนิสต์ของสฤษดิ์ สฤษดิ์ได้ทำให้สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ค่อยๆ กลายเป็นคุณค่าหลักของสังคมไทย เขาเชื่อว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นอันตรายต่อความเป็นไทย เพราะเป้าหมายของคอมมิวนิสต์คือการทำลายสถาบันอันดีงามของชาติ โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์¹³

พระบรมราชาโชวาทช่วงหลังการคลี่คลายของปัญหาภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2523-2538 หลังจากประเทศไทยค้นพบแนวทางในการแก้ไขปัญหาภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ในปี พ.ศ.2523 และมีแนวโน้มว่าด้วยแนวทาง “การเมืองนำการทหาร” จะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ พระบรมราชาโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2523 แสดงถึงความเชื่อมั่นดังกล่าวได้อย่างชัดเจน และเนื้อหาของพระบรมราชาโชวาทนับจากในปีนี้เป็นต้นไปไม่ปรากฏ ข้อความที่สื่อถึงภัยคุกคามจากภายนอกอันหมายถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ หรือการทำหน้าที่ของทหารในการปราบปรามภัยคุกคามภายนอกเพื่อความมั่นคงของประเทศอีกเลย ยิ่งไปกว่านั้นพระบรมราชาโชวาทในปีนี้ก็กลับให้ความสำคัญกับปัญหาใหม่ทางสังคมและการเมือง อย่างการทุจริต ประพฤติมิชอบในบทบาทหน้าที่ ทรงแยกกับทหารว่าไม่ควรมีพฤติกรรมดังกล่าวเพราะจะเป็นเหตุนำไปสู่ความวิบัติของทั้งตัวเองและบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นว่า การตกเป็นทาสของความโลภหลงทุจริต เป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลให้เกิดความวุ่นวายทางการเมือง ตลอดจนจนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมการเมืองไทย ซึ่งโดยนัยแล้วก็คือการเตือนสติให้ทหารรู้จักหน้าที่ของตนในการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เพื่อให้สอดคล้องกับกระแสประชาธิปไตยที่กำลังแบ่งบานมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ในขณะนั้นทหารยังมีบทบาทอยู่มาก พระบรมราชาโชวาทชี้แนะตักเตือนทหารจึงเป็นการแสดงถึงพระราชอุทิศสวาทของพระองค์ในการที่จะส่งเสริมและประดับประดาการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขให้ดำเนินไปในทางที่ถูกที่ควร

¹³ ตามไท ดิลกวิทยรัตน์, “คอมมิวนิสต์” ในการเมืองไทย, (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.), หน้า 89-90.

นอกจากนี้ปี พ.ศ.2523 เป็นปีแรกๆ ที่พระองค์ชี้แนะบทบาทด้าน “การพัฒนา” ให้แก่กองทัพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทที่แนะกองทัพถึงการเปลี่ยนบทบาทที่เป็นอยู่ ให้หันมาเน้น “การพัฒนา” เนื่องจากทรงเล็งเห็นว่าเมื่อบ้านเมืองสงบปลอดภัยจากปัญหาความมั่นคง ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมควรได้รับการใส่ใจเป็นลำดับต่อไป ศักยภาพของกองทัพที่มีไว้เพื่อจัดการแก้ปัญหาความมั่นคงควรถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวทั้งนี้เพราะสถาบันทหารเป็นองค์กรใหญ่มีความพร้อมทั้งกำลังคน งบประมาณ และเครื่องมือเครื่องมือ กองทัพเองก็ได้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ “การพัฒนา” ตามแนวพระราชดำริดังกล่าวเสมอมา พระราชอุตสาหะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการชี้แนะบทบาทและวางอุดมการณ์ใหม่ให้ทหาร รวมทั้งกระตุ้นเตือนให้เกิดการรับเอาไปปฏิบัติ เกิดผลอย่างแท้จริงในอีก 15 ปีต่อมา หลังจากที่พระองค์ได้แสดงพระบรมราโชวาทให้แก่ทหารรักษาพระองค์ในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2538 พระบรมราโชวาทครั้งนี้ดูเหมือนว่าจะย่ำถึง “บทบาทการพัฒนา” ของทหาร ชัดแจ้งกว่าครั้งใดๆ และผลจากการพระราชทานพระบรมราโชวาทครั้งนี้ ได้ปลุกสำนึก ปลุกจิตวิญญาณทหารทุกคน ให้ตระหนักในภารกิจของตน ว่ามิใช่เพียงการป้องกันประเทศชาติด้วยยุทธโศภนที่เข้มแข็งพร้อมมูลเท่านั้น หากแต่ยังมีภารกิจอันยิ่งใหญ่ที่ต้องปฏิบัติในอันที่จะบรรเทาความทุกข์ยากให้กับอาณาประชาราษฎร์ซึ่งเป็นพลกนิกรของพระเจ้าแผ่นดิน จนสุดความสามารถ เพื่อประโยชน์อันถาวรของประเทศชาติและประชาชนสืบไป¹⁴ ซึ่งนับแต่ปี พ.ศ.2538 เป็นต้นมากองทัพก็รับเอาแนวพระราชดำริดังกล่าวไปใช้อย่างจริงจัง จนสามารถรื้อฟื้นภาพลักษณ์ที่ถดถอยลงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลา และ พฤษภาทมิฬกลับมาขึ้นมาเป็นที่เชื่อถือได้อีกครั้ง และได้เปลี่ยนอุดมการณ์เป็น **“เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์และประชาชน”** ยิ่งไปกว่านั้นอิทธิพลของพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้รับการรองรับอย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปีพุทธศักราช 2540 บทบาทของทหารในการพัฒนาประเทศถูกบรรจุอยู่ในแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐว่า “รัฐต้องจัดให้มีกองกำลังทหารไว้เพื่อพิทักษ์รักษาเอกราช ความมั่นคงของรัฐ สถาบันพระมหากษัตริย์ ผลประโยชน์แห่งชาติ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข **และเพื่อการพัฒนาประเทศ**” เพื่อตอบสนองเจตนารมณ์ตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ กองทัพได้มีโครงการพัฒนาต่างๆ เกิดขึ้นทั่วประเทศ แต่โดยส่วนใหญ่ก็ล้าวนแล้วแต่เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริแทบทั้งสิ้น แม้ในงานพัฒนาเพื่อความมั่นคงที่กองทัพดำเนินอยู่ก็เนื่องมาจากพระราชดำริ

¹⁴ กองทัพบก, ก้าวใหม่ของกองทัพบก สู่ศตวรรษ 40 (กรุงเทพฯ: บริษัท โอ. เอ็ม. พรินติ้ง เฮ้าส์, 2541), หน้า 182.

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้สามารถเข้าใจได้สองทางคือ เกิดจากการที่กองทัพสำนักในแนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานไว้ในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ นับแต่ ปี พ.ศ.2523 เป็นต้นมา กับอีกทางหนึ่งคือกองทัพตระหนักในเงื่อนไขที่เกิดขึ้นหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลา การรื้อฟื้นภาพลักษณ์และการเปลี่ยนจุดยืนของกองทัพเป็นเพียงการโหนกระแสเท่านั้น

ในประการสุดท้ายนี้ผู้เขียนเห็นว่าพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์มีผลอย่างสำคัญต่อการแสดงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขตามรัฐธรรมนูญ ดังที่ Vernon Bogdanor เสนอว่าโดยทั่วไปแล้วการปฏิบัติพระราชพิธีและพิธีการต่างๆ ของสถาบันพระมหากษัตริย์มีความเกี่ยวพันกับการปฏิบัติหน้าที่ขององค์ประมุขตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้อย่างมีนัยยะสัมพันธ์กันเป็นอย่างยิ่ง ในรัฐประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ตำแหน่งประมุขของรัฐ(head of state) มีหน้าที่สำคัญ 3 ประการ คือ **หนึ่ง**บทบาทหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญ **สอง**บทบาทในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในรัฐและหน้าที่ในการปฏิบัติพิธี และ**สาม**บทบาทในการเป็นสัญลักษณ์และการเป็นตัวแทนของชาติซึ่งข้อหลังนี้มีความสำคัญมากที่สุด¹⁵ เพราะเป็นบทบาทที่ต้องอาศัยการตีความ “ความเป็นรัฐชาติเพื่อรัฐชาติ” เพื่อที่จะทำหน้าที่ทางสัญลักษณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพประมุขต้องออกสู่สายตาประชาชน การแสดงออกของประมุขจะมีผลต่อบทบาทการเป็นตัวแทนของชาติอีกทอดหนึ่ง หากไม่มีกิจกรรมดังกล่าวประมุขของรัฐชาติก็จะมีอำนาจที่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชน ซึ่งในระยะยาวการขาดอำนาจที่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนก็จะมีผลกระทบต่อประสิทธิภาพการแสดงบทบาทหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญในที่สุด¹⁶

แต่อย่างไรก็ตามการมีสัญลักษณ์(symbol)ของชาติและของรัฐในแต่ละประเทศที่แตกต่างกันก็จะมีผลต่อการบรรลุมอบบทบาททางสัญลักษณ์และบทบาทการเป็นตัวแทนแห่งรัฐชาติของประมุขสัญลักษณ์ของรัฐชาติสหรัฐอเมริกาคือ รัฐธรรมนูญ(constitution) สัญลักษณ์ของรัฐชาติฝรั่งเศสและสาธารณรัฐไอริชคือเหตุการณ์การปฏิวัติทางการเมือง (historical tradition) ส่วนของอังกฤษและไทยคือ สถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นตัวบุคคล(person) การมีตัวบุคคลเป็นสัญลักษณ์ของรัฐชาติมีข้อดีกว่าแบบอื่นตรงที่เป้าของการแสดงออกซึ่งความซื่อสัตย์จงรักภักดี(allegiance) การมีตัวบุคคลจะง่ายต่อความเข้าใจและง่ายต่อการแสดงออกซึ่งความซื่อสัตย์จงรักภักดีของประชาชน

¹⁵ Vernon Bogdanor, *The Monarchy and the Constitution* (Oxford: Clarendon Press, 1995), p. 61.

¹⁶ *Ibid.*, p.62.

ในที่นี้การปฏิบัติพระราชพิธีจึงมีความหมายและความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อองค์ประมุข เพราะพระราชพิธี คือการสื่อสารผ่านทางสัญลักษณ์ระหว่างประมุขและประชาชนพลเมืองโดยเนื้อหาสาระของพระราชพิธีคือการแสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เป็นการหลอมรวมให้ประชาชนพลเมืองรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน ซึ่งนั่นคือการที่องค์ประมุข กำลังทำหน้าที่บทบาทการเป็นตัวแทนของรัฐชาติและบทบาทการทำให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของรัฐชาติตามจุดมุ่งหมายของรัฐธรรมนูญต่างๆ

การจัดพระราชพิธีหรือพิธีจึงเป็นโอกาสอันดีที่องค์ประมุขจะได้ออกสู่สายตาประชาชน และยิ่งเมื่อมีสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยโดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์และวิทยุความรู้ดังกล่าวก็ขยายวงกว้างมากยิ่งขึ้น ในโอกาสเดียวกันนี้ประชาชนเองก็จะได้มีประสบการณ์ตรงต่อองค์ประมุข อาทิ ภาพลักษณ์ ทักษะคนดี และคุณสมบัติประจำตัวของประมุข ซึ่งจะนำมาสู่การตัดสินใจให้หรือไม่ให้ความสนับสนุนต่อองค์ประมุข และแรงสนับสนุนจากประชาชนนี้จะมีผลต่อความสำเร็จในการแสดงบทบาททางการเมืองขององค์ประมุขตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้อีกทอดหนึ่ง

สำหรับประเทศไทยสถาบันพระมหากษัตริย์มีการจัดพระราชพิธีและพิธีน้อยใหญ่ต่างๆ ตลอดทั้งปี โดยพระราชพิธีประจำปีที่ได้กระทำอยู่ในรัชกาลปัจจุบัน อันเป็นพระราชพิธีที่ออกหมายกำหนดการ เปิดโอกาสให้ข้าราชการทุกกระทรวง กรม ได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในงานด้วยนั้นมีทั้งหมด 18 พิธี แต่พระราชพิธี รัฐพิธีและพิธีที่มีการถ่ายทอดสดทางโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทยมีด้วยกัน 8 อย่าง คือ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ, พระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน โดยกระบวนพยุหยาตราชลมารค, คณะบุคคลต่างๆ เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล ณ ศาลาดุสิดาลัยสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต, พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ, พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พิธีถวายเครื่องราชสักการะและจุดเทียนชัยถวายราชสดุดีเฉลิมพระเกียรติ ณ ท้องสนามหลวง และงานสโมสรสันนิบาต ณ สนามหน้าตึกไทยคู่ฟ้า

¹⁷ Ibid., p.64.

หากพิจารณาตามองค์ประกอบของรัฐธรรมนูญในระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญและเป็นประมุขของชาติ ซึ่งบทบาทหน้าที่ของประมุขแห่งรัฐชาติ(head of state) กับบทบาทหน้าที่ของประมุขแห่งฝ่ายบริหาร(head of government or sovereign)แยกออกจากกันนั้น อำนาจของรัฐธรรมนูญสามารถแบ่งออกเป็น 2 ด้านด้วยกัน คือหนึ่งด้านที่เป็น “ผลสัมฤทธิ์”(efficient)ซึ่งหมายถึงอำนาจในการออกนโยบายและการทำให้นโยบายบรรลุผล บทบาทหน้าที่นี้เป็นของคณะรัฐมนตรี และสองด้าน “เกียรติยศความสง่างาม”(dignified) ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจทางการเมืองน้อยมาก องค์ประกอบด้านนี้เป็นความสำคัญพื้นฐานของการทำหน้าที่ทางสัญลักษณ์และการรวมให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวของรัฐชาติ ความสง่างามสุขุมนุ่มลึกของประมุขมีส่วนช่วยในการประสานความขัดแย้งระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร อีกทั้งยังมีส่วนสร้างรัศมี(aura)แห่งความชอบธรรมให้เกิดแก่รัฐบาล¹⁹ อำนาจที่เกิดจากความสง่างามในที่นี้นอกจากจะเกิดจากรูปลักษณ์ ทักษะสติและความสามารถส่วนตัวขององค์ประมุขแล้วส่วนหนึ่งก็อาศัยพระราชพิธีและพิธีเป็นตัวสร้างหรือเป็นพื้นที่ในการแสดงออกถึงคุณลักษณะประจำตัวดังกล่าว ซึ่งพระราชพิธีและพิธีส่วนใหญ่ของราชสำนักไทยที่จัดขึ้นเป็นการประจำปีนั้นมุ่งเน้นภาพลักษณ์ความเป็นไทยซึ่งเป็นสังคมเกษตร อาทิ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เน้นความเป็นพุทธศาสนาอันเป็นที่มาของศีลธรรมและศีลธรรมอันดี อาทิ พระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน พระราชพิธีและพิธีที่เป็นพื้นที่ในการแสดงออกถึงคุณลักษณะประจำตัวได้แก่ทุกพระราชพิธีและพิธีที่มีการพระราชทานพระบรมราชาวาทหรือพระราชดำรัส ซึ่งพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์มีคุณสมบัติทั้ง 2 ข้อ คือเป็นพิธีที่ช่วยเสริมสร้างความสง่างามและเป็น

¹⁸ บุญยฤทธิ์ แผลมหลวง, “บทบาทของรายการถ่ายทอดพระราชพิธีและพิธีสำคัญของ สถาบันวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ต่อการธำรงรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ ในวโรกาสเฉลิมฉลองพระชนมพรรษาครบ 60 ปี” (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 19.

¹⁹ Vernon Bogdanor, *The Monarchy and the Constitution* (Oxford: Clarendon Press, 1995), p.63.

ในด้านปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของประมุขแห่งรัฐชาตินั้น โดยส่วนใหญ่พบว่าหากประมุขมีประวัติยุ่งเกี่ยวในทางการเมืองจะไม่ค่อยประสบความสำเร็จในบทบาทด้านสัญลักษณ์และการเป็นตัวแทนของรัฐชาติ เพราะจะนำไปสู่ประเด็นการขัดแย้งทางการเมือง ความไม่มั่นคงและการถูกวิพากษ์วิจารณ์ได้ง่าย สำหรับประเทศที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐชาติมักจะไม่ค่อยมีประวัติยุ่งเกี่ยวในทางการเมือง เพราะรัฐธรรมนูญกำหนดให้องค์อธิปัตย์มีบทบาทในทางรัฐธรรมนูญในลักษณะเป็นกลาง ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง สถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญคือสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ถูกจำกัดอำนาจหน้าที่ องค์ประมุขของรัฐชาติภายใต้รัฐธรรมนูญได้รับสิทธิในการแสดงออกซึ่งดุลยพินิจ(discretion) ซึ่งต้องแสดงออกในลักษณะผู้พิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญ²⁰ สถานะเช่นนี้ส่งผลดีต่อการทำหน้าที่เป็นตัวแทนของรัฐชาติและเป็นที่ยอมรับได้มากกว่า²¹ ซึ่งประเทศไทยก็เข้าตามเกณฑ์ดังกล่าวนี้จากเหตุการณ์ 14 ตุลา เป็นต้นมา เห็นได้อย่างชัดเจนจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พระองค์ทำหน้าที่ทางรัฐธรรมนูญคือบทบาทตักเตือน(The Right to warn) และให้คำชี้แนะ (The Right to be consulted) รัฐบาลพระองค์ประสานความแตกแยกทางการเมืองที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐบาลเผด็จการทหารและการประท้วงของประชาชน โดยเปิดโอกาสให้ผู้นำของทั้งสองฝ่ายเข้ามาเจรจากันโดยที่พระองค์ทำหน้าที่เป็นคนกลาง ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสถามนำไปสู่การพิจารณาและตัดสินใจด้วยตัวเองของผู้นำรัฐบาลและผู้นำการประท้วง ว่าอะไรเป็นโทษ อะไรเป็นประโยชน์ต่อประชาชนและบ้านเมือง เมื่อทราบเช่นนั้นแล้ว ทั้งสองฝ่ายควรตัดสินใจอย่างไรเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น²² จากเหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทำหน้าที่ประมุขผู้พิทักษ์รัฐธรรมนูญระบอบประชาธิปไตยได้อย่างเด่นชัด ทั้งพระองค์ยังเข้าพระทัยถึงวิถีในการแสดงออกถึงบทบาทการตักเตือนและให้คำชี้แนะดังเช่นที่ Bogdanor กล่าวว่าการใช้อำนาจแสดงบทบาทการเป็นที่ปรึกษา การให้คำชี้แนะ และการตักเตือน ประมุขต้องไม่พูดเพื่อเปลี่ยนเป้าหมายของนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี แต่ควรให้ไปทบทวนเองอีกครั้ง โดยที่ประมุขอาจแสดงกระบวนการพิจารณาที่รอบคอบเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้ดูเป็นตัวเอียง²³

²⁰ Ibid., p.65.

²¹ Ibid., p.64.

²² เจษฎา พรโชทยา, พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 278.

²³ Vernon Bogdanor, *The Monarchy and the Constitution* (Oxford: Clarendon Press, 1995), pp.69-70.

อย่างไรก็ตามการแสดงบทบาทตามรัฐธรรมนูญทั้งบทบาทการเป็นที่ปรึกษา การให้การชี้แนะ การตักเตือน การประสานความขัดแย้งที่รุนแรงทางการเมืองจะไม่ประสบความสำเร็จเลย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงประสบความสำเร็จอำนาจด้าน “เกียรติยศความสง่างาม” (dignified) ที่มีพระราชพิธีเป็นส่วนช่วยมาก่อนซึ่งพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ก็มีส่วนสำคัญไม่น้อย เพราะว่าอำนาจด้าน “ดุลยพินิจ” ก่อให้เกิดการยอมรับในความชอบธรรมของบทบาทและตำแหน่ง ก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและความศรัทธาในหมู่ประชาชนโดยเฉพาะชนชั้นนำทางการเมืองอันนำมาสู่ความเชื่อมั่นและเชื่อฟังจากการที่พระองค์แสดงบทบาทหน้าที่ทางรัฐธรรมนูญ สำหรับองค์ประมุขของรัฐไทยนั้นนอกจากพระอัจฉริยภาพและบุคลิกภาพส่วนพระองค์ การเน้นหลักการทศพิธราชธรรมจากพุทธศาสนาก็เป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดความสำเร็จดังกล่าว ซึ่งในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ก็พบการสอดแทรกหลักการดังกล่าวลงไป

พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์และพิธีที่เกี่ยวข้องจึงมีความสำคัญในสังคมการเมืองไทยในยุคที่ทหารเข้ามามีบทบาททางการเมืองเป็นอย่างยิ่ง พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์และพิธีประกอบช่วยส่งเสริมให้พระราชสถานะองค์ประมุขของชาติ และพระราชสถานะจอมทัพไทยเป็นรูปธรรมและโดดเด่นมากขึ้นในความรับรู้ของทหารและสังคมการเมืองไทยโดยรวม โดยพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์และพิธีประกอบมีหน้าที่สำคัญในการแปลงอุดมการณ์ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีหรืออุดมการณ์กองทัพพิทักษ์ราชบัลลังก์ที่เริ่มไว้โดยสฤษดิ์มาสู่การปฏิบัติจริง การจัดขึ้นซ้ำๆจนกลายเป็นประเพณีก็ยิ่งเป็นการตอกย้ำอุดมการณ์นั้นให้ทหารรุ่นใหม่ๆในกองทัพและการใช้สื่อวิทยุและโทรทัศน์ถ่ายทอดสดการจัดพิธี ก็ยิ่งทำให้สารในพิธีแพร่กระจายออกไปครอบคลุมถึงระดับชาติ

พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์เป็นพื้นที่ปะทะสังสรรค์กันระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันทหาร มีการแสดงออกถึงลำดับชั้นทางสังคม (hierarchy) อย่างชัดเจน เป็นพื้นที่แสดงบทบาทและอุดมการณ์ของกองทัพต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ในการแสดงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ต่อกองทัพด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทการสนับสนุน (The Right to encourage) ตักเตือน (The Right to warn) และชี้แนะ (The Right to be consulted)²⁴ ซึ่งเป็นพระราชอำนาจที่องค์

²⁴ ธงทอง จันทรางศุ, พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ (กรุงเทพฯ: เอส.ซี.พรีนแอนด์แพค, 2548), หน้า 74.

แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการปลูกฝังบทบาทการพิทักษ์สถาบันพระมหากษัตริย์และอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ที่ถูกระดมขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2504 โดยสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นเพียงความสำเร็จในแง่การสร้างให้กองทัพไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลส่วนตัวของผู้นำทหารที่มีบารมีและเป็นการยุติการใช้กองทัพหาผลประโยชน์ทางการเมืองที่ดำเนินมาตั้งแต่การก่อการรัฐประหาร 2490 เป็นต้นมา แนวคิดอนุรักษนิยมทำให้สฤษดิ์หรือพันอุดมการณ์ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ชนชั้นนำไทยในรัฐสมบูรณาญาสิทธิใช้ในการสร้างกองทัพสมัยใหม่ขึ้นมาประยุกต์เข้ากับพิธีสวนสนามของทหารและพิธีที่เกี่ยวข้อง ทำให้กองทัพอยู่ภายใต้สถาบันพระมหากษัตริย์อีกครั้งหนึ่ง อันนำมาซึ่งการทำให้ทหารเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองในรูปแบบหนึ่ง คือบทบาทหน้าที่ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเป็นทางการระบุไว้ในรัฐธรรมนูญเงื่อนไขดังกล่าวนี้ก็ได้ช่วยให้ทหารหลุดพ้นไปจากการเข้ามาแทรกแซงการเมืองในในลักษณะการก่อการปฏิวัติรัฐประหารแต่อย่างใด หากแต่ได้ใช้ข้ออ้างในการพิทักษ์ปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์มาเป็นข้ออ้างใหม่ซึ่งจะด้วยจิตสำนึกดังกล่าวเกิดขึ้นจริงหรือไม่ก็แล้วแต่ การเข้ามาแทรกแซงทางการเมืองที่ชอบธรรมของทหารนับแต่ยุคสฤษดิ์เป็นต้นมาจวบจนรัฐประหารครั้งล่าสุด เมื่อ 19 กันยายน 2549 ต้องยืนอยู่บนเหตุผลดังกล่าวเป็นสำคัญ ในแง่นี้ถือว่าสฤษดิ์ประสบความสำเร็จในการสร้างบรรทัดฐาน/อุดมการณ์ให้องค์กรมีความเป็นหนึ่งเดียวกันอีกครั้งภายใต้สถาบันพระมหากษัตริย์ แต่หากพิจารณาในแง่ของหลักระบอบราชการสมัยใหม่และหลักการของกองทัพสมัยใหม่ในสังคมการเมืองประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญแล้วจะพบว่ากองทัพสมัยใหม่ของไทยยังคงไม่สำเร็จสมบูรณ์ลงตามความหมายที่แท้จริงขององค์กรภายใต้ระบอบราชการสมัยใหม่ เพราะกองทัพต้องยึดถือวัตถุประสงค์และบทบาทหน้าที่ที่แท้จริงขององค์กรทหารซึ่งเป็นหน้าที่เฉพาะทางคือการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศและป้องกันการคุกคามจากภายนอกเพื่อประโยชน์สุขของรัฐและประชาชนเป็นหลักใหญ่ ซึ่งจุดประสงค์หลักนี้จะทำให้ทหารเป็นทหารอาชีพ ไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองอีก แต่กองทัพไทยในยุคปัจจุบันยังคงถูกสร้างให้มีหลักยึดอยู่ที่อุดมการณ์อื่นที่มีใช้ประชาชน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ. การวิเคราะห์สื่อ: แนวคิดและเทคนิค. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: แบรินด์โฮจ, 2547.

กองทัพบก. ก้าวใหม่ของกองทัพบก ศุภศวรรษ 40. กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, 2541.

กองทัพบก. วันกองทัพบก 25 มกราคม 2497. ม.ป.ท.: สำนักพิมพ์ประชาช่าง, 2497.

คณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์. พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวม 100 ครั้ง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชวนพิมพ์, 2529.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50ปี. กองทัพไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2539.

จิตร ภูมิศักดิ์. โครงการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, 2547.

เจษฎา พรไชยา. พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพิธีสิบสองเดือน. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: ผ่านฟ้าวิทยา, 2431.

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล. ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535. กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์, 2535.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. อ่านโครงการแข่งน้ำฉบับวิเคราะห์และถอดความ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ชนิดา ชิตบัณฑิตย์. โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.

ชาติรี ฤทธารมย์. นโยบายต่างประเทศของไทย(2488-2497). วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิถียุคใหม่. แผนกวิชาการต่างประเทศและการทูต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ กนก วงษ์ตระหง่าน. ภาษากับการเมือง. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาฯ, 2526.

- ณรงค์ พ่วงพิศ. ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรรкарพิมพ์, 2527.
- ดำรง ธรรมารักษ์. เอกสารคำสอนวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.(อัครสำเนา)
- ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. "คอมมิวนิสต์" ในการเมืองไทย. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- แต่งตั้งผู้บังคับการพิเศษและนายทหารพิเศษ. ราชกิจจานุเบกษา 97 (24 มิถุนายน 2523):1894.
- แต่งตั้งนายทหารพิเศษ. ราชกิจจานุเบกษา 119 (2 ธันวาคม 2545):1.
- ทวิช เปล่งวิทยา, พ.อ. คู่มือแบบธรรมเนียมทหาร. พระนคร: โรงพิมพ์อำพลพิทยา, 2515.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. การปรับตัวทางความรู้ ความจริง และอำนาจของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2325-2411. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ทหารราบที่ 1 รักษาพระองค์,กรม. กรมตำนानกรมทหารบกราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: กระทรวงกลาโหม, 2462.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.
- ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษกรมทหาร. ราชกิจจานุเบกษา 29 (9 มีนาคม 2455): 2755.
- ธงชัย วินิจจะกุล. ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา*. ฟ้าเดียวกัน 3,4 (ตุลาคม-ธันวาคม, 2548):142-167.
- ธงทอง จันทรางศุ. พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: เอส.ซี.พรีนแอนด์แพค, 2548.
- ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, 2546.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยสมัยแรกเริ่มของรัฐประชาชาติ รัฐศาสตร์สาร 21 .(2542): 1-94.
- บุญยฤทธิ์ แผลมหลวง. บทบาทของรายการถ่ายทอดพระราชพิธีและพิธีสำคัญของ สถาบันวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ต่อการธำรงรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ใน

ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ในระยะ 3 ปี แห่งการบริหารของ
คณะรัฐมนตรี. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2505.

ประสงค์ สุ่นศิริ. 726 วันใต้บัลลังก์ "เปรม" ภาวะลบรอยอดีตได้. กรุงเทพฯ: มติชน, 2532.

ปิยะ มาลากุล, ม.ล. พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พุทธศักราช 2512. พระนคร: โรงพิมพ์
พระจันทร์, 2512.

ผู้บังคับการพิเศษ. ราชกิจจานุเบกษา 42 (10 มกราคม 2468): 3151.

ผู้บังคับการพิเศษ. ราชกิจจานุเบกษา 46 (21 เมษายน 2472): 237.

พิชามญชุ์, (นามปากกา). สามเหล่าทัพพร้อมเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เนื่องในวัน
กองทัพไทย สกุลไทย 49 (28 มกราคม 2546): 36-48.

พิธีกระทำสัตย์สาบานตนต่อธงชัยเฉลิมพลของทหารที่กรุงเทพฯ. ราชกิจจานุเบกษา 44 (16
ตุลาคม 2470): 2129.

ภารดี มหาขันธ์. การปฏิรูปการทหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2518.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท
ที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่ พุทธศักราช 2498-2508. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
พระจันทร์, 2516.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท
ที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2515 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2516.
กรุงเทพฯ: สำนักพระราชเลขานุการ, 2517.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท
ที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ปีพุทธศักราช 2538. กรุงเทพฯ: สำนักพระราชเลขานุการ,
2537.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. พระบรมราโชวาท พระราชดำรัสของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 25--.

ยุทธการทหารบก, กรม. การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, 2541.

ลิขิต ธีรเวคิน. วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5 แก้ไขเพิ่มเติม (กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

วรการบัญชา, นาย. ตำนานทหารมหาดเล็ก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรีนแมคพาย, 2547.

- วิจิตรวาทการ, หลวง. ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ในระยะ 3 ปี
แห่งการบริหารของคณะรัฐมนตรี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี,
 2505.
- สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย. เบื้องแรกประชาธิปไตย: บันทึกความทรงจำของผู้ที่อยู่ใน
เหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500. กรุงเทพฯ: มิตรนราการพิมพ์, 2516.
- สถาบันพระปกเกล้า. ข้อมูลด้านการเมืองการปกครองของไทย เรื่องทหารกับการเมือง. กรุงเทพฯ:
 สถาบันพระปกเกล้า, 2547.
- เสถียร จันทิมาธร และชรรค์ชัย บุนปาน. กองทัพพบกับประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน,
 2526.
- สฤษดิ์ ธนะรัชต์. ประมวลสุนทรพจน์จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ.2502-2504. พระนคร: สำนัก
 ทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2507.
- สารบรรณทหารบก, กรม. สุจิตร์พิพิธถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์
เนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ประจำปี 2539. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์,
 2539.
- สายชล สัตยานุรักษ์. พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลก(พ.ศ.2325-2352). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2546.
- สุกัญญา บำรุงสุข. การเมืองและการปฏิรูปการทหารในสมัยรัชกาลที่ 5. จุลสารวิชาการ (สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย) 3 (พ.ค. 2529):12-18.
- สุธิวศ์ พงศ์ไพบุลย์, ดิลก วุฒิพาณิชย์, ประสิทธิ์ ชิดนการณ. จีนทักษิณ: วิถีและพลัง. กรุงเทพฯ:
 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.
- สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ. 60 ปี ประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ: ศรีเอทีพี พับลิชชิ่ง, 2536.
- สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ. แผนชิงชาติไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมาพันธ์จำกัด, 2534.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. ขนบธรรมเนียมประเพณี: ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึง
สมัยอยุธยาตอนกลาง. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- สุรชาติ บำรุงสุข. ทหารกับประชาธิปไตยไทยจาก 14 ตุลา สู่ปัจจุบันและอนาคต. กรุงเทพฯ:
 ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก, 2541.
- สุรชาติ บำรุงสุข, ไตรสรณคมนตรีทหาร รัฐประหาร และการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันปรีดี พนม
 ยงค์, 2551.
- สินิท (รัตนารณ) สิทธิรักษ์. กำเนิดโทรทัศน์ไทย(พ.ศ.2493-2500). (วิทยานิพนธ์วารสาร
 ศาสตรมหาบัณฑิต(สื่อสารมวลชน) คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.

- สมมติอมรพันธุ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 1 : สำหรับพระราชพิธีประจำปี. พระนคร: โรงพิมพ์ไทย ณ สะพานยศเส, 2459.
- สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลารำลึก, 2544.
- สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม. เทอดพระเกียรติจอมทัพไทย. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, 2546.
- สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม. สดุดีจอมทัพไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2549.
- สำนักราชเลขาธิการ. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาไมตรีที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2515 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2516. กรุงเทพฯ: กรมแผนที่ทหาร, 2517.
- ศิลปากร, กรม. พระราชพิธีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯสยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร. กรุงเทพฯ: กราฟิคฟอร์เมท (ไทยแลนด์), 2543.
- อดิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์(พ.ศ.2325-2416). กรุงเทพฯ: พิชฌเนศ, 2518.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- อัฉรภา กมุทพิสมัย. กบฏ ร.ศ.130 กบฏเพื่อประชาธิปไตย: แนวคิดทหารใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์วิชาการ, 2540.
- อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. ระบบวิทยุและโทรทัศน์ไทย: โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองและผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- อุรัสยานี สุขะตุงคะ. สถานภาพและบทบาทของพิธีกรถ่ายทอดสดงานพระราชพิธีทางโทรทัศน์. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ภาษาอังกฤษ

- Elihu Kats and Goege Wedell. Broadcasting in The Third World. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 1997.
- Eric Hobsbawm and Terence Ranger. The Invention of Tradition. Cambridge University press: United Kingdom, 1983.
- H.G.Quaritch Wales. Siamese State Ceremonies. London: Bernard Quaritch, LTD, 1931.
- Kobkua suwannathat-Pian. King, Country and Constitutions: Thailand' s political Development 1932-2000. New York: RoutledgeCurzon press, 2003.

- Kullada Kesboonchoo Mead. The Rise and Decline of Thai Absolutism. Thesis for the degree of Ph.D. in Politics, The School of Oriental and African Studies, the University of London, 2000.
- Max Weber. Economy and society. Berkeley: University of California Press, 1978.
- Murray Edelman. The symbolic use of politics. Urbana: University of Illinois Press, 1977.
- Noel Affred Battye. The Military, Government and Society in Siam, 1868-1910: Politics and Military Reform during the Reign of King Chulalongkorn. Thesis (Ph.D.) Cornell University. Faculty of the Graduate School, 1974.
- Paul M. Handley. The King Never Smiles. United States of America: Yale University, 2006.
- Matthew Lange and Dietrich Rueschemeyer. States and Development: Historical Antecedents of Stagnation and Advance (Political Evolution and Institutional Change). New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- R. Sean Randolph. The United States and Thailand: Alliance Dynamics, 1950-1985. United State of America: Institute of East Asian Studies University of California, 1986.
- Thongchai Winichakul. Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a nation. United State of America: University of Hawaii, 1994.
- Vernon Bogdanor. The Monarchy and the Constitution. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- กบฏ ร.ศ.130. (Online).2552.แหล่งที่มา <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php/> (22 มีนาคม 2552)
- ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช ๒๕๐๒. (Online).2552. แหล่งที่มา http://th.wikisource.org/wiki/ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร_พุทธศักราช_๒๕๐๒ (12 เมษายน 2552)
- ธงชัยเฉลิมพล. กรมนักเรียนนายร้อยรักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. (Online).2552. แหล่งที่มา <http://www.crma.ac.th/cadet/> (3 มกราคม 2552)
- ทหารรักษาพระองค์. กรมนักเรียนนายเรือรักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรือ. (Online).2552.. แหล่งที่มา <http://www.navy.mi.th/nrdo/KingNavy/king19.htm> (12 เมษายน 2552)

- ประวัติ. กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์. (Online).2551.แหล่งที่มา
[http://th.wikipedia.org/wiki/กรมทหารราบที่_1_มหาดเล็กรักษาพระองค์\(20 พฤศจิกายน 2551\)](http://th.wikipedia.org/wiki/กรมทหารราบที่_1_มหาดเล็กรักษาพระองค์(20 พฤศจิกายน 2551))
- ประวัติ. กรมทหารต่อสู้อากาศยานรักษาพระองค์. (Online).2552. แหล่งที่มา
[http://rtafsf.rtaf.mi.th/intranet/aaa/history.html\(12 เมษายน 2552\)](http://rtafsf.rtaf.mi.th/intranet/aaa/history.html(12 เมษายน 2552))
- ประวัติ. กองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์. (Online).2552. แหล่งที่มา
[http://www.polsong.net/mission.html\(10 มกราคม 2552\)](http://www.polsong.net/mission.html(10 มกราคม 2552))
- ประวัติกรมนักเรียนนายเรืออากาศรักษาพระองค์. กรมนักเรียนนายเรืออากาศรักษาพระองค์. (Online).
 2552. แหล่งที่มา
[http://www.aircadetwing.com/index.php?lay=show&ac=article&id=251639\(12 เมษายน 2552\)](http://www.aircadetwing.com/index.php?lay=show&ac=article&id=251639(12 เมษายน 2552))
- ประวัติเหล่าทหารอากาศโยธินและกรมทหารอากาศโยธิน รักษาพระองค์ ตั้งแต่อดีต...จนถึงปัจจุบัน. กรมทหารอากาศโยธิน รักษาพระองค์. (Online).2552. แหล่งที่มา
[http://www.rtafsf.rtaf.mi.th/inf/history.htm\(12 เมษายน 2552\)](http://www.rtafsf.rtaf.mi.th/inf/history.htm(12 เมษายน 2552))
- ประวัติหน่วย. กองพันทหารราบที่ 9 รักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ 3 กองพลนาวิกโยธิน.
 (Online).2552. แหล่งที่มาประวัติหน่วย. กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์.
 (Online).2552. แหล่งที่มา [http://th.wikipedia.org/wiki/กรมทหารราบที่_11_รักษาพระองค์\(20 มกราคม 2552\)](http://th.wikipedia.org/wiki/กรมทหารราบที่_11_รักษาพระองค์(20 มกราคม 2552))
- ประวัติหน่วย. กรมทหารราบที่ 31 รักษาพระองค์. (Online).2552. แหล่งที่มา
[http://www.rdf31.com/History.html/กรมทหารราบที่_31_รักษาพระองค์/ประวัติหน่วย\(12 เมษายน 2552\)](http://www.rdf31.com/History.html/กรมทหารราบที่_31_รักษาพระองค์/ประวัติหน่วย(12 เมษายน 2552))
- ประวัติหน่วย. กรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์.(Online).2552. แหล่งที่มา
[http://www.geocities.com/irqg12/ประวัติหน่วย\(12 เมษายน 2552\)](http://www.geocities.com/irqg12/ประวัติหน่วย(12 เมษายน 2552))
- ประวัติหน่วย. กองพลที่ 1 รักษาพระองค์. (Online).2552. แหล่งที่มา
[http://www.army1.rta.mi.th/\(12 เมษายน 2552\)](http://www.army1.rta.mi.th/(12 เมษายน 2552))
- ประวัติหน่วย. กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์. (Online).2552. แหล่งที่มา
[http://th.wikipedia.org/wiki/ กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์\(20 มีนาคม 2552\)](http://th.wikipedia.org/wiki/กรมทหารราบที่_21_รักษาพระองค์(20 มีนาคม 2552))
- ประวัติความเป็นมาฝูงบิน 201 รักษาพระองค์. ฝูงบิน 201 รักษาพระองค์. (Online).2552.
 แหล่งที่มา [http://www.wing2.rtaf.mi.th/201/Web201/History.html\(12 เมษายน 2552\)](http://www.wing2.rtaf.mi.th/201/Web201/History.html(12 เมษายน 2552))
- ประวัติฝูงบิน. ฝูงบิน 602 รักษาพระองค์. (Online).2552. แหล่งที่มา
[http://www.602sqdn.com/web/?page_id=3\(12 เมษายน 2552\)](http://www.602sqdn.com/web/?page_id=3(12 เมษายน 2552))

- ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์. (Online).2551. แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์>(15 มกราคม 2551)
- พันธกิจ. กองทัพอากาศที่ 1. (Online).2552. แหล่งที่มา <http://www.army1.rta.mi.th/>(20 มกราคม 2552)
- ภารกิจ. กรมราชองครักษ์.(Online).255.แหล่งที่มา <http://radc.go.th> (28 พฤศจิกายน 2551)
- ภารกิจกองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์. กองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์. (Online).2552. แหล่งที่มา<http://www.polsong.net/mission.html>(12 เมษายน 2552)
- พระยาทรงสุรเดช. (Online).2552. แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/พระยาทรงสุรเดช>(12 เมษายน 2552)
- พลเอกมนตรี ศุภภาพร. ทหารรักษาพระองค์ฟังทางนี้. (Online).2551. แหล่งที่มา <http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9510000143537>(4 ธันวาคม2551)
- พระราชประวัติพลเอกหญิง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี องค์ผู้อำนวยการกองวิชาประวัติศาสตร์ ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (พ.ศ. 2530 - ปัจจุบัน). โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า.(Online).2552..แหล่งที่มา http://www.crma.ac.th/histdept/tul_kra_mom/hrh_resume.htm (10 มกราคม 2552)
- สุทธิพงษ์ พิณแสน. ธงชัยเฉลิมพล. (Online. 2551. แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/ธงชัยเฉลิมพล> (6 ตุลาคม 2551)
- สรศักดิ์ แพ่งสภา. นักเรียนนายร้อยไทยในเยอรมัน ยุคโกเชอร์. (Online. 2552. แหล่งที่มา http://www.maneebooks.com/German_capt/germ_02.html(22 มีนาคม 2552)
- Nupaporn nso. พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์. (Online).2551. แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์> (3 ตุลาคม 2551)
- Eric Hobsbawm – England. (Online). 2008. Available from: <http://word.world-citizenship.org/wp-archive/1473> (2008, December 10)

ภาคผนวก

ภาคผนวก

ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ และทหารรักษาพระองค์ในปัจจุบัน

ทหารบกในปัจจุบันได้มีการกำหนดให้มี 16 เหล่า¹ ตามข้อบังคับกระทรวงกลาโหมว่าด้วยเหล่าทหาร พ.ศ.2495 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2/2501 ฉบับที่ 3/2501 และฉบับที่ 4/2506 ได้แก่

1. เหล่าทหารราบ	9. เหล่าทหารสารวัตร
2. เหล่าทหารม้า	10. เหล่าทหารสารบรรณ
3. เหล่าทหารปืนใหญ่	11. เหล่าทหารการเงิน
4. เหล่าทหารช่าง	12. เหล่าทหารพระธรรมนูญ
5. เหล่าทหารสื่อสาร	13. เหล่าทหารแพทย์
6. เหล่าทหารขนส่ง	14. เหล่าทหารแผนที่
7. เหล่าทหารสรรพาวุธ	15. เหล่าทหารการสัตว
8. เหล่าทหารพลากิจการ	16. เหล่าทหารดุริยางค์

ในที่นี้ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ และทหารรักษาพระองค์ส่วนใหญ่เป็นเหล่าทหารราบ ซึ่งเป็นทหารบกสังกัดกองทัพอากาศที่ 1

ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ เป็นทหารรักษาพระองค์ที่ถือกำเนิดขึ้นจากการก่อตั้งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(ทหารมหาดเล็กไถ่กา) เป็นต้นแบบของการปฏิรูปทหารตั้งที่กล่าวแล้วในบทที่ 3 มีการคัดกรองบุคคลที่จะเข้ามาอยู่ในหน่วยนี้เป็นอย่างดี โดยที่การเมืองเข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วยไม่ได้ ทหารหน่วยนี้เป็นทหารหน่วยที่มีเกียรติสูงสุด มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า ทหารมหาดเล็กราชวัลลภ(ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานชื่อไว้)ปัจจุบันทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์มีชื่อเต็มว่า กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ที่ตั้งขึ้นหน่วยแรกสุดของประเทศไทย เมื่อแรกเริ่มจัดตั้งกรมนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมด้วยพระองค์เอง อีกทั้งพระบรมวงศานุวงศ์เป็นอันมากได้รับ

¹ สถาบันพระปกเกล้า, ข้อมูลด้านการเมืองการปกครองของไทย เรื่องทหารกับการเมือง, (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2547), หน้า 30.

1. กองพันทหารราบที่ 1 กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. กองพันทหารราบที่ 2 กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
3. กองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
4. กองพันทหารราบที่ 4 กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

“ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ” เป็นหน่วยทหารที่มีความพิเศษโดดเด่น แตกต่างไปจากหน่วยทหารอื่นทั่วไป ด้วยภารกิจหน้าที่ในด้านทหารรักษาพระองค์อันยิ่งใหญ่สมเกียรติภูมิ ซึ่งมีภารกิจหลักดังนี้

- 1.ปฏิบัติหน้าที่ถวายความปลอดภัย และถวายพระเกียรติฯ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ องค์รัชทายาท ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์โดยใกล้ชิด
- 2.จัดตั้งกองรักษาการณ์ประจำพระตำหนักในเขตพระราชฐานชั้นกลางและชั้นนอก
- 3.ถวายความปลอดภัยและถวายพระเกียรติเมื่อมีการเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานประทับแรม ณ พระตำหนักต่างๆ ในต่างจังหวัด
- 4.จัดแถวทหารรับเสด็จและยามถวายพระเกียรติเมื่อมีพระราชพิธีตามหมายกำหนดการ²

โดยสรุปภารกิจของทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์คือการถวายความปลอดภัยและการจัดพิธีสร้างภาพลักษณ์ที่สง่างามด้วยชุด ด้วยดนตรี ด้วยอุปกรณ์และธงทิวต่างๆ เมื่อสถาบัน

² นายวรการบัญชา, *ตำนานทหารมหาดเล็ก*, (กรุงเทพฯ : กรีนแมคพาย์, 2547), หน้า 38.

ทหารรักษาพระองค์ เป็นทหารรักษาพระองค์ เพียงเพราะอยู่ในหน่วยที่มีชื่อต่อท้ายด้วยคำว่า รอ. เท่านั้น ในอดีตที่ผ่านมา มีหน่วยรบ ที่มีชื่อ รอ. ต่อท้ายออกมาปฏิบัติรัฐประหารกันหลายต่อหลายครั้ง ซึ่งในปัจจุบันทหารรักษาพระองค์ได้กระจายไปทั่วทั้ง 3 เหล่าทัพ ดังนี้

ปัจจุบันกองทัพไทยมีหน่วยทหารรักษาพระองค์ทั้งสิ้น 69 หน่วย (พ.ศ. 2550) ส่วนใหญ่อยู่ในสังกัดกองทัพบกและเป็นเหล่าทหารราบ หน่วยทหารรักษาพระองค์ของกองทัพบกมีดังนี้⁴

เหล่าทหาร/ระดับ	กองพล	กรม	กองพัน	รวม
ราบ	2	6	19	27
ม้า	1	3	11	15
ปืนใหญ่ (รวม ปตอ.)	-	2	8	10
ช่าง	-	1	2	3
สื่อสาร	-	-	2	2
ขนส่ง	-	1	-	1

³รัชกาลปัจจุบันได้มีกฎระเบียบและพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับราชองครักษ์ ดังนี้ คือ ได้จำแนกราชองครักษ์ออกเป็น ๓ ประเภท คือ

1. ราชองครักษ์พิเศษ เป็นตำแหน่งกิตติมศักดิ์แต่งตั้งจากนายทหารสัญญาบัตรและต้องปฏิบัติหน้าที่ราชองครักษ์ในบางโอกาสตามพระราชประเพณี
2. ราชองครักษ์เฝ้า แต่งตั้งจากนายทหารสัญญาบัตรประจำการ และคงรับราชการตามตำแหน่งเดิม มีหน้าที่ประจำ ตามเสด็จรักษาการณ์และปฏิบัติกิจการอื่นในสวนพระองค์พระมหากษัตริย์
3. ราชองครักษ์ประจำ แต่งตั้งจากนายทหารสัญญาบัตรประจำการ และเข้ารับราชการประจำในกรมราชองครักษ์ มีหน้าที่ปฏิบัติกิจการในสวนองค์พระมหากษัตริย์แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ตามพระราชบัญญัติราชองครักษ์พุทธศักราช 2480 พระราชบัญญัติราชองครักษ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2496 และพระราชบัญญัติราชองครักษ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2521 ราชองครักษ์ทุกคนจะต้องปฏิบัติหน้าที่ถวายความปลอดภัย และถวายพระเกียรติ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ ผู้แทนพระองค์ และพระราชอาคันตุกะ ตลอดเวลา ๒๔ ชั่วโมง ณ ที่ประทับ รวมทั้งการเสด็จ ฯ แปรพระราชฐานประทับแรม ณ พระตำหนักในต่างจังหวัด เพื่อทรงงานและเยี่ยมเยียนราษฎรในทุกพื้นที่ของประเทศ ทั้งนี้ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระราชประสงค์และราชประเพณี การแต่งตั้งราชองครักษ์ทุกประเภท พระมหากษัตริย์จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้ง โดยสรุปก็คือ การถวายความปลอดภัยและการถวายพระเกียรตินั่นเอง (**หน้าที่ราชองครักษ์** กรมราชองครักษ์, (Online). แหล่งที่มา <http://radc.go.th>.)

⁴ สุทธิพงษ์ พันแสน, ทหารรักษาพระองค์, (Online). แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/ทหารรักษาพระองค์>

นักเรียนนายร้อย	-	1	-	1
รวม	3	14	42	59

1. กองทัพบก ประกอบด้วย เหล่าทหารราบ เหล่าทหารม้า เหล่าทหารปืนใหญ่ เหล่าทหารช่าง เหล่าทหารสื่อสาร เหล่าทหารขนส่ง และนักเรียนนายร้อย

เหล่าทหารราบ

1. กองพลที่ 1 รักษาพระองค์⁵(พล.1 รอ.)

1.1 กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.1รอ.)

- กองพันทหารราบที่ 1 กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์(ร.1 พัน.1 รอ.)
- กองพันทหารราบที่ 2 กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์(ร.1 พัน.2 รอ.)
- กองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์

ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.1 พัน.3 รอ.)

- กองพันทหารราบที่ 4 กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์(ร.1 พัน. 4 รอ. ใหม่ที่ได้รับการแปรสภาพมาจาก กรม ทม. รอ.)

1.2 กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ (ร.11 รอ.)

- กองพันทหารราบที่ 1 กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ (ร.11 พัน.1 รอ.)
- กองพันทหารราบที่ 2 กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ (ร.11 พัน.2 รอ.)⁶

⁵ กองพลที่ ๑ รักษาพระองค์ ได้เริ่มก่อกำเนิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.๒๕๐๑ มีการฟื้นฟูพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาภายหลังการเข้ายึดอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และคณะ โดยจัดให้มีการสวนสนามของหน่วยทหารรักษาพระองค์ เนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาในวันที่ ๓ ธ.ค.๒๕๐๑ ซึ่งความมุ่งหมายสำคัญเพื่อส่งเสริมความสำคัญของพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา อีกทั้งเป็นโอกาสที่เหล่าทหารรักษาพระองค์จะได้ถวายสัตย์ปฏิญาณตนแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เป็นประจำ กองพลที่ ๑ มีส่วนร่วมทั้งในการปฏิบัติและการอำนวยความสะดวกนับแต่นั้นมา

๒ เม.ย.พ.ศ.๒๕๑๖ กองพลที่ ๑ ได้รับการโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามหน่วย นามว่า “กองพลที่ ๑ รักษาพระองค์” มีชื่อคำย่อทางทหารว่า “พล.๑ รอ.” ซึ่งถือได้ว่าเป็นหน่วยรักษาพระองค์ในระดับกองพลหน่วยแรกของกองทัพ พ.ศ.๒๕๒๕ กองพลที่ ๑ รักษาพระองค์ เปลี่ยนนามหน่วยเป็น “กองพลทหารราบที่ ๑ รักษาพระองค์” ใช้นามย่อว่า “พล.ร.๑ รอ.”

และในปี พ.ศ.๒๕๒๖ กองพลทหารราบที่ ๑ รักษาพระองค์ ได้เปลี่ยนนามหน่วยกลับมาเป็น “กองพลที่ ๑ รักษาพระองค์” ใช้นามย่อว่า “พล.๑ รอ.” จวบจนถึงปัจจุบัน ในปัจจุบันกองพลที่ 1 รักษาพระองค์ ตั้งอยู่ที่เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ขึ้นตรงต่อกองทัพภาคที่ 1 ซึ่งรับผิดชอบพื้นที่ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันตก(**ประวัติกองพลที่ ๑ รักษาพระองค์**,กองพลที่ 1 รักษาพระองค์ (กองพลที่ 1 รักษาพระองค์.Online).แหล่งที่มา <http://www.army1.rta.mi.th/>)

⁶ พ. ศ. ๒๕๔๒ กรมทหารราบที่ ๑๑ ภายใต้การบังคับบัญชาของ พ.อ. ถนอม กิตติขจร ได้รับการสถาปนาให้เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เมื่อ ๒๐ มกราคม ๒๕๔๒ ดังนั้น ร.๑๑ พัน.๒ รอ. จึงได้เป็นทหารที่ ๑๑ รักษาพระองค์ นามย่อว่า ร.๑๑ พัน.๒ รอ. นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงทุกวันนี้

- กองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ (ร.11 พัน.3 รอ.)
- 1.3 กรมทหารราบที่ 31 รักษาพระองค์ (ร.31 รอ.)
 - กองพันทหารราบที่ 1 กรมทหารราบที่ 31 รักษาพระองค์ (ร.31 พัน.1 รอ.)
 - กองพันทหารราบที่ 2 กรมทหารราบที่ 31 รักษาพระองค์ (ร.31 พัน.2 รอ.)
 - กองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 31 รักษาพระองค์ (ร.31 พัน.3 รอ.)

2. กองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์⁷

- 1.1 กรมทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์ (ร.2 รอ.)
 - กองพันทหารราบที่ 1 กรมทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์ (ร.2 พัน.1 รอ.)
 - กองพันทหารราบที่ 2 กรมทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์ (ร.2 พัน.2 รอ.)
 - กองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์ (ร.2 พัน.3 รอ.)
- 1.2 กรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์⁸ (ร.12 รอ.)
 - กองพันทหารราบที่ 1 กรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์ (ร.12 พัน.1 รอ.)
 - กองพันทหารราบที่ 2 กรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์ (ร.12 พัน.2 รอ.)
 - กองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์ (ร.12 พัน.3 รอ.)
- 1.3 กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์⁹ (ร.21 รอ.)
 - กองพันทหารราบที่ 1 กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ (ร.21 พัน.1 รอ.)

⁷ กองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์ เป็นกองพลทหารราบยานเกราะหน่วยแรก มีภารกิจโดยสรุป ๒ ประการ ประการแรก การเตรียมกำลัง และประการที่ 2 การใช้กำลัง กล่าวโดยสรุปสำหรับภารกิจ 2 ประการได้ดังนี้ **ประการแรก** การเตรียมกำลัง เป็นภารกิจที่หน่วยให้ความสำคัญเป็นลำดับแรก โดยกองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์ฯ ได้เตรียมกำลังในอัตราด้วยการฝึกตามวงรอบ การฝึกประจำปีของกองทัพบก การฝึกพิเศษตามที่กองทัพบกกำหนด และการฝึกพิเศษ ที่หน่วยได้ริเริ่ม โดยได้รับอนุมัติจากกองทัพบกแล้ว (ดูภารกิจกองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์, กองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์. (Online).แหล่งที่มา <http://www.polsong.net/mission.html>)

⁸ กรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์ (ร.12 รอ.) ตั้งอยู่ที่ค่ายไพร่ระยอเดช ต.ท่าเกษม อ.เมือง จ.สระแก้ว กรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์ และหน่วยขึ้นตรง ได้รับการสถาปนาให้เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

⁹ กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ (ร. 21 รอ.) เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ เหล่าทหารราบ ขึ้นตรงต่อกองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์กองทัพบกที่ 1 ตั้งอยู่ที่ค่ายนวมินทราชินี ตำบลบ้านสวน อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงดำรงตำแหน่งองค์ผู้บังคับการพิเศษของกรมทหารราบนี้ ได้รับพระราชทานสมญานามจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถว่า "ทหารเสือนวมินทราชินี" ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2493 ตามคำขอขององค์การสหประชาชาติ ในการจัดตั้งกำลังเข้าช่วยเหลือรัฐบาลของสาธารณรัฐเกาหลี เพื่อยับยั้งการรุกรานของฝ่ายคอมมิวนิสต์เกาหลีเหนือ โดยใช้นามหน่วยครั้งนั้นว่า "กรมผสมที่ 21" ต่อมาจึงแปรสภาพหน่วยมาเป็นชื่อในปัจจุบันเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2502 (กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์.(online).แหล่งที่มา [http://th.wikipedia.org/wiki/ กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์](http://th.wikipedia.org/wiki/กรมทหารราบที่_21_รักษาพระองค์))

-กองพันทหารราบที่ 2 กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ (ร.21 พัน.2 รอ.)

-กองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ (ร.21 พัน.3 รอ.)

เหล่าทหารม้า

ทหารในหน่วยทหารม้ารักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว(ร.6)

1. กรมทหารม้าที่ 1 รักษาพระองค์ (ม.1 รอ.)
2. กองพันทหารม้าที่ 1 รักษาพระองค์ (ม.พัน.1 รอ.)
3. กองพันทหารม้าที่ 3 รักษาพระองค์ (ม.พัน.3 รอ.)
4. กองพันทหารม้าที่ 11 รักษาพระองค์ (ม.พัน.11 รอ.)

ทหารในหน่วยทหารม้ารักษาพระองค์ในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี(สว.)

1. กรมทหารม้าที่ 4 รักษาพระองค์ (ม.4 รอ.)
2. กองพันทหารม้าที่ 4 รักษาพระองค์ (ม.พัน.4 รอ.)
3. กองพันทหารม้าที่ 5 รักษาพระองค์ (ม.พัน.5 รอ.)
4. กองพันทหารม้าที่ 20 รักษาพระองค์ (ม.พัน.20 รอ.)

ทหารในหน่วยทหารม้ารักษาพระองค์(ภปร.)

1. กองพันทหารม้าที่ 17 รักษาพระองค์ (ม.พัน.17 รอ.)
2. กองพันทหารม้าที่ 29 รักษาพระองค์ (ม.พัน.29 รอ.)

ทหารในหน่วยทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์(ภปร.)

1. กรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์ (ป.1 รอ.)
2. กองพันทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์ (ป.พัน.1 รอ.)
3. กองพันทหารปืนใหญ่ที่ 11 รักษาพระองค์ (ป. พัน.11 รอ.)
4. กองพันทหารปืนใหญ่ที่ 31 รักษาพระองค์ (ป. พัน.31 รอ.)
5. กองพันทหารปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยานที่ 1 รักษาพระองค์

ทหารในหน่วยทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์ในสมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ(สก.)

1. กรมทหารปืนใหญ่ที่ 2 รักษาพระองค์¹⁰ (ป.2 รอ.)
2. กองพันทหารปืนใหญ่ที่ 2 รักษาพระองค์ (ป. พัน.2 รอ.)
3. กองพันทหารปืนใหญ่ที่ 12 รักษาพระองค์ (ป. พัน.12 รอ.)
4. กองพันทหารปืนใหญ่ที่ 102 รักษาพระองค์ (ป. พัน.102 รอ.)
5. กองพันทหารปืนใหญ่ที่ 21 รักษาพระองค์ (ป. พัน.21 รอ.)

เหล่าทหารช่าง

6. กรมทหารช่างที่ 1 รักษาพระองค์ (ช.1 รอ.)
7. กองพันทหารช่างที่ 1 รักษาพระองค์ (ช.พัน.1 รอ.)
8. กองพันทหารช่างที่ 2 รักษาพระองค์ (ช.พัน.2 รอ.)
9. กองพันทหารสื่อสารที่ 1 รักษาพระองค์ (ส.พัน.1 รอ.)
10. กรมทหารขนส่งรักษาพระองค์

นักเรียนนายร้อย

11. กรมนักเรียนนายร้อยรักษาพระองค์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า¹¹

2. กองทัพเรือ

ทหารรักษาพระองค์สังกัด กรม นนร.รอ. รร.นร.กองทัพเรือมีหน่วยทหารรักษาพระองค์รวม 3 หน่วย คือ

1. กรมนักเรียนนายเรือรักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรือ
2. กองพันทหารราบที่ 9 รักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ 3 กองพลนาวิกโยธิน
3. กองบังคับการ กรมทหารราบที่ 3 รักษาพระองค์ กองพลนาวิกโยธิน

3. กองทัพอากาศ

ทหารรักษาพระองค์ นรอ.รอ. รร.นอ. กองทัพอากาศมีหน่วยทหารรักษาพระองค์รวม 7 หน่วย ดังนี้

1. กรมนักเรียนนายเรืออากาศรักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรืออากาศ

¹⁰ กรมทหารปืนใหญ่ที่ 2 รักษาพระองค์ ฯ เป็นหน่วยในอัตราของ กองพลทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์ ฯ วันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. 2533 ได้มีพระบรมราชานุญาตสถาปนา เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จึงได้นำหน่วยว่า " กรมทหารปืนใหญ่ที่ 2 รักษาพระองค์ ฯ "

¹¹ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50ปี,กองทัพไทย, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), 2539), หน้า 83-86.

2. กรมทหารอากาศโยธินรักษาพระองค์
 - กองพันทหารอากาศโยธิน 1 กรมทหารอากาศโยธินรักษาพระองค์
 - กองพันทหารอากาศโยธิน 2 กรมทหารอากาศโยธินรักษาพระองค์
3. กรมทหารต่อสู้อากาศยานรักษาพระองค์
4. ฝูงบิน 201 รักษาพระองค์
5. ฝูงบิน 602 รักษาพระองค์¹²

¹² สุทธิพงษ์ พิณแสน, ทหารรักษาพระองค์, (Online). แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/ทหารรักษาพระองค์>

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายจรรยา จำปาทอง เกิดเมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2526 จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนวัดพระมงกุฎ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจากโรงเรียนเมืองนครศรีธรรมราช ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนเบญจมราชูทิศ จังหวัดนครศรีธรรมราช สำเร็จการศึกษาปริญญารัฐศาสตรบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2548 เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโท ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2549